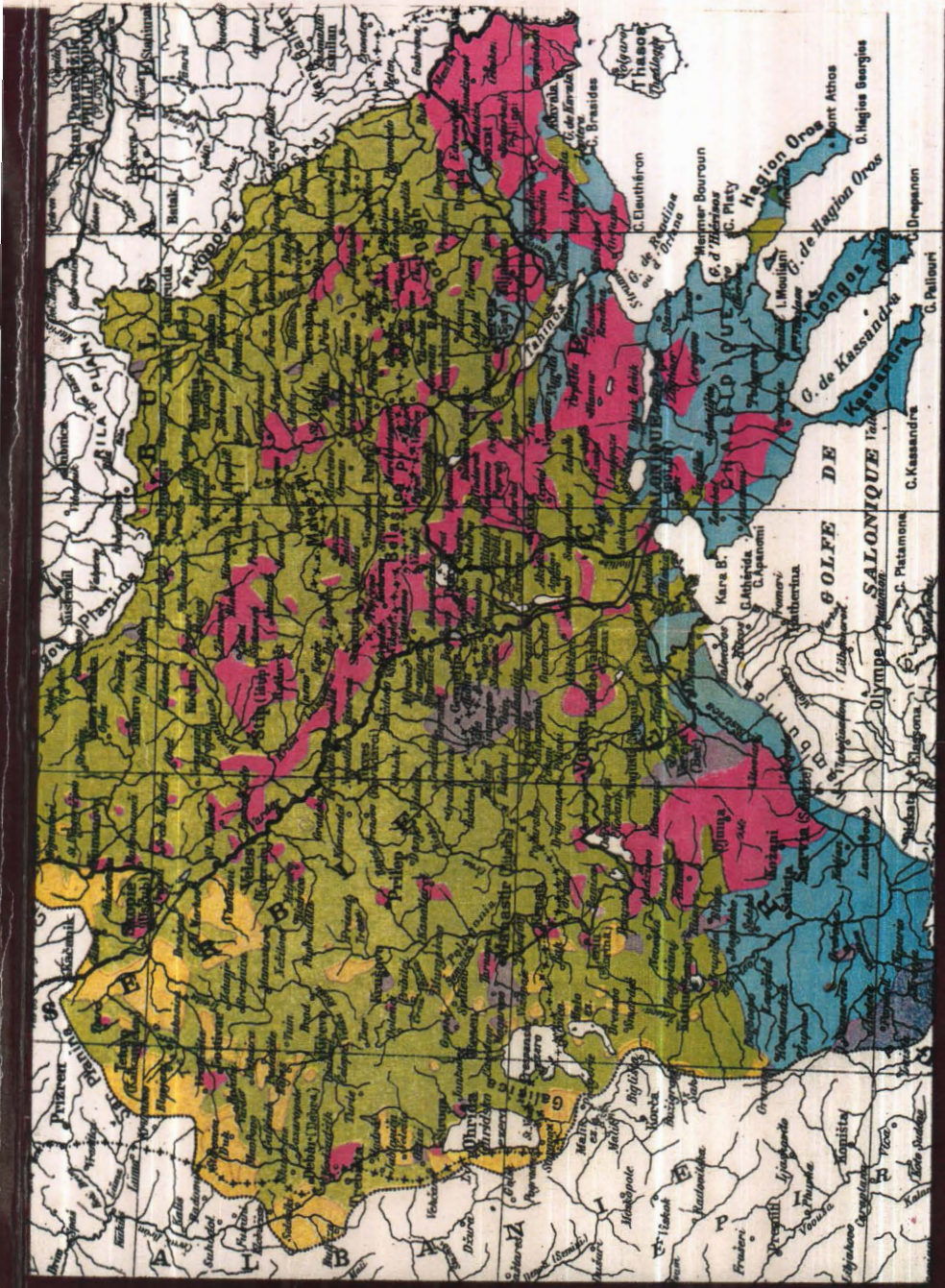
AFA
Türkiye
Üzerine
Araştırmalar 15

GÜL TOKAY

Makedonya Sorunu

Jön Türk İhtilalinin Kökenleri (1903-1908)

1979 yılında lise öğrenimi Avusturya'da tamamlayan Gül Tokay lisans, master ve doktora çalışmalarına İngiltere'de devam etmiştir. 1994 yılında Londra Üniversitesi'nde doktora tezini veren Gül Tokay halen Marmara Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümünde öğretim görevlisidir.

AFA – Türkiye Üzerine Araştırmalar: 15
AFA – Yayınları: 339

ISBN – 975 – 414 – 309 – 9

Ocak, 1996

©AFA Yayıncılık, 1995

Kapak Resmi:
The Other Balkan Wars/
A Carnegie Endowment Book'tan
alınmıştır.

Dizgi: AFA Yayıncılık A.Ş.
Baskı: Özener Matbaası
Kapak: Temel Matbaası

AFA Yayıncılık A.Ş., İstiklal Cad Bekar Sok No 17
80080 Taksim – İSTANBUL
Tel: (211) 245 39 67

GÜL TOKAY

Makedonya Sorunu

Jön Türk İhtilalinin Kökenleri

(1903 – 1908)

AFA
YAYINLARI

İçindekiler

Önsöz 9

Birinci Bölüm
Giriş 11

Ondokuzuncu Yüzyılın Askeri Reformları
İç Dinamiklerle İlintili Reformlar 15
XIX. Yüzyılda Gayri Müslim Topluluklar İçin Reformlar:
Dış Baskılarla İlintili Reformlar 22
XIX. Yüzyılda Muhalefetin Gelişimi 27

İkinci Bölüm
Makedonya Bunalımı: 1878–1903 31

Makedonya'da Bunalımın Başlaması ve Osmanlı Politikası 33
Bunalımın Tırmanışı 35
Makedonya Reform Planları 39

Üçüncü Bölüm
Yerel Mücadele ve Makedonya Reformları: 1904–1908 49

Makedonya'da Bulgar Devrimci Faaliyetleri, 1904–1908 51
Makedonya'da Yunan Hareketinin Gelişimi, 1904–1908 60
Sırp Politikası ve Sırp Devrimci Hareketine Etkileri, 1904–1908 63
Makedonya'da Arnavut ve Ulah Faaliyetleri 67
1904-1908 Reformları Döneminde Makedonya Sorununa Genel Bir Bakış 71

Dördüncü Bölüm
Büyük Devletler ve Makedonya:
Mürzsteg'den Reval'e 1904–1908 74

Birinci Safha: Rus–Avusturya Reform Programı'ndan
Mali Komisyonun Kurulmasına Kadar Geçen Dönem:
Ekim 1903–1905 74

Büyük Devlet Politikaları ve Makedonya Reformlarının Kapsamının Genişletilmesi: 1905–1907 78
Askeri Komisyon Konferansı: Ekim 1907 81
İngiliz-Rus Yakınlaşması ve Makedonya Reform Programı Üzerindeki Etkisi 84

Beşinci Bölüm
Makedonya Reform Programı'nın İlk Yıllarında Osmanlı Politikası ve Osmanlı Yönetimi 1904–1906 94

Makedonya Vilayetlerinde Osmanlı İdaresi 98
Reformların Kapsamının Genişletilmesi 100

Altıncı Bölüm
Makedonya'da Osmanlı Ordusu: Üçüncü Ordu 1903–1907 105

Üçüncü Ordunun Yapısı 106
Askerlerin ve Subayların Durumu 108
Bölgesel ve Yerel Baskıların Üçüncü Ordu Üzerindeki Etkisi 113

Yedinci Bölüm
Makedonya Jandarması: 1904–1907 117

Jandarma Sistemi: 1879–1903 117
Jandarma Kuvvetlerinin Yeniden Örgütlenmesi 118
Reformlar Sırasında Jandarmanın Bütçesi 126
Osmanlı Politikası ve Jandarma Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi: 1904–1907 126

Sekizinci Bölüm
Makedonya Reformları ve Güvenlik Güçleri: 1904–1907 131

Jandarma ve Ordu 1879–1903 131
Makedonya'da Ordu Kuvvetleri ile Yenilenen Jandarma Arasında Düşmanlığın Doğması, "Dış Müdahale'den Hoşnutsuzluk" 133
Güvenlik Güçlerinin Operasyonları 138
1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin Kurulması 142
Makedonya'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Gelişmesi: 1906–1907 148

Dokuzuncu Bölüm
Temmuz 1908: Jön Türk İhtilali 155

Üçüncü Orduda Durum: Ocak–Haziran 1908 156
1908'in İlk Yarısında Makedonya'da Bunalımın Tırmanışı 159
Jön Türk Hareketinin Makedonya'da Yayılışı: Ocak–Haziran 1908 164
İhtilal 169
İhtilalin Sonrası 174
Jön Türk İhtilalinin Kısa Bir Analizi 177

Sonuç 179

Ekler 185

Kaynaklar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme 199

Kaynakça 200

Dizin 210

Önsöz

Bu çalışma 1994 yılında Londra Üniversitesi'ne verdiğim Tarih Doktora tezinin Türkçe yazımıdır. Türkçe metinde ufak tefek değişiklikler yapılmış ve tezin hazırlanması sırasında kullanılmayan bazı kaynaklar ilave edilmiştir.

Makedonya Sorunu ve Jön Türk Hareketini bağımsız konular olarak ele almış pek çok değerli çalışmalar mevcuttur. Bu çalışma, iki konuyu tek bir inceleme içinde ilişkilendirerek bir boşluğu kapatma denemesidir. 1903 ve 1908 yılları arasındaki dönemin Makedonya'daki siyasi gelişmeler açısından üç bakımdan önemi vardır: İlk olarak, bu durum Avrupa'nın Osmanlı İmparatorluğunun meselelerine "reform" kisvesi altında müdahalesinin başka bir örneğiydi, ikinci olarak, reformlar Makedonya *vilayetleri*'nde yerel mücadelenin şiddetlenmesine katkıda bulundu; ve üçüncü olarak bu *vilayetler*'deki gelişmeler 1908'de Jön Türk İhtilali ile sonuçlanacak olan bir Müslüman muhalefetine yol açtı. Araştırma geniş ölçüde faydalanılan Avusturya ve İngiliz kaynaklarına olduğu gibi Osmanlı arşiv malzemesine de büyük dönem atfetmektedir.

Çalışma süresi boyunca büyük devlet politikaları, Osmanlı yönetimi ve ordusu, Jön Türk Hareketi ve yerel mücadeleler gibi alanların tümünü kapsamak zorunluydu. Çalışmada vurgulanan ise, Makedonya Sorununun Jön Türk İhtilali üzerindeki etkisinin incelenmesiydi. Dolayısıyla, bazı olaylar yalnızca bu çerçeve içinde ele alındıkları için derinliğine işlenmemiştir.

Söz konusu araştırma Balkanlar'ın ve Osmanlı yönetiminin incelenen dönemine ilişkin mevcut malzemenin tamamını bütün ayrıntısıyla ele alınış değildir. Ayrıca, sivil Müslüman muhalefetin gelişimi ve Jön Türklerin İhtilal öncesi Makedonya'daki faaliyetleri hakkında mevcut olan arşiv belgeleri sınırlıdır. Yine de, bu çalışma yeni malzeme ve muhakeme ile Jön Türk İhtilalini hazırlayan Makedonya şartlarını incelemekte ve aynı zamanda yeni araştırmalar için bazı sorular ortaya atmaktadır.

Çalışmanın Türkçe yazımı sırasında dil ve kavramlarla ilgili ortaya çıkabilecek sorunları elimden geldiği kadar azaltmaya çalıştım. Öncelikle, Türkçe sözcük seçmeye dikkat ettim. Diplomasi tarihinde kullanılan yer isimlerinin ve kavramların yerine Türkçe karşılıklarını kullanmaya çalıştım. Ancak bazı durumlarda anlamı daha iyi verebilmek için yukarıda sözü edilen kuralı bozdum, fakat italikle bu farklılığı belirtmeye çalıştım. Os-

manlıca kelimelerde ise, tarihsel bir olaydan bahsettiğim zaman Osmanlıcasını kullanıp italikle belirttim, yoksa kelimenin Türkçe karşılığını verdim. Balkan dillerindeki kelimelerin ve yer adlarının da Türkçesini veya Türkçe okunuşunu kullanmaya özen gösterdim.

Doktora çalışmam sırasında tavsiyeleri ve yapıcı eleştirilerinden dolayı danışmanım Prof. Dr. M. Yapp'a teşekkür borçluyum. Tezimin son aşamasında yardımlarını esirgemeyen School of Oriental and African Studies, Tarih Bölümü Başkanı Prof. R. Smith'e teşekkür ederim. C.R. Ormsby tezi birçok kere okuyarak benden yardımlarını esirgememiştir.

Türkçe yazımı sırasında değerli hocam Prof. K. Saybaşılı önerileriyle çok yardımcı olmuştur. Tezimin kitap olarak yayınlanmasında, sürekli destek ve yardımlarını esirgemeyen Yar. Doç. Dr. B. Ersanlı Behar'ın katkısı büyüktür. Yar. Doç. G. Özcan'a tercüme ve Türkçe yazımı sırasındaki yardımlarından dolayı ayrı teşekkür ederim.

Son olarak, muhtelif arşiv ve kütüphane personeline ve başta ailem olmak üzere benden yardımlarını esirgemeyen herkese teşekkürü borç bilirim.

İstanbul, Eylül 1995
Gül Tokay

Birinci Bölüm

Giriş

1908 Jön Türk İhtilali, Osmanlı İmparatorluğunda XIX. yüzyıl boyunca yaşanan çeşitli gelişmelerin bir sonucuydu. İhtilalin arkasındaki ana etken Makedonya'daki siyasi gelişmeler çerçevesinde ordu ile Müslüman halkın, Üçüncü Ordudaki Jön Türk subayların liderliğinde gerçekleştirdikleri işbirliğiydi. Ordu ve halk imparatorluğun daha fazla bölünmesini önlemek amacıyla güçlerini birleştirdiler. Ve bu gelişme sonunda ihtilalin başarıya ulaşmasını sağladı. Dolayısıyla, Jön Türk İhtilali Makedonya'daki Müslümanların ihtilali olarak da adlandırılabilir.

İstanbul'daki Alman büyükelçisi Marschall von Bieberstein, 1905 yılı başında,

> Değirmeni döndüren su gibi, bir idarenin sarsıntıya uğraması, daima ihtilale yol açar.[1]

demekteydi. Nitekim "Avrupalı devletlerin reformları" Makedonya vilayetlerinde iyileşme sağlamadığı gibi, gayri Müslim unsurların ayrılıkçı hareketlerinin tırmanmasına katkıda da bulundu ve yeni Avrupa müdahalelerine neden oldu. Bundan başka, Osmanlı Hükümetinin bu koşullarla başa çıkamaması Müslümanlar arasında hoşnutsuzluğun yayılmasına yol açtı. Dolayısıyla, farklı kesimlerden Müslümanların güçlerini Jön Türk Hareketinin şemsiyesi altında birleştirmeleri zor olmadı.

Makedonya sorunu üzerinde şimdiye kadar yapılmış olan çalışmalarda esas olarak değişik unsurların ayrılıkçı hareketleri ve büyük devletlerin müdahaleleri vurgulanmakta, fakat bu sorun çerçevesinde gelişen Müslüman tepkisi ihmal edilmektedir. Ayrıca Jön Türk İhtilali üzerinde daha önce yapılmış olan çalışmalarda, Makedonya'da, incelenen dönemde yer alan ve ihtilali kaçınılmaz kılan gelişmelere yeterince önem verilmemiştir. Osmanlı ordusu üzerine çalışmalar, XIX. yüzyıl askeri reformlarının sonuçlarını bütünüyle kapsamadıkları için sınırlı kalmıştır. Oysa Tanzimat döneminin Batılılaştırıcı reformları, mevcut siyasi düzeni değiştirmeye

1. G.P. Teil, (Kısım) 22, No. 7477, Marschall'dan Bülow'e, Pera, 23 Ocak 1905.

kararlı, liberal görüşlü genç subaylardan oluşan yeni bir kuşak ortaya çıkarmıştı. Bir yanda Batılılaşma süreci, öte yanda ise ordunun içindeki hoşnutsuzluk Jön Türk Hareketinin ordu içinde hızla yayılmasına neden olmuştur.

Bu araştırma, yukarıda değinilen açıkları, Batılı kaynakların önemini yadsımaksızın, öncelikli olarak Osmanlı kaynaklarını kullanarak kapatmak ve böylece 1908 İhtilalinin daha tatminkâr bir anatomisine ulaşmak üzere yapılmıştır.

XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı devlet adamları, ülke yönetiminde, eğitimde ve orduda Avrupa modeli reformları benimsemeye çalışmışlar, Batı örneğine yönelik reformların, imparatorluğu canlandıracağını ve hem yeni Avrupa müdahalelerini engelleyeceğini, hem de imparatorluktaki gayri Müslim unsurların ayrılıkçı faaliyetlerini durduracağını ümit etmişlerdir. Tanzimat reformları bu hedeflere ulaşmada başarılı olamadı. Fakat bu dönem, yeni kurumlar ve reformlar aracılığı ile Osmanlı İmparatorluğunda modernleşmeye ve laikleşmeye dönük siyasi değişimin başlangıcı olmuştur. Tanzimat döneminde (1839-1876)[2] *vilayetler*, merkezi hükümetin sıkı denetimi altına alındı; ordu Avrupa çizgisinde yeniden düzenlendi, Avrupa modeli okullar açıldı; mevcut İslami hukukun yanı sıra Batı kaynaklı kanunlar uygulamaya konuldu ve birtakım bürokratik reformlar gerçekleştirildi. Osmanlılık doktrini altında imparatorluğun gayri Müslim unsurlarına daha fazla eşitlik sağlamaya özellikle dikkat edildi. Ayrıca Osmanlılar pazarlarını Avrupa'nın ticaretine ve yatırımına açtılar.

Tanzimat dönemi 1870'lerin diplomatik ve iç siyaset bunalımı, ve 1876'da II. Abdülhamit'in tahta geçmesiyle son buldu. Fakat reform süreci devam etti.

1870'li yıllarda yaşanan bunalımlar gösterdi ki, Tanzimat reformları uluslararası alanda beklenen iyileşmeyi sağlamamıştır, ve içeride de yönetime karşı muhalefet hareketlerinin gelişmesine neden olmuştur. Dış ticaretin durumu ve azalan yatırımlar zaten var olan ekonomik sorunları ağırlaştırdı ve 1875'te Osmanlı Hükümeti 200 milyon Sterlinlik dış borcunun faizini ödeyemedi.[3] Ayrıca, Osmanlı'nın Rusya'ya yenilmesi ve 1878 Berlin Antlaşması, Balkanlar'da 1908'e kadar yaşanacak olan gelişmeleri şekillendirdi.

2. Tanzimat için bkz. R. Davison, *Reform in the Ottoman Empire 1856-1876* (Princeton, 1963); E. Engelhart, *La Turquie et le Tanzimat*, 2 Cilt, (Paris, 1882-84); F. Bailey, *British Policy and the Turkish Reform Movement. A Study in Anglo Turkis Relations 1826-1853*; Cambridge, Mass., 1942; M.E. Yapp, *The Making of the Modern Near East (1792-1923)* (New York, 1987); s. 97-114; F.C. Findlay, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, (Princeton, 1980); H. İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, (Ankara, 1943)
3. Bailey, *op.cit.*, s.1.

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlar'da bir dizi ayrılıkçı isyan gerçekleşti. 1875'te Bosna ve Hersek'te bir isyan ve 1876'da Bulgaristan'da başka bir isyan patlak verdi.[4] Ayrıca Sırbistan ve Karadağ Osmanlı İmparatorluğuna savaş ilan ettiler. Bu bunalımlar süresince Abdülaziz'in askeri ve sivil yöneticilerden oluşan liberal muhalifleri, bir darbe gerçekleştirerek, Murat'ı tahta çıkardılar. Liberaller Murat'tan memnun olmalarına rağmen, Sultanın sağlık durumunun bozulması tahta II. Abdülhamit'in geçmesine yol açtı. Hemen arkasından ise I. Meşrutiyet ilan edildi (1876).

Aynı dönemde diplomatik bunalımlar ise devam etmekteydi. Avusturya ve Rusya'nın Balkan sorununu çözme girişimleri Hristiyan isyancıları tatmin etmemişti. Büyük devletlerin Aralık 1876'da İstanbul Konferansında öne sürdükleri, Balkanlar'da reformların kendi denetimleri altında uygulamaya konması önerisi, Padişah tarafından reddedildi.[5]

Önerilerin reddi ise bir Türk-Rus Savaşına yol açtı. Osmanlı yenilgisi kaçınılmazdı ve savaş Mart 1878'de Slavlar lehine Ayastefanos Antlaşmasıyla sonuçlandı. Antlaşmanın temel sonucu Makedonya ve Trakya'yı içine alan Büyük Bulgaristan'ın kurulmasıydı. Diğer Avrupalı güçler Antlaşmanın öngördüğü Slav hakimiyetinden rahatsız oldular ve Antlaşma Haziran 1878'de Berlin'de yeniden düzenlendi.[6] Büyük Bulgaristan; Osmanlı hükümdarlığında özerk bir Bulgaristan, Osmanlı egemenliği altında sınırlı özerkliği olan bir Doğu Rumeli ve bütünüyle Osmanlı egemenliğinde fakat büyük devletlerin denetiminde reform sözü verilmiş bir Makedonya olmak üzere üçe bölündü.

Bulgaristan 1885'te Doğu Rumeli'nin kontrolünü yeniden ele geçirdi, ancak hâlâ tatmin olmamıştı çünkü Makedonya'daki soydaşlarını özgürleştirmeyi kendi sorumluluğu sayıyordu. Bulgaristan ve Makedonya'da zaten mevcut olan devrimci hareketler Berlin Antlaşmasından sonra artış gösterdi. Osmanlı Hükümeti, daha fazla toprak kaybını engellemek üzere bölgedeki silahlı güçlerini artırma politikası izledi ve II. Abdülhamit, Berlin Antlaşmasıyla gündeme getirilen reformların uygulanmasını geciktirmek için elinden geleni yaptı. Padişaha göre reformlar yalnızca Makedonya'nın Bulgaristan'la birleşmesine yol açacaktı.

4. Doğu Sorunu için bkz. M.S. Anderson, *The Eastern Question, 1774-1923* (New York, 1966); D. Harris, *A Diplomatic History of the Balkan Crisis 1875-1878*; (Londra, 1935); *History of the Balkans*, (Cambridge, 1983); ve *The Ottoman Empire, the Great Powers and the Straits Question 1870-1887*, (Bloomington, 1973); M. Stajanovic, *The Great Powers and the Balkans*, (Cambridge, 1939); H. Sedes, *1875-1878 Bosna Hersek ve Bulgar İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, (İstanbul, 1946); F.R. Bridge, *From Sadowa to Sarajevo, The Foreign Policy of Austria-Hungary 1966-1914* (Londra, 1972).
5. Ayrıntılar için bkz. F.R. Bridge, *op.cit.*, s. 70-80.
6. W.N. Medlicott, *The Congress of Berlin and After. A Diplomatic History of Near Eastern Settlement (1878-1880)* (Londra, 1938).

II. Abdülhamit büyük devletlerce Hristiyanlar lehine empoze edilen reformları uygulamada gönülsüzdü. Öte yandan Batının yeniliklerini benimseyerek imparatorluğun bütünlüğünü koruma konusunda kendini adamış bir reformcuydu. Rusya ile savaştan ve Berlin Antlaşmasından sonra reform projelerini, özellikle askeri alandaki reformlarını yaygınlaştırdı.[7]

XIX. yüzyıl reformlarının Makedonya Sorununun gelişimindeki önemini ve bunun Jön Türk İhtilaline etkisini anlamak için Osmanlı Hükümetlerinin, imparatorluğu canlandırmak amacıyla gerçekleştirdikleri reformlarla büyük devletlerin dayattığı reformlar arasında bir ayrım yapmak gerekir.[8] Dolayısıyla, Osmanlı reformlarını iki kategoriye ayırmak mümkündür. İlk grup iç dinamiklerden kaynaklanan reformlar ve ikinci grup da dış baskılardan kaynaklanan reformlardır. XIX. yüzyıl boyunca, Osmanlı Hükümetlerinin başlattığı reformlar gelişme gösterirken, aynı yetkililer Avrupalıların önerdiği reform projelerini engellemeye çalışıyorlardı. Osmanlı yöneticileri, uluslararası reform planlarında daima imparatorluğun toprak bütünlüğünü tehdit eden bir unsur gördüler. Bu nedenle ihtilalin anatomisini inceleyebilmek için bu iki grup reform arasındaki farkı Osmanlı görüş açısından anlamak çok önemlidir.

Birinci gruptaki reformlar Osmanlının 1774'te Rusya'ya yenilmesiyle başladı. Bu tarihte Osmanlılar ilk kez Müslüman olmayan bir güç karşısında toprak kaybediyorlardı.[9] Yenilgi Osmanlı reformlarında yeni bir dönemin, Batılılaşmanın başlangıcı oldu.[10] Batı modeli askeri kurumların oluşturulması biçimindeki bu Batılılaşma, Tanzimat (1839-1876) sürecinde diğer temel alanlara yayıldı ve imparatorluğun kesin dağılımına kadar da devam etti.[11]

7. B. Lewis, *Emergence of Modern Turkey*, (Londra, 1960), s. 184-185.
8. K. Karpat, "The Land Regime, Social Structure and Modernization in the Ottoman Empire", *Beginning of Modernization in the Middle East*, der. W.R. Polk ve R.L. Chambers, (Chicago, 1968); K. Karpat, "The Transformation of the Ottoman State 1789-1908"; *International Journal of Middle Eastern Studies*, (I.J.M.E.S) 1972, Cilt 3.
9. Küçük Kaynarca Antlaşması için bkz. J.C. Hurewitz, *The Middle East and North Africa in World Politics, 1535-1914: A Documentary Record*, (Yale University, 1975); s. 92.
10. R. Davison, *Reform in the Ottoman Empire, 1856-1876*; s. 23-36. Osmanlı'nın 1683 Viyana yenilgisinden beri askeri alanda reformlar yapılmaktaydı ve Osmanlı idarecileri Osmanlı Ordusu'nu eski gücüne kavuşturmaya niyetliydiler. Bu reformlar Kuran'ın emirleri ve Şeriat göz önünde bulundurularak yapılmaktaydı. Bkz.: Koçi Bey, *Risale*, (İstanbul, 1939).
11. E. Kuran, "Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, (Ankara, 1976); N. Berkes, *Secularism in Turkey*, (Montreal, 1964).

Bu dönemde, büyük devletler, Girit, Doğu Rumeli ve daha sonra Ermenilerin bulundukları Doğu *vilayetler*'i ve Makedonya örneklerinde olduğu gibi, imparatorluğun Hristiyan unsurları için "reform projeleri" hazırladılar. Söz konusu reformlar Osmanlı İmparatorluğuna genellikle Hristiyan nüfusun ağırlıklı olduğu *vilayetler*'de çıkan ayaklanmaların ardından ve Osmanlı yenilgisini takip eden bir antlaşma vasıtasıyla–örneğin 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması, 1829 Edirne Antlaşması ve 1878 Berlin Antlaşması– kabul ettiriliyordu. Osmanlı yetkilileri, reformların, Hristiyan toplulukları imparatorluğun zayıflığından faydalanma ve milli heveslerini ifade etme yönünde cesaretlendirdiğini düşünmekteydiler. Yine de daha fazla toprak kaybetmek korkusuyla Avrupa'nın isteklerine boyun eğdiler, ancak reform projelerinin uygulanmasını engellemeye çalıştılar. Bu politika ise, sorunlu bölgelerde şartların daha da kötüleşmesine katkıda bulundu ve yeni Avrupa müdahalelerine yol açtı.

XIX. yüzyıl reform hareketleri, uluslararası (dış) bunalımlara, merkezi idarenin değişen şartlarla başa çıkamamasına ve Padişaha ve merkezi yönetime karşı muhalefet hareketlerinin gelişmesine yol açtı. Ayrıca, *vilayetler*'de Hristiyanlara tanınan ayrıcalıklar bu *vilayetler*'deki Müslümanlar arasında rahatsızlık yarattı.

Muhalefet gruplarında yer alanların çoğu, Batılı fikirlerin etkisinde olan ve imparatorluğun daha fazla parçalanmasının önlenmesi için bir şeyler yapılması gerektiğini düşünen bürokratik kökenli kimselerdi. Saltanatının ilk yıllarında Abdülhamit kendisine karşı gelişen muhalefetin büyük bir kısmını bastırmayı başardı. Ancak, yüzyılın dönümünde, yeni bir askeri sınıfın ortaya çıkmasıyla Abdülhamit'in yöntemleri daha az etkili olmaya başladı.

Ondokuzuncu Yüzyılın Askeri Reformları
İç Dinamiklerle İlintili Reformlar

Osmanlı devlet adamlarının iç nedenlerle gerekli gördüğü ıslahat hareketleri siyasi, ekonomik, idari ve yasal alanları kapsamaktaydı. Ayrılan kaynaklar ve etkileri bakımından ise en önemli ıslahat askeri alandaydı ve bu çalışmanın amaçları bakımından yalnız askeri ıslahatın nedenlerinin ortaya konulması yeterli olacaktır.

1826'da Yeniçeri Ocağının kaldırılmasından sonra Osmanlı ordusunun yeniden örgütlenmesinde yeni bir dönem başladı ve orduda Avrupa ordu-

larınınkine benzer bir yapılanma benimsendi.[12] Ordunun yeniden düzenlenmesindeki en önemli adımlar Abdülmecid döneminde (1839-1861) 1843'te atıldı.[13] Bu reformlar 1869'da[14] *Serasker* Hüseyin Avni Paşa tarafından geliştirildi, daha sonraları yapılan değişiklikler ise yalnız 1869 yılı reformlarını tamamlayıcı nitelikteydi.

1869'da "yeni" ordu için Prusya modeli kabul edildi.[15] Bu sistemde askerlik üç sınıfa ayrılmaktaydı. *Nizam (muvazzaf* ordu), *redif (ihtiyat)* ve *mustahfız* (ikinci grup *ihtiyat)*. Erler altı yıllık *redif* ve sekiz yıllık *mustahfız* dönemlerini izleyen *nizam*'da altı yıl geçirmekteydiler. Daha sonra *nizam* ile *redif* arasında yer alan bir aktif *ihtiyat* sınıfı oluşturuldu. 1886'dan itibaren erler üç yıl *nizam*'da, altı yıl aktif *ihtiyat*'ta, dokuz yıl *redif*'te ve iki yıl da *mustahfız*'da hizmet vermeye başladılar. XIX. yüzyılın son çeyreğinde ise bir son grup, *ihtiyat*'ı oluşturan ve genellikle askerlik hizmeti yapınamış kişilerden oluşan *ilave* adında yeni bir sınıf eklendi.

Yenilenen Osmanlı ordusu Tripoli ve Hicaz'da ayrı tümenlerle, yedi ordu bölgesine ya da orduya ayrıldı.[16] Ayrıca Girit'te yerli askerlerden oluşan bir tugay ve Tophane'de ya da İstanbul'daki Silahhane'de bir miktar asker mevcuttu. Bir ordu tek komutanın idaresi altında bağımsız bir birim olarak seferber olabilir ve savaşa girebilirdi. Orduların yerleri "coğrafyaya, nüfus dağılımına, olası düşman etkilerine ve iletişim hatlarına"[17] göre düzenlenmişti. Balkanlar'daki düşman tehdidi Osmanlıları, güçlerini bu bölgede yoğunlaştırmaya yöneltti. Orduların örgütlenmesi ayrıca aske-

12. M.A. Griffiths, *The Reorganization of the Ottoman Army under Abdülhamid II, 1890-1897; (yayınlanmamış doktora tezi, University of California, 1965); s. 11-16. M.A. Yapp, "The Modernization of the Middle Eastern Armies in the 19th Century: A comparative View, War Technology and Society in the Middle East*, derl. V.J. Parry ve M.E. Yapp, (Londra, 1975).

13. 1843 Askerlik Yasası ordunun daha merkezi ve sistematik bir temelde örgütlenmesinde önemli bir adımdı. Erler *nizam*da beş yıl ve ardından *ihtiyat*ta yedi yıl hizmet vermekteydiler. Yasa, Askerlik hizmetindekilerin toplam sayısını 150.000 ve *ihtiyat* erlerinin sayısını da 90.000 olarak belirledi. Piyade ve Süvari sınıfları için Fransız askeri teşkilatı örnek alınırken, Topçu Sınıfı için Alman modeli esas alındı. Griffiths, op.cit., s. 19-20. Arka plan için bkz.: J.M. Bastelberger, Die Militarischen Reform Under Mahmud II, dem Retter des Osmanischen Reiches, (Gotha, 1874); Helmut von Moltke, *Briefe über Zustande und Begenbenheiten in der Turkei aus den Jahren 1835-1839*, (Berlin, 1891).

14. *Serasker* Hüseyin Avni Paşa Çerkez kökenliydi; onun döneminde toplam savaş gücü 700.000 kişiye ulaştı ve ayrıca yeni bir *ihtiyat* sınıfı oluşturuldu. *İhtiyat*larla birlikte *nizam*ın 210.000, *redif*in 192.000 ve *mustahfız*ın 300 kişiden oluştuğu tahmin edilmekteydi. Griffiths, *op.cit.*, s.26-27. 1860'taki başka bir önemli gelişme ise Osmanlı ordusundan Genelkurmaylık (Erkan-ı Harbiye Mektebi) kavramının kabul edilmesiydi. Bundan önce ve 1860'tan sonra bir süre daha sivil yetkililer komutanlar karşısında Başkomutanlık işlevlerini yerine getirdiler. Ancak Abdülhamid dönemindedir ki askeri teşkilat içindeki Genelkurmay'ın önemi hissedilebildi.

15. Humbarn ve *drill* gibi bazı alanlarda ise Fransız modeli örnek alınmıştı.

16. Orduların dağılımı şöyleydi. Birinci Ordu Karargahı İstanbul'da, İkinci Ordu Karargahı Edirne'de, Üçüncü Ordu Karargahı Manastır'da, sonra Selanik'te, Dördüncü Ordu Karargahı Erzurum'da, Beşinci Ordu Karargahı Şam'da, Altıncı Ordu Karargahı ve Yedinci Ordu Karargahı Sina'da.

17. Griffiths, *op. cit.*, s. 21.

ri otoritenin merkezileşmesine, gücünün artmasına ve yerel düzeyde hissedilmesine yardımcı olan bir etkendi. Her ordu bölgesi birden fazla *vilayet*'i kapsamakta ve yerel yöneticilerin etkilerini azaltmaktaydı.[18]

Askeri konularda karar verme yetkisi Padişaha aitti. Teoride *Serasker*, yedi ordu komutanına ve Kuzey Afrika ve Girit'teki bağımsız birimlere komuta etmekteydi, ancak uygulamada güçleri Sultan ve Saray kliğince sınırlandırılmaktaydı. Ordu Komutanlarının Erkan-ı Harbiye Nezaretiyle[19] haberleşmelerinin *Serasker*'le olandan daha düzenli olması yaygın bir uygulamaydı.

Asker Alma

Bütün Müslüman erkekler, aşağıdaki istisnalar dışında, askerlik hizmeti yapmakla yükümlüydü. İstanbul'da ve İstanbul'un banliyölerinde yaşayanlar, Arnavutluk'ta İşkodra'da, Yemen'de ve Hicaz'da oturanlar ile Kuzey Afrika'da Bingazi Sancağı'nda oturanlar askerlikten muaftılar.[20] Ailelerine tek başına bakmakta olanlar, dulların oğulları, yargıçlar ve *ulema* "sınıfı" mensupları askere gitmek zorunda değildiler. Müslümanlar dışındakiler yıllık 36 kuruş Bedel-i Askeriye ödemekle yükümlüydüler. Müslümanlar ise bu miktarın iki katını ödeyerek ya da ikame bir kişi bularak *nizam* hizmetinden muaf tutulabilirdi. Her yıl 140.000 kadar er askerliğe başlamaktaydı. Askerlik hizmetinin esas yükü ise Anadolu köylülerine düşmekteydi.

İlk dört ordu esas olarak Türk, Arnavut, Yörük, Müslüman, Slav ve Kürt unsurları kapsıyordu.[21] İkinci ve Üçüncü Ordunun çoğunluğunun ise Balkan asıllılardan değil de Anadolu'dan toplanmış olduğunu görmek ilginçtir. Beşinci ve Altıncı Ordudaki erler ise çoğunlukla Araptılar.[22]

Alman Askeri Heyetinin Osmanlı Ordusuna Etkisi

Tanzimat döneminde Avrupa'yı örnek alan başlıca reformlar yapılmış, asker gücü artırılmış, Avrupa'dan modern silahlar sağlanmış ve askeri ve si-

18. Haritayı bkz. F.O. 195/2150 (Ek 1).
19. Sarayda Padişah'ın askeri konulardaki politikalarını belirleyen yedi bölüm mevcuttu. Bunlardan iki önemli bölüm Maiyet-i Seniye-yi Harbiye Dairesi ve Teftiş-i Asker-i Dairesi idi. İlki özellikle Balkanlar'da olmak üzere askeri tehditleri inceler, bu tehditlere karşı planlar üretirdi. İkinci bölüm ise Padişah'ın tayin ettiği diğer görevlerden sorumluydu. *Erkan-ı Harbiye* Nezaretine bağlı idi. Bölümleri ise piyade, süvari, topçu ocağı, mühendisler, Askeri Hukuk, Tıp, Jandarma, Levazım ve Muhasebecilerdi.
20. Öğrencilerde öğrenimleri süresince askerlikten muaf tutulabilirdi.
21. *British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers from Foreign Office Confidential Paper*, derl. K. Bourne ve D.C. Watt, (University Publications of America, 1984): Cilt 17, Confidential print: 5168 A.
22. Bu Ordular'da her zaman, özellikle karşılaşılacak düşman Rusya olduğunda *redif*lerin toplanması sorunluydu.

vil eğitime ağırlık verilmişti.[23] Fakat, ordunun yeniden düzenlenmesi süreci 1877 Rus yenilgisini önlemek için yeterli olmadı. Yenilginin ardından, 1878 Berlin Antlaşması ve Rusya'ya ödenecek savaş tazminatları, II. Abdülhamit'i ve II. Abdülhamit'in devlet adamlarını ciddi askeri ve mali yüklerle karşı karşıya bıraktı. II. Abdül amit'e göre Balkan, Anadolu ve Arap sınırlarını korumak ve Girit ve Yemen gibi duyarlı bölgelerde güvenliği sağlamak için askere ihtiyaç vardı. Ayrıca ayaklanmaları bastırmada ve vergi toplamada jandarmanın desteği gerekliydi.[24] Orduya ayrılan bütçe ise toplam harcamaların % 40'ını oluşturuyordu.[25]

II. Abdülhamit döneminin ilk yıllarında Osmanlı ordusunda iki önemli gelişme gerçekleşti. Bunlardan ilki Alman Askeri Heyetinin gelişiydi, ikincisi ise formel askeri eğitim almış subay sayısındaki artıştı.

Prusya'nın askeri gücü ve Osmanlı topraklarına karşı doğrudan bir Alman tehdidinin olmaması, Padişahı Fransa ya da İngiltere yerine, Almanya'dan askeri yardım istemeye yöneltti.[26] Yine aynı dönemde, 1881-1882 kışında Padişah Almanya ile bir askeri ittifak kurmak istedi. Amaç, Osmanlı İmparatorluğu, Almanya ve Avusturya-Macaristan arasında bir savunma ve saldırı ittifakı kurulması idi, fakat Almanya ve Avusturya öneriyi reddettiler.[27]

Alman Askeri Heyeti Mart 1882'de İstanbul'a geldi.[28] Alman danışmanlar Osmanlı ordusunu ayrıntılarıyla inceledikten sonra grup başkanı Yarbay Kahler ayrıntılı bir program ortaya koydu.[29] Kahler'in programı *ihtiyatlar*'ın yapısında, askeri eğitim ve savaş planları alanlarında iyileşmeler

23. *Harbiye* olarak bilinen Harb Akademisi 1834'te açıldı. Tanzimat'ın ilk yılları boyunca İstanbul'da 1846'da, Bursa'da 1846'da, Edirne ve Manastır'da 1847'de, Şam'da 1848'de ve Erzurum'da 1852'de Mekteb-i İdadiler açıldı. Tanzimat süresince fazla mezun veren okullar İstanbul'dakilerdi.
24. F.A.K. Yasamee, "Abdülhamid II and the Ottoman Defense Problem", *Diplomacy and Statecraft*'ın içinde, Cilt 4, Mart 1993.
25. *Diplomacy and Statecraft*, *op.cit.*, s. 21.
26. Griffiths, *op.cit.*, s. 47; J.L. Wallach, *Anatomie einer Militarhilfe, Die Preussisch - Deutschen Militarmission in der Turkei 1835-1839*; (Düsseldorf, 1976).
27. *Diplomacy and Statecraft*, *op.cit.*, s. 29.
28. Bismarck'ın heyeti Osmanlı İmparatorluğu'na göndermesi iki yıl aldı. Bismarck bu konuda Büyük Devletler'in tavsiye ve görüşlerini dinledi. Büyük Devletler'den muhalefet gelmedi. Bismarck'ın ayrıca bu danışmanların statüsü konusunda endişeleri vardı, bundan dolayı da danışmanları yollamakta gecikti. Ancak Abdülhamid Almanya'ya bir komisyon gönderdikten sonra anlaşma imzalandı.
29. Kahler'in önerileri şöyleydi:
    1. İhtiyat birliklerinin mevcut sistemdeki Ordular içinde düzenlenmesi ve etkin eğitim ve seferberlik için uzak bölgelere dağıtılacak birimlerin yeniden düzenlenmesi,
    2. İhtiyat birliklerinde eğitim, idare ve seferberliğin hızlandırılması için subay ve erlerden kurulu etkin bir kadronun oluşturulması,
    3. Düzenli taktik eğitim ve manevraların geliştirilmesi,
    4. Harb Akademisi'nde eğitimin iyileştirilmesi ve mezun sayısında artış sağlanması. Mevcut sistemde pratik bilgi eksikliği olan öğrenciler için alan tatbikatı tesisi,
    5. Savaş planlarının ve seferberlik planlarının oluşturulması.

içeriyordu. Fakat fonların yetersiz olması, genel yönetimin iyi örgütlenmemiş olması ve yöneticilerin rüşvete yatkın olmaları gibi planların gerçekleştirilmesinde sorun yaratacak bazı engeller vardı.[30]

1880'lerin ortasında Kahler'in vefatı üzerine, Von der Goltz'un danışmanların başına geçmesiyle birlikte, orduda Alman Askeri Heyetinin etkisi daha güçlü bir biçimde hissedilmeye başladı. Von der Goltz'un Osmanlı İmparatorluğundaki hizmetinin ilk dönemi 12 yıl sürdü.[31] Bu yıllarda sağladığı en büyük katkı askeri eğitim alanındaki iyileşmeler, özellikle toplumun farklı sınıflarından toplanmış ve iyi eğitilmiş bir subay sınıfının oluşturulmasıydı.

Goltz'a göre esas reformların uygulamaya konulmasından önce subayların tutumlarının değiştirilmesi gerekliydi. Bu önemliydi. Çünkü her yıl yeni asker grupları onların ellerinden geçmekteydi ve bütün ordu subayların etkisi altındaydı. Goltz "Subaylara hayat veren ruhun, ordunun ruhu olduğuna"[32] içtenlikle inanmaktaydı.

II. Abdülhamit döneminin başlarında askeri eğitimde önemli gelişmeler kaydedildi. Her ordu karargahında yöre halkı için askeri okullar açıldı.[33] Öğrenciler *askeri rüştiye*'deki (ortaokul) eğitimlerini tamamladıktan sonra genellikle yakındaki bir *askeri idadi*'de (lise) eğitimlerine devam ederlerdi. Eğer bölgelerinde *askeri idadi* yoksa İstanbul'a gitmek zorunda kalırlardı.

İdadi'yi başarıyla tamamlayanlar ise Goltz'un danışman olarak çalıştığı *Mekteb-i Harbiye*'ye geçerdi. Goltz *Harbiye*'de askeri konulardaki ders sayısını artırıp diğer konulardaki dersleri sınırlandırdı ve uygulamalı eğitimi geliştirdi. Akademide bütün öğrenciler Piyade ya da Süvari eğitimi için üç yıl boyunca ders almaktaydılar. Bu üç yıllık eğitimden sonra en iyiler, bir üç yıl da *Erkan-ı Harbiye Mektebi*'nde (Genelkurmay Okulu) eğitim görmek üzere seçilirdi. Diğerleri ise bir yıl daha eğitimlerine devam ettikten sonra üsteğmen olarak mezun olurdu. *Erkan-ı Harb Mektebi* mezunları *(Erkan-ı Harb)* kurmay yüzbaşı rütbesi (kolağası) almakta ve çoğu zaman yaşıtlarının ilerisinde bir konuma getirilmekteydiler.[34]

Goltz'un okulda uygulamalı eğitime ağırlık verme isteği yetkililerin engellemeleriyle karşılaşıyordu. Böylece öğrenciler pek az uygulamalı eğitimle ya da hiç uygulamalı eğitim yapmaksızın mezun olmaktaydılar. Aynı

30. Griffiths, *op.cit.*, s. 49.
31. Wallach, *op.cit.*, s. 96-97.
32. Colomar Freiherr Von der Goltz, *The Nation in Arms A Treatise on Modern Military Systems and the Conduct of War*, Çeviren A. Shworth, (Londra, 1906), s. 115.
33. 1875'te ilk askeri rüştiye İstanbul'da, 1877'de Şam, Beyrut, Bağdat'ta ve 1878'de Edirne'de askeri rüştiyeler açıldı. Diğerleri ise, sonuncusu 1893'te Üsküp'te olmak üzere, takipeden yıllarda açıldı.
34. Geniş bilgi için bakınız; *Harb Akademileri Tarihçesi(1848-1991)*, Harb Akademileri Yayınevi, İstanbul 1991

dönemde eğitim için Almanya'ya subaylar gönderilmeye başladı. Bu subaylar genellikle Alman daimi ordu birlikleri i e bir ikte eğitim gördüler ve döndüklerinde rütbe aldı ar. Ama bu subaylar Osmanlı bütçesine yeni yükler getirdi. Almanya'da eğitim gören askeri öğrenci erin masrafları 1892'de 59.700 Osman ı Lirası ve 1893'te 65.000 Osman ı Lirası ek maliyet yarattı.[35]

XIX. yüzyılın son on yılında *alaylı* ve *mektebli* arasındaki fark önem kazandı.[36] *Alaylı*, pek çoğu en yüksek rütbeye u aşmış en geniş subay sınıfıydı. Fakat anahtar noktalarda bu sınıfa mensup subaylar bu unmuyordu.[37] 1884'te ordunun toplam subay gücü 10.000 kadardı ve bunun % 10'u kadarı Harb Akademisi mezun arından oluşuyordu. 1899'a gelindiğinde ise toplam subay sayısı 18.000'i bu muştu, bunun % 25'inden biraz faz ası *mektebli* idi.[38]

II. Abdülhamit'in getirdiği parasız askeri eğitim sisteminin sağladığı teşvik, mütevazı kökenli genç insanlara askeri teşkilata katılma fırsatı verdi. Goltz bu genç subayların mevcut düzeni değiştireceklerine inanıyordu. Aynı zamanda bu genç insanların Padişaha sadık ka acaklarını da düşünüyordu. Ancak Goltz, bu subayların tanıştıkları libera fikirlerin etki erini, ideal askeri örgütlenme ile mevcut örgütlenme arasında gördükleri farkı ve bu durumdan doğan hoşnutsuzluklarını hesaba katmamıştı.[39]

II. Abdülhamit Devrinin İlk Yılları Boyunca Osmanlı Ordusundaki Diğer Gelişmeler

Uzun sa tanatı süresince II. Abdü hamit ordud a insan gücünün artırılmasına ve Batıdan, esas olarak Almanya'dan, si ah a ımına özel önem verdi.[40]

35. Rıza Paşa, *Hulasa-ı Hatıra* (İstanbul, 1325) "1892-1893 (1310-1311) yılları için tablolar".
36. *Alaylı* formel askeri eğitim almaksızın ordud a yetişmiş subaydır. *Mektebli* ise formel eğitim almış subaydır (lise-eğitimli subay).
37. Swanson, "From the Reign of Abdülhamid II to 1913 Mahmud Şevket Paşa and German Military Mission", op.cit., Parly ve Ynpp.
38. Askeri okulların 1887 ve 1898 mezun sayılarının karşılaştırılması:

Harbiye	1304 (1887) Yılı	1316 (1898) Yılı
Erkan-ı Harbiye	7	32
Piyade Subayları	78	499
Süvari Subayları	13	72
İdadi	1304 (1887) Yılı	1316 (1898) Yılı
İstanbul	44	332
Bursa	18	110
Edirne	12	69
Manastır	10	54
Erzurum	24	71
Şam	29	36
Bağdat	7	90

Griffiths, *op.cit.* s.105

39. Griffiths, *op.cit.*, s. 95.
40. Goltz'un yardımıyla hükümet 1885'te Krupp şirketine 1.206.987 Osmanlı Lirası değerinde bir sipariş verdi.

Bu durum ordunun güçlü görünmesini sağladı, ancak orduda ihmal edilen daha birçok alan vardı.[41]

XIX. yüzyılın sonunda ordunun toplam savaş gücü 750.000 idi ve *ilaveler*'le birlikte bu rakam bir milyona yükseltilebilirdi. Silah altında bulunan er ve subay sayısı toplam 250.000 kadardı. Bu güçün finansal maliyeti çok ağırdı. 1897'de İmparatorluğun toplam geliri 18.927.746 Osmanlı Lirasıydı ki bunun 7.756.459'u savunma harcamalarına ve 6.483.253'ü *Duyun-u Umumi*'ye yapılan faiz ödemesine ayrılıyordu.[42] Bu mali yük Osmanlı Hükümetini zor durumda bıraktı ve 1890-1896 arasında esasen askeri harcamaları karşılamak üzere Sultanın 27.000.000 Osmanlı Lirası borç almasına yol açtı. Askeri maliyetin büyük bir kısmını daimi *(nizam)* ordunun idamesi ve dışarıdan silah alımı oluşturuyordu. Ayrıca seferberlik gerektiren bunalım zamanları hükümete ek yükler getiriyordu.

1885 Doğu Rumeli Bunalımında[43] Padişah askeri harekata başvurmama kararı aldı, ancak orduyu harekete geçirdi. Hükümet olayların başlamasıyla birlikte, Avrupa'daki ordularını Bulgaristan doğrultusunda harekete geçirdi ve Bağdat kadar uzak noktada bulunanlar dahil, *ihtiyatlar*'ı silah altına almaya başladı. Ordular bir yıldan fazla seferberlik halinde tutuldu, bunun hükümete aylık maliyeti ise 300.000 Osmanlı Lirası oldu.

Padişah, 1891 yılında Doğu sınırındaki, Dördüncü Ordu'da, düzensiz Kürt birliklerini, Hamidiye Hafif Süvari Alayları adı altında örgütledi. Bu girişimin amacı Kürt aşiretlerinden gelen akınları önlemek ve Rus sınırında bir ek koruma sağlamaktı.[44]

Nizam örgütlenmesi, Hamidiye için bir model oluşturdu. Hamidiye askerleri göreve çağrılmadıkları sürece ücret almıyorlardı, ancak koyun vergisi ve aşar dışındaki bütün vergilerden muaftılar. II. Abdülhamit, bu sistemin, bir kez yerleştiğinde, başarılı olacağından emindi.

Genel olarak, yüzyılın dönümünde orduda önemli gelişmeler kaydedildi. Özellikle 1897'de Türk-Yunan Savaşı'nda Osmanlı orduları, yeterli ulaşım imkanları bulunduğunda hızla seferber olabileceklerini ve çabuk hareket edebileceklerini kanıtladılar. Askerler de savaş meydanında kendilerinden beklenilen başarıyı gösterdiler.

Padişah bu dönemde birikilem içindeydi. Hem sınırlı kaynaklar ve gelirle reformları sürdürmek ve toprak kaybını durdurmak zorundaydı hem

41. Askerler yeterli eğitim almıyorlardı. *İhtiyat* askerleri için tatbikat ya da eğitim dönemleri yoktu ve düzenli ordular çok az savaş eğitimi alıyordu. Almanya'dan gelen silahlar ise sandıklarda bekliyordu.
42. Griffiths, *op.cit.*, s.133-134.
43. Makedonya Bunalımı başlıklı bölüme bkz.
44. Diğer ayrıntılar için bkz.: Griffiths, *op.cit.*, Bölüm 5.

de subayların ve askerlerin taleplerini karşılamak durumunda kalmıştı. Bu şartlar altında tasarruf yükü ikinci gruba düştü. Padişah askeri uzmanların, *nizam* birliklerinin azaltılması ve *ihtiyatlar*'ın artırılması önerisini reddetti. Ayrıca, yeni gelişen subay sınıfı rakamsal olarak büyüdükçe subayların daha düzenli biçimde emekliye ayrılmaları gerekiyordu. Padişah bunu da yapmıyordu.[45] Genel olarak orduda ücretlerin ödenmesi, giyim ve beslenme hâlâ düzensizdi. Temel ihtiyaçlar bile dışarıdan sağlanıyordu.[46] İşte bu şartlar altında Batı tarzı eğitim görmüş, liberal görüşlü, mütevazı kökenli bir grup hoşnutsuz subay ortaya çıkmaktaydı.

XIX. Yüzyılda Gayri Müslim Topluluklar İçin Reformlar: Dış Baskılarla İlintili Reformlar

Tanzimat dönemi boyunca, devlet adamları gayri Müslim topluluklarda reform girişiminde bulundular ve ortak bir Osmanlı vatandaşlığı kavramının yaratılması için kulların eşitliğinin tesisi yolunda adımlar atıldı.[47] Düşüncenin temelinde eşitliğin kabulü olması nedeniyle Osmanlı vatandaşlığı kavramı önemliydi, ancak daha önemlisi, konunun yasa ve yönetimin laikleştirilmesiyle bağlantılandırılmasıydı.[48] Batı tarzı reformlar uygulayarak Batının sempatisini kazanmaya çalışmak Tanzimat reformcularının genel tutumuydu. Ancak bu girişimler ne İmparatorluğun Müslüman olmayan unsurları arasında ayrılıkçı hareketlerin doğmasını önledi, ne de büyük devletlerin taleplerini karşılamaya yetti.[49]

45. B.B.A. Y. Komil Paşa 86-32/3188, 1326, (1908).
46. Abdülhamid Döneminin sonlarında Subay Maaşları

	Altın kuruş üzerinden aylık maaş
Mareşal	13.500
1. Sınıf Tümgeneral	9.000
Tümgeneral	5.400
Albay	3.600
Yarbay	1.125
Binbaşı	900
Yüzbaşı	600
Üsteğmen	400
Teğmen	300
	250

F.O. 195/2290, Surtees'den Barclay'e, İstanbul, 24 Mart 1908
47. Davison, *op.cit.*, s. 36-52.
48. F.A.K. Yasmee, *The Ottoman Empire and the Great Powers 1884-1887*; (Yayınlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi, 1984); "The Introduction".
49. Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllarda Millet Sistemi'ndeki gelişmeler için bkz.: *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Cilt 1, derl. B. Braude ve B. Lewis (New York, 1982).

Büyük devletler Osmanlı İmparatorluğunu Hristiyanlar için daha fazla reform yapması yolunda sürekli sıkıştırdılar. Batının gayri Müslim unsurları koruma uygulamasının kökenleri XVII. yüzyılda Lübnan'daki Maruni topluluğun XIV. Louis tarafından Fransız Korumasına alınmasına kadar uzanır.[50] Daha sonra 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile *Babıâli* İmparatorluğun dahilindeki Hristiyanları ve Hristiyanlığı koruma sözü vermiştir.[51]

Yine de, Batının gayri Müslimlerin refahının gerçek anlamda korunması talebiyle Osmanlı İmparatorluğun baskı yapmaya başlaması, Tanzimat dönemine rastlamaktadır. İmparatorluğun Hristiyan nüfusun yaşadığı bölgelerinde reform yapılması düşüncesi daha sonra Osmanlı'nın Rus yenilgisi ardından imzalanan Ayastefanos Antlaşması ile somutlaştırılmış, 1878 Berlin Antlaşması ile de reform tasarısı son şeklini almıştır. Antlaşmaya taraf devletler, Doğu Anadolu'daki Ermeniler için ve Makedonya *vilayetleri*'ndeki Hristiyanlar için reform yapılması koşulunu kesin olarak belirtmişlerdir.[52]

Doğuda, özellikle 1850'de Ermeni Gregoryen Kilisesinin kurulmasından sonra, özerk bir Ermenistan'ın kurulmasını talep eden bir Ermeni Hareketi ortaya çıktı.[53] Bölgedeki durumun kötüleşmesiyle birlikte, Berlin Antlaşmasıyla Ermenilerin yaşadığı bölgelerde reform yapılması kabul edildi ve Ermenilere, Çerkezler ve Kürtler karşısında güvenlik garantisi verildi.

Yetkililer, Ermeni devrimcilerinin gerçek niyetlerini bildikleri için başından itibaren reformları engelleyici bir tutum izlediler. Fakat, büyük devletlerin baskısıyla, 1895'te Ermenilerin yaşadığı bölgelerde reformlar uygulanmaya başladı. *Babıâli*'nin reformları kabulünden hemen sonra bölgedeki Müslümanlar arasında, özellikle *ulema* arasında, sıkıntılar baş gösterdi. Müslümanlar, Avrupa'nın baskısıyla yapılan reformların yalnız Hristiyanların yararına olduğuna ve aslında gerekli olanın dış müdahale değil, mevcut yerel idarenin Hristiyanların olduğu kadar Müslümanların da yararına olacak biçimde iyileştirilmesi olduğuna inanmaktaydılar.[54]

50. Lübnan'daki Maruni Cemaati 28 Nisan 1649'da XIV. Louis tarafından Fransız korumasına alındı. Hurewitz, *op.cit.*, s. 24. Ayrıca 1612'de Avusturya-Macaristan Kuzey Arnavutluk'taki Katolik nüfusu koruması altına aldı. Bridge, *op.cit.*, From Sado Sarajevo, s. 227. Burada aynı zamanda bilinmesi gereken başka bir nokta da ilk kapitülasyonların onaltıncı yüzyılda Kanuni tarafından Fransızlara 1638 yılında verildiğidir.

51. Hurewitz, *op.cit.*, s. 54-61.

52. Hurewitz, *op.cit.*, s.413

53. Ermeni Sorunu için bakınız; C. Küçük, *Anadolu Islahatı*, İstanbul, 1976; E. Uras, *The Armenians in History and the Armenian Question*, İngilizce tercümesi, Prof.S. Artemel, Ankara 1988

54. B.B.A. Y-A Resm., Sadaret: 1072,77/7, 18 Teşrini-evvel 1311 ve 11 Cemaziyül-evvel 1313. (30 Ekim 1895)

Avrupa Türkiyesi'nde ayrılıkçı hareketler daha da yaygınlaşmıştı. Bulgarlar 1870'te Bulgar Kilisesinin kurulmasıyla ayrılıkçı faaliyetlerini yoğunlaştırdılar ve Girit'te Hristiyanlar arasında bir muhalefet hareketi ortaya çıktı. Bütün bunlar Osmanlı'nın kötü idaresiyle bağlantılı yerel nedenlerden kaynaklanıyor gibi görünse de, sorunun kökeni bu toplulukların Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmak istemeleriydi. Osmanlılara göre reformlar, söz konusu bölgelerdeki gayri Müslim unsurların özerklik kazanmalarından önce bir hazırlık safhasıydı.

Babıâli ve Padişah Avrupa'nın dayattığı reform projelerinin sonuçlarına ilişkin olarak üç temel konuda endişe duyuyordu. Bunlardan ilki bu topluluklarda milliyetçi isteklerin gelişmesiydi. Reformlar onları bu isteklerinde daha da cesaretlendirecekti. İkinci endişe konusu Batının İmparatorluğun iç meselelerine daha fazla müdahalesi ve bu durumun yaratacağı muhtemel tehlikelerdi. Üçüncü endişe kaynağı ise reform projeleri karşısında Müslüman muhalefetin yükselmesiydi. Yukardaki nedenlerle, Osmanlı yöneticileri Avrupa'nın Hristiyan topluluklar için hazırladığı reform projelerinin uygulanmasını güçleri yettiğince geciktirmeye ya da engellemeye çalışmışlardır.

Girit Adası İçin Reform Projeleri

1841, 1858, 1867 Girit isyanları ve büyük devletlerin Padişaha uyguladıkları baskı, *Babıâli*'nin 1868'de ada için bir Anayasa hazırlamasına yol açtı.[55]

1868 Girit reformları ve reformların adada yarattığı tepkiler, 1878-1908 yılları arasında Makedonya'da yaşanan siyasi gelişmeleri ciddi olarak etkiledi. İlk olarak, Berlin Antlaşmasının 23üncü maddesi ile "Avrupa Türkiyesi'nin" diğer bölgelerinde benzer reformlar yapılması kabul edildi. İkinci olarak ise, Girit'teki isyancı faaliyetlerin Avrupa'nın ilgisini daha fazla

55. Anayasanın hazırlanmasından evvelki büyük devletlerin Girit müdahaleleri için bkz. : *Great Britain and the Cretan Revolt (1866-1869);* Türkçeye çeviren Y.T. Kurat, "İngiltere ve Girit İsyanı 1866-1869", *Tarih Araştırmaları Dergisi 1-2* (1963 – 1964). Anayasa ile Girit Adası beş *vilayet*'e ayrılmaktaydı ve Padişahın tayin ettiği bir Genel Vali tarafından yönetilecekti. Bütün yürütme yetkisi Valide toplanmaktaydı. Her *vilayet* Müslüman ya da Hristiyan bir Vali tarafından yönetilecek ve yardımcısı diğer dine mensup bir kişi olacaktı. Anayasayla ayrıca bir Genel Kurul oluşturulmaktaydı. Genel Kurul; Genel Valiye yardımcı olacaktı ve iki danışman, başyargıç, Yunan Başpiskopos, Mali Direktör, Muhaberat Direktörü ve kendi topluluklarınca seçilecek, üçü Müslüman ve üçü Hristiyan olmak üzere altı diğer üyeden oluşmaktaydı. Kurul, bütün kalıcı idari tedbirleri tartışmak, dolaylı vergilerin toplanmasını düzenlemek ve genel gelir ve giderleri denetlemek yetkisine sahipti.

çekmek amacıyla artırılması, Makedonya'daki ihtilalci hareketleri benzer hedeflere ulaşma konusunda cesaretlendirdi.[56]

Girit isyanları, Hristiyanların ağır biçimde vergilendirilmesi ve kötü Osmanlı idaresi gibi iç nedenlerle başlamış gibi görünse de, esas neden isyancıların en sonunda Yunanistan'la birleşmeyi amaçlayan ayrılıkçı hevesleriydi. İsyancılar sürekli olarak Yunanistan'dan Ada'da faaliyetlerini artırmak üzere yardım ve moral destek alıyorlardı. Girit Anayasası ise Hristiyanları yönetimde söz sahibi etmekte ve vergi yüklerini hafifletmekteydi.

Ancak, 1868 yılından sonra Ada'daki şartlarda önemli bir düzelme olmadı[57] ve durumun kötüleşmesi ile 1878'de *Babıâli* Haleppo Paktı olarak bilinen yeni reform önerilerini kabul etti. Haleppo Paktı[58] ile *Babıâli*, Anayasayı hemen uygulamaya koymayı, Osmanlı'nın Hristiyan *tebaasından* bir Genel Valiyi beş yıl için adaya tayin etmeyi ve yerel jandarma gücünün en azından iki yıllık hizmetle görevlendirilmiş yabancı subaylar gözetiminde yeniden düzenlenmesini kabul etmekteydi.

Ancak Padişah Haleppo Paktında verdiği sözde durmadı ve Hristiyan valinin yerine bir Müslüman getirildi. İzleyen yirmi yıl içinde, Ada'da durum daha da kötüleşti. Hristiyanların Müslümanlar, Müslümanların Hristiyanlarca katli olayları görülmeye başladı ve Hristiyanlar yeni reformlar talep etmeye devam ederken, 1896'da bir Müslüman isyanı baş gösterdi.[59] Hristiyanlar, Padişahın hükümdarlığı altında, bir Hristiyan Genel Valinin idare edeceği özerk yönetim ile Ada'dan Türk askerlerinin çekilmesini talep etmekteydiler. *Babıâli* ise Haleppo Paktını ancak, Ada'daki Müslüman isyanından sonra uygulama kararı aldı. Bu durum ise Girit'teki Hristiyanları hiç tatmin etmemiştir.

Girit'teki Hristiyanlar, büyük devletler reformların uygulanmasını garanti etseler bile, Girit *Babıâli*'nin elinde olduğu sürece Ada'da hiçbir gelişme sağlanamayacağı tezini öne sürerek büyük devletlere yaklaştılar. *Babıâli* sonunda ancak Avrupalı güçlerin baskısıyla Girit'te özerk bir yönetim kurulmasına izin verecekti. O zamana kadar da Ada sükûn bulmayacaktı.

56. Berlin Antlaşmasının 23'üncü maddesi gereğince Osmanlı Hükûmetinin, zaman kaybetmeden Avrupa'daki topraklarında, 1868 Girit Anayasasına benzer uygulamalar ve kanunlar yürürlüğe koymasına ve yerel unsurların ihtiyaçlarının daha iyi temsil edilmesine karar verilmişti. Bkz. Accant oral Papers, Vol. LXXXIII, Turkey No.44

57. D. Dakin, *The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913*, (Londra, 1966), s. 87.

58. F. O. 195/1939, Sandwith'den Elliot'a, Canea, 28 Mayıs 1876.

59. 1870'lerde Girit Müslümanları arasında siyasi ve dini bir canlanma görüldü. İki Müslüman örgütü vardı. Bunlardan biri Bektaşilere aitti ve Girit isyanından beri faaliyet gösteriyordu. İkinci örgüt ise Mevlevilerindi. Bektaşiler çok geniş bir alana yayılmıştı ve idari birimlerde pek çok Bektaşi vardı.

Babıâli, 1898'de[60], büyük devletlerin, özellikle İngiltere'nin ve Rusya, Fransa ve İtalya'nın baskılarıyla, Ada'dan askerlerini çekmeyi ve Girit'in özerk bir *vilayet* olmasını kabul etti. Ada'daki Osmanlı varlığı yalnız sembolik olarak kaldı ve 1899'da Girit için yeni bir Anayasa hazırlandı. Buna göre Ada, Padişahın hükümdarlığı altında ve büyük devletlerin garanti ettiği tarafsız, özerk bir bölge teşkil etmekteydi. Ada, mali bakımdan tamamen bağımsız olacak ve *Babıâli* Ada'nın iç işlerine karışmayacaktı. Vali Yunan kökenli olacaktı, beş sene süreli görevine büyük devletlerce atanacak ve Padişah tarafından da tanınacaktı. Bütün Osmanlı askerleri derhal Ada'dan çekilecekti. Yabancı subaylar kendileri ayrıldıktan sonra yerlerini alacak olan yerel milisleri örgütlemekle görevli olacaklardı. Resmi dil Yunanca olacaktı. Girit 1913'te Yunanistan'la birleşmesine kadar özerk bir bölge olarak kaldı.

Büyük devletlerin Osmanlı Hükümetine baskıları olmasaydı, Girit asla özerklik kazanamazdı. O dönemde Osmanlı Hükümeti Girit yüzünden büyük devletlerle bir çatışmaya girme riskini göze alamadı. II. Abdülhamit Hatıratında Girit'in er geç Yunanistan'la birleşeceğini bildiğini yazmıştır. Yine Hatıratında belirttiğine göre II. Abdülhamit 1880'de Yunanistan'la Teselya konusunda ilişkileri iyileştirebilmek için Girit'i feda etmeye hazırdı, ancak o dönemde İngiltere ve Fransa bu düşüncenin karşısında yer aldılar.[61] Büyük devletler, Girit'in Yunanistan'la birleşmesinin diğer Balkan devletlerinin çıkarlarını altüst edeceğini, Balkanlar'daki güçler dengesini Yunanistan lehine bozacağını ve Balkanlar'da genel bir çatışmaya yol açacağını düşünmekteydiler.[62] Yine büyük devletlere göre Orta Doğu'da *status quo* korunmalı ve Avrupa Uyumu'nun üyeleri arasında çatışmaya meydan verilmemeliydi. Bu nedenlerle o dönemde büyük devletler Girit'in Yunanistan'la birleşmesi fikrine karşı çıktılar.

Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki diğer vilayetlerinde yaşayan Hristiyanlar, Girit vakasına Avrupa Türkiyesi'nin meselelerinin çözümü için bir model olarak bakmaktaydı ve kendi durumlarında da benzer değişiklikler yapılmasını istemekteydiler. Berlin Antlaşması, Girit'tekine benzer reformlar uygulanması koşuluyla Makedonya *vilayetleri*'nin idaresini Osmanlı Hükümetine bırakmaktaydı. Dolayısıyla, Makedonya topraklarındaki isyancılar, Berlin Antlaşmasından sonra Avrupa'nın dikkatini kendi davalarına yöneltmek üzere faaliyetlerini artırdılar. Aynı zamanda, Gi-

60. Türk-Yunan Savaşından sonra (1897-8) büyük devletlerin araya girmesiyle Girit'e özerklik verilmesi kararlaştırılmıştır. Bkz. Dakin, *op.cit.*, s. 35-43.

61. Sultan Abdülhamid, *Siyasi Hatıratım*, (İstanbul, 1974); s. 92-93.

62. Bridge, *op.cit.*, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 234.

rit'in özerk bir *vilayet* olmasından sonra, pek çok Giritli isyancı Makedonya'ya gitti ve oradaki Yunan Hareketine katıldı.

Ayrıca, Osmanlı Hükümetinin Girit'teki isyancılarla mücadelesindeki yetersizliği ve Avrupa'nın taleplerini kabul etmesi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Hükümetine karşı gelişen Müslüman muhalefetin temel endişelerinden biriydi. Bu hareket ise Genç Osmanlılar olarak tanınacaktı.[63]

XIX. Yüzyılda Muhalefetin Gelişimi

Genç Osmanlılar

Bir yandan Batıya dönük Tanzimat reformları ve büyük devletlere verilen tavizler, öte yandan da gayri Müslim topluluklarda yükselen ulusçu çalkantılar ve hükümetin yeni şartlarla başa çıkamaması, XIX. yüzyılın ikinci yarısında hükümete karşı muhalefet hareketlerinin doğmasına neden oldu.[64]

İlk örgütlü muhalefet, İmparatorluğun içteki ve uluslararası alandaki durumundan rahatsızlık duyan, Genç Osmanlılar olarak anılan bir gruptu. Grubun kurucularından çoğu, Tanzimat döneminde açılmış olan hükümet okullarında eğitim görmüş ve *Babıâli* Tercüme Bürosu'nda görevlendirilmişti. Genç Osmanlılar Anayasal bir rejimin ve temsili kurumların kurulması gerektiği düşüncesindeydiler. Öngördükleri siyasal sistemin, Padişahın ve bürokrasinin yetkilerini sınırlandırmak için gerekli olduğuna inanıyorlardı.[65] İslam'ın doğru yorumlandığında reforma engel oluşturmayacağı ve siyasi reformların İslami Hukuk temelinde uygulanması gerektiği görüşündeydiler.

Genç Osmanlılar, esas eleştirilerini, Âli ve Fuat Paşalar gibi, büyük devletlere verdikleri tavizlerle İmparatorluğun parçalanmasını hızlandırdıklarını düşündükleri Tanzimat'ın devlet adamlarına yönelttiler.[66] 1860'

63. Davison, *op.cit.*, s. 172.

64. Genç Osmanlılar hakkında kaynak için bkz. : Ş. Mardin, *The Genesis of Young Ottoman Thought*, (Princeton, 1962) ve Davison, *op.cit.*, Bölüm VI.

65. Karpat, *IJMES*, 1972, s. 262-270.

66. Âli ve Fuat Paşalar tipik Tanzimat devlet adamlarıydılar ve 1856'dan 1871'e kadar Başvezirlik ve Hariciye Nazırlığı görevlerinde bulundular. Âli ve Fuat Paşalar hakkında özet bir değerlendirme için bkz. : E. Akarlı, *The Problems of External Pressures, Power Struggles and the Budgetory Deficits in the Ottoman Politics Under Abdülhamid II.* (1876-1909): *Origins and Solutions*, (Yayınlanmamış doktora tezi, Princeton, 1976).

larda Balkanlar'da ulusçuluk ve, özellikle, Girit isyanı gibi zamanın güncel konularına ilişkin yazdılar ve Girit davasında büyük devletlerin müdahalelerini şiddetle protesto ettiler.[67]

Hükümete yönelttikleri eleştirilerden dolayı Genç Osmanlıların pek çoğu Paris'e sürgüne gitmek zorunda kaldılar ve orada 1867'de Genç Osmanlılar Cemiyetini kurdular. 1870'lerde affedildiler ve sürgündekilerin çoğu geri döndü. Genç Osmanlılar Cemiyeti, üyelerinin ideolojik farklılıklarından dolayı örgütlü bir hareket olarak uzun zaman yaşamadı, ancak Cemiyet üyeleri bireysel olarak faaliyetlerini sürdürdüler.[68]

Genç Osmanlılar asla bir siyasi parti oluşturmadılar, ancak yazıları vasıtasıyla hükümet karşıtı bir kamuoyu yaratmaya çalışan bir grup olarak göze çarptılar. Genç Osmanlıların *Birinci Meşrutiyet*'e giden yol üzerinde önemli etkileri olmuştur.

Birinci Meşrutiyet

Osmanlı tarihinde Aralık 1876'dan Şubat 1878'e kadar geçen dönem *Birinci Meşrutiyet* Dönemi olarak bilinir.[69] Kısmen XIX. yüzyıl reform hareketleri, kısmen hükümeti hedef alan muhalefet, fakat en önemlisi olarak, özellikle Balkanlar'da Avrupa müdahalesinin yaratması muhtemel tehlikeler, Osmanlı bürokrasisinin[70] liberal kanadını, merkezi idare yapısında radikal bir değişimin önemini kabule itmiştir. *Kanun-i Esasi*'nin mimarı Mithat Paşa[71] ve onun takipçileri anayasal bir rejimle, İmparatorluğun bütünlüğünü ve bağımsızlığını korumayı ve Padişahın gücünü sınırlandırarak, İmparatorluktaki farklı topluluklar arasında eşitlik sağlamayı amaçlamaktaydılar.

II. Abdülhamit, İmparatorluğun içte ve dışta karşı karşıya olduğu tehlikelerin farkındaydı ve Saltanatını korumaya niyetliydi. Bu nedenle başlangıçta Anayasaya karşı olumlu bir tavır takındı: Yeni Sultan, Mithat Paşa'yı Sadrazamlığa atadı ve *Kanun-ı Esasi*'nin ilanı, Balkanlar'daki anlaşmazlıkların çözümü için toplanan uluslararası bir konferansın (İstanbul Konfe-

67. Mardin, *op.cit.*, s. 25-27.
68. *İbid.*, s. 25-27.
69. Meşrutiyet Dönemi üzerinde ayrıntılı bir çalışma için bkz. R.E. Devereux, *The First Constitutional Period*, Baltimore, 1963.
70. Meşrutiyetçi liberallerden bir kısmı ve başkaları Padişahın tahttan indirilmesinden yanaydı, ancak iki grup sonunda işbirliğine gitti. Bunlar, Redif Paşa (Askeri Konsey Başkanı), Süleyman Paşa (Askeri Okullar Direktörü), ve Kara Halil Efendi (Fetva vekili) idiler. Harb Nazırı Hüseyin Avni Paşa da bu grupla işbirliği içindeydi, fakat onun esas meselesi Padişahın tahttan indirilmesiydi.
71. Mithat Paşa için bakınız; Ali Haydar Mithat, *The Life of Mithat Paşa*, Paris, 1903.

ransı) açılışıyla aynı zamana denk getirildi. Buradaki asıl amaç uluslararası alanda sempati kazanmaktı ve *Kanun-ı Esasi* 23 Aralık 1876'da ilan edildi.[72]

Ancak Padişah, Mithat Paşa'nın, kendisine karşı bir tehdit oluşturan halk arasındaki desteğinden rahatsız oldu. Uluslararası (Dış) bunalımları bir bahane olarak kullandı ve mevcut şartlarda uygun olmadığı gerekçesiyle Meclis'i feshetti. Böylelikle, İmparatorluğun ilk anayasal siyasal sistem deneyimi, anlaşmazlıkların artışını durdurmak ya da büyük devletlerin müdahalelerini önlemek bakımından başarısız oldu. Ancak R. Davison ya da E.Z. Karal[73] gibi bu konuda çeşitli araştırma yapanlara göre, I. Meşrutiyet dönemi, XIX. yüzyıl reform girişimlerinin sonuçlandığı nokta olmak bakımından bir başarıyı temsil etmekteydi. Ayrıca bu dönem, Jön Türkler'in despotizm olarak adlandırdıkları *II. Abdülhamit* yönetimine ve büyük devletlerin müdahalelerine karşı verdikleri mücadele için esin kaynağı oldu. R. Devereux'nun belirttiği gibi Jön Türklerin öncelikli amacı "meşruti idareyi kurmak değil yeniden oluşturmaktı".[74]

Jön Türk Hareketinin Örgütlenmesi ve İlk Faaliyetleri[75]

93 yenilgisi

Meclis'in feshi, Rus savaşı yenilgisi ve Berlin Antlaşması Osmanlı İmparatorluğunun siyasi gelişiminde bir dönüm noktasını, Osmanlı tarihinde II. Abdülhamit dönemi olarak bilinen dönemin başlangıcını oluşturmuştur.

Bu dönemde, İmparatorlukta eğitime, özellikle askeri eğitime verilen öneme bağlı olarak yeni bir sınıf gelişmekteydi. Askeri alanda gerçekleştirilen reformlar ve II. Abdülhamit'in uygulamaya koyduğu parasız askeri eğitim, Genç Osmanlılara benzemeyen, taşradan gelmiş ve mütevazı bir geçmişi olan insanlardan kurulu yeni bir "sınıfın" ortaya çıkmasına yol açtı. Onlara göre İmparatorluğun dağılmasını önlemek için merkezi idarede köklü reformlar yapılması ve Padişahın gücünün sınırlandırılması zorunluydu. K. Karpat'a göre, bu kişiler genellikle eşrafın, tarımsal faaliyetle

72. Ynsamee, *op.cit.*, "The Introduction."

73. E. Karal, "Non-Muslim Representatives in the First National Assembly", *op.cit.*, *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Cilt 1, s. 387-400.

74. Devereux, *op.cit.*, s. 253, "Young Turks primary objective was not to institute but to restore constitutional government".

75. Şu kaynakları bkz.: Ş. Hanioğlu, *Osmanlı ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, (İstanbul, 1985); Ş. Hanioğlu, "Jön Türkler'in Siyasal Düşünceleri", (Manchester Üniversitesi'nde sunulan tebliğ, 1988); Ş.Hanioğlu, "Genesis of the Young Turk Revolution" *The Journal of the Ottoman Studies*, (İstanbul, 1982); E. Ramsaur, *The Young Turks Prelude to the Revolution of 1908*, (Princeton, 1957); Ş. Mardin, *Jön Türkler'in Siyasi Fikirleri, 1895-1908*, (Ankara, 1964).

uğraşan ailelerin ve hatta yükselen Müslüman-Türk tüccarlarının oğullarıydı.[76]

Hiçbiri İstanbul kökenli olmayan dört askeri tıp öğrencisi 1889'da *"İttihad-ı Osmani Cemiyeti"*ni kurdular.[77] Cemiyetin kurucuları İbrahim Temo, İshak Sukuti, Abdullah Cevdet ve Mehmed Reşid idi.[78] Yeni Cemiyet yalnız başlangıç yeri olan Tıbbiye'de değil, İstanbul'daki *Harbiye Mektebi* ve *Mülkiye* gibi diğer okullarda da hızla yayıldı. taraftar bulardı.

Cemiyetin örgütlenmesindeki esas amaç II. Abdülhamit despotizmini protesto etmek ve 1876 Anayasasını geri getirmekti. Cemiyet, kısa zamanda başkentte ve okulların dışında *ulema* içinde ve memurlar çevresinde yayılmaya başladı.

Cemiyet üyeleri ayrıca Osmanlı liberalleri ve Avrupa'daki siyasi sürgünlerle bağlantı kurdular.[79] 1889'da Jön Türklerin en tanınan üyelerinden Ahmed Rıza, Padişaha karşı faaliyetlerini sürdürmek üzere Fransa'ya gitti.[80] Ahmed Rıza'nın etkisiyle Cemiyetin adı "Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti" olarak değiştirildi. Sürgündeki grup[81] başkentteki Cemiyetten farklı olarak içinde Ermeni ve Rum üyeleri barındırmaktaydı.[82]

1890'ların ortalarında hükümet başkentte Cemiyetin yayıldığının farkına vardı. Padişahın gayretleriyle Cemiyet 1897'de başkentte ezildi, ancak dışarıdaki Jön Türk faaliyetleri devam etti.

Padişahın başkentte Cemiyeti ezmesinden sonra, gelişmekte olan askeri "sınıf" içinde özellikle *Harbiye*'de ve *Erkan-ı Harbiye Mektebi*'ndeki genç subaylar, İmparatorluğun içinde bulunduğu zorlukları ve II. Abdülhamit'in despotik yönetimini tartışmaya devam ettiler. Bu "sınıf" içinden bir grup görevlendirildikleri Makedonya *vilayetleri*'nde, şartların kötüleşmesini gözlemlediler, yaşadılar ve İmparatorluğun daha fazla parçalanmasının engellenmesi için birşeyler yapılması gerektiği sonucuna vardılar.

76. Karpat, *op.cit., İJMES, 1972*; s. 276.
77. Karpat, *op.cit., İJMES, 1972*; s. 276.
78. Ramsaur, *op.cit.*, s. 15. Bazı kaynaklar Hüseyinzade Ali'yi de Cemiyetin çekirdeğine dahil etmektedir.
79. Ramsaur, *op.cit.*, s. 22. Başkentteki Jön Türkler Paris ile Galata'daki Fransız Postanesi vasıtasıyla haberleşmekteydiler.
80. Ahmed Rıza (1859-1930) liberal bir eğitim almıştı ve sürgünden önce Bursa maarif direktörü olarak çalışmaktaydı. Paris'te pozitivist fikirlerin ve A. Comte'un felsefesinin etkisi altına girdi. 1895'te Jön Türkler'in yayın organı olan *Meşveret*'i çıkarmaya başladı. Diğer ayrıntılar için bkz., Mardin, *op.cit., Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza Bey'in Hatıraları*, (İstanbul, 1988).
81. 1895-1906 yılları arasında Jön Türkler'in sürgündeki faaliyetleri için bkz.: Hanioğlu, *op.cit.*; Ramsaur, op.cit.; T.Z. Tunaya, *Türkiye'de Siyasi Partiler*, (İstanbul, 1952).
82. Örgüt İmparatorluğun farklı topluluklarına mensup kişilere de hitap etmekteydi. Örneğin *Meşveret*'in editör kadrosu Ahmed Rıza (Türk), Halil Ganem (Katolik Arap), Albert Fuat (Yahudi), Anmeghian (Ermeni) ve Aristadi'den (Rum) oluşmaktaydı.

İkinci Bölüm

Makedonya Bunalımı: 1878-1903[1]

1878'de imzalanan Berlin Antlaşması[2] Balkanlar'a yeni bir *status quo* kazandırdı.

Bölgede yeni bağımsızlığını kazanmış olan Balkan devletleri hâlâ Osmanlı yönetimi altında bulunan "Avrupa Türkiyesi'nde" bazı bölgeleri ele geçirmek istiyorlardı. Özellikle, Berlin Antlaşmasıyla Makedonya'yı kaybeden Bulgaristan yeni konumundan hoşnut olmayan bir güç oluşturuyordu. Makedonya'yı kaybedilmiş fakat zamanı gelince geri alınabilecek bölge olarak değerlendirmekteydi.[3]

Ancak, Bulgaristan'ın girişeceği, ileriye dönük herhangi bir yayılmacı politika, çeşitli nedenler yüzünden diğer komşu Balkan ülkelerince engellenmeye mahkumdu. Balkan devletleri Makedonya'da soydaşları olduğu için bölgenin Bulgaristan yönetimine girmesine karşıydılar.[4] Aynı zamanda "Büyük Bulgaristan"ın bölgedeki güç dengesini Bulgaristan lehine etkileyeceğinden ve bunun doğuracağı sonuçlardan da endişe duyuyorlardı. Bu nedenle, Bulgaristan'ın girişeceği genişlemeye yönelik herhangi bir atılım ters etki yapacak ve sadece Osmanlı İmparatorluğu tarafından değil, diğer Balkan devletlerince de buna karşı koyulacaktı. Başka bir deyişle, diğer Balkan devletleri Makedonya'daki Osmanlı yönetimi devam ettiği sürece durumdan memnundular, ama yine de, kendi çıkarları için, olası değişiklikleri kollamaktaydılar.[5]

Bulgaristan, Makedonya'daki yayılmacı politikasına başlar başlamaz, diğer Balkan devletleri onu dengeleme çabasına giriştiler ve Osmanlı İmparatorluğu da egemenliğini korumak için karşı önlemler almak zorunda

1. Bkz. Balkan Haritası, Ek III.
2. Ayrıntılar için Berlin Antlaşması bkz.: W.N. Medlicott, *The Congress of Berlin and After* (Londra, 1938).
3. Bulgaristan'ın Makedonya'daki emelleri için bkz. : F. Adanır, *Die Makedonische Frage: Ihre Entstehung und Entwicklung 1878-1908* (Frankfurt, 1979); R.J. Crampton, *Bulgaria 1878-1918: A History* (New York, 1983).
4. Ayrıntılar için bkz.: S. Skendi, *The Albanian National Awakening, 1897-1912* (Princeton, 1967); D. Dakin, *op.cit., The Greek Struggle in Macedonia 1897-1913, (Londra, 1966);* D. Goodman, *The Emergence of the Macedonian problem and Relations between the Balkan States and the Great Powers 1892-1903* (yayınlanmamış doktora tezi, Londra Üniversitesi, 1955); Başbakanlık Arşivi, Yıldız Tasnifi, Kamil Paşa Evrakı, 86/32, 3116, 1325-8-19. (27 Eylül 1907)
5. Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı*, (Dersaadet/İstanbul, 1328/1912), Cilt II. s. 221-226, H.K. Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa Siyasi Hayatı*, (Ankara, 1954).

kaldı. Osmanlı yönetiminin, ne olası gelişmelere nasıl yanıt verileceğine ilişkin belirli bir fikri, ne de uzun vadede Makedonya'daki Osmanlı hakimiyetini güçlendirecek bir politika oluşturmaya yönelik ciddi bir çabası vardı.[6] Bu nedenle, Osmanlı politikası öteki Balkan devletlerine karşı savunma önlemleri almak biçiminde belirlendi.[7] Bir yandan Osmanlı yetkilileri bölgede asayiş ve düzeni sağlamak için etkili önlemler almak durumunda kalırken, öte yandan da birtakım *ıslahat* paketlerini yürürlüğe koyma ihtiyacı duydular.[8] Yine de, Makedonya'da giderek artan karışıklığı İmparatorluğun karşılaştığı tüm maddi sorunların bir parçasıymış gibi görme eğiliminde oldukları için, Makedonya sorununun *ıslahat yoluyla* çözümlenebileceğine hiçbir zaman inanmadılar.[9] Stratejik nedenler dışında, Makedonya nüfusunun büyük çoğunluğunun Müslümanlardan oluşması bu *vilayetler*'in İmparatorluktan ayrılmaları fikrini ortadan kaldırmıştır. Bu şartlar altında, Osmanlı politikası öncelikle Balkan devletleri arasındaki farklılıklardan ve daha sonra da durumu korumaktan yana olan büyük devletlerin politikasından yararlanmak oldu.[10]

Berlin Antlaşmasından sonra Makedonya genel olarak Manastır, Selanik, Kosova *vilayetler*'i ve bağımsız Drama ve Serres *sancaklar*'ı için kullanılan bir terim olmuştur. Osmanlı yönetimi resmi olarak "Makedonya" sözcüğünü hiç kullanmayıp bu bölgeden *"Üç Vilayet" (Vilayât-i Selâse)* diye söz etmeyi uygun bulmuştur.[11] 1903 yılına kadar *vilayetler* valiler tarafından ve *sancaklar* da kaymakamlar tarafından yönetiliyordu. Söz konusu *vilayetler*'in pek çoğu kendi gelir kaynaklarını kullanarak sağladıkları "özerk" sivil ve askeri yönetime sahip fiilen bağımsız birimlerdi.[12]

5. Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı*, (Dersaadet/İstanbul, 1328/1912), Cilt II. s. 221-226, H.K. Bayur, *Sadrazam Kamil Paşa Siyasi Hayatı*, (Ankara, 1954).
6. Said Paşa, *op.cit.*, Cilt II. s. 171-172.
7. Yasamee, *op.cit.*, *The Ottoman Empire and the Great Powers 1884-1887*, (yayınlanmamış doktom tezi, Londm Üniversitesi, 1985), s. 47-62.
8. Said Paşa, *op.cit.*, Cilt II. s. 171-172.
9. *Ibid*, s. 226-229, 169, 171.
10. Goodman, *op.cit.*, s. 91-136; Said Paşa, *op.cit.*, Cilt II. S.223.
11. Bkz. Kornrumpf, *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der Europäischen Türkei vom Erlass des Vilayettordnung bis zum Berliner Kongress*, (Freiburg, 1976); F. Adanır, "The Macedonian Question: The Socio-Economic Reality and Problems of it Historiographic Interpretation", *International Journal of Turkish Studies (1984-1985)*, Cilt 3; Makedonya vilayetlerinin genel bir haritası için bkz: Ek III ve nüfus dağılımı için Ek IV.
12. F.O. 371/537 "Turkey-Annual Report 1907", O'Connor'dan Grey'e, Pem, 13 Şubat 1907; Mithat Paşa'nın tanıttığı bazı başarılı yerel yönetim reformlarından sonra varolan *vilayet* yönetimi 1864 yılında İmparatorluk tarafından kabul edildi. Bu sistemle tüm İmparatorluk ırk ayrımı yapılmaksızın otuz *vilayete* ve yedi bağımsız *sancağa* bölünmüşoldu. Osmanlı İmparatorluğunun Avrupa'daki bölümleri *Edirne, Selanik, Manastır, Yanya, Skutari (Üsküdar) ve Kosova* olmak üzere altı idari birimeayrıldı. Villayetlerden sadece üçü "Makedonya" sınırları içindeydi ve Berlin Antlaşmasında Avrupa denetiminde reform yapılmasına karar verilmişti. 1903 yılından önceki Makedonya yönetimi için bkz. Adanır, *op.cit.*, *Makedonische Frage*, "Die Einleitung".

Berlin Antlaşmasına göre, "Osmanlı İmparatorluğunun varlığı, Balkan devletlerinin bağımsızlığı ve bütünlüğü korunacak, Türkiye'nin sahip olduğu topraklara saygı gösterilecek ve bu politikanın aksine yönelik her türlü girişim engellenecekti".[13]

Berlin Antlaşması "Büyük Bulgaristan" fikrini bir hayal haline getirip Makedonya'yı Osmanlı yönetimine bırakmıştır. Fakat Antlaşmanın 23. maddesi Makedonya *vilayetleri*'nde Avrupa devletlerinin denetiminde reformlar yapılmasını öngörmüştür.

Tahmin edilebileceği gibi, Antlaşmanın imzalanmasından hemen sonra Bulgaristan yayılımcı bir politika geliştirmiştir. Bulgarlar "Büyük Bulgaristan" emellerine ulaşabilmek için Makedonya'da ve Bulgaristan'da "evrimci" ve "devrimci" olmak üzere iki yöntemden yararlandılar.[14] Evrimci yöntem, yeni kültürel bağlar kurma ve var olan kültür bağlarını da "Makedonya Bulgarları" ile kaynaştırma temeline dayanmaktaydı. Bunun için de Eksarhane'nin[15] etkisini kullanarak bölgeye Eksarhcı öğretmenler ve din adamları gönderdiler ve böylece bölge halkının milliyetçilik duygularını uyandırmaya çalıştılar. Devrimci yöntemin savunucularına göre ise Makedonya'yı özgürleştirmenin en iyi yolu ihtilalci çeteler kurmak, sivilleri bir ayaklanmaya hazırlamak ve büyük devletlerin dikkatini çekmekti.

Bulgar Prensliği, Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine doğrudan müdahale etmek istemiyordu. Bu nedenle, Prenslik, resmi olarak izlediği politikada Bulgar asıllı eylemcilerden uzak durduğu izlenimini vermeye çalışmıştır. Fakat, onlara kendi topraklarında barınacak yer sağlayarak lojistik destekte ve para yardımında bulundu. Osmanlı İmparatorluğunun içinde bulunduğu maddi sorunların ve Makedonya'daki kötü yönetimin farkında olan Bulgaristan Hükümeti, İmparatorluğu bu faaliyetlerin yar-

13. F.O. 7/1341 Count Goluchowski 16.12.1903.
14. Adanır, *op.cit.*, s. 100.
15. Padişah, Mart 1870'te Bulgar Kilisesinin (Eksarhane) kurulması için bir *Ferman* yayınladı. Söz konusu *Ferman*'a göre Bulgar unsurunun dini işleri sadece *Eksarhane*'ye bağlı olacak ve bu kuruma bağlı yeterli metropolit ve piskopos bulunacaktı. (Madde 1). Bu kurumun ve kurulacak olan daimi Bulgar Sinodu'nun yasal ve dinî Başkanlığını *Eksarh* yüklenecekti (Madde 2). *Eksarh*, *Fener Patrikanesi*'nden bağımsız olacak ve yetkileri Osmanlı Hükümeti tarafından tanınmış ve onaylanmış olacaktı. (Madde 3, 4). Geniş bilgi için bkz. F.O. 881/3578, H. Şentürk, *Osmanlı Devletinde Bulgar Meselesi: 1850-1876*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1992, s. 214. 222; Richard Von Mach, *The Bulgarian Exarchate; Its History and the Extend of its Authority in Turkey* (Londra, 1907), bkz. Ek VII.

dımıyla iyice zayıflatmak ve büyük devletlerin dikkatini Bulgar davasına çekmek istiyordu.[16]

Bulgar Hükümetinin izlediği bu politika Balkanlar'ın geleceği ile ilgili olarak *Üç İmparator* (Üç İmparatorlar Birliği) arasında Haziran 1881'de varılan Antlaşmayla pek uyuşmuyordu.[17] Antlaşmadaki dördüncü protokole göre Bulgaristan'ın Makedonya'nın bağımsızlığı ile ilgili herhangi bir destek isteği *Üç Büyük Güç* tarafından dikkate alınmayacaktı.[18] Buna ek olarak, Sırbistan ve Avusturya arasında Makedonya'ya olası bir Bulgar saldırısını engellemeyi temel alan bir anlaşma imzalanmıştı.[19]

Bu arada, 1875-1878 Doğu Bunalımının ve Berlin Antlaşmasının hemen ardından Osmanlı İmparatorluğu uluslararası arenada kendini tamamen yalnız bırakılmış hissetmekteydi. Osmanlı Hükümetine göre, bütün devletler Osmanlı İmparatorluğunun varlığına muhalif bir politika güdüyordu. Bu nedenle Padişah, İmparatorluğun varlığını koruyabilmek için büyük devletlerden herhangi biriyle meydana gelebilecek bir çatışma olasılığını en aza indirmek için edilgen yansızlık politikası izlemenin en iyisi olacağına inanmıştı.[20]

O zamanlar Osmanlı devlet adamlarının zihinlerinde "Makedonya Sorunu" diye bir kavram yoktu. Makedonya'da olup bitenler İmparatorluğun karşı karşıya bulunduğu mali bunalımın bir yansıması olarak değerlendiriliyordu. Bir başka deyişle, Makedonya diğer bölgelerden ne daha iyi ne de daha kötü durumdaydı. Bu nedenle, Osmanlı yetkilileri Makedonya Sorununu, maddi sıkıntılardan kaynaklanan yönetim bozukluğuyla ilgili bir durum olarak değerlendirme eğilimindeydiler. İmparatorluk, içinde bulunduğu mali bunalımdan çıkar çıkmaz "Makedonya Sorunu" diye tanımlanan sorunun kendiliğinden çözüleceğini ve Bulgaristan Hükümetinin bu meseleye ayırdığı masrafların altından kalkamayıp yayılma çabalarına son vereceğine inanmışlardı.[21]

Doğu Rumeli ile Bulgaristan Prensliğinin 1885 yılındaki beklenmedik birleşmesi, Osmanlı politikasına radikal bir değişiklik getirdi.[22] İlk ola-

16. Makedonya Sorunu ile ilgili makalesinde Prof. F. Adanır, Bulgar hareketine farklı bir boyut getirerek, hareketin gelişmesindeki iç nedenlerden bahseder. Bulgar Hareketinin genişlemesinde ve Bulgar Kilisesinin kurulmasında büyük rol oynayan etkenlerin, kentli Bulgar burjuvazisi ve Bulgar köylülerinin Müslüman toprak sahipleri tarafından sömürülmesi olduğunu öne sürer. Ayrıntılar için bkz. Adanır, *op.cit., International Journal of Turkish Studies* 1984-1985.
17. Avusturya-Macaristan, Alman ve Rus İmparatorları Bulgaristan'ın komşu *vilayetler*'e, özellikle Makedonya'da, yayılmacı politika izlemesine karşı tedbirler alacaklarına dair karar verdiler. Ayrıntılar için bkz. A.F. Pribram, *Secret Treaties Austria-Hungary*, (Londra, 1920), Cilt 1. s. 36-60.
18. *Ibid*, s. 36-60.
19. *Ibid*, s. 60-61.
20. Yasamee, *op.cit.*, s. 303-306.
21. Said Paşa, *op.cit.*, Cilt II.
22. Yasamee, *op.cit.*, s. 142-190; Adanır, *op.cit.*, s. 104-108; Bayur, *op.cit.*, s. 106-128; B.Sarmardzier, "Ottoman Policy Towards the Principality of Bulgaria during the Regency", *Etudes Balkaniques* 1977.

rak, bölgedeki güçler dengesi Bulgaristan lehine değişmiş ve Berlin Antlaşması ihlal edilmişti. Daha da önemlisi, bu birleşme Osmanlıların, Bulgarların yarattığı bir "Makedonya Sorunu" ile karşı karşıya bulunduklarını kabul etmelerine sebep olmuş ve bölgedeki Bulgaristan destekli isyancılara da cesaret vermiştir.

Osmanlılar birleşmeyi kabul etmekle beraber, bunun Makedonya'daki etkisinden endişe duyuyorlardı. Gösterdikleri ilk tepki, bölgedeki kuvvetlerini artırmak oldu. Bu durum, Osmanlı yönetimine ek bir maddi yük getirdiği gibi, Makedonya üzerinde emelleri olan Bulgarları da cesaretlendirdi. Makedonya'nın giderek Bulgar kontrolü altına girdiğini dehşetle gören diğer Balkan devletleri ve Makedonya'daki soydaşları, Bulgar tehlikesini dengelemek için kendi eylemlerine hız verdiler ve böylece var olan karışıklığa ayrıca katkıda bulunmuş oldular.

Bunalımın Tırmanışı

Türk ve Batı tarihbiliminde (historiografyasında) Makedonya *vilayetleri*'nde meydana gelen olayları Makedonya Sorunu olmaktan çok bir Bulgar sorunu olarak değerlendiren çok yaygın bir görüş vardır.[23] Tüm sorun, Makedonya'daki Bulgarların Türk hakimiyetinden nefret etmelerinden ve bu soruna bir çözüm bulmadıkça rahatlayamayacaklarından kaynaklanmaktaydı. Başka bir deyişle, sorunun temeli "kötü Türk yönetimi" değildi. Osmanlı yönetimi Bulgarlara iyi bir yaşam standardı sağlamış olsaydı bile, Bulgarlar ulusal duygularla dolu olduklarından dolayı tatmin olmayacaklardı. Ayrıca bölgedeki Osmanlı yönetimi sona erseydi, muhtemelen durum çok daha zor ve karmaşık bir hal alacaktı.[24]

Sadece "Osmanlı Zulmüne" değil, Yunanlılara karşı da tavır alan Bulgaristan destekli çetelerin faaliyetleri sonunda, sorun farklı bir boyut kazanmaktaydı. Bu gelişme Osmanlı Hükümetinin Yunanlılarla işbirliği yapmasını sağladı. Helenist hareketin koruyucusu olan Patrikhane[25] bölgedeki en eski kurumdu ve Bulgar Eksarhanesi'nin yayılmacı eğilimlerine karşı çıkmıştı. Osmanlı Hükümeti ile Patrikhane'nin, Eksarhane taraftarlarının tüm Makedonya için özerklik düşüncesinden korkmaları yüzünden,

23. G.P. Cilt II. 12.2 No. 3311, Marschall'dan Hohenlohe'ye, İstanbul, 12.12.1898; B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, 86/32, 3144, 7 Şubat 1323 ve 17 Muharrem 1326 (20 Şubat 1908).
24. Kamil Paşa, *op.cit.*, 86/32, 3144.
25. Dakin, *op.cit.*, s. 33; İnalcık, *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, (Ankara, 1946).

yürüttükleri politika örtüşüyordu. Her kurum da Makedonya'nın Osmanlı yönetimi altında *vilayetler*'e bölünmüş olarak kalmasından yanaydı. Bulgar politikası, Osmanlılara, aynı Doğu Rumeli konusunda olduğu gibi, Bulgar yayılımcılığı yönünde atılmış bir adım olarak göründü. Yunanlılar da özerklik perdesi altında Bulgarların tamamen Makedonya'ya yerleşmesi olasılığından çekiniyordu, çünkü bu, Helenistik tutkularına vurulmuş büyük bir darbe olurdu.[26]

Doğu Rumeli'nin Bulgaristan ile birleşmesinin bir sonucu olarak Osmanlı İmparatorluğunun Makedonya'ya daha fazla kuvvet yerleştirmesi, Makedonya'daki silahlı çatışmaların artması, Girit'in *muhtariyet* kazanmasından sonra ihtiyaç fazlası olan yetkililerin ve askerlerin Makedonya'ya akın etmeleri, maddi durumun daha da kötüleşmesine katkıda bulundu. Makedonya'daki Osmanlı yönetiminin isyancıları engellemek için daha fazla kuvvete ihtiyacı olmasına rağmen, tüm orduyu beslemeye ve maaşları ödemeye de gücü yetmiyordu. Bu şartlar askerler başta olmak üzere diğer yetkilileri de yıldırmakta ve zaten kötü olan yönetimi tümüyle olumsuz etkilemekteydi.

Zamanın Sadrazamı Said Paşa'ya göre;

> Bu insanlara düzenli olarak maaş ödenmediği sürece kimse onlardan işlerini tam olarak yapmalarını bekleyemez, bu da Makedonya'daki kötü durumu tam bir çıkmaza sokacaktır.[27]

Bu kısır döngü, Bulgarların, Osmanlı ordusunun Bulgaristan ordusundan daha üstün olmasına karşın Bulgaristan'a savaş açmaya cesaret edemeyeceğine inanmalarına neden oldu. Tüm maddi sıkıntılara karşın, Osmanlılar bölgeye ek kuvvet göndermeye devam ettiler ve durumu kontrol altında tutabilmek için milis askerlerden bile yararlandılar.

Bulgar isyancıların eylemlerini artırmalarındaki diğer neden de, büyük devletlerin, Ermeniler lehine yaptıkları reform önerileri ve Girit'in Hristiyan bir vali yönetiminde *muhtariyet* kazanmasıdır. Söz konusu gelişmelerin sağladığı cesaret nedeniyle, Bulgarlar kendi davaları içinde büyük devletlerin dikkatini çekebilmek amacıyla silahlı mücadelelerine hız verdiler.

Makedonya'daki Bulgar hareketinin üç ana kaynağı vardır. Bulgar Hükümeti, Bulgar Makedonya Edirne Devrimci Örgütü[28] ve Eksarhane.

Bulgaristan Hükümetinin Makedonya sorununa tavrı genelde Os-

26. Y.Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/23, 3144 E. Driault ve M. L'Heritier, *Historie Diplomatique de la Grèce*, (Paris, 1926), s. 500-509.
27. Said Paşa, *op.cit.*, s. 159.
28. Goodman, *op.cit.*, s. 168-201.

manlı İmparatorluğu ile olan ilişkileriyle belirleniyordu. 1880'lerin sonu ve 1890'ların başında Bulgaristan Başbakanı Stambulov'un izlediği politika çerçevesinde Türk-Bulgar ilişkilerinde meydana gelen belirgin iyileşme Bulgar hareketine olumsuz bir etki yapmıştı.[29] Bulgar Hükümeti, Osmanlı Hükümeti ile iyi ilişkiler kurmayı hedeflediği zaman, Babıâli Makedonya'daki Bulgarların durumunun düzelmesi için katkıda bulunmaya karar verdi. Osmanlıların, Bulgarlara Ohri, Manastır ve Üsküp olmak üzere üç Eksarhcı metropol kurma izni vermesinin nedeni kısmen bu politika ve kısmen de Almanların Padişah üzerindeki baskısı olmuştur.[30] Ayrıca Stambulov Makedonya için bazı reformlar önerdiği zaman Sultan hiç karşı çıkmadığı gibi önerileri ilke düzeyinde kabul etti.

İki hükümet arasındaki bu özel anlaşma 1894'te Stambulov'un istifa etmesi ve yerine Stoilov'un Rus yanlısı Hükümetinin geçmesiyle son buldu. Yeni gelen hükümet, resmi politika olarak İmparatorlukla iyi ilişkiler geliştirme çabasındayken, aynı zamanda Makedonya için yeni reformlar talebinde bulundu. Stoilov Hükümeti, ayrıca Makedonya'daki isyancılara el altından cephane ve para sağlayarak, onlarla olan gizli bağlarını güçlendirmeye çalışıyordu. Bu yeni politika Osmanlı-Bulgar ilişkilerini sarstığı gibi Makedonya'daki Bulgarlara farklı davranmasına da yol açtı. İki hükümet arasındaki ilişkilerin bozulması Bulgar faaliyetlerinin artmasına yol açtı.

Merkez bürosu Sofya'da olan ayrılıkçı Bulgar hareketine ek olarak 1893'te merkez bürosu Selanik'te olan IMRO (Makedonya Devrimci İç Örgütü) kuruldu.[31] IMRO temel hedefinin bir "Balkan Federasyonu" içerisinde özerklik sağlamak olduğunu resmen açıkladı ve kendini Bulgar Hükümetine adamayı reddetti.[32] IMRO'nun liderlerine göre özerklik ancak genel bir ayaklanmayla sağlanabilirdi.[33] Sofya'dan yönetilen (Supremacists) Bulgar hareketine göre ise Bulgar Hükümetinin desteği olmadan hiçbir başarı sağlanamazdı, bu nedenle de ayaklanmayı Bulgar topraklarından yönlendirmeyi tercih ettiler.[34]

Eksarh *Babıâli* tarafından atanmıştı ve İstanbul'da yaşıyordu. Makedonya davası ile ilgili nispeten daha ılımlı düşünceler ileri sürmekteydi. Genellikle Yunanlıların Bulgarlara baskı uyguladığını ve bir an önce Berlin Antlaşmasının 23. maddesinin yürürlüğe konması gerektiğini savundu.[35] Aynı zamanda, Eksarh, Makedonya için özerk bir yönetimi savun-

29. Ayrıntılar için bkz. R.J. Crampton, *Bulgaria 1878-1918: A History*, (New York, 1983), s. 124-160.
30. Adanır, *op.cit.*, s. 112; Bridge, *op.cit.*, *From Sadova to Sarajevo*, s. 186.
31. Adanır, *op.cit.*, s. 53.
32. Crampton, *op.cit.*, s. 236-237.
33. Adanır, *op.cit.*, s. 110.
34. Adanır, *op.cit.*, s. 115.
35. HHSTA, Botschafts Archive-İstanbul, No: 460, Eksarh'tan Sadrazam'a, İstanbul, 12.11.1903.

masına rağmen, bölgenin Bulgaristan'la birleşmesini onaylamıyo du. Fakat Eksarhane'ye mensup birçok aydın, öğretmen ve din adamı Bulgar hareketine katılmıştı, özerklik ve daha sonra da Bulga istan ile birleşme fikrini savunmaktaydılar.[36] Ancak Eksarhane'nin üst düzey görevlileri Bulgar hareketinin bu köktenci yönlerinden kendilerini uzaklaştırdılar ve şöyle bir düstur benimsediler:

> Türklere saldırılmamalı. Asıl amacımız Eksarhane'nin kuvvetlenmesi ve Bulgaristan ile birleşmek isteyenlere karşı savaşmak olmalı.[37]

Makedonya'daki Bulgar hareketindeki farklı etmenler, mücadelenin içinde çelişkili görüntüler oluşturmasına karşın, son aşamada var olan karışıklığı iyice artırıcı biçimde eylemlerini yoğunlaştırarak bunalımın artmasına yol açmaktaydılar.

Makedonya'daki karışıklığı etkileyen bir başka mücadele de Arnavutluk hareketi idi. Bu hareketin varlığını belirleyen üç etken bulunuyordu. Bunlardan ilki, Osmanlı İmparatorluğunun, Berlin Antlaşması çerçevesinde Arnavutların hak iddia ettiği bazı bölgeleri Karadağ ve Yunanistan'a devretmeye rıza göstermesiydi.[38] Arnavutların ikinci şikayeti de halktan zorla alınan vergilerdi. Ve sonuncu olarak da, Berlin Antlaşmasının kendilerini, Avrupa reformlarının dışında bırakmasına tepki duymuşla dı.[39] Osmanlı yetkilileri, Bulgar hareketinin, Arnavutları ve bilhassa bunların Müslüman kesimini olumsuz etkileyebileceğinden endişe duyuyorlardı. Bundan dolayı, Makedonya'da Arnavutların yaşadığı bölgelerdeki ayaklanmaları engellemek için, Osmanlı Hükümeti, buraya daha fazla sayıda kuvvet göndermek zorunda kaldı.[40]

Aynı zamanda Berlin Antlaşmasının ardından, Müslüman göçmenler (muhacir) büyük gruplar halinde Makedonya *vilayetleri*'ne yerleşmişti. Bunların birçoğu asker kaçağı ya da Bulgaristan ve Bosna-Hersek'ten gelen Müslümanlardı ve çoğunlukla Kumanava, Üsküp, Manastır ve Selanik'te oturuyorlardı. Bunlar Makedonya'daki şartlardan memnun değillerdi ve Osmanlı yetkililerine ciddi boyutlarda sorun olacak biçimde "Başıbozuk" olarak hareket ediyorlardı.[41]

36. "Bulgarların adamlarının çoğu gönüllü olarak Makedonya Komitesinin devrimci faaliyetlerine katıldılar. Türkler bunu çok iyi biliyorlardı, fakat pek bir şey yapmadılar..." H.N.Brailsford, *Macedonia*, (Londra, 1906), ss. 19-20.
37. Adamır, *op.cit.*, s. 136.
38. Bartl, *op.cit.*, s. 116.
39. *Ibid.*
40. F.O. 78/5268, Maunsell'den, O'Connor'a, İstanbul, 11.08.1903.
41. M. Zdenbvena, "Territorial Changes in the Balkan Peninsula after the Berlin Congress and its Effects on the Economic Life of Macedonia" *Macedonia (Articles D'Historie)*, Institut D'Historie Natlonale, (Skopje, 1981).

Kısaca, XIX. yüzyılın sonunda Makedonya, kendi çıkarları için savaşan farklı unsurların bulunduğu, buna karşılık Osmanlı İmparatorluğunun yasa ve düzen sağlamak için çaba harcadığı bir "barut fıçısı" durumuna gelmişti.

Makedonya Reform Planları

Reformlara Giden Yol ve Osmanlı Endişeleri

Makedonya'daki Bulgar hareketi hız kazandıkça, Osmanlı Hükümeti, Ermeni sorunu ve Girit olaylarında olduğu gibi, Avrupa müdahalesinin Hristiyan nüfustan yana reformlar hedefleyeceğinden endişe duyuyordu. Osmanlı yetkilileri Bulgar ayrılıkçı hareketinin faaliyetlerini artırma nedeninin, Avrupa'nın ilgisini kendi davalarına çekmek ve ayrıca büyük devletleri, reformları kendi gözetimleri altında yapmaya zorlamak olduğunun farkındaydılar.[42]

Bulgarların, Avrupa müdahalesini istemelerinin ardındaki nedenlerden bir başkası da Osmanlı Hükümetine duydukları güvensizlikti. Öncelikle, Osmanlı yönetiminin ancak bir savaş yenilgisi sonrasında reform programlarını yürürlüğe koyacağına inanıyor ve böyle bir durumda bile, reform programının kağıt üzerinde kalma ihtimalinden çekiniyorlardı.[43] Dahası, reformlar yürürlüğe girse bile, bunların sadece Osmanlı Hükümetine yararlı olacağından endişe ediyorlardı. En son olarak da, her ne kadar Berlin Antlaşması Makedonya'ya reform sözü vermiş olsa da, Osmanlı yöneticileri bunu arka planda tutmaya çalışacaklardı.[44]

Osmanlılar da, kendi açılarından, çeşitli endişelerden pek uzak sayılmazdı. Osmanlı yetkililerinin esas kaygısı Rusya ile bağlantılı olan stratejik planlama idi. Girit'in *muhtariyet*'inde olduğu gibi Makedonya'ya da Hristiyan bir valiyle özerklik verilecek olsa bu durum çok yakın bir gelecekte bölgenin Bulgaristan'la birleşmesi ile sonuçlanırdı. Osmanlılar, Bulgarları Rusya'nın vekili gibi gördükleri için, Makedonya'nın Rus yönetimine girmesinden korkuyorlardı.[45] Başka bir deyişle, Makedonya'nın kaybedilmesi, İstanbul, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ve İmparatorluğun

42. B.B.A.Kamil Paşa Evrakı, 86/32, 3156, 1326-5-3. (3 Haziran 1908).
43. B.B.A.Kamil Paşa Evrakı, 86/32, 3121, 1325-7-30. (8 Eylül 1907).
44. İbid; B.B.A.Kamil Paşa, 86/32, 3121.
45. Said Paşa, *op.cit.*, Cilt.2, s. 220-227; Kamil Paşa Evrakı, 86/23, 2243.

varlığı için büyük bir tehlike oluşturacaktı, oysa Girit Yunanistan'a verilse bile bu, küçük bir stratejik sorun olmaktan öteye gitmezdi.[46]

Eğer reformlar Hristiyan bir valinin denetimi altında yürürlüğe girecek olsa, bölgede tam bir Hristiyan hakimiyeti söz konusu olur ve tüm Müslümanlar Anadolu'ya göçetmek durumunda kalırlardı. Ayrıca Osmanlılar Makedonya'nın komşu devletler arasında bölünmesinin Balkan devletlerini Osmanlıya göre daha avantajlı bir konuma getireceğine ve Balkanlar'daki güç dengesini etkileyeceğine inanıyorlardı.[47]

Son olarak da, Osmanlılar, Bulgaristan'ın Berlin Antlaşmasının 23. maddesi için yaptığı ısrarı onaylamadıklarını belirttiler. Bu tutumun nedeni, 23. maddenin Makedonya'dan doğrudan bahsetmeyip sadece Girit Anayasasının Avrupa Türkiyesi genelinde yürürlüğe girmesini önermesiydi. Bu nedenle Osmanlı yetkilileri sözü edilen maddeyi Bulgarların Berlin Antlaşmasında kaybettikleri *vilayetler*'i geri almak için ortaya çıkardıkları bir gerekçe olarak gördüler.[48]

XIX. yüzyılın sonunda, büyük devletler, Makedonya'daki yerel çetelerin eylemlerine karışmama kararı aldılar, çünkü Makedonya bunalımının Doğu Sorununu alevlendirmesinden çekinmekteydiler.[49] Aynı zamanda büyük devletler Avrupa Uyumuna bir tehdit oluşturmak ve *status quo*'yu bozmak istemiyorlardı. Bu nedenle, herhangi bir tehlikeyi önlemek amacıyla, aralarında işbirliği oluşturmaktaydılar.[50] Konumuz açısından bunların en önemlisi 1897 yılındaki Avusturya-Rus Antantı'dır.[51]

Büyük Devletlerin Müdahalesi Tehlikesi ve Osmanlı Reform Önerileri

Avusturya-Macaristan, Berlin Antlaşması imzalandıktan sonra Balkanlar'daki yayılımcı politikasını bıraktı.[52] Çünkü ticareti güvence altında olduğu sürece, yeni oluşan *status quo*'dan memnundu.[53] Yine de, Osmanlı

46. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/23, 2243.
47. Said Paşa, *op.cit.*, s. 220-223.
48. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/23, 2243.
49. Bridge, *op.cit., Sadowa'dan Sarajevo'ya*, s. 213.
50. Ayrıntılar için bkz. F.R. Bridge, *The Habsburg Monarchy among the Great Powers, 1815-1918*, (New York/Oxford/Munich, 1990), s. 150-224. Örneğin 1887 yılında, Avusturya-Macaristan, İngiltere ve İtalya arasında Akdeniz Anlaşmaları imzalandı. Bunun amacı, Rusya ve Fransa'nın Yakın Doğu'daki çıkarlarını denetlemek ve bölgedeki *status quo*'yu korumaktı.
51. F.R. Bridge, "Izvolsky, Aehrenthal and the End of the Austro-Russian Entente, 1906-1908"; *Mitteilungen des österreichischen Staasarchivs*, (Viyana, 1976); B.Sutter, "Machtteilung als Bürgschaft des Friedens: Eine Denkschrift des Botschafter son Calice 1896 zur Abgrenzung der Interessensphären zwischen Russland und Österreich-Ungarn am Balkan", *Mitteilungen des österreichischen Staasarchivs*, (Viyana, 1984).
52. Ayrıntılar için bkz. F.R. Bridge, "The Habsburg Monarchy and the Ottoman Empire", *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, ed. M.Kent (Londra, 1984).
53. GP., Cilt 9, Heinrich'ten Caprivi'ye, 20.04.1890.

İmparatorluğunun yıkılma ihtimalini göz önünde bulundurarak, olası planlar şekillendirme ihtiyacı da duydu.[54]

Rusya'ya gelince Boğazlar'ı kontrol altında tutmak için ve mümkün olduğu kadar çok Hristiyanı "Türk boyunduruğundan" kurtarmak arzusuyla,[55] Balkanlar'daki Osmanlı toprakları[56] üzerinde emellerini hâlâ devam ettiriyordu. Yine de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile karşılaştırıldığında zayıf durumda olan ve dışlanmış bir konumda bulunan Rusya, *status quo*'yu değiştirmek için ileriye dönük bir politika geliştirmeyi göze alamadı; ancak bunun yerine, Sırpların, Karadağlıların ve Bulgarların aracılığı ile Boğazlar'la ilgili çıkarlarına yardımcı olacak biçimde, Balkanlar'da üstünlük kurma sevdasında olan Slavları davalarında destekledi.[57]

Mayıs 1897'de Rusya ve Avusturya[58] şartlar elverdiği müddetçe Balkanlar'daki *status quo*'yu koruyacaklarına ilişkin[59] genel bir anlaşma imzaladılar. Fakat bu durumu korumaları imkansızlaştığı takdirde[60] bölgeyi kendi çıkarlarına zarar vermeyecek bir biçimde aralarında eşit olarak bölmeye karar verdiler.[61]

Osmanlıların bu anlaşmayla ilgili yorumları biraz kuşkucu oldu. Sadrazam Said Paşa'ya göre Avusturya ve Rusya bölgedeki çıkarları için Makedonya'yı Balkan devletleri arasında bölüştürmeyi ve ondan sonra da bu devletler üzerinde etkilerini artırmayı arzu etmekteydiler. Bu nedenle Makedonya'ya *otonomi* verilmesine yanaşmıyorlardı[62] ve planlarını gerçekleştirmek için uygun zamanı kolluyorlardı.[63]

1897 yılında söz konusu anlaşmanın imzalanması ile birlikte Avusturya-Macaristan ve Rusya hükümetleri, Makedonya'daki Hristiyan nüfusun, durumlarını düzelteceğine inandıkları reform önerilerini oluşturmak için fikir alışverişinde bulunmaya başladı. Bu arada *Babıâli*'nin daha sıkı önlemler alma kararı, bölgedeki durumu daha da kötüleştirdi.[64]

Böylece ilk büyük ayaklanma olan *Cuma-i Bala* 1902 sonbaharında patlak verdi.[65] Ayaklanma, Avrupa'nın daha fazla dikkatini çekmek için Sofya'dan[66] yönetilen Bulgar Hareketi tarafından gerçekleştirilmişti.[67]

54. Adanır, *op.cit.*, s. 125.
55. GP. Cilt 18.1, Marshall'dan Bülow'e, İstanbul, 14-01-1901.
56. Ayrıntılar için bkz. A. Bodger, "Russia and the End of the Ottoman Empire" *op.cit.*, Kent.
57. Said Paşa, *op.cit.*, s. 221.
58. Bkz. Bridge, *op.cit.*, "Izvolsky, Aehrenthal and the End of the Austro-Russian Entente, 1906-1908", s. 315.
59. Pribram, *op.cit.*, s. 187.
60. Pribram, *op.cit.*, s. 186.
61. Pribram, *op.cit.*, s. 189.
62. *Ibid.*, Said Paşa, *op.cit.*, Cilt 2, s. 220-226. Büyük devletlerin söz konusu politikası Osmanlı İmparatorluğunun ki ile uyumluydu. Çünkü Bulgaristan'ın özerk bir Makedonya'yı ilhak etmesinin, bölünmüş bir Makedonya'yı ilhakından daha kolay olacağına inanmaktaydılar.
63. Ibid.
64. Said Paşa, *op.cit.*, s. 171.
65. Adanır, *op.cit.*, s. 141-169; Goodman, *op.cit.*, s. 431-485; F.O. 185/2133, Biliotti'den O'Conor'a, Selanik, 09.12.02.
66. *Ibid.*
67. *Ibid.*

Ayaklanmadan hemen sonra, *Babıâli*, Avrupa'nın Makedonya *vilayetleri*'ne müdahalesini önlemek amacıyla birtakım *ıslahat*'ı yürürlüğe koymaya karar verdi. Önce, büyük devletlerin de onayıyla, Hüseyin Hilmi Paşa, bölgeye müfettiş olarak atandı[68] ve kendisine karışıklık içinde olan *vilayetler*'i düzenleme yetkisi verildi.[69] Daha sonra, Sadrazam Said Paşa, bölgedeki kötü yönetime ve su'istimallere son vermek üzere bir *ıslahat* paketi hazırladı. Hemen ardından da büyük devletlerin temsilcilerini paketin ayrıntılarından haberdar etti.[70]

Said Paşa'nın *ıslahat* önerisi düzenleme gerektiren birçok bölgeyi kapsamaktaydı ve oldukça radikal görünüme sahipti. *Islahat* tasarısının ilk kısmı tarım, ticaret, endüstri ve özellikle de eğitim alanlarında çağdaşlaşma ve gelişmenin gerekliliği üzerinde duruyordu.[71] Öneriye göre, yerel yöneticilere daha çok yetki ve eleman verilmesi öngörülüyordu.[72]

Askeri yönetim bakımından, yeni öneriler geleneksel Osmanlı bakış açısının çok ilerisindeydi. *Islahat* paketine göre, Makedonya'daki polis ve jandarma kuvvetleri hem Müslüman hem de Hristiyan nüfustan seçilmiş kişilerden oluşacaktı.[73] Vatani görevlerini ceza almadan tamamlayan Müslümanlar, işe uygun sayılacaktı.[74] Hristiyanların askere katılmaları zorunlu olmadığı için, Jandarmaya katılmak isteyenlerin sabıka kaydı bulunmaması yeterli olacaktı.[75] Henüz askerlik görevini yapmamış, fakat dürüst, sabıka kaydı olmayan Müslümanlar, orduya katılmada öncelikli olacaklardı.[76] Hatta, jandarmanın yetersiz olduğu durumlarda, yerel kumandanlarla birlikte birliklere katılmaları için yedeklerin çağrılması konusunda valilere yetki bile verilecekti.

Ayrıca adli ve eğitime yönelik *ıslahat* konusunda da adımlar atılacaktı. Mahkeme bulunmayan tüm yerleşim birimlerinde yeni mahkemeler açılacak ve Makedonya'da eğitim yaygınlaştırılacaktı. Adli *ıslahat*'ın en dikkat çekici yönü, jandarma ve polis kurumlarının tam aksine, gayri Müslimler-

68. Hüseyin Hilmi Paşa - 1902 yılının sonlarında *üç vilayet*'in müfettişi olarak atanmıştı ve 1908 yılına kadar bölgede kaldı. Yunan kültürünün etkisinde kalmış olup Midilli adasından geliyordu. Büyük devletler ilk başta Yunan kökenli olan Karatedori Paşayı müfettiş yapmak istedilerse de Sultanın ağır basmasıyla Hüseyin Hilmi Paşa müfettiş olmuştur. Büyük devletlerin Kamtedori'yi istemelerinin sebebi Yunan kökenli ve Hristiyan olmasının yanında, Berlin Antlaşması sürecinde gösterdiği performansı ve Makedonya Sorunu ile olan yakın ilgisinden dolayı olmuştur.
69. *Ibid.*
70. Said Paşa, *op.cit.*, Vol. I, s. 154-156. Said Paşa'nın önerileri 1902 yılının sonunda olmuştu.
71. *Ibid.*
72. Said Paşa, *op.cit.*, s. 193-197.
73. *Ibid.*
74. *Ibid.*
75. *Ibid.*
76. Said Paşa, *op.cit.*, s. 195.

le ilgili bir madde bulunmamasıydı. Aynı zamanda, gayri Müslimlerin devam ettiği okul sayısı da çoğaltılmayacaktı, böylelikle Hristiyanların gittiği okul sayısı aynı kalacaktı.

Sadrazam, hazırladığı pakette, bütçe açıkları ile savaşmayı ilk planda tuttu.[77] Bölgedeki karışıklık ve askeri önlemler için harcanan miktarın giderek artmasına bağlı olarak, Sadrazam, Makedonya *vilayetleri*'nde yönetimine ayrılan paranın artık yetersiz olduğuna dikkat çekiyordu.[78] Paşanın üzerinde önemle durduğu diğer bir konu da, maaşların ödenememesinin bozuk yönetime daha da olumsuz etki yaptığı idi.[79] Sadrazamın sunduğu önerinin bu kısmı ile diğer bölümleri arasında göze çarpan en büyük ayrılık Sadrazamın bütçe sorunlarının Osmanlı yönetimini etkilediğini fark etmiş olması, ancak sorunun çözülmesini sağlayacak kesin bir öneri yapmamış bulunmasıdır.

Padişahın bazı önerilere karşı çıkması yüzünden, *ıslahat*'ın tümü uygulamaya konulmadı. Ancak Makedonya *vilayetler*'i Müfettişi Hüseyin Hilmi Paşa, bölgede birtakım somut gelişmeler sağlamayı başardı.[80]

Osmanlı Arşivlerinde, II. Abdülhamit'in muhakemesine ışık tutacak fazla kayıda rastlanmamıştır. Yine de Padişahın *ıslahat*'ı engellemek için Avrupa devletleri arasında giderek artan rekabetten yararlandığını söylemek yanlış olmaz. Dahası, Padişahın Makedonya'daki Hristiyan yanlısı reformların Müslüman Arnavutları düşman hale getirmesinden çok korktuğuna ilişkin kanıtlar bulunmaktadır.[81] Ayrıca II. Abdülhamit'in bazı danışmanları, Makedonya dahil olmak üzere, tüm imparatorluktaki mali sorunlar halledilmedikçe, Hristiyan nüfusa "ayrıcalık" kazandıran hiçbir *ıslahat* tasarısının karışıklığa son vermeyeceğine inanıyorlardı. Onların böyle düşünmeleri ve duruma ilişkin veriler Padişahın düşüncelerine etki etmiş olabilir.[82]

II. Abdülhamit'in bu önerileri yürürlüğe koymadaki yavaşlığı, Avrupa devletlerinin tepkisini hemen çekmediyse de, onları kendi reform programlarını belirleme ve bunu Padişaha kabul ettirme isteklerinde ısrarlı olmaları konusunda daha kararlı kıldı.[83]

77. Said Paşa, *op.cit.*, s. 124-126.
78. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/32-3136.
79. Said Paşa, *op.cit.*, s. 124-126.
80. İngiliz Konsolosluğu'ndaBirinci Dragomanolan Adam Block'un sunduğu rapora göre: "Hüseyin Hilmi Paşa denetimindeki komisyon büyük enerji sarfederek çalışıyor, yüzlerce suçlu tutuklanıyor ve özel bir yargıçlar kurulu tarafından yargılanıyor ve tüm işlerin Hilmi Paşa'nın doğrudan kontrolü altında olması için her günkü çalışmaların sonuçları telgrafla rapor ediliyordu. F.O. 78/5209, "Memorandum by A. Block".
81. HHSTA P.A.711/319- A.Krol, Manastır. Ağustos 1903.
82. B.B.A. Y. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/32, 3136.
83. Büyük devletler iki temel sebep yüzünden Said Paşa'nın reform önerilerini fazla ciddiye almadılar. Birinci sebep, Makedonya'da yaşayan Hristiyanların Osmanlı güdümlü reformlara karşı çıkması; ikinci sebep de, geçmişteki Osmanlı reformlarının hep kağıt üzerinde kalmış olmasıydı. G.P. Cilt 12.2, Marschall'dan Bülow'a, İstanbul, 18 Aralık 1902.

Aralık 1902'de Rusya Dışişleri Bakanı Kont Lamsdorff, Avusturyalı meslekdaşı ile birlikte Makedonya için bir tasarı oluşturmak üzere Viyana'ya gitti.[84] Çok kısa bir süre sonra *Viyana Tasarısı* olarak bilinen planlarını ortaya çıkardılar.[85]

Viyana Tasarısı, 1903 Şubatı'nda Rus ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Dışişleri Bakanları Kont Lamsdorff ve Kont Goluchowski[86] tarafından düzenlendi ve daha sonra da Berlin Antlaşmasında imzası bulunan tüm devletler tarafından onaylandı. Avusturyalılar ve Ruslar, diğer bir Avrupa devletinin reformlara müdahale etmesini istemiyorlar ve Balkanlar'ı kendi etki alanları içinde tutmayı arzu ediyorlardı.

Kont Goluchowski reform programında dengeli davranmak istiyordu. Bir yandan, Selanik, Manastır ve Kosova'da yaşayan Hristiyanların yaşam standartlarını yükseltmek isterken, öte yandan da Osmanlı İmparatorluğunun varlığını korumanın ne kadar önemli olduğunu biliyordu. Bu nedenle, Tasarıyı hazırlarken iki devlet de muhafazakâr bir politika izlediler ve Padişahın egemenliği için bir tehdit oluşturmamaya özen gösterdiler. Avusturya ve Rusya, Balkanlar'daki uzun vadeli çıkarları bakımından, başında Hristiyan bir vali olan özerk Makedonya olmaması[87] konusunda fikir birliğine vardılar. Bu yüzden de reformlar sadece yönetimle ilgili ayrıntıları kapsamıştı.

Viyana Tasarısı'nın dört özelliği bulunuyordu. Bu özelliklerin en önemlisi *Müfettiş-i Umumi*'nin oynayacağı rol idi. Bu kişi *Babıâli* tarafından seçilmiş Müslüman asıllı bir Osmanlı olacaktı ve üç yıllık görev dönemi bitmeden bu görevden ayrılamayacaktı. Gerektiği zaman Osmanlı askeri kuvvetlerini tüm Makedonya *vilayetleri*'nde idare etme yetkisi de kendisinde olacaktı.

Tasarının ikinci kısmı Müslüman valilerin konumu ile ilgiliydi. Bu valiler de *Babıâli* tarafından atanacaktı ve *Müfettiş-i Umumi*'nin emirlerine kesinlikle uyacaktılar.

84. Kont Lamsdorff, Viyana dönüşü, Sofya'ya gitmiş ve Bulgar hareketinin öncülerine, reformlar hakkındaki bilgilerini sormuştur. Bulgarların istekleri için bkz. Adanır, *op.cit.*, s. 157-158; *Documents on the Struggle of the Macedonian People to Independence and a Nation State*, (The University of Cyril and Methodia Publication, Üsküp, 1985); S. 444-448.

85. Dakin *op.cit.*, s. 82-91; Goodman *op.cit.*, s. 431-485; G.P. 18.1. Marschall'dan Bülow'a, Kasım 1902, s. 187; HHSTA. *op.cit.*, P.A. XII/319.

86. F.O.7/1937,F.O., Ocak 1903, "Memorandum by Plunkett" "...Kont Goluchowski'nin Kont Lamsdorff'in Balkanlar'daki durumla ilgili yaptığı konuşma oldukça tatmin ediciydi. Kont Lamsdorff kısaca Rus Hükümetinin *status quo*'yu korumak için takındığı muhafazakâr politikadan vazgeçmeyeceğini açıkladı. Her iki devlet adamı da, *vilayetlerde* sorunları çözümlemek için idari önlemler alırken, Padişahın otoritesine dokunmamaları gerektiğini biliyorlardı.

87. Said Paşa, *op.cit.*, s.224.

Tasarının üçüncü kısmı da jandarmanın, polisin ve korucuların yeniden düzenlenmesi ile ilgiliydi. Bu düzenlemeyle yabancı bir uzman da ilgilenecekti. Yerel jandarma, bulundukları yörenin nüfusuyla orantılı olacak sayıda Hristiyan ve Müslümanlardan oluşacaktı. Aynı ilke, köy korucuları ve polisler için de geçerliydi. Siyasi suçlular serbest bırakılacaktı.

En son madde de mali konuları kapsıyordu. Her *vilayet* her yıl gelir ve harcamalarını kapsayan bütçesini göstermek durumundaydı. Söz konusu *vilayet* bütçesi Osmanlı Bankası tarafından kontrol edilerek toplanan vergiler yerel yönetimin sivil ve askerin ihtiyaçları için harcanacaktı. Aşar vergisi de ödenecek ve her bölgenin sakinleri aşar vergisinden sorumlu olacaktı.

Viyana Tasarısı tüm yetkiyi *Müfettiş-i Umumi*'ye bırakıyordu. Osmanlı bakışı açısından, Taşarı, *Babıâli*'nin beklediğinden daha ılımlı idi. Örneğin, Program'da Avrupa'nın kontrolü çok azdı.[88] Reformların, yetkilerini büyük ölçüde kısıtlamasını bekleyen Padişah *Viyana Tasarısı*'nı tereddütsüz kabul etti.

Osmanlı Hükümeti Tasarıyı Avusturya ve Rusya'nın ortak bir projesi olarak değil de bölgedeki Rus politikasının bir parçası olarak görmekteydi. Örneğin, Ruslar bir yandan Makedonya *vilayetleri*'ndeki durumu düzeltmek için bir tasarı oluştururken, diğer yandan da Bulgar hareketine büyük miktarlarda para yardımında bulunuyorlardı.[89] Bizzat Selanik'teki İngiliz konsolosu A. Billiotti, Bulgar komitelerine bağış yapan ve diğer yabancı temsilcilere Selanik valisi hakkında yanlış bilgiler veren Rus konsolosunun birtakım yolsuzluklarına şahit olmuştur.[90]

Tasarıya esas itiraz Bulgarlardan geldi. Bulgar yetkililer Avusturya--Rus reform projesinin yeterli olmadığını ileri sürdüler. Daha liberal bir politika izlemeden bozuk düzende bir gelişme beklemek imkansızdı.

Makedonya'daki en sözü geçer Bulgar olan Eksarh, reformların göz boyayıcı olduğunu öne sürdü ve Osmanlı tebasından Hristiyan bir valinin atanmasını istedi. Ayrıca Eksarh'a göre valilerin Padişahtan bağımsız yetkileri olması gerekiyordu.[91]

Babıâli Tasarıyı prensipte kabul etmiş olsa da, Osmanlı Hükümeti önerinin düzenlenişini takip eden aylarda, Kosova'nın kuzeybatısında meydana gelen Arnavut ayaklanmalarıyla meşguldü. Reformlar yüzünden yüzüstü bırakıldıklarını düşünen Arnavutlar Avrupa'nın ilgisini eylemlerini ar-

88. Tasarıya göre yabancı uzmanlar sadece Jandarmanın *tensikat* sırasında yardımcı olacaklardı.
89. F.O.78/5209, Billottl'den O'Conar'a, Selanik, 21 Şubat 1903.
90. *Ibid.*
91. Eksarh ayrıcı mevcut zorluğu aşmanın tek yolunun özerklik olduğuna inanıyordu. Eksarh, kişisel olarak Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmak istemediği gibi, Rusya'ya boyun eğeceğine Türk bayrağı altında yaşamayı tercih ettiğini birçok kere belirtmiştir.

tırarak çekmeye çalıştılar. Ayrıca Müslüman asıllı Arnavut ileri gelenleri, İngiltere'yi, reformlar yürürlüğe girdiği takdirde Slavları Balkanlar'ın en güçlü topluluğu konumuna getireceği konusunda uyardılar.[92]

Rusya ve Avusturya arasındaki bu reform anlaşmalarının sonuçlarından aynı şekilde rahatsız olan Bulgar çeteleri, karışıklığı iyice arttıracak biçimde eylemlerine hız verdiler. Tasarının, başından beri bu şartlar altında başarısızlığa mahkum olacağı açıkça belliydi. *Babıâli* suçu yabancı konsoloslara yüklerken, yabancılar da Osmanlı Hükümetini reformları uygulamamakla suçladılar. Osmanlı Hükümeti çetelerin giderek artan eylemlerinden büyük rahatsızlık duyuyordu ve bu durum sona ermedikçe kimsenin reformlardan sonuç almayı beklememesi gerektiğini ileri sürmekteydiler. *Viyana Tasarısı*'ndan sonra iyice tırmanan gerginlik sonunda, Goluchowski Makedonya'daki sorunların nedeni hakkında Osmanlı görüşlerini savunmaya zorladı. İllinden ayaklanmasından sonra Goluchowski,

> Makedonya'daki Bulgarlar, sunulan önlemlerin yetersiz olduğunu ileri sürerek çalışmamıza son derece sert bir tavırla karşı çıktılar ve ulusal isteklerine cevap vermeyen hiçbir sonuçtan memnun olmayacaklarını gösterdiler. Merkezleri Bulgaristan topraklarında olan devrimci komiteler, Makedonya'da faaliyetlerini artırarak önerilen reformların yürürlüğe girmesini önlemek istemiştir. Çünkü asıl amaçları bölgede yaşayanları genel bir ayaklanmaya sürükleyerek daha esaslı bir Avrupa müdahalesine yol açmaktır[93]

şeklinde bir açıklamada bulundu.

İllinden Ayaklanması ve Mürzsteg Reformları

Makedonya'daki şartların bozulması ve IMRO'nun iç sorunları, her zaman için IMRO'nun gündeminde olan genel bir ayaklanmaya yol açtı.[94] Ayaklanma 2 Ağustos'ta St. Elijah gününde (Slavca'da İllinden) Manastır *vilayeti*'nde patlak verdi ve kısa zamanda Edirne'nin bazı köylerine ve Selanik *vilayeti*'ne de sıçradı.[95] Bu ayaklanma IMRO'nun içindeki Sarafov kanadından "Internalist" hizipleri tarafından gerçekleştirildi; o zaman ayaklanmanın tasarlanmadan gerçekleştirilmiş olduğu iddia edilmişse de,

92. F.O.195/2156, Fontana'dan Biliotti'ye, Üsküp, 2 Nisan 1903.
F.O. 195/2133, Biliotti'den O'Conor'a, Selanik, 19 Kasım 1902.
93. F.O. 7/1341, Kont Goluchowski, 16 Aralık 1903.
94. HHSTA. P.A. XV/56, Bulgarien, Forgach'dan Goluchowski'ye, Sofya, 6 Ağustos 1903.
95. Crampton, *op.cit*, s. 283–286.

ayaklanma Makedonya'nın o güne kadar gördüğü en kanlı ayaklanmaya dönüştü. Ölü sayısı 2000'e ulaşırken, 16.000 kişi de evsiz kaldı.[96]

Osmanlı yetkilileri Anadolu'dan getirdikleri kuvvetlerle ayaklanmayı fazla sıkıntı çekmeden bastırdılar ve daha sonra ayaklanmada payı bulunan herkesin cezalandırılabilmesi için özel mahkemeler oluşturuldu.[97] Ancak, Osmanlı kuvvetlerinin ayaklanma sırasındaki baskı politikası başta İngiltere olmak üzere Avrupa kamuoyunun ilgisini çekti.[98] Ayaklanma bastırıldıktan hemen sonra Avusturya-Macaristan ve Rusya Hükümeti *vilayetler* üzerindeki kontrollerini artıracak ve Osmanlı yönetiminin yetkilerini kısıtlayacak biçimde *Viyana Tasarısı*'nı yeniden düzenleyerek yeni reform önerileri üretmeye karar verdiler.[99]

Mürzsteg Tasarısı diye anılan yeni reform paketi 2 Ekim 1903'te dokuz maddeden oluşacak biçimde tamamlandı. İlk madde, Müslüman bir vali ile iki Avrupalı temsilcinin vilayetlere atanmasını öneriyordu. Avusturyalı ve Rusyalı sivil ajanlar, Hristiyan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak üzere *Müfettiş-i Umumi*'yle (Hüseyin Hilmi Paşa) beraber çalışacaklardı.

İkinci madde, jandarmayı kapsayan reformlarla ilgiliydi. Osmanlı Devletinin hizmetinde bir Avrupalı general, jandarmanın tensikatından sorumlu olacaktı. Avrupa devletlerinin askeri delegeleri bu generalin emrine verilecekti. Bu yetkililer görevlerini yerine getirecekleri bölgeleri kendi aralarında bölüşeceklerdi. Tasarı hazırlanırken, Goluchowski, yabancı yetkililerin, Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlığına zarar vermeye yönelik hiçbir tehlike getirmeden çalışacaklarını özellikle vurgulamıştır.[100]

Üçüncü madde, Makedonya *vilayetleri*'nin bölgeye idari kolaylık sağlamak amacıyla, asayiş sağlandıktan sonra, etnik ve dini açıdan yeniden düzenlenmesini öngörüyordu.

Dördüncü madde, Hristiyanların atanacağı idari ve adli kurumların reformu ile ilgiliydi.[101]

96. F.O. 78/5294, Elliot'dan Lansdowne'a, 13 Ağustos 1903. İllinden Ayaklanması ile ilgili ayrıntılar için bkz. HHSTA. P.A. XXXVIII/392 Manastır, 19 Temmuz 1903, Kral'dan Goluchowski'ye; P.A. XXXVIII/334, Kral'dan Goluchowski'ye, Manastır, 4 Ağustos 1903; P.A. XV/66, Forgach'dan Goluchowski'ye, Sofya, 12 Ağustos 1903.
97. F.O. 78/5268, Maunsell'den O'Conar'a, İstanbul, 11 Ağustos 1903.
98. Bunun en büyük nedeni Balkan Komitesinin basın yoluyla gerçekleştirdiği Bulgaristan taraftarı propagandasıydı. Ayrıca ayaklanma bastırıldıktan sonra Canterbury Başpiskoposu bir halk mitinginde Makedonya'nın özgürlüğünü ve *Türkler*'in Avrupa'dan atılmasını savunan bir konuşma yaptı.
99. İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Lansdowne daha radikal reformlar istiyordu, ancak Avusturyalılar daha katı reformların Padişahı rahatsız edeceğine ve büyük devletlerle Osmanlı İmparatorluğu arasında bir soğukluğun yol açacağına inanıyorlardı.
100. F.O. 7/1341, *op. cit., Memorandum by Goluchowski, 16 Aralık 1903.*
101. Manastır'daki Avusturya Konsolosu A. Kral söz konusu *vilayetler*'in heterojen yapısını iyi bildiği için *vilayetler*'e 1864 yılında Lübnan'dakine benzer bir sistem getirme fikrini ileri sürdü. HHSTA. P.A.XII, Türkiye/319, "Memorandum by A. Kral", Manastır, 1903.

Beşinci madde, siyasi ve diğer suçları incelemek üzere Avusturyalı ve Rus temsilcilerin de görev alacağı, hem Hristiyanlardan hem de Müslümanlardan oluşan bir komite kurulmasını öneriyordu.

Altıncı ve yedinci maddeler, Bulgarların Makedonya ayaklanmasından sonra karşı karşıya kaldıkları sorunları kapsıyordu. Bu insanların evlerini, okullarını ve kiliselerini onarmak için Osmanlı Hükümetinden özel fonlar talep edildi. Ayrıca Bulgarlar bir yıl boyunca vergiden muaf tutulacaklardı. Buna ek olarak *ilaveler* (ikinci sınıf *redifler* ve yedek askerler) dağıtılacak ve "Başıbozuk" çeteleri yasaklanacaktı. Son madde de, Osmanlı Hükümetinin derhal bu tasarıyı uygulamasını emrediyordu.[102]

9 Kasım günü *Babıâli*, büyük devletlere, önerileri "prensipte" kabul ettiğini bildirdi. Yine de Osmanlıların kuşkuları büyüktü. Padişah, Osmanlı *Müfettiş-i Umumi* ve iki yabancı uzmandan oluşacak üçlü bir yönetimin yetki konusunda karışıklık çıkaracağına inanıyordu.[103] Bu nedenle, Makedonya'daki Avusturyalı ve Rus konsolosların, konsolosluk görevleri dışında Müfettişi de denetlemelerini talep etti.[104] *Babıâli*'ye göre; yabancı askeri yetkililer sadece jandarmanın tensikatını denetlemek ile yetinmeyecekler, orduya da karışacaklardı. Bu da, İmparatorluğun otoritesinde bir ikilem oluşması anlamına geliyordu.[105]

Buna karşılık, Goluchowski Padişahın endişelerine aşağıdaki görüşleri ile yanıt vermiştir:

> Biz Türkiye'nin düşmanı değil sadece ilgisiz dostlarıyız. Tek amacımız barış içinde bir düzen sağlamaktır. Eğer, Türkiye'yi parçalanmaktan kurtaracak samimi ve dürüst isteklerimiz göz önünde bulundurulmazsa ülkenin varlığı ve geleceği tehlike altında olacaktır.[106]

102. Said Paşa *op.cit.* Cilt 2, s.306.
103. F.O. 78/5271, İstanbul, 13 Aralık 1903, N.O'Conor'dan Lord Lansdowne'a. Padişahın başkâtibi ve sağ kolu olan İzzet Paşa, N.O'Conor'a Padişahın endişelerini anlattı. "...Padişah, Rus ve Avusturya önerilerinin çok yakın zamanda Müslümanların Avrupa Türkiyesi'nden zorla göç etmesine yol açacağını ve bu durum gerçekleştiğinde büyük devletlerin isteklerinin din ve ırka karşı düşmanca bir tutum olarak değerlendirileceğini düşünüyordu. Aynı zamanda söz konusu öneriler Padişahın otoritesine doğrudan saldırı olup ve Abdülhamit'in sunulan reformları kabul etmesi hükümdarlık yetkilerinin yok olmasına ve İmparatorluğun dağılmasına sebep olacaktı."
104. *Ibid.*
105. *Ibid.*
106. F.O. 7/1341, *op.cit.*, Memorandum by Goluchowski, 16 Aralık 1903.

Üçüncü Bölüm

Yerel Mücadele ve Makedonya Reformları: 1904-1908

Bulgaristan dışında tüm Balkan devletleri, *Mürzsteg Tasarısı*'ndan memnun olduklarını ifade ettiler.[1] Bulgarların hayal kırıklığına uğramasının nedeni, en azından başında bir Hristiyan vali bulunan özerk bir Makedonya ümit etmiş olmalarıydı.[2] Ayrıca, Bulgarlar, Edirne *vilayeti*'nin Tasarının dışında bırakılmasından, her çeşit politik suçun genel affa uğramamasından ve diğer Hristiyan unsurlara ayrıcalıklı ve daha ılımlı davranılmasından yakınmışlardı.[3]

Yunanlılar ve Sırplar Tasarıdan duydukları memnuniyeti dile getirdiler, ancak bu memnuniyetleri, eylemlerini artırmalarına engel olmadı. Bilhassa Yunanlıların eylemlerinde gözle görülür bir artış bulunuyordu.[4] Bu, kısmen *vilayetler*'deki etkilerini çoğaltmak, kısmen de Bulgar yayılmacılığını önlemek içindi. Aynı zamanda *Mürzsteg Tasarısı*'nın üçüncü maddesi, komitelerin liderleri tarafından, devletlerin Makedonya'yı değişik unsurlar arasında bölüştürme girişimi şeklinde değerlendirildi. Bu nedenle üçüncü madde uygulamaya girdiği zaman, daha büyük bir pay elde edebilmek için, her unsurun bölgedeki nüfusunu artırması gerekiyordu.

Osmanlı yetkilileri, Bulgar hareketini, Makedonya Sorununun tek nedeniymiş gibi değerlendirdikleri için reformların mevcut duruma bir yararı olmayacağı görüşünü savundular.[5] Kamil Paşa "Eğer Makedonya Sorunu reformlarla çözülebilseydi, Osmanlı Hükümeti otuz yıl boyunca bu kadar büyük bir orduyu, *vilayetler*'i korumak için göndermez ve bunun getirdiği mali yükü sırtında taşımazdı" diyerek projeyi eleştirdi.[6]

Mürzsteg Tasarısı imzalandıktan sonra, Osmanlı Hükümeti Bulgaristan'la olan ilişkilerini düzeltmek için ilk adımı attı. Bu adım, iki ülke ara-

1. Adanır, *op.cit.*, s. 209.
2. Adanır, *op.cit.*, s. 209.
3. Adanır, *op.cit.*, s. 210.
4. Avusturya kaynaklı belgelere göre Yunanistan on dokuzuncu yüzyılın sonlarında, bilhassa Türk-Yunan Savaşından sonra Makedonya'daki Hélenistik Hareketi canlandırmak için çok zayıf bir konumdaydı. F.R. Bridge, *Austria Hungarian Documents Relation to Macedonian Struggle 1892-1912*; Selanik, 1976.
5. B.B.A. Y.Kamil Paşa Evrakı, 86-32/3144, 1326-2-30. (2 Nisan 1908).
6. B.B.A. Y.Kamil Paşa Evrakı, 86-20/1997, (Kamil Paşa'nın Makedonya Muhtırası 1319-1323).

sında olası bir savaşı engellemek ve *vilayetler*'deki devrimci çete faaliyetlerini kontrol etmesi için Bulgar Hükümetine baskı yapabilmek amacı ile atıldı.[7] Yetkililer Bulgaristan'a karşı bir savaşta Osmanlı Hükümetinin tek başına kalacağına emindiler. Savaşı Osmanlılar kazansa bile büyük devletler 1897 *Türk-Yunan Harbi*'nde yaptıkları gibi müdahale edecekler ve Balkanlar'daki güç dengesini yeniden belirleyeceklerdi.[8]

Bu şartlar altında, Osmanlı Hükümetinin inisiyatifi ile 8 Nisan 1904'te *Türk-Bulgar Antlaşması* imzalandı.

Türk-Bulgar Antlaşması ile çok sayıda siyasi suçlu affa uğradı, mülteciler Makedonya'ya geri gönderildi ve çetelerin eylemlerine Prenslik tarafından birtakım kısıtlamalar getirildi. Antlaşma, Bulgar isyancıların eylemlerine kısa süreli bir rahatlık getirdi. Fakat Osmanlı Hükümetinin Bulgaristan'la savaş tehlikesine karşı birtakım tabur lar hazırlamasına engel olmadı ve Hilmi Paşa Makedonya *vilayetleri*'nde yaşayan Müslüman nüfusu, sürekli olarak savaş olasılığına karşı uyardı.[9]

Bu arada Osmanlı yetkilileri, Bulgaristan'ın Makedonya *vilayetler*'i üzerindeki emelleriyle ilgili diğer Balkan devletlerinin endişelerinin farkındaydı.[10]

Eğer Makedonya Bulgaristan ile birleşecek olsaydı, öteki Balkan devletlerine güvenen Makedonya'daki diğer unsurlar da, Bulgaristan'a bağlanır ve Eksarhane'ye katılmak zorunda kalırlardı. Bu da, Yunanlıların ve Sırpların Makedonya'yı kendi aralarında bölüşme rüyasının sonu olurdu.[11] Bu yüzden, Makedonya'daki siyasal gelişmelere bağlı olarak Osmanlı Hükümeti ile Yunanistan ve Sırbistan arasında gayri resmi bir görüş birliği oluştu. Hükümet bağlamında, Padişah, Yunanistan, Sırbistan ve Romanya ile ittifak kurmaya çalıştı ve hatta Yunanistan'la olası bir sürtüşmeyi engellemek için, Yanya *vilayeti*'ni Yunanlılara vermeyi bile düşündü.[12]

Babıâli de benzer bir nedenle, Sadrazam Ferid Paşanın kişisel girişimleriyle, Ulahları 1905 yılında Osmanlı İmparatorluğu içinde ayrı bir unsur olarak kabul etti.

Makedonya'daki Osmanlı yetkilileri Yunanlıların, Sırpların ya da Ulahların çete faaliyetlerine ve propaganda organlarına, Bulgar çetecilerine olduğundan daha fazla hoşgörü gösteriyorlardı. Hilmi Paşa, Avrupalıların Bulgar isyancılara karşı ılımlı olduğuna ve durumun daha da kötüleşmesini engellemenin kendi sorumluluğu içinde bulunduğuna inanıyordu. Bu

7. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-20/1997.
8. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-32/3144, ayrıntılar için bkz.: Dakin, *op.cit.*, ss. 39-42.
9. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 134/26, 1323, 7-9. (9 Eylül 1905)
10. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-23/1997.
11. *Ibid.*
12. *Ibid.*

nedenle de Bulgarlar tarafından, Patrikhane'ye bağlı Yunanlıları kayırmakla suçlandı.

Reform dönemi boyunca, 1904-1908, ya öğretmenlerin, din adamlarının ve sözü geçen sivillerin propagandaları aracılığıyla, ya da çetelerin devrimci eylemleri sonucunda, bölgedeki yerel mücadele artmaya devam etti. Makedonya'da eylemlerini sürdüren farklı grupların çatışmasındaki en belirgin değişim, *İllinden Ayaklanması*'ndan sonra Bulgar hareketinde belirgin bir gerileme olmasıdır. Aynı dönemde, Yunan Hükümeti tarafından desteklenen Yunan hareketi hızla şiddetleniyordu. Sırplar ve Ulahlar da eylemlerini artırdılar. Artık Makedonya Sorunu, Bulgarların Büyük Bulgaristan için çabaları ve diğer ulusların da, ortaya çıkan durumdan yararlanabileceği bir konu olmaktan çıkıp, farklı unsurların Makedonya'daki etkinliklerini artırabilmek için kendi aralarında çatışmasına ve diğerleri üzerinde egemenlik kurma çabasına dönüşmüştü. Soruna taraf olan çeşitli unsurların yardım kaynakları genellikle komşu Balkan devletleri idi.

Makedonya'da Bulgar Devrimci Faaliyetleri, 1904-1908

Makedonya'da Bulgar Politikası

General Petrov'un başkanlığındaki Bulgar Hükümetiyetkilileri reformlardan hoşnut olmamakla birlikte seslerini de yükseltemiyorlardı. Hükümetin, Makedonya asıllı Adalet Bakanı Genadiev gibi üyeleri, Makedonya Sorununun hükümetin öncelikle ele alması gereken bir sorun olduğu ve bu sorunu halletmek için Bulgar ordusunun olaya el koyması gerektiğini, ancak zamanın henüz uygun olmadığı görüşünü savunuyorlardı.[13] *Mürzsteg Tasarısı* ile ilgili olarak Prens Ferdinand, Osmanlı Hükümetinin tüm yönetme yetkisi elinden alınmadığı, ya da *ıslahat* yapılmadığı sürece, Makedonya'da herhangi bir gelişme beklemenin imkansız olduğu görüşündeydi. Prense göre, yönetim bozukluğunun merkezini *Yıldız* oluşturuyordu.[14]

Bulgar halkının görüşüne göre de Osmanlı yönetimi bir soykırım politikası izliyordu ve Makedonya'da yaşayan Bulgarların en azından bir özerklik beklentisi vardı. *Mürzsteg Tasarısı* imzalandıktan sonra Bulgaristan silah almak için büyük masrafa başladı, Osmanlı İmparatorluğu ise, Bulgaristan sınırına büyük sayıda asker yığıyordu.[15]

13. Crampton, *op.cit.*, s. 287.
14. F.O. 800/43, Memorandum by Fitzmaurice, "Situation in the Balkan Peninsula", Sofya, 16 Aralık 1905.
15. B. Samardziev, "Great Britain and Some Aspects of Turkish-Bulgarian Political Relations after the Illinden Uprising", *Etudes Balkaniques*, No.3, 1984, s. 59-64.

Bulgaristan, İmparatorluğun karşı karşıya bulunduğu mali sorunların farkındaydı, ancak Osmanlı yönetiminin Doğu *vilayetleri*'nden taburlar getirme olasılığına karşı savaş riskini göze alamıyordu.[16] Bu şartlar altında *Türk-Bulgar Antlaşması* imzalandı, ancak Antlaşmaya bağlı olarak iki ülke arasında kısa bir süre için düzelen ilişkiler, 1905 yılında bozuldu. Öncelikle, *Babıâli* Bulgaristan Hükümetinin bir kilise kurultayı kurma ve bir konseyin Eksarhane'ye bağlanma isteklerini yerine getirmeyi reddetti. Ayrıca *Babıâli* Osmanlı ve Bulgar demiryollarının birleşmesine izin vermeyi de kabul etmedi.[17] Ancak sorunun temelinde, Bulgarların, Osmanlı yetkililerinin Sırp ve Yunan çetelerine ılımlı davranmaları ve Bulgar çetelerine uyguladıkları baskıyı onlara uygulamadıklarına inanmaları yatıyordu. Dahası, Osmanlılar *İllinden Ayaklanması*'nı akıllarından çıkaramıyor ve Bulgarların giderek büyüyen askeri gücünü, Balkanlar'daki Osmanlı varlığı için bir tehdit unsuru olarak görüyorlardı.[18]

Makedonya Reformlarının ikinci aşamasında,[19] Bulgar Hükümetinde birtakım değişiklikler meydana geldi. Stambulov taraftarı M.Gudev Hükümetin başına geçti ve Türk taraftarı olmakla suçlanan Stanciov Dışişleri Bakanlığına atandı. M.Stanciov Osmanlı İmparatorluğuna karşı hiçbir zaman saldırgan bir tavır almadığını vurguladı.[20] Makedonya Reformlarını göz önünde bulundurarak, yeni Bulgar Dışişleri Bakanı, büyük devletlerin temsilcilerine, Bulgarların sadece *Mürzsteg Tasarısı*'ndaki üçüncü maddenin uygulanmasını istediğini ve Makedonya'nın Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan arasında bölünmesini engellemek istediğini bildirdi.[21]

Bulgarlar, büyük devletlere sundukları *muhtıra*'da, Bulgar halkının Selanik, Manastır ve Kosova'nın bazı bölümlerini de içine alan tek bir *vilayet* oluşturmak ve Makedonya'daki yönetimin içinde farklı unsurların, rasyonel biçimde gruplaşmasını sağlayacak şekilde düzenlenmesini istediklerini bildirdi.[22] Bulgar yetkilileri, yaptıkları resmi deklarasyonlarla, büyük devletleri ve *Babıâli*'yi, devrimci çeteleri artık topraklarında barındırmadıklarına ve mali yardım yapmadıklarına ilişkin, sürekli ikna etmeye çalıştılar. Stanciov, Bulgar Hükümetinin sadece kışı geçirmek üzere Make-

16. F.O. 881/8277, "A Turco-Bulgarian War", 13 Şubat 1904.
17. Stambulov 1891 yılında Babıâli'ye demiryolları ile ilgili bir proje sundu. Bu proje Bulgar ve Türk demiryolu sistemlerinin Sofya-Radomir-Küstendil hattını Palanka ve Kumanova yolu ile Üsküp'e kadar uzatarak birleştirmekti. F.O. 371/202, Grey'e, Sofya, 29 Mayıs 1907.
18. F.O. 371/202, Buchanan'dan Grey'e, Sofya, 21 Kasım 1907.
19. Reformların ilk aşaması, Mali Komisyonun kuruluşuna ve yabancı yetkililerin kontrollerinin uzatılmasına kadarolan dönemi kapsar. Reformların ikinci aşaması ise 1906-1908 yıllarını kapsar.
20. F.O. 371/202, Buchanan'dan Grey'e, Sofya, 30 Nisan 1907.
21. F.O. 371/202, "Annual Report on Bulgaria", 1907.
22. *Ibid.*

donya'dan gelerek Bulgaristan'a sığınan çete liderlerini tutuklamadığını ve sınırlarda meydana gelen eylemleri görmezlikten geldiğini ifade etti.[23]

Osmanlı Hükümeti Bulgaristan'daki son gelişmeleri dikkatle izledi ve geçen yıllardan hiçbir farkları olmadığı kanısına vardı. Bulgaristan'daki Osmanlı yetkililerinin, çetelerin Bulgar Hükümetinin desteği ile korunduğundan ve Prensin izni olmaksızın çetelerin Makedonya'da eylem yapamayacağından kuşkusu yoktu.[24] Sofya'daki Osmanlı Bulgar Komiseri daha da ileri giderek Bulgar isyancıları korumanın Bulgar Hükümetinin "ulusal politikası" olduğunu savundu. Ayrıca çetelerin elebaşlarının Bulgaristan'daki halktan ve işadamlarından para toplaması ancak Prensin onayıyla gerçekleşebilirdi.[25] Bulgar Prensi, Bulgaristan ordusundaki subayların Makedonya'daki isyancılarla savaşmalarına ve daha sonra rütbelerini ve haklarını kaybetmeden orduya geri dönmelerine izin vermişti.

Bulgar Hükümeti, 1904 ve 1908 yılları arasında, IMRO'ya gizlice destek verme politikası gütmüştür. Bununla birlikte öncelikle istedikleri, komşu ve büyük devletlerle ilişkilerini geliştirmekti. Bu da, sonuçta Bulgar hareketinin zayıflamasına neden olan etmenlerden biridir.

Makedonya'da Bulgar Devrimci Hareketi (IMRO)

İllinden Ayaklanması'ndan sonra IMRO liderlerinin Hareket içinde anlaşmazlıkları yok etme ve birleşme girişimleri bir sonuç vermedi.[26] 1905 yılında IMRO'nun bünyesinde üç ayrı grup bulunuyordu. Bunlardan ilki Sırp asıllı Damien Gruev'in liderliğinde toplanan, Makedonya'da özerklik görmek isteyen ılımlı bir gruptu. Ancak İllinden'den sonra Gruev, giderek daha fazla Bulgar yanlısı[27] olmaya başladığı gibi Makedonya'daki İngiliz subayları ile, özellikle de Albay Elliot ile birtakım temaslarda bulundu.[28] İngilizler Guev'in tek aklı başında lider olduğuna inanıyorlardı ve Gruev de İngiliz Hükümetinin ya *Babıâli*'ye daha fazla reform için baskı yapmasını, ya da aynı Girit'te olduğu gibi Makedonya'da özerklik elde etmek için devrimci bir eylemi desteklemesini istiyordu. Gruev ayrıca ileride Rus etkisinden bağımsız ve Balkanlar'daki Alman emellerine karşı çıkacak bir Slav federasyonu görmek istediğini de belirtti.[29] İngilizler Gruev'e bir yandan ılımlı yaklaşırken diğer yandan da fikirlerini muğlak buluyorlardı. Gruev

23. F.O. 371/202, Buchanan'dan Grey'e, Sofya, 21 Kasım 1907.
24. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 162/60, 1325-11-17. (22 Aralık 1907)
25. *Ibid.*
26. Ayrıntılar için bkz.: Adanır, *op.cit.*, s. 200-253.
27. Adanır, *op.cit.*, s. 200-201.
28. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 160/25, 1325-8-12. (18 Eylül 1907)
29. F.O. 881/8662, Yarbay du Cane'den G.Buchanan'a, Sofya, 13 Eylül 1905.

ve çetelerine İngilizler tarafından maddi destek yapıldığına ilişkin hiçbir kanıt yoktur.

Makedonya'da eylem yapan diğer bir grup da Boris Sarafov'ın önderliği altında toplanan, fikirleri aşırı uçlarda olan bir grup idi. Sarafov, grubunu, Bulgaristan'ı Osmanlı İmparatorluğu ile savaşmaya kışkırtacak biçimde, bir isyan için hazırlamaya çalışmıştır.[30] Bu kanadın üyelerini çoğunlukla Bulgaristan ordusunun eski subayları oluşturuyordu. Ayrıca Sarafov, Bulgar Hükümetindeki bazı yetkililerle yakın temaslar içindeydi.

Üçüncü ve son grup da, Jane Sandanski liderliği altında toplanan, sol görüşlü "Serez Grubu" idi. Bu grup *İllinden Ayaklanması*'ndan sonra oluştu ve temel hedefleri farklı unsurları Makedonya'nın bağımsızlığı için tek bir çatı altında toplayıp Makedonya'nın özgürlüğü için savaşmaya hazırlamaktı.[31]

Bulgar çeteleri Selanik ve Üsküp *sancakları*'nın merkez kazalarında nispeten daha pasif idiler.[32] Perleppe, Manastır, Florina ve Kastoria kazalarında, Yunan ve Bulgar çeteleri arasında çok şiddetli çatışmalar oluyordu ve Bulgarlar sürekli olarak ek yardım ihtiyacı duyuyorlardı. Sandanski'nin başarısına bağlı olarak, Serez bölgesinde Yunan çeteleri tam bir varlık gösteremediler. Bulgar Hükümeti yaptığı açıklamada Serez grubunun Sofya ile hiçbir bağlantısı bulunmadığını iddia etse de, bu grubun Bulgaristan'ın yardımı olmadan ayakta durabilmesi imkansızdı.[33]

İllinden Ayaklanması'ndan sonra Makedonya'daki Bulgar hareketinde, özellikle köylü sınıfından gelen yardımda gözle görülür bir azalma oldu. Genel olarak, Yunan ve Sırp çeteleri eylemlerini artırırken, Sandanski grubu dışında Bulgar hareketinde belirgin bir gerileme gözüküyordu.

1906-1907 yıllarında Bulgar hareketini yeniden canlandırmak için iki başarısız girişimde bulunuldu.[34] İlk girişim Bulgaristan Hükümeti bakanlarından Genadiev'in çabalarıyla gerçekleşti. Ancak Stanciov gibi Bulgaristan Hükümetinin ılımlı görüşlü üyelerinin müdahalesi ile Genadiev'in eylemleri engellenmiştir. Ayrıca Bulgar ordusunun bazı subayları orduyu terk ederek çetelere katıldılar, ancak bunun da pek fazla bir etkisi olmadı. İkinci girişim de Gruev ve Sarafov'un gruplarını Sırp ve Yunan çetelerinin saldırılarına karşı birleştirme çabası idi. Ancak bu da, Hareketin yeniden canlandırılması açısından başarısız oldu.

Aynı zamanda, Osmanlı güçleri Bulgar çetelerine düzenledikleri saldırıları çoğaltıyorlardı. Damien Gruev 1907'nin başlarında Osmanlı askerle-

30. F.O. 371/202, *op.cit.*
31. Adanır, *op.cit.*, s. 200-201.
32. F.O. 881/8451, Graves'ten O'Conor'a, Selanik, 18 Kasım 1905.
33. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), *op.cit.*, 162/50.
34. F.O. 371/202, *op.cit.*, "Annual report - Bulgaria".

rl tarafından öldürülmüştü. Bu kayıp IMRO'nun gücünü daha da zayıflattı.

Sarafov kanadı ile Sandanski kanadı arasındaki iç gerginlik de giderek artıyordu. Sarafov'un Sofya'daki Merkez Komite ile bağlantıları bulunuyordu ve Serez Grubu tarafından da Bulgar Hükümetinin bir kuklası gibi görülüyordu. Bu iki grup arasında IMRO'nun bütçesi ile ilgili çıkan anlaşmazlıktan sonra, Sarafov Aralık 1907'de Serez Grubunun bir üyesi olan Panica tarafından öldürüldü. Bu olayla birlikte IMRO'nun gücü iyice azaldı ve liderlik Jane Sandanski'nin eline geçti.[35]

Serez Grubu

Sandanski ya da diğer adıyla Serez Grubu, 1904 yılında kurulmuştu.[36] Sandanski ve grubu Bulgar Hükümetinden ve de Eksarhane'den bağımsız hareket etmek istiyordu.

Sandanski'nin Bulgar politikasına karşı olmasının nedeni, bu politikanın Makedonya ulusal yapısına (idealine) zıt düşmesi ve Sarafov'un politikasını onaylamamasıydı. Sandanski'ye göre, Makedonya'daki tüm farklı dini ve etnik topluluklar bir bağımsızlık savaşı için hazırlanmalıydı.[37] Ayrıca Makedonya'da eylem yapan tüm diğer devrimci örgütlere de karşı çıktı ve tek bir Makedonya kimliği oluşturmak için çalıştı. M. MacDermott'ın çalışmasına göre, Jön Türkler, Sandanski ile 1905 yılında işbirliği yapmaya çalışmışlar, ancak Sandanski bunu reddetmişti. Sandanski'ye göre Jön Türkler Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü korumak istiyorlardı, bundan dolayı hedefleri birbirlerinden tümüyle farklıydı.[38] Bununla birlikte, bu bilgiyle ilgili daha fazla kanıt ya da ayrıntı bulunmamaktadır.

Sandanski'nin eylemlerinden pek çoğu Serez'de Yunan çetelerine karşı gerçekleşti. Serez'de nüfusun % 40'ı Müslüman, % 36'sı Bulgar Kilisesine bağlı ve % 22'si de Patrikhaneye bağlı Makedonya asıllı Bulgarlardan oluşuyordu.[39] Sandanski en büyük desteğini, tarım reformları sözü verdiği Bulgar köylü sınıfından alıyordu.[40] Üyeler, politik olduğu kadar ekonomik sorunlarla da ilgileniyorlardı. Sandanski, Müslüman ve Hristiyan toprak sahiplerine karşı ekonomik bir savaş açmaları gerektiğine inanıyordu. Se-

35. F.O. 881/9280, Buchanan'dan Grey'e, Sofya, 24 Aralık 1907.
36. Bkz. M.MacDermott, *For Freedom and Perfection, The Life of Jane Sandanski*, (Londra, 1988); L. Collins, *Yane Sandanski and the Young Turks, ("Londra Üniversitesi'ne sunulmuş makale, 1990"*, 1990).
37. F.O. 881/9316, Barclay'den Grey'e, Sofya, 4 Mart 1904.
38. MacDermott, *op.cit.*, s. 323.
39. Collins, *op.cit.*, s. 29.
40. Collins, *op.cit.*, s. 28-32.

rez Grubunun hedeflerinden biri, vergilerin düzgün toplanması ve çetelerin bu uygulamayla ilgilenmeleri idi. Sandanski ve grubu daha yüksek ücret ve sekiz saatle kısıtlı çalışma süresi için bazı Yunanlı dükkan sahiplerini ve işadamlarını da boykot ettiler. Sandanski, ilköğretimin hem erkekler hem de kızlar için zorunlu olması ve öğretmenlerin yemek ve yatak ihtiyaçlarının ücretsiz sağlanması gerektiğine inanıyordu.[41] Sandanski Bulgar hareketi içinde, uzun vadede Makedonya'ya yararı olabilecek tek lider olduğu halde, sivillere yönelik zalim davranışları, halk arasında destek sağlamasını büyük ölçüde engellemiştir.

Sandanski, Serez'e ek olarak, faaliyetlerini aynı zamanda Patrikhane'ye bağlı Slav bir nüfusun yaşadığı Drama Sancağının bazı bölümlerinde de sürdürmüştür.[42]

Jane Sandanski çetelerin silah ihtiyaçlarını çoğunlukla Avusturya'dan sağlıyordu. Bunu da Avusturya'ya gidip silah satın alan Apostolof adında Sofya'da yaşayan bir akrabası aracılığıyla gerçekleştiriyordu.[43] Komitenin zengin üyeleri maddi destek sağlarken, yoksul olanlar da gönüllü yardımlarda bulunuyordu. Ayrıca Sandanski'nin adamları, sürekli olarak yardımda bulunmaları ve Serez Grubuna katılmaları için, sivillere baskı yapıyorlardı.

Bulgaristan Hükümeti Sandanski'nin izlediği politikaya karşıydı ve Sandanski'nin tutuklanması için emirler verdi. Bununla birlikte, Sandanski Bulgaristan sınırını aşmakta ve Sofya'ya girmekte hiçbir zaman zorlanmadı.[44] Sandanski'nin çeteleri Bulgar sınır nöbetçileri ile dostça ilişkiler kurmuşlardı ve Ulah çobanlardan yiyecek ve yatacak yer konusunda yardım alıyorlardı.

Merkez Komitesi başkanı Garvanov'un ve Sarafov'un ölümlerinden Sandanski sorumluydu. Bu nedenle Nisan 1907'de Makedonya Kongresinden ihraç edildi ve eşkiya ilan edildi. Ayrıca Sofya'dan bazı grupların Sandanski'ye suikast düzenlemek istediklerine ilişkin söylentiler dolaşıyordu.

Balkan tarih biliminde bazı uzmanlar Sandanski'yi bir kahraman olarak nitelendirirken, kimileri de ona bir terörist gözüyle bakmaktadırlar. Sandanski'nin Osmanlı tarihindeki önemi, 1908 Devriminden önce ve özellikle de sonra Jön Türklerle yaptığı işbirliğinden kaynaklanır.

41. MacDermott, *op.cit.*, s. 205-209.
42. B.B.A. T-F-R- 1-U.M., Dosya:18/1718, 1325-2-29. (13 Nisan 1907)
43. *Ibid.*
44. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 162/58, 1325-11-19. (24 Aralık 1907)

İllinden Ayaklanması'ndan sonra Eksarh'ın ve Eksarhane'ye bağlı din adamlarının ve öğretmenlerin halk desteği de azaldı. Bu, kısmen Osmanlı yetkililerinin ve Hilmi Paşanın metodları yüzünden, kısmen de sivil Eksarhistlerin, Harekete duydukları inancın azalmasından kaynaklanmaktaydı.

„Hilmi Paşa, Patrikhane'ye bağlı Hristiyanların Eksarhane'ye geçmesine izin vermedi. *Müfettiş-i Umumi*, ancak Bulgar çeteleri ortadan kalktıktan sonra Eksarhane'ye geçişe izin verileceğini açıkladı. Hilmi Paşa aynı zamanda, Eksarhane'ye bağlı bazı Bulgar Kiliselerini ve okullarını kapatma kararı da aldı.[45] Bazı durumlarda Bulgarların kendi Kiliselerine gitmelerine de izin verilmedi. Ancak Patrikhane'ye ya da Katolikliğe geçen Eksarhane yanlılarına Osmanlı yetkilileri hiçbir zorluk çıkarmadılar.

Babıâli Mürzsteg Tasarısı'nı kabul ettikten hemen sonra Eksarh I. Joseph, Sadrazam Ferid Paşaya Bulgarların devamlı olarak Yunan çeteleri tarafından öldürüldüğünü bildiren uzun bir *muhtıra* yolladı. Bu olaylarda Osmanlı yetkililerin Yunanlıların tarafını tutması Eksarh'ı çok zor duruma sokuyordu.[46]

Eksarh'ın Sadrazama yaptığı şikayetlerden biri de pek çok Bulgar din adamı ve öğretmen sürgüne gönderilirken, Yunanlıların serbest bırakılması idi. Gönderdiği *muhtıra*'da Eksarh Petric ve Serez'de polisin sivilleri Yunanca ve Türkçe konuşmaya zorladığı gibi Eksarhane mensuplarını Patrikhane'ye geçmeye zorladığını da anlattı. Eksarh'a göre Osmanlı ve Yunan yetkililer Bulgar dilini ve ırkını bastırmak için işbirliği yapıyorlardı. Bu durumun düzelmesi ancak Padişahın ve İstanbul'daki diğer Osmanlı yetkililerinin baskısıyla olabilirdi.[47]

Makedonya'daki durum iyice çıkmaza girerken, Eksarh büyük devletlere de başvurdu. Bu kez de II. Abdülhamit başta olduğu sürece reformların hiçbir işe yaramayacağını bildirdi.[48] Ayrıca doğrudan büyük devletlere karşı sorumla olacak bir valinin, tam yetkiyle donanarak adaletsiz uygulamalarla ilgilenmesi gerektiğini de vurguladı. Buna ek olarak, yine aynı konuyla ilgilenmesi için, Hilmi Paşanın emri altında büyük bir jandarma kuvveti oluşturulması gerektiğini savundu. Hristiyanların çatışmasıyla ilgili olarak da Eksarh, Bulgarların Yunan ve Sırp çetelerine karşı, sa-

45. *Macedonia Documents and Material*, Bulgaristan Bilimler Akademisi, (Sofya, 1978), s. 648.
46. HHSTA, İstanbul'daki Botschafts Archiv 460, "Takrir de Sa Béatitude Exarque bulgare à Son altesse Le Grand Vizir", İstanbul, 12 Kasım 1903.
47. HHSTA *op.cit.*, Botschafts Archiv 460.
48. F.O. 881/8562, Buchanan'dan Lansdowne'ye, Sofya, 1 Ekim 1905.

dece kendilerini korumak için savaştıklarını ve Bulgarların Makedonya'nın farklı etki alanlarına bölünmesini engellemek istediklerini belirtti.

Eksarh'ın bu resmi görüşlerinin yanında, yerel açıdan bakıldığında, Eksarh, Makedonya'daki Eksarhcı halkın şansızlıklarından Bulgar çetelerinin sorumlu olduğunu biliyordu. Eksarh ayrıca komitelerin *vilayetler*'de yanlış propaganda yapan yarı-nitelikli öğretmenlerini de suçladı ve Bulgar Hükümetinin iki seçkin üyesinin de Bulgar Devrimci hareketine destek verdiğini öne sürdü. Daha da kötüsü, samimi din adamları ve öğretmenler, devrimci hareketten dolayı suçlanmaktaydılar ve işlerini yapamamaktaydılar.[49]

1904 ve 1908 yılları arasında Eksarh, Bulgar Kilisesinin haklarını ve ayrıcalıklarını artırmak için, sadık bir Osmanlı vatandaşı gibi davrandı ve *Babıâli*, özellikle de Ferid Paşayla iyi ilişkiler kurmaya çalıştı. *Vilayetler*'deki sorunları çözmek için en iyi yolun özerk bir Makedonya olduğuna inanan[50] Eksarh, kendi yetki sınırları içindeki din adamlarına ve öğretmenlere, Bulgar hareketine doğrudan ya da dolaylı katılmayı kesinlikle yasakladı. Bununla birlikte, Eksarh'ın bu tutumu, Eksarh ile Bulgar kontrollü propaganda organları arasındaki gerginliğin tırmanmasına yol açtı.

IMRO'ya Yönelik Osmanlı Tutumu

Sadece Hilmi Paşa ve Makedonya *vilayetleri*'ndeki yetkililer değil, Sofya'daki Bulgaristan Komiseri de IMRO'nun eylemlerini ve Bulgar Hükümetinin tutumunu yakından inceledi ve düzenli olarak *Babıâli*'ye rapor sundu. *İllinden Ayaklanması*'ndan sonra Osmanlı ve yabancı muhbirlerin yardımı ile Osmanlı yetkilileri Bulgar hareketi ile ilgili pek çok bilgi edindiler.[51] Bulgar yetkililer sürekli olarak bu eylemleri inkâr etseler de, Osmanlı Hükümeti Sarafov ve Gruev gruplarına Prenslik tarafından düzenli olarak para ödendiğinden haberdardı.[52]

Söz konusu bu yıllar içinde, Bulgaristan'da Osmanlı yetkililerini huzursuz eden birtakım gelişmeler oldu ve bu durum da Bulgar çetelerinin, Sırp ve Yunan çeteleriyle karşılaştırıldığında daha sert muamele görmelerine katkıda bulunmuştur. Öncelikle, Bulgarlar, Bulgaristan ve Doğu Rumeli'de yaşayan Müslümanlara karşı saldırgan bir tutum takındılar. Osmanlı belgelerine göre, özellikle Filibe bölgesinde çocuklar da dahil olmak

49. HHSTA P.A. XII/192, Pallavicini'den Aehrenthal'a, Berichte, 1907, VII.
50. HHSTA P.A. XII/189, von Calice'den Aehrenthal'a, İstanbul, 24 Ocak 1906.
51. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 157/7, 1325-4-2. (16 Mayıs 1907)
52. *Ibid.*

üzere sivil Müslümanlara saldıranlar, sadece çeteler değil aynı zamanda Bulgar subaylarıydı.[53] Bulgaristan Komiserine göre, tüm bu eylemler Bulgar yetkililerin bilgisi dahilinde gerçekleşti ve *Babıâli*'nin Bulgar Hükümetine yaptığı tüm şikayetler sonuçsuz kaldı.[54]

İkinci olarak da, elebaşları Sofya'da olmak üzere diğer bir devrimci Bulgar örgütünün kurulduğu haberi geldi. Bu örgütün adı *Cemiyet-i Hayriye* idi ve *İttihad Komitesi* diye de adlandırılabilirdi. 1908 yılında Cemiyetin eylemleri Bulgaristan'da ve Doğu Rumeli'de yayılıyordu. Osmanlı kaynaklarının bildirdiğine göre bu grup, Makedonya'daki Bulgar hareketinin zayıflamasının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.[55]

Üçüncü bir olay da, Sarafov'un cenazesinde Ermeni Cemiyetlerin seçkin üyelerinin bulunuyor oluşuydu.[56] Bu olay Osmanlı yetkililerinin üzerindeki gerginliği artırdı ve İkinci Ordunun *Müşiri* Harbiye Nezaretine gerekli önlemlerin alınmasını istediklerini belirten raporlar yolladı.[57] Osmanlı yetkililerin korkusu Ermeni ve Bulgar isyancıların İstanbul'da ortak bir isyan gerçekleştirecekleri söylentisinden kaynaklanıyordu.[58]

Sofya'da bulunan Osmanlı Komiseri, Bulgar çetelerine karşı Yunan çetelerini açıkça destekliyordu. Komiser Yunanlılara saldıranların hep Bulgar çeteleri olduğunu ve Yunanlıların sadece kendilerini savunmaya çalıştıklarını bildirdi. Bu çarpıtma Komiserin Makedonya'daki yerel çatışmalardan haberdar olmamasından çok, bölgedeki "Büyük Bulgaristan" korkusundan kaynaklanıyordu. Bulgar hareketini, Hristiyan unsurları bölerek ve aralarındaki anlaşmazlıkları arttırarak zayıflatmak Osmanlı Hükümetinin bölgedeki politikasının bir parçasıydı. Yetkililer aynı zamanda, Bulgarlarla savaşmak için Müslüman çeteleri kurma konusunda harekete geçmişlerdi. Zaten 1904 yılında, Bulgar eylemlerinin yaygın olduğu Köprülü'de Bulgarların çete faaliyetlerini bastırmak için Müslüman bir örgüt kurulmuştu. Bunun hemen ardından Üsküp'te bir başka örgüt daha kuruldu.[59] Kosova'daki Avusturyalı yetkili G.Hubka, anılarında, bu *vilayet*'te çetelerin kurulmuş olmasını Müslümanların Hristiyanlara karşı aşırı fanatikliğine bağlamıştır.[60]

1906 yılında Bulgaristan'daki Bulgarlar, Makedonya'daki Bulgarları

53. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 129/50, 16 Rebi'ul-evvel 323 ve 6 Mayıs 321. (20 Mayıs 1905)
54. F.O. 881/8461, Lansdowne'den O'Conar'a, F.O. 5 Nisan 1905.
55. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 139/36, 1324-4-15. (8 Haziran 1906).
56. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 162/48, 17 Zilkade 1325 ve 9 Kanun-i Evvel 1323. (13 Ocak 1906)
57. *Ibid.*
58. *Ibid.* Bir süredir İstanbul ve İzmir'de Bulgarların ve Ermenilerin ortak saldırılarda bulunacaklarına dair söylentiler dolaşmaktaydı. HHSTA. P.A. XII/185, Calice'den Goluchowski'ye, Yeniköy, 17 Agustos 1904.
59. F.O. 881/8416, Acting Vice Consul Satow'dan Graves'e, Üsküp, 11 Temmuz 1904.
60. G.Hubka, Die Österreichisch-Ungrische Offiziermission in Makedonien: 1903-1909; (Viyana, 1910), s. 72.

hedef alan ve Serez, Florina, İstip ve Köprülü'de giderek yayılan Türk hareketi ile ilgili hoşnutsuzluklarını dile getirdiler. Onlara göre, bu hareketi Padişah teşvik ediyordu ve Osmanlı ordusunun yüksek rütbeli subayları ve söz sahibi Beyleri de bu hareketi destekliyordu.[61]

Ayrıca, Manastır'ın bazı kazalarında, Bulgar halkı zorla Müslüman yapmaya çalışan, sivil ve asker Müslümanlar da bulunuyordu.[62] Bulgarların, bu emirlere uymaktan başka çareleri yoktu.

İncelenen dönemde, Hristiyan çetelerin eylemlerini artırması ve Avrupalıların bu eylemlere karşı hoşgörülü davranması, Müslüman çetelerin oluşmasına ve iki topluluk arasındaki düşmanlığın büyümesine neden olmuştur.

Makedonya'da Yunan Hareketinin Gelişimi, 1904-1908[63]

Sözü geçen bu süre içerisinde, Yunanlılar, Makedonya topraklarında yaşayan soydaşlarını etkileri altına almak için eylemlerine hız verdiler. Devrimci hareketlerinde Bulgarlardan daha avantajlı olmaları, Osmanlılarla daha iyi ilişkiler içinde bulunmalarından kaynaklanıyordu.[64]

Yunan Hükümeti ve Kral, Makedonya'daki Yunan hareketini inkâr etse ve Yunanlılar sadece Bulgarlara karşı kendilerini savunduklarını iddia etseler de, Hareket Yunan Hükümeti tarafından destekleniyordu.[65] Çete liderlerinin pek çoğu, bu iş için özellikle gönderilmiş Yunan ordusu subayları ve Yunan Helenistik hareketi olan *Etnik-i Eterya*'nın üyeleriydi.[66] Yunan hareketinin büyümesinin temel nedeni Yunanlıların Yunanistan'da ve Makedonya'da tek güç halinde hareket etmeleriydi. Helenistik düşünceyi destekleyenler sadece isyancı çeteler ve değişik propaganda organları değil, aynı zamanda Yunanistan ve Makedonya'daki sivil halk idi. Yunan hareketinin destekçileri kendilerini bölgedeki en üstün ırk olarak gördükleri için, diğer devrimci hareketler ile işbirliğine yanaşmaktan kaçınarak, eylemlerine bağımsız olarak devam ettiler.[67]

61. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), *op.cit.*, 144/68.
62. B.B.A. T-F-R- I-K.N.S., 3/286, 1321-11-16. (2 Şubat 1904)
63. Yunan Ayaklanması ile ilgili ayrıntılar için bkz,: Dakin, *op.cit.*, *The Greek Sttruggle in Macedonia, 1897-1913.*
64. HHSTA, Botschafts Archiv 438, Oppenheimer'den Goluchowski'ye, İstanbul, 25 Temmuz 1906.
65. K. Vakopoulus, *Modern History of Macedonia*, (Selanik, 1987); s. 222.
66. B.B.A. İrnde-i Hususiye, Genel 586/Hususi 29, 13 Cemaziye'l-evvel, 1325. (24 Haziran 1907)
67. *Ibid.*

İllinden Ayaklanması'ndan sonra, Yunan yetkililer, din adamları, meslek sahipleri ve Yunan konsolosları vasıtasıyla propagandalarını artırdılar. Yunan Hükümeti, durumu incelemesi ve okul ve kiliselerdeki etkinliklerini artırmak için Makedonya'ya bir komisyon gönderdi.

Aynı zamanda Yunan hareketinin hatırı sayılır üyelerinden Doktor Zannas, Osmanlı yetkililerine, özellikle de Selanik Valisi Hasan Fehmi'ye olan yakınlığıyla biliniyordu. Prof. Dakin'in bu konudaki araştırmasına göre, Zannas'ın Osmanlı yetkilileriyle kurduğu yakınlık, Yunan Hükümeti lehine muhbirlik yapmasını kolaylaştırdı.[68]

Yunan hareketine yardım eden gruplardan biri de, Bulgar rekabetini zayıflatmak isteyen Yunan işadamlarıydı. Ayrıca birçok Giritli de, büyük devletlerin Girit Valisine gönderdikleri uyarıya rağmen, Makedonya'daki Yunan hareketine katıldılar.[69]

Makedonya'daki Yunan konsoloslar, halk arasında, Helenistik hareketi destekleyenlerin sayısını çoğaltmaya uğraşıyorlardı. Manastır'daki Yunan konsolosu, çetelerin eylemlerini kontrolü altında tutuyor ve yerli halkı isyana katılmaya zorluyordu. Dakin'e göre, Serez'deki konsolosluk Makedonya'daki Helenistik faaliyetlerin merkezini oluşturuyordu. Bununla birlikte, Fransız askeri delegesi Albay Veraud Eksarhcılardan bu konuda bilgi edinmeden önce, Osmanlı yetkililerinin bu merkezden haberleri yoktu.[70] Yunan din adamlarının pek çoğu özellikle de Drama Piskoposu[71] ve Kastorya Piskoposu Makedonya'da Yunan hareketinin yayılmasında önemli rol oynamışlardır.

Reformların ilk aşamasında, Osmanlı yetkilileri Yunan çetelerine karşı ciddi bir önlem almadılar ve Yunan mahkumların birçoğu olağanüstü yargıçlar kurulu tarafından beraat ettirildi ya da hapis süreleri kısaltıldı. Ancak, reformların ikinci aşamasında *Babıâli* ile Patrikhane'nin ilişkileri bozulmaya başladı. Osmanlı yetkililerine göre, Patrik Atina'daki Helenistik Hareketle gizli bir işbirliği içindeydi. Sadrazam ile yaptığı bir konuşmada, Patrik, Yunanlıların Bulgarlara saldırarak devrimci bir hareketi bastırmaya çalıştıklarına ve bunun da Osmanlı Hükümetinin çıkarlarına hizmet ettiğine ikna etmeye çalıştı. Bu dönemde, Osmanlı yönetimi Patriğin niyetlerini artık biliyordu ve eskiden göstermiş olduğu hoşgörüye son vermişti.

Yunan hareketi, 1906 yılından sonra Makedonya'daki en kapsamlı hareket haline geldi. Hilmi Paşaya göre, Yunan ordusu subaylarının kontro-

68. Dakin, *op.cit.*, s. 212.
69. F.O. 881/8451, Howard'dan Lansdowne'ye, Canea, 13 Nisan 1905.
70. Dakin, *op.cit.*, s. 370-371.
71. F.O. 881/8924, Barclay'den Grey'e, İstanbul, 27 Kasım 1905.

lü altında, Manastır'da on ve Selanik'te on beş çete bulunuyordu.[72] Avusturya belgeleri, Rus subayların Selanik'te Bulgarların tarafını tutmasına rağmen Bulgar çetelerinin Yunan çetelerine karşı başarı sağlayamadığı gibi, kendine taraftar da kazandıramadığını bildirir. Bu durum Selanik'teki Yunanlıların ekonomik ve kültürel üstünlüklerinden kaynaklanıyordu.[73] Ayrıca Yunanlılar Manastır'daki Bulgar çetelerinden daha üstün durumdaydılar.[74] Yunan çeteleri buna ek olarak Florina, Serfice ve Kastorya'da da eylemlerini çoğalttılar.

Yunan çetelerinin bazılarında 300'e yakın isyancı bulunuyordu ve bunlar artık, sadece Bulgar çetelerine değil, sivil halka da saldırmaya başlamışlardı. Avusturya kaynaklarının bildirdiğine göre, Kosova'da bile, Yunan çetelerinin eylemleri, Jön Türk İhtilalinin arefesinde Sırp çetelerinin büyümesini önlüyordu.[75]

T. Uzer'in anılarında belirtildiğine göre, Kessendre gibi kasabalar artık Yunan kasabaları olmuşlardı ve Makedonya'nın bazı bölgelerinde Osmanlı İmparatorluğunun özelliklerine rastlamak çok zordu. Kessendre Piskoposu tek kelime Türkçe bilmeden divan kurulu toplantılarına katılmakta ve jandarma ve polisin % 80'i Yunanlılardan oluşmaktaydı. Uzer hatıralarında, 1907 yılında bile Osmanlı İmparatorluğunun Makedonya'nın bu kesimini kaybetmiş olduğunu belirtir.[76]

Yunan çetelerinin eylemlerini çoğaltması üzerine, merkezdeki Osmanlı yetkilileri, Makedonya *vilayetleri*'ne, Yunan hareketini engelleyici önlemler alınmasını istediklerini bildiren bir *muhtıra* yolladılar. Yunan sınırına ek kuvvet gönderilmesi için emirler verildi ve Osmanlı kuvvetlerinin Yunan çetelerine karşı gerçekleştirdikleri eylemler çoğaldı.[77] Yerli Müslüman nüfusa silah sağlandı ve çetelere karşı yetkililerle beraber çatışmalara katılmaya başladılar.

Yine de Yunan hareketini önlemede Osmanlı yöntemleri yetersiz kaldı. Büyük devletlerin ortak görüşüne göre, Osmanlı yönetimi Yunan hareketinin önüne geçebilirdi ve *vilayetler*'deki asayişi sağlayabilirdi. Ancak bu gerçekleşemediğine göre, ya kuvvetler beceriksizdi, ya da Osmanlı yetkilileri onları kullanmak istemiyordu.[78]

Yunanistan Başbakanı Ç.N. Theotokis 1907'de Makedonya'daki gelişmeler hakkında yaptığı açıklamada, eğer Osmanlı İmparatorluğu Yuna-

72. B.B.A. İrade-i Hususiye, *op.cit.*, 586/26.
73. K.u.K., Pms, 80-4, No.1749, Viyana, 4 Aralık 1907.
74. Bridge, *op.cit.*, *Austro-Hungarian Documents*, s. 30.
75. Bridge, *op.cit.*, *Austrian Documents on the Macedonia Struggle*, s. 30.
76. Uzer, *op.cit.*, s. 218.
77. F.O. 195/2207, Graves'ten O'Conar'a, Selanik, 12 Ağustos 1905.
78. Cab 37/91, Nicholson'dan Grey'e, St. Petersburg, 13 Şubat 1908.

nistan'ın ordusundan yirmi beş kez daha büyük bir ordu ile ortak sınırları koruyamıyorsa, bunu Yunanlıların gerçekleştirebilmesinin iyice imkansız olduğunu bildirdi. Ayrıca Yunanistan'ın nüfuzunu sadece Bulgarlar gibi Helenizm düşmanlarının Makedonya'da huzuru bozmalarını engellemek ve Makedonya'da rahatı sağlamak için kullanacağını vurguladı.[79]

Makedonya'daki gelişmeler, Yunanistan ile Osmanlı İmparatorluğunun arasındaki resmi ilişkileri etkilememiştir. 1907 yılında, Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ arasında, Bulgaristan'a karşı, resmi bir antlaşma oluştuğuna ilişkin söylentiler dolaşıyordu. Batılı yetkililere göre Yunanlılar, Bulgaristan'a karşı bir savaşta Osmanlıya yardım ederlerdi, ancak ezeli düşmanla ittifak yapmak Yunan kamuoyunu kötü bir şekilde etkileyeceğinden, Yunan Hükümeti böyle bir ittifaka yanaşmıyordu.[80]

Sırp Politikası ve Sırp Devrimci Hareketine Etkileri, 1904-1908

Eylül 1903'te Padişah, Sırpları Osmanlı İmparatorluğu içinde ayrı bir unsur olarak gördüklerini bildiren bir *İrade* yayınladı ve Hilmi Paşaya Makedonya'da yaşayan Sırpların nüfus sayımını yapmasını emretti.[81]

Sırbistan Hükümeti ve Makedonya'daki Sırp unsuru *Mürzsteg Tasarısı*'nı olumlu karşılamış, ancak programın bazı bölümleriyle ilgili endişelerini belirtmişti. Özellikle, Avusturya ve Rusya'nın reform programındaki baskın konumlarından hiç memnun değildiler. Sırp yetkililere göre, Balkan Sorunu genel bir Avrupa kongresi toplanmadıkça çözülmezdi.[82] İkinci olarak Sırplar, Eski Sırbistan'ın da reformlara dahil edilmesini istiyorlardı.[83] Ancak Sırplar tekliflerini Osmanlı Hükümetine ve büyük devletlere götürdüklerinde ret cevabı aldılar.

Sırp Hükümetine göre Tasarı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun bölgedeki politik ve ekonomik kontrolünü artırmaya ve diğer yabancı etkileri buradan uzak tutmaya yönelik yeni bir girişimiydi.[84] Bu nedenle, Sırp ve Karadağ hükümetleri bölgedeki Avusturya tehlikesine karşı it-

79. F.O. 371/264, 1907, Elliot'dan Grey'e, Atina, 26 Aralık 1906.
80. F.O. 371/464, "Annual Report on Greece 1907, Elliot'dan Grey'e, 14 Şubat 1908.
81. W.Vucinich, *Serbia between East and West, The Events of 1903-1908,* (Stanford, 1954).
82. Vucinich, *op.cit.*, s. 125.
83. Bunlar Novibazar ve Plevlje'yi de kapsayan Kosova vilayetinin bölümleriydi.
84. HHSTA, *op.cit.*, No. 1749.

tifak kurmaya çalıştılar.[85] Osmanlı arşiv kayıtlarına göre Avusturya'nın bölgedeki yayılımcı politikasına karşı, 1903 yılında Rusya'nın teşvikiyle Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'ın askeri bir ittifaka girdiğine ilişkin söylentiler çıkmıştır.[86]

Sırplar, özerk Makedonya fikrine her zaman karşı çıkmışlardı. Novibazar Sancağını da içine alan Kosova *vilayeti*'nin Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünden sonra Karadağ ve Sırbistan arasında bölüştürülmesini ve Bulgaristan'ın da Mesta ve Meriç nehirleri arasındaki bölgeyi ve Edirne'yi sınırlarına dahil etmesini istiyorlardı.[87] Ayrıca, Sırp yetkililere göre, Slavların Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında yaşamaları bir son bulmadıkça, durum asla düzelmeyecekti. İnandıkları bir başka konu da, Sırpların her zaman işbirliği içinde olmalarına rağmen, Bulgarların, Ayastefanos Anlaşmasından beri söz konusu bölge üzerindeki emellerinden hiç vazgeçmemiş oluşlarıdır.

Resmi açıdan bakıldığında Sırplar, yabancı müdahale korkusundan, isyancı eylemlere karşı görünüyorlardı. Ancak, Sırp hareketi Belgrad'ın emriyle, el altından Sırp subayları tarafından destekleniyordu.[88] Sırp Hükümeti ve Dışişlerinin bir parçası olan gizli servis de Sırp hareketine maddi yardım sağlıyordu. Buna ek olarak Sırbistan'da yaşayan zengin Makedonyalılar da Sırp hareketine mali katkıda bulunuyorlardı.[89] İsyancıların çoğu, ya da Sırpların kendilerine verdikleri isimle *Çetnikler*, Belgrad veya Niş'de eğitiliyorlardı.

Söz konusu dönemde, Sırplar *Mürzsteg*'in üçüncü maddesinin belirsizliğinden de yararlanmayı bildiler ve 1904 yılından sonra çete eylemlerini artırdılar. Sırp hareketinde, başlıca iki grup bulunuyordu: biri eylemlerin Belgrad'dan yönetilmesini istiyor, diğeri de bağımsız hareket etmekten yanaymış gibi görünmekle birlikte hem Belgrad'daki sempatizanlardan mali yardım görüyor hem de Üsküp Başpiskoposluğu tarafından destekleniyordu.[90]

1905 yılında Belgrad'da bir Harici Komite oluştu. Manastır ve Üsküp'te Sırp hareketinin merkez komiteleri ve Ohri ve Köprülü gibi küçük kasabalarda da yerel Sırp Savunma Komiteleri bulunuyordu.[91] Bunlar

85. B.B.A. Y.M.T.V., 227/23, 1319-Zil-ka'de-6. (14 Şubat 1902)
86. B.B.A. Y.M.T.V., 227/23, 1319-Zil-ka'de-6. (14 Şubat 1902)
87. Adanır, *op.cit.*, s. 223.
88. F.O. 371/328, "Report on Serbia.
89. *Ibid.*
90. Vucinich, *op.cit.*, s. 160.
91. Belgrad'daki Yetkili Komite aşağıdaki kişilerden oluşuyordu:
    1. Yüzbaşı Josha Menadovitch, King Peter'in akrabası ve Cenevre'deki eski Özel Sekreteri. Halen Sırp Ordusunda görevdeydi.
    2. Yüzbaşı M.Ristitch, 1903 yılında öldürülen Kral Alexander'in katillerinden biri.
    3. Dr. Dragisha Giuritch, İstatistik Bürosunda yetkili.
    F.O. 881/8902, Mr. Whitehead'den Sir E.Grey'e, Belgrad, Eylül 1906.

Manastır, Kichevo ve Köprülü'de Bulgar çetelerine karşı ve İpek, Prizren, Piriştina ve Kosova'da Müslüman Arnavutlara karşı savaşıyorlardı.[92] Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki ilişkiler Makedonya'daki *Çetnik* eylemlerinde büyük rol oynamıştır. 1904 yılında Bulgaristan ile Sırbistan arasında iki antlaşma imzalanmıştı. İlki Dostluk Antlaşmasıydı ve iki ülke arasındaki ekonomik ve sosyal ilişkileri kapsıyordu.[93]

İkincisi ise İttifak Anlaşmasıydı (Treaty of Alliance) ve bu gizlice yapılan bir antlaşma idi; amacı da, Balkanlar'daki *status quo*'yu korumak, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan soydaşlarının yaşam şartlarını düzeltmek ve insanlarının barışını ve güvenliğini koruma altına almak idi.[94] Buna ek olarak iki ülke arasında Şubat 1905'te gümrük birliği ile ilgili bir anlaşma da imzalandı.[95] Osmanlı Hükümetinin en büyük endişesi ise, bu antlaşmaların bir sonucu olarak, Sırbistan ve Bulgaristan'ın Makedonya'da birlikte hareket etmeleri olasılığı oldu.[96]

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Sırbistan ve Bulgaristan arasındaki ittifaka şiddetle karşı çıktı ve Sırbistan'a 1906 yılında ekonomik ambargo uygulamaya başladı. Ambargo, Sırbistan'ın Avusturya'ya sattığı canlı hayvanlara uygulandı ve bu yüzden de "Domuz Savaşı" diye anıldı. Bu durum dört yıl kadar sürdü. Sırbistan kendi hayvan pazarı konusunda Avusturya'ya bağımlıydı ve alternatif pazarlar bulmakta önceleri oldukça zorlandı.

92. Vucinich, *op.cit.*, s. 132; ayrıca F.O. 881/9280, Mr. Whitehead'den Sir E.Grey'e, Belgrad, 27 Kasım 1907.
93. Anlaşma aşağıdaki noktalardan oluşuyordu:
    1. Birbirinin ürünlerinin serbestçe ithaline izin vermek, aynı gümrük politikasını sürdürmek ve Gümrük Birliği için hazırlanmak
    2. Karşılıklı ticaret oluşturmak ve nakliye ücretini ve yolcu oranlarını düşürerek transit yapmak
    3. Telgraf ve posta giderlerini eşitlemek ve telgraf yoluyla haberleşme sistemine Slav alfabesini getirmek
    4. Kendi halklarının ücretsiz yolculuklarında tüm kısıtlamaları kaldırmak
    5. Kendi para birimlerinin serbest dolaşımını ilan etmek için bir para konvansiyonu oluşturmak ve bu suretle hükümetleri arasında ticari alışverişi sağlamak
    6. Adalet Konvansiyonu oluşturmak, mahkeme kararlarını uygulamak ve suçlularla asker kaçaklarını teslim etmek.
94. İttifak Anlaşması 8 Maddeden oluşuyordu:
    1. Mürzsteg Reform Tasarısının Selanik, Manastır ve Kosova vilayetleri için uygunluğu, reformları Edirne vilayeti için genişletme çabalarının uygunluğu ve kuvvetlerinin düzelmesi için anlaşılar.
    2. Balkanlar'da barışı sağlamak için mümkün olan her türlü gayreti göstermek ve bölgesel bütünlüklerine ya da ulusal bağımsızlıklarına tecavüz eden tüm düşmanlara karşı bir bütün halinde savunma yapmak.
    3. Yukarıda sözü edilen vilayetlere yapılabilecek herhangi bir düşmanca davranışta ya da işgal girişiminde bir bütün olarak mücadele etmek.
    4. II. ve III. maddelere bağlı olarak tüm olasılıkları kapsayan bir askeri Konvansiyon oluşturmak.
    5. İttifak Anlaşması gizli kalacak, ancak eğer imzalayanlar bunun gerekliliğini duyarsa anlaşma yeniden gözden geçirilecekti. Metnin tamamı için bkz. Vucinich, op.cit., s. 144. tüm metin.
95. Vucinich, *op.cit.*, Chapter on Economic Emancipation. F.O. 371/14, Buchanan'dan Grey'e, Sofya, 10 Ocak 1906.
96. B.B.A. Y.A. Hus. No; 485/1, 1323-1-1. (8 Mart 1906)

Yine de, Sırbistan başarıyla direndi ve sonunda Avusturya, koyduğu ambargoda başarısız oldu.[97] Sırplar kendilerine Fransa, Rusya, Mısır ve Almanya'dan yeni pazar buldular.[98] Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu ile Sırbistan arasındaki ticari ilişkilerde de büyük gelişmeler kaydedildi. Ambargonun ilk yıllarında, Sırp Kralı, her fırsatta Belgrad'daki Osmanlı Büyükelçisi Fethi Paşayı, hükümetinin, Osmanlı İmparatorluğu ile iyi ilişkiler kurmaya çok önem verdiği konusunda ikna etmeye çalıştı.[99]

Sırbistan ile Bulgaristan'ın arasındaki Antlaşma ancak 1905 yılının sonuna kadar sürebildi ve Bulgaristan gizli Antlaşmayı açıkladığı zaman da son buldu. Sırplar, Bulgaristan'ı Antlaşma konusunda dürüst davranmamakla suçladı ve Bulgarların Makedonya Sorunu ile ilgili olarak her zaman Avusturya ile işbirliği yapmış olmalarından yakındı.

Sırp kaynaklara göre Avusturya Sivil Ajanı Müller, Sarafov'u kendi hükümetinin *özerk* Makedonya'ya ya da Büyük Bulgaristan fikrine itiraz etmeyeceğine, ancak Makedonya'nın bölünmesine ve Sırbistan'ın topraklarını genişletmesine kesinlikle karşı çıkacağına ikna etmiştir.[100] Reform dönemi boyunca Belgrad'daki Batılı yetkililerin eline, Avusturyalıların Bulgarları Sırplara karşı kışkırttıklarına ilişkin benzer belgeler geçmiştir.[101]

Sırp-Bulgar Antlaşmalarının sonuçsuz kalmasından sonra, iki topluluk arasındaki çete savaşları çoğaldı. Bununla birlikte Mahmud Şevket Paşanın Hilmi Paşayla yazışmalarında, Üsküp ve Kumanova'daki bazı Bulgar ve Sırp çetelerinin işbirliği içinde olduğu belirtilir. Bu çerçevede, Belgrad'da Güney Slavların birleşmesi için çalışan "Yugoslawen" adlı bir örgüt, Sırp ve Bulgar devrimci çetelerini birleştirme görevini üstlenmişti. Bu örgüte ek olarak, Üsküp'te hapiste olan Sırp ve Bulgar mahkumlar da giderek yakınlaşıyor ve her iki örgütün üyeleri de, Üsküp'teki Yunan Metropoliti'ne karşı ortak bir eyleme hazırlanıyorlardı. Sırplar, Metropolit'i, eğer Helenistik propaganda yapmaya devam ederse Eksarhane'ye geçmekle tehdit ettiler. Kosova Valisi Mahmud Şevket Paşa, bu gelişmeleri düzenli olarak Hilmi Paşaya bildiriyordu, ancak Kosova'daki Eksarhane yanlılarının sayısının arttığına ilişkin hiçbir bilgi yoktur.[102] Aynı zamanda 1908 yılının bahar aylarında, Bulgar çevrelerinde Yunan ve Sırp örgütlerinin Bulgaristan'a karşı ortak bir eylem düzenleyeceklerine ilişkin söylen-

97. Vucinich, *op.cit.*, Chapter on Economic Emancipation; Jelavich, B., History of the Balkans, Cilt 2, (Cambridge, 1983); s. 28-33.
98. Ayrıntılar için bkz., Bridge, *op.cit., From Sadowa to Sarajevo*, s. 277-300.
99. *Österreich-Ungarn und Serbien 1903-1908*, Dokumente aus Wiener Archiven, Cilt.IV (1906).
100. F.O. 371/328, "Annual report on Serbia, s. 296-298.
101. B.B.A. Y.A. Hus., 486/1, 1323-1-1. (8 Mart 1905)
102. B.B.A. T-F-R-1-K.V., 192/19637, 1326-4-4. (6 Mayıs 1908)

tler dolaştı.[103] Ancak, böyle bir eylemin gerçekleştiğine ilişkin hiçbir kanıt bulunmamaktadır.

1907 yılında büyük devletlerin temsilcileri Sırp Başbakanı Pasic'i Makedonya'ya müdahale konusunda uyardılar. Pasic, gerginliği yaratanların yerel çeteler olduğunu bildirdi ve Sırp Hükümetinin Sırbistan'da oluşan çeteleri denetleyebileceğini, ancak Makedonya'da oluşan çetelerle ilgili hiçbir işlem yapamayacağını vurguladı. Bununla birlikte Osmanlı belgeleri, Sırp yetkililerin Makedonya'da yaşayan sivil Sırpları korumak için, Bulgar çetelerle savaşmak üzere, bazı Sırp çetelerinin sınırı aşmasına izin verdiklerine ilişkin bilgi vermektedir.[104]

Makedonya'da Arnavut ve Ulah Faaliyetleri

Ulah Hareketi

Ulah Sorununun temelleri, Berlin Antlaşmasına ve Romanya'nın bağımsız bir devlet olarak kabul edilmesine kadar uzanır. Ulahların Osmanlı *millet* sisteminde ayrı bir topluluk olarak tanınma istekleri, Romanya'nın baskısıyla olmuştur.[105]

XIX. yüzyıldan XX. yüzyıla geçerken, Osmanlı İmparatorluğunda yaşayan Ulahların sayısı 200.000'i bulmuştu. Genellikle Manastır, Kastorya ve Karaferya ile Gevgeli'nin güneyine yayılmışlardı. Ulahlar arasındaki Romenleştirme propagandası, pek çok Ulahın kendilerini Helenistik Yunanlılardan çok Romenlere yakın hissettiklerini açıklamalarına yol açmıştır. Ulahların tek isteği, ayrı bir unsur olarak kabul edilmek ve okullarında ve ibadetlerinde kendi dillerini kullanmaktı. Hiçbir zaman Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmayı ya da kendi kiliselerini kurmayı düşünmediler. Yunanlılar, onların isteklerine karşı çıktılar, çünkü Ulahlar Yunan Kilise-

103. F.O. 195/2297, Henrchote'den Barclay'e, Manastır, 28 Haziran 1908.
104. B.B.A. Y.A. Hus., No.483/68, 1322-11-16. (21 Ocak 1905).
105. T.J.Winnifrith, The Vlachs: the History of a Balkan People, (Londra, 1987), 1861 yılında Bükreş'te bir Makedon-Romen komitesi kurulmuştu. Komitenin en çarpıcı üyesi Apostol Margriti'ydi. Romanya hükümeti tarafından desteklenen doktrinler Ulahlar arasında ayrılıkçı eğilimler yaratarak Yunan etkisini ciddi bir biçimde tehdit etti ve Yunan Kilisesinde hizipleşmeye yol açtı. Ulahlar kendilerini Aromen diye adlandırdılar ve Latinceden alınan bir diyalekt konuşmayı tercih ettiler. F.O. 195/2207, s.447-448.

sinde yeni bir bölünme (schizm) oluşturuyor ve Yunan değerlerini zayıflatıyorlardı.[106]

Yunan Kilisesi, Ulahların isteklerine karşı çıkınca, Makedonya *vilayetleri*'nde Yunanlılar ile Ulahlar arasında çatışmalar başladı. Avrupalı gözlemcilere göre Patrikhane'nin, Ulahların isteklerine karşı çıkmasının nedeni, Ulahların Yunan Kilisesinin Helenistik emellerine karşı oluşları ve Makedonya topraklarında Romanya propagandası yapmalarıydı.[107] Makedonya'daki Ulah eylemlerinin çoğalması, Yunanistan ile Romanya arasındaki ilişkilerin bozulmasına neden oldu ve 1906 yılında Yunanistan Hükümeti, Romanya ile olan diplomatik bağlarını kopardı.[108] Öte yandan Eksarhcılar, Ulah unsurunu kabul ettiler ve hatta Eksarh onlara Kilisesinde yardım teklifinde bulundu. Eksarh'ın bu davranışı Yunan Kilisesi ile yaşadığı uyuşmazlıktan kaynaklanıyordu. Söz konusu dönem içinde Ulahlarla Eksarhcılar, Yunanlılara karşı aynı çetelerde savaşarak işbirliği yapıyorlardı. Ayrıca her iki grup da, Yunanistan'a karşı, birbiri adına istihbarat yapıyordu.

Makedonya'da daha fazla soruna neden olduğu için bölgedeki Avrupalı yetkililer Ulah hareketine karşıydılar. Makedonya *vilayetleri*'nde ve İstanbul'da bulunan Osmanlı yöneticiler ise, Ulahlardan yanaydılar. Padişah Yunanlıların itirazlarına aldırmayarak Mayıs 1905'te Ulahlara kendi okullarını açma ve yönetim kurulunda temsilci bulundurma hakkı tanıyan bir *İrade* yayınlandı.

Osmanlı yetkililerinin Ulahları desteklemesinin nedeni, hem Ulahların İmparatorluğa sadık oluşları, hem de tanınmalarının Hristiyan nüfusu bölmesi ve Osmanlının Makedonya politikasına yardımcı olmasıydı. Aynı zamanda Ulahlara düşmanca davranan Yunan yanlısı Yanya Valisi gibi bazı yöneticiler de bulunuyordu. Yanya Valisi, Ulahları Ulah diye kayıt etmemekte direndi ve onlara Yunan demekte ısrar etti. Ayrıca Makedonya'daki Ulah isyanına karşı Yunanlılarla işbirliği içinde bulunan Grekleştirilmiş Ulahlar da vardı. Osmanlı yetkililerinin bu Grekleştirilmiş Ulahlara karşı tutumu, Yunan hareketinin genişlemesinde payı bulunan diğer tüm Yunanlılara karşı aldığı tavırla aynıydı.

1905 yılında Ulahların ayrı bir unsur olarak tanınmasından sonra, Yunanlılar onlara yine eskisi gibi yandaşları olarak davranmaya devam ettiler. Ancak okul ve kiliselerinde Yunanca yerine kendi dillerini kullanmak isteyen Ulahlar, Yunanlı yetkililerden ve halkından büyük düşmanlık gördüler.

106. *Ibid.*
107. *Ibid.*
108. Bridge, *op.cit., From Sadowa to Sarajevo*, s. 280.

Avusturya-Macaristan Hükümeti Arnavutların çoğunlukta olduğu Kosova *vilayeti*'nin bazı bölgelerini reform programının dışında bırakmıştı. *Vilayet*'in batı bölümleri, yani Priştina, Prizren ve Novibazar reform programının dışında tutulurken, *vilayet*'in doğu bölümlerinde yer alan Kocanic, Kumanova ve Kratovo bölgeleri program kapsamına alınmıştı.[109] Avusturyalı yetkililere göre, Sırplar ekonomik ve kültürel açıdan Arnavutlardan daha üstündüler ve bu bölgelerin reform programına dahil edilmesi, sadece Arnavutlara yarayacaktı; bu da Sırplarla Arnavutlar arasındaki dengeyi bozmak sonucunu doğururdu.[110]

Arnavutlar, Sırpların ve Avusturyalıların tarihsel olarak çok yakın olduğunu ve eski Sırbistan bölgesinin, Monarşi ile Sırbistan arasındaki bağ olduğunu düşünüyorlardı. Yarımadanın bu kısmında herhangi bir değişiklik yapmamak Avusturya'nın yararına olduğu[111] için, reform programına dahil bölgelerde oturan Arnavutlar reformlardan hiç hoşnut değillerdi ve bu reformların sadece Makedonya *vilayetleri*'nde yaşayan Slav ırkının yararlanabileceği şekilde düzenlendiğine inanıyorlardı.[112]

Arnavutların özellikle hoşnutsuz oldukları konu jandarma ve polis kuvvetlerine Hristiyanların da alınması idi.[113] Bunun dışında Avrupa Reformlarının Ulusal Arnavut hareketine pek fazla etkisi olmamıştır. Arnavutların, reformların, Sırbistan'ın Kosova'daki emellerine hizmet ettiğine inanmaları dışında, Makedonya Sorunu ile Arnavut hareketinin doğrudan bağlantısı yoktur.[114] Ayrıca Arnavutlar projeyi onaylamadıklarını ve reformların II. Abdülhamit'in yetkilerini kısıtlayacağını belirtmişlerdir. Bu nedenle *eşraf* ve *ulema* da dahil olmak üzere, Arnavutlar, sık sık Avrupa Reformlarına karşı olduklarını belirten gösteriler yaptılar.[115]

Tasarının ilk yıllarında Arnavutlar, Osmanlı İmparatorluğunda özerklik haklarına sahip olmak için, Balkan devletlerinden herhangi birinin Makedonya *vilayetleri*'nde üstünlük kurmasına engel olmak için Ulahlarla işbirliği yaptılar. Romanya'da her iki topluluğun da davasına hizmet eden İbrahim Temo ve Nikolla Niço gibi seçkin Arnavutlar bulunuyordu. Özellikle Niço Yunanlılarla yapılan çatışmalarda aktif rol oynamıştır.[116]

109. Bartl yüzyılın başında Kumanova kazasında 6.166 Arnavut ve 3.419 Bulgar olduğunu ileri sürer. Öte yandan Priştina'da nüfusun %76'sı yanı 52.614 kişi Müslüman ve geri kalanlar da Ortodoks Sırp ve az sayıda da Katolikti.
110. HHSTA, *op.cit.*, No. 1749.
111. *Ibid.*
112. Bartl, *op.cit.*, s. 150.
113. HHSTA, P.A./XXXVIII, -438, Üsküp, 3 Temmuz 1907.
114. HHSTA, *op.cit.*, No. 1749.
115. B.B.A. T-F-R-1-lş.-115, 13 Nisan 1319 (26-4-1905).
116. H.Kaleshi, "Dr.Ibrahim Temo- der Gründen des jüngtürkischen Komitees Einheit und Forshrift. Ein Beitrag zur Erhellung der Rolle der Albaner in der Jüngtürkischen Bewegung, *SüdOst-Forschungen, 1976.*

Manastır *vilayeti*'nde Ulah ve Arnavut çetelerin işbirliği içinde olması, çok rastlanan bir durumdu.[117] Ayrıca Ohri, Resne ve Üsküp'te düzensiz de olsa Sırp isyancılara karşı savaşan Arnavut çeteler de bulunuyordu. Buna ek olarak içinde Arnavutların da bulunduğu Türk çeteleri Eksarhcılara saldırıyordu. Ayrıca, Kosova'nın reformlar dahilindeki bölgelerinde Müslüman asıllı Arnavutlar ile Avusturyalı reform subayları arasında sürekli bir gerginlik söz konusuydu.[118] Avusturyalılar başından beri Arnavutları reform düşmanı "reformfeindlich" bulmuşlardı. Dahası, Avusturyalılara göre, Arnavutlar Osmanlı yasalarına uymuyor, vergi ödemiyordu; sadece kendi Beylerini dinleyen Arnavutların, kendilerine ait jandarmaları da bulunuyordu. Avusturyalılar, sadece Arnavutların yaşadığı reform bölgesi köylerine, yetkili göndermeyi reddediyorlardı. Yerel jandarmayı çetelerle işbirliği yapmakla suçlayarak, jandarmanın sadece bir reform subayı bulunduğu zaman önlem aldığını iddia ediyorlardı.[119]

Buna ek olarak, Makedonya *vilayetleri*'nde yaşayan bazı İtalyan yetkililer de, sözü geçer Arnavut toprak sahiplerini etkilemeye çalışıyorlardı. İngiliz kaynaklara göre, bu Beylerden bazıları İtalyanların başarılı propagandaları sonucu, İtalyan yetkililerin tarafını tutuyordu.[120] S. Skendi'nin Arnavut Ulusal Hareketi üzerine yaptığı çalışmada belirttiğine göre, İtalyanlar Arnavut çoğunluklu köyleri ya özerk Arnavutluğun kurulması için ya da Arnavutluk'ta İtalyan liderliğinde özerk bir yönetim kurmak için hazırlıyorlardı.[121] Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun yürüttüğü dış politika da hemen hemen İtalya'nınkinin bir benzeriydi. Avusturya'nın amacı Arnavutlarda ulusal bilinci uyandırmak ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun etkisinde bağımsız bir Arnavutluk yaratmaktı.[122] Hatta, Osmanlı arşivlerinde, Avusturyalıların, Mürzsteg Reformlarına karşı Arnavutları kışkırtsınlar diye bazı Müslümanlara para verdiklerine ilişkin kanıtlara da rastlanmıştır.[123]

Buna ek olarak, Osmanlı belgeleri, Sırpların ve Bulgarların, Hristiyan asıllı Arnavutları Müslüman asıllı Arnavutlara karşı kışkırtarak iki topluluk arasında gerginlik oluşturmak istediklerini belirtmektedir.[124] Bununla birlikte, Osmanlı yönetimine karşı işbirliği içinde bulunan Müslüman ve Hristiyan Arnavutlar da bulunuyordu.[125]

117. HHSTA, P.A. XII, Türkei/190, Tehlitschka'dan Goluchowski'ye, 26 Aralık 1906.
118. KuK., Prns. 80-4/1, Golginger'den Pallavicini'ye, Üsküp, 11 Mart 1907.
119. HHSTA, P.A.XII, Türkei/192, Üsküp, 3 Temmuz 1907.
120. F.O. 371/2234, O'Conor'dan Monahan'a, Selanik, 1906.
121. Skendi, *op.cit.*, s. 281.
122. Bridge, *op.cit.*, *From Sadowa to Sarajevo*, s. 226-227.
123. Yüksek rütbeli bir Arnavut subay olan Rıza Bey'in Arnavutları reformların karşı kışkırtmak için Avusturya'dan para aldığı iyi bilinen bir gerçekti. B.B.A. T-F-R-1-K.V. 825, 8 Şubat 1318 (20-2-1904).
124. B.B.A. Yıldız Resmi, 117/66, Defter.926, 1322-4-17. (1 Haziran 1904)
125. B.B.A. T-F-R 1-K.V., 10242, 30-9-1321. (20 Aralık 1903)

Yine de Arnavutların temel düşmanlığı Sırplara yönelikti. Kosova Valisi Mahmud Şevket Paşa ile *Müfettiş-i Umumi* arasındaki yazışmalar, Arnavut isyancıların baskılarına bağlı olarak, Sırpların sürekli Arnavutluk'tan Sırbistan'a göç ettiklerini ortaya koymaktadır.[126]

Bu dönem boyunca Arnavutlar yerel amaçlarla ilgili olarak çeşitli ayaklanmalar gerçekleştirdiler. Bunlardan biri, Aşar vergisinin artırılmasına karşı İpek sakinlerince yapıldı. Bir diğeri ise yeni çıkan sığır vergisinin yürürlükten kaldırılması için oldu.

Bu olayların hiçbirinin 1905 yılında Manastır'da kurulan gizli Arnavut Cemiyeti ile doğrudan bağlantısı bulunmamaktadır. Cemiyetin amacı, gerilla çetelerinin kullandığı taktikleri kullanarak, Arnavutları silahlı bir ayaklanmaya hazırlamaktı. Mücadeleleri kötü Osmanlı yönetimine ve baskısına karşı idi. Yine de Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmayı hiç istemediler ve Padişaha olan bağlılıklarını her fırsatta vurguladılar.[127] Cemiyet, Manastır'da bir lise müdürü olan B. Topulli tarafından kuruldu ve kısa zamanda Korca, Kolonya ve Kosova'da yayılmaya başladı. Ohri *eşrafı*'ndan Nazım Bey, Cemiyetin Üsküp, Kalkandelen ve Yanya'da yayılmasında önemli rol oynamıştır.[128] Aynı zamanda Cemiyet yüksek sivil konumlardaki Arnavutları içine almaya başlamıştı ve 1908 yılında silahlı bir ayaklanma için hazırlanıyordu.[129]

Arnavut Cemiyeti, Makedonya'daki politik gelişmelere bağlı olarak, iki ayrı yönden önem taşır. Bunlardan ilki, Cemiyetin kuruluşunun ilk yıllarında Hristiyan devrimci örgütlerle işbirliği yapması ve Makedonya'daki karışıklıkların artmasına neden olmasıdır.[130] İkinci ve daha önemli faaliyeti ise Makedonya'daki Jön Türk hareketi ile işbirliği yapmış olması ve Temmuz İhtilalinde üstlendiği roldür.

1904-1908 Reformları Döneminde Makedonya Sorununa Genel Bir Bakış

Makedonya'daki karışıklıklar reform süresi boyunca iyice artmıştır. Sadece 1908 yılında 1080 kişi ayaklanma sırasında yaşamını kaybetmiştir; bun-

126. B.B.A. T-F-R 1-K.V., 192/19177, 1326-2-19. (23 Mart 1908)
127. B.B.A. T-F-R 1-K.V., 10242, 29 Agustos 1321 (10-9-1905).
128. B.B.A. T-F-R 1-M., 13/1218, 1324-7-30. (10 Eylül 1906).
129. Skendi, *op.cit.*; Bartl, *op.cit.*
130. Skendi, *op.cit.*, s. 281.

ların 649'u Bulgar, 185'i Yunan, 39'u Sırp, 36'sı Ulah, 130'u Müslüman ve 40'ı da jandarma ve askerdi. Sadece Manastır *vilayeti*'nde eylem yapan 39 çete bulunuyordu. Bunların da 23'ü Bulgar, 10'u Yunan ve 6'sı da Sırp çetesi idi. Bu sayıya Ulah, Türk-Arnavut ve düzensiz çeteler dahil değildi.[131]

Mürzsteg Tasarısı bölgede bir düzelme sağlamak yerine çete faaliyetlerinin artmasına neden oldu. Özellikle *Mürzsteg Tasarısı*'nın üçüncü maddesi Makedonya'daki devrimci örgütler tarafından yanlış yorumlandı ve Balkan ülkelerindeki basın, kamuoyunu etkileyebilmek için üçüncü maddenin önemini tekrar tekrar vurguladı.

Bununla birlikte Avrupa devletlerinin temsilcileri, Sofya, Belgrad ve Atina'ya ayrıntılı açıklamalarda bulunarak, üçüncü maddenin amacının Makedonya'da ulusal bölgeler yaratmak olmadığını vurguladılar. Üçüncü madde Osmanlı yönetiminin işlerine yardımcı olması için düzenlenmişti. Büyük devletler, terör yolu ile Makedonya'daki unsurların dağılımında meydana gelebilecek değişikliklerin, sadece *status quo* prensibi ile yürütülen sınır belirleme işlemlerine hiçbir şekilde yardımcı olmayacağını da belirtmişlerdi.[132] Rusya ve Avusturya Hükümetlerinin temsilcileri, Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan Dışişleri Bakanlarına yaptıkları açıklamada, Makedonya'daki devrimci çetelerin eylemleri sona ermedikçe, üçüncü maddenin yürürlüğe girmesi için *Babıâli*'ye başvurmayacaklarını kesin bir biçimde belirtmişlerse de,[133] bu açıklamalar, örgüt liderlerinin düşüncelerinde hiçbir değişiklik yapmadı.

Ayrıca, Hilmi Paşanın nüfus sayımı işlemleri de karışıklıkların iyice artmasına neden oldu. Nüfus sayımının başlarında, halk, Bulgar, Yunan, Ulah vs. şeklinde kayıt ediliyordu. Bu, milli unsurlar arasında çeşitli karışıklıklara yol açacağı için, ve zorla din/unsur değiştirme durumları söz konusu olduğundan, sonradan bu metodun uygulanmasına son verildi ve nüfus sayım komisyonuna, şimdilik kendilerini daha geniş kategorilerle ifade etmeleri ve insanları sadece Müslüman, Hristiyan ve Musevi olarak ayırmaları emri verildi.[134]

Başlangıçta Makedonya Sorununu alevlendirenler Bulgarlardı, ancak 1908 yılında karışıklık sadece Bulgarlardan kaynaklanmıyordu. Diğer Balkan unsurları da, Osmanlıların isyancılarla başa çıkamamasından yararlanarak eylemlerini arttırdılar. Yine de İstanbul'daki Osmanlı yetkililere göre, sadece Ayastefanos Antlaşmasının yarattığı bir Bulgar Sorunu vardı

130. Skendi, *op.cit.*, s. 281.
131. F.O. 881/9458, "Annual Report for the year 1908".
132. F.O. 371/202, "Annual Report for the Year 1907".
133. B.B.A. T-F-R- 1-M., 17/1676, 1325-8-20. (28 Eylül 1907)
134. F.O. 881/9196, Graves'ten O'Conar'a, Selanik, 18 Kasım 1907, "Annual report for Turkey, 1907".

ve Bulgarlar "Büyük Bulgaristan" hayalleri gerçekleşmedikçe tatmin olmayacaklardı.[135]

Bölgedeki Müslümanlar ayrıca, Osmanlı İmparatorluğuna sunulan reform önerilerinin isyancı çete liderlerince büyük devletlerin kendilerini desteklediğinin bir kanıtı olarak algılandığına ve bu yüzden eylemlerin arttığına inanıyorlardı.[136] Aynı zamanda, Osmanlı yetkililerine göre, Bulgaristan Osmanlı İmparatorluğu için giderek artan bir tehlike oluşturmakta idi. İşte bu nedenle Osmanlı Hükümeti Bulgarları dengelemek ve amaçlarına giden yolu engellemek için, diğer unsurların çetelerine daha az saldırgan davranıyordu.[137]

Reformların ilk yıllarında Osmanlılar, Bulgar tehlikesini öncelikli olarak ele aldıkları için Makedonya'daki Helenistik Hareketin gücünü göz ardı ettiler. Ancak reform döneminin sonlarına doğru Osmanlılar Yunan hareketine karşı daha duyarlı hale geldiler. Bu nedenle, söz konusu dönem içinde Osmanlı Hükümetinin uyguladığı politikalar sadece Yunanlıların Helenistik ve Sırpların da *vilayetler*'e yönelik hırslarına hizmet etmekle kalmamış, İmparatorluğun iyice zayıflamasına da neden olmuştur.

1878-1903 yılları arasında Makedonya *vilayetler*'i güçlü bir Bulgar-Makedonya hareketi ile karşı karşıya kaldı. Ancak *İllinden Ayaklanması*'nın uğradığı başarısızlıktan ve Bulgar hareketindeki bölünmelerden dolayı hareket ezici önemini yitirdi.

1903 yılından sonra Makedonya'daki siyasal gelişmeler bir yandan Osmanlı yetkililerinin çete faaliyetlerini engelleyememelerine, öte yandan da Makedonya'daki farklı unsur ve din gruplarının yerel mücadelelerini arttırmalarına neden oldu. Bu şartlar altında Osmanlı yetkilileri en iyi karşı koyma yolunun, Hristiyan unsurları bölmek ve askeri kuvvet kullanmak olduğuna karar verdiler.

Aynı zamanda, Müslümanlar da, Hristiyan isyancılara karşı savaşmak için kendi çetelerini kurmaya başlamışlardı. Giderek artan bu karışıklıklar içinde, Jön Türk fikirlerinin etkisinde olan subayların kendi örgütlerini kurmaları hiç de zor olmamıştır.

135. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, 86-32/3121, 1325-7-30.(8 Eylül 1907)
136. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-32/3144.
137. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-32/3121.

Dördüncü Bölüm

Büyük Devletler ve Makedonya: Mürzsteg'den Reval'e 1904 – 1908

Birinci Safha: Rus-Avusturya Reform Programı'ndan Mali Komisyonun Kurulmasına Kadar Geçen Dönem: Ekim 1903–1905

1903 yılının sonunda, Avusturya-Macaristan ve Rusya, Makedonya sorununun Osmanlı Hükümetinin kötü yönetiminden çok hükümetin zayıflığından kaynaklandığının bilincindeydi. Bu olumsuz koşullar, çetelere, Osmanlı topraklarındaki eylemlerini artırma şansı vermekteydi. Bu nedenle reformcu devletler sorunları reform yoluyla çözemeyeceklerini, ancak *vilayetler*'e kısa süreli de olsa bir asayiş getirebileceklerini düşündüler.[1]

Avusturya-Macaristan ve Rus hükümetleri, reform programını hazırlarken Osmanlı İmparatorluğunun bütünlüğünü tehlikeye atmamak için isteklerinde sınırı aşmamaya özen gösterdiler.[2] Bunun yerine Osmanlı Hükümetini Selanik, Manastır ve Kosova'daki şartları daha iyi bir duruma getirmek üzere önlem alması için ikna etmeye çalıştılar.[3] Aynı zamanda Tasarı konusunda Avrupa devletleri aralarında farklılıklar olmasına karşın, gecikmeleri ve çelişkileri önlemek amacıyla, tercihleri konusunda fazla ısrarda bulunmadılar.

İngiliz Hükümeti, özellikle de Dışişleri Bakanı Lord Landsdowne, Müslüman bir *Müfettiş-i Umumi* yerine Hristiyan bir Valiyle daha radikal reformlar talep etti. Slav sempatizanı Balkan Komitesinin[4] baskısı altında

1. Goluchowski, Rusya ile ittifak kurmak istemiyordu. Her iki güç de Balkanlar'daki durumu olduğu gibi korumak ve ardında meydana gelebilecek herhangi bir sürtüşmeye engel olmak istiyordu. Ayrıntılar için bkz. Bridge *op.cit., From Sadowa to Sarajevo*, s. 257-309; ayrıca Osmanlı İmparatorluğundaki Avusturya politikası için bkz. Bridge, "Austria-Hungary and the Ottoman Empire in the 20th Century", *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, (Viyana, 1981)
2. Avusturya-Rus Antantı'nın Doğu Sorunu üzerindeki öneminin ayrıntıları için bkz. F.R. Bridge, *op.cit.*, "Izvolsky, Aehrenthal and the End of the Austro-Russian Entente".
3. F.O. 7/1341, *op.cit.*, 16 Aralık, 1903.
4. Balkan Komitesi 1903 yılında Londra'da bir baskı grubu olarak kurulmuştur. Üyeleri arasında Canterbury Başpiskoposu ile İngiliz aydın sınıfının ve politikacılarının seçkinleri de bulunuyordu. İlk başkan James Bryce, onun ardından 1905 yılında başkanlığa seçilen de Profesör Westlake idi. J. Bryce ve Noel Buxton gibi üyelerin Balkanlar'daki gelişmeler hakkında düzenli bilgi edindikleri ve Bulgar sempatizanı oldukları söylenir.

bulunan Landsdowne, Makedonya topraklarına özerklik vaat edilebileceğine ve *Mürzsteg Tasarısı*'nın yetersiz olduğuna inanıyordu.[5] Fransızlar, İngilizlerin bu politikasına arka çıktılar. Almanlar ve İtalyanlar ise Tasarıyı desteklediler. Freiherr Marschall von Bieberstein'a göre, daha radikal reformlar sadece "Rumeli'nin Sultanın hükümranlığından ayrılmasıyla" sonuçlanmasına yol açacaktı[6].

Yine de 1903-1905 yılları arasında, büyük devletler Rusya ve Avusturya-Macaristan'ı reformlarla ilgili çabalarında serbest bıraktılar ve reformların uygulanması sırasında bir engel çıkarmamaya çalıştılar.[7] Fakat, bu dönemde uluslararası düzeyde meydana gelen iki önemli gelişme, büyük devletlerin Makedonya politikasında bir değişimin başlamasına öncü oldu. Bu gelişmelerden birincisi, Balkanlar'daki Rus etkinliğini azaltan ve reform tasarısında Avusturya'yı üstün duruma getiren Rus yenilgisiyle sonuçlanan 1904-1905 yılları arasındaki Rus-Japon savaşıdır.[8] İkinci gelişme ise, 1904 yılında gerçekleşen İngiliz-Fransız Antantı'dır.[9]

İngiltere, Rusya'nın içinde bulunduğu zor durumdan yararlanmak ve Güneydoğu Avrupa'da önemli bir rol oynamak arzusunda idi.[10] Reformların başlangıcından beri İngiliz Hükümeti Tasarıyı içten desteklememişti. Şimdi de, Fransa'nın yardımı ile Avusturya ve Rusya Hükümetine baskı yaparak, kendi önerilerini empoze edebilecekti. Ayrıca İngiliz diplomatik çevrelerinde İngiliz-Fransız Antantı, Rusya ve İngiltere arasında yakınlaşmaya doğru atılmış bir adım olarak değerlendirildi.[11]

Osmanlı Dışişleri Bakanı, yaptığı açıklamada, Antant'ın Almanya'ya karşı bir ittifak niteliği taşıdığını ve bu durumun uluslararası alanda Almanya için bir yenilgi olduğunu açıkladı.[12] Bununla birlikte, Osmanlı yetkilileri Antant'ın Kuzey Afrika'daki politik gelişmelere getirebileceği sonuçlardan endişeleniyor, ancak Antlaşmanın Balkanlar'daki olası etkisini göz ardı ediyorlardı.[13]

5. F.O. 800/41e. Spring Rice, St. Petersburg,, 12 Mayıs 1904.
6. G.P. Teil 22, No:5632, Marschall'dan Almanya Dışişleri Bakanlığına, İstanbul, 16 Kasım, 1903, ss. 391-394. Tasarıdan en hoşnut olmayan devlet Almanya idi. Almanlar Osmanlı İmparatorluğundaki ticari çıkarları nedeniyle Padişahla olan ilişkilerini bozmak istemiyorlardı. Aynı zamanda Almanlar, Avrupa reformlarının mevcut koşulları hiçbir yarar sağlamadığı inancındaydılar.
7. F.R. Bridge, *Great Britain and Austria-Hungary 1906-1914; A Diplomatic History*, (Londra, 1972); "Relations with Austria-Hungary and the Balkan States, 1905-1908", *British Foreign Policy under Sir E. Grey*; F.H.Hinsley tarafından edit edilmiştir (Cambridge, 1977), s. 165-178.
8. J.A.White, *The Diplomacy of the Russo-Japanese War*, (Princeton, 1974).
9. İngiliz-Fransız Antantı Avrupa dışında kalan gelişmelerle ilgili bir antlaşma idi ve ana konusu iki ülke arasında Afrika'daki anlaşmazlıkları gidermekti. Geniş bilgi için bakınız; G.P. Gooch, *Before the War Studies in Diplomacy*, Vol.I, (Londra, 1936), C.Y. Lowe ve M.L. Dockrill, *The Mirage of Power*; (Londra, 1972), *British Foreign Policy under Sir E. Grey, op.cit.*, s. 113-133.
10. F.O. 800/140, *op.cit.*
11. *Ibid.* Fransa-Rus Antantı 1891'den beri mevcuttu ve 1904 İngiliz-Fransız Antantı İngiltere ile Rusya arasında bir dostluk başlangıcı olarak kabul edilir.
12. B.B.A. Y-A-Hus., Defter; 458, 472/57, 1322-2-23. (9 Mayıs 1904)
13. *Ibid.*

Makedonya *vilayetleri*'nde bulunan Avrupalı yetkililerin *Mürzsteg Tasarısı*'na yaklaşımları ve düşünceleri oldukça farklıydı. *İllinden Ayaklanması*'na şahit olan Avusturya konsolosu A. Kral, Avrupalıların reformlar üzerinde uygulama yetkisine sahip olmaları gerektiğine inanıyordu. Aynı zamanda reformların yabancı yetkililerin kontrolü altında yerel yönetim ve yargı birimlerini de kapsamasını istemekteydi. Kral, ayrıca *Müfettiş-i Umumi*'nin yetkilerinin artırılmasına ve hatta yerine Padişahtan bağımsız Hristiyan bir Vali atanması gerektiğine de inanıyordu. A. Kral'a göre, Makedonya İstanbul'daki merkezi yönetimin kontrolünde olduğu sürece, bölgede hiçbir gelişme sağlanamazdı. Bu nedenle, yönetimde değişiklik yapılması şarttı.[14] Kral, Makedonya'daki Bulgar davasının yanlısı olarak biliniyor[15], bu yüzden de Osmanlı yetkilileri tarafından hiç sevilmiyordu. Öte yandan Selanik'teki İngiliz konsolosu R.W. Graves reformların *vilayetler*'de sağlayacağı başarı konusunda daha da olumsuz bir tutum içerisindeydi. Graves, Levant Consular Servisi'nin[16] ilk üyelerinden biriydi ve Girit ve Erzurum gibi Osmanlı İmparatorluğunun değişik kesimlerinde hizmette bulunmuştu. Kendisiyle benzer bir geçmişe sahip olan A. Biliotti emekli olunca Graves Selanik'e atandı. Graves'in reformlar konusundaki görüşü şöyleydi:

> Çıkarları son derece büyük önem taşıyan rakip güçlerin devlet adamları, barışçıl yoldan elde edilmesi imkansız olan bir çözüm yerine, savaş olasılığını belirsiz bir zamana bırakabilecek geçici bir uzlaşma yolu arama çabasındadırlar.[17]

Graves geçmişte Kudüs ve Erzurum'da birlikte çalıştığı Selanik Valisi Hasan Fehmi Paşa gibi Osmanlı yetkilileriyle iyi ilişkiler içindeydi ve bu sayede Makedonya'daki Osmanlı yönetimini yakından takip etmek imkanı bulmuştu.[18] Kısaca, Graves, zayıf Osmanlı yönetiminin ve Avrupa devletlerinin yürüttüğü politikanın Makedonya Sorununun temelini oluşturduğunu düşünüyordu. Bu nedenle de, mevcut şartlarda Balkanlar'da hiçbir gelişme kaydedilemeyeceğine inanıyordu.

Reformların ilk yıllarında, Bulgar çetelerinin eylemlerinde gözle görülür bir azalma meydana geldi ve Osmanlı yetkilileri, reformları en uygun

14. HHSTA, P.A. XII /319, A.Kral, Manastır, 20 Eylül 1903.
15. HHSTA, P.A. XII /181, von Calice'den Goluchowski'ye, 15 Nisan 1903.
16. Levant Consular Servisi, 1877 yılında kuruldu. İngiltere Dışişleri Bakanlığının bir bölümünü oluşturmaktaydı ve Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve İran'daki önemli konsolosluk konumlarını doldurmak için kurulmuştu. Osmanlı İmparatorluğunda hizmete girecek kişinin İstanbul'da iki yıllık zorunlu özel eğitimden geçmesi gerekiyordu. 1894 yılından sonra bu çalışmaları Oxford ve Cambridge'de sürdürme fırsatı da buldular. Bkz. Sir A. Ryan, *The Last of Dragomans* (Londra, 1951) ve R. Graves, *Storm Centers of the Near East*, (Londra, 1933).
17. Graves, *op.cit.*, s. 200.
18. Graves, *op.cit.*, XII. Bölüm.

biçimde uygulamak için ellerinden geleni yaptılar.[19] Ancak bu gelişme sadece reformlara ya da Bulgar hareketindeki iç sorunlara değil, kısmen de olsa, 1904 yılında imzalanan *Türk-Bulgar* Antlaşmasına bağlıydı.

Makedonya *vilayetleri*'ndeki bu kısa süreli iyileşme, 1905 yılında son buldu. Makedonya'da bulunan Avrupalı yetkililerden gelen raporlar reformların başarısızlığını ve farklı unsurlar arasındaki düşmanlığın giderek arttığını bildiren bilgilerle doluydu. Bu durum İngilizlere daha fazla reform talebinde bulunma fırsatı verdi. İngiltere Dışişleri Bakanlığı Avusturya-Rus reform projesini doğru yönde atılmış bir adım olarak nitelendirdi, ancak daha sert önlemler alma zamanının gelmiş olduğunu da vurguladı. İngiltere Dışişleri Bakanı reformların mali ve adli konuları da kapsamasını istiyordu. Bu, *Mürzsteg Tasarısı*'nda sözü edilen, ancak yürürlüğe girmemiş bir maddeydi.

Lord Landsdowne 1905 yılının başlarında, Makedonya'nın mali işlerinden sorumlu olacak bir Uluslararası Mali Komisyonun kurulmasını önerdi. Komisyon, *Müfettiş-i Umumi* Hilmi Paşanın denetimi altında olacaktı. Mali Komisyonu iki sivil görevli, kendi hükümetlerinin hizmetinde olan dört delege ve bir de Osmanlı delegesi oluşturacaktı. Görevleri her *vilayet*'in yıllık bütçesini denetlemek ve onaylamak, ayrıca sınırsız yetkiyle tüm mali konuları, *aşar*'ı ve diğer vergileri düzenlemek olacaktı. Komisyon, *vilayetler*'deki müfettişleri atamakla da görevliydi.

Mali Komisyonun kurulması ile birlikte, *Müfettiş-i Umumi*'nin, iki sivil görevlinin ve Osmanlı Bankasının yetkileri genişletildi.[20] Osmanlı Bankası, İngiliz ve Fransız çıkarları doğrultusunda kontrol edilen bir mali kuruluştu. Bu nedenle Osmanlı Bankasına verilen önem, Osmanlı Hükümetini olduğu kadar Almanları da rahatsız ediyordu.[21] Almanlara göre, mali reformlar, İngiliz ve Fransızların Makedonya'ya ilişkin kararlardaki etkilerini artıracaktı.

1905 yılının sonunda Mali Komisyonun kurulması, *Mürzsteg Tasarısı*'nda çok belirgin değişikliklere yol açtı. Uluslararası düzeyde, Rusya ve Avusturya'nın Makedonya reformlarındaki üstünlükleri azalmış ve Tasarı az çok tüm büyük devletlerin ortak bir faaliyeti şeklini almıştı. Aynı zamanda, Osmanlı Hükümeti, yabancı devletlerin Makedonya'yı bırakmaya niyetleri olmadığını, aksine, bölgedeki faaliyetlerini artırmaya çalıştıklarına inanmıştı. Yerel açıdan bakıldığında Hilmi Paşanın Mali Komisyonun başkanı olarak bölgedeki gücü artmıştı, ancak Komisyondaki yabancı delegelere de idari yetki ve sorumluluk verilmişti.

19. HHSTA, P: A: XII/316, Aehrenthal'den Goluchowski'ye, St. Petersburg, 28 Ekim 1904.
20. Bkz. Reglement (*Ilave* V).
21. G.P. Teil 22, *op.cit.*; Marschall'dan Bülow'a No: 7477 s. 208-209.

Büyük Devlet Politikaları ve Makedonya Reformlarının Kapsamının Genişletilmesi: 1905-1907

İngilizler, Makedonya *vilayetleri*'nin içinde bulunduğu maddi sıkıntıların farkındaydılar, ancak onlara göre Osmanlı Hükümeti yerel gelirlerin çoğunu reformlar yerine askeri giderleri için harcıyordu.[22] Bu durumu engellemek için, Mali Komisyona, *vilayetler*'in maddi durumunu denetleme yetkisi de verildi.[23] Almanlar, bu Mali Komisyon fikrinin tümüyle İngilizlerden çıktığına inanıyorlardı. İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Freiherr Marschall von Bieberstein, mali reformların Makedonya'ya hiçbir yarar sağlamayacağı gibi, Osmanlı yönetimine de iyice zarar vereceği inancındaydı.[24] Yine de Almanya, Avrupa devletleriyle herhangi bir ihtilafa yol açmamak için mali reformları kabul etti.

O dönemde Avusturya'nın iç sorunları[25], Rusya'nın Japon yenilgisinden sonra politik açıdan dışlanması, ve 1905 yılındaki Rus Devrimi[26] İngilizlerin reform işlerinde faaliyetlerini artırmasına yol açmıştır. Avrupa'nın daha fazla isteklerde bulunmasının tek nedeni Makedonya'daki durumun bozulması değil, aynı zamanda büyük devletlerin birbirleriyle olan ilişkileri ve bu ülkelerdeki kamuoyunun baskısı idi.[27] Ayrıca, Avrupa devletleri arasındaki fikir ayrılıkları da giderek artan bir gerilime yol açmaktaydı.[28]

1905 ve 1906 yıllarında İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Landsdowne yerine Sir E. Grey ve Avusturya Dışişleri Bakanı Kont Goluchowski yerine de Baron A. Aehrenthal atandı.[29] Baron Aehrenthal'in atanmasından çok kısa bir süre sonra, Rus ve İngiliz çevrelerinde, Aehrenthal'in Avusturya—Rus "Antantı"na gerekli ilgiyi göstermeyip Almanya ile olan ilişkilerini geliştirmek istediğine ilişkin genel bir görüş oluştu.[30]

22. CAB 37/85, Grey'den Barclay'e, F.O. 25 Ekim 1906.
23. CAB 37/85, op.cit..
24. G.P. Teil 22, No. 7529; Marschall'dan Bülow'a, zz in Neurhausen, (tarihsiz) (pr. 1 Ağustos 1905); s. 265-269.
25. G.P. Teil 22, Bodman'dan Almanya Dışişleri Bakanlığı'na, Tarabya, 4 Ağustos 1905.
26. F.O. 800/79, Grey'den O'Connor'a, F.O. 22 Aralık 1905.
27. Özellikle Balkan Komitesi, İngiliz Hükümetine Makedonya'da daha radikal reformlar için baskı yapıyordu.
28. F.O. 800/79, op.cit., F.22 Aralık 1905. Ayrıntılar için bkz. F.R.Bridge, *op.cit., Great Britain and Austria-Hungary*, s. 41-61,.
29. Aehrenthal, Avusturya ve Rusya'nın Makedonya reformlarını denetlemesi ve İngiltere'nin projeye karışmaması konusunda kararlıydı. Ancak ortamın gösterdiği İngiltere'nin reformları, Rusya ve Avusturya'yı hırakmaya artık pek gönüllü olmadığı idi. Daha fazla bilgi için bkz. Bridge, *op.cit.*, "Great Britain and Austria-Hungary", *British Foreign Policy under Sir E.Grey*.
30. Bu söylentilerin ortaya çıkma nedeni R.Goschen, A.N.Nicholson gibi Alman karşıtı bazı İngiliz konsoloslarının sundukları raporlardı. Aslında, Aehrenthal, Rusya ile olan ilişkilerini geliştirmeyi ve Antant'ın sürmesini istiyordu; ancak radikal İngiliz önerilerine şiddetle karşı çıktı. Ayrıca, Aehrenthal iddia edildiği gibi Almanya'nın kuklası değildi ve Almanlarla aynı görüşleri paylaşması, ancak bu görüşler kendisine uygun olduğu zaman gerçekleşiyordu. Avusturya'nın dış politikası *op.cit., Sadowa to Sarajevo*, s. 257-309; Avusturya ve İngiltere arasındaki sürtüşme için bkz. Bridge, *op.cit.*, Great Britain and Austria-Hungary, ss. 41-61; Bridge, op.cit., "Izvolsky Aehrenthal and the End of the Astro-Russian Entente".

Bu arada Padişah, büyük devletler arasında güçlenen ve zayıflayan ittifakları dikkatle izlemekteydi. Padişaha ve Osmanlı devlet adamlarına göre, İngiltere, Almanya'nın mevcut askeri ve mali gücüne karşı ihtiyatlıydı.[31] Ayrıca İngiltere ve Fransa, Bağdat Demiryolu projesi gibi, Almanların Osmanlı topraklarındaki isteklerini gerçekleştirme karşılığında Osmanlıya sağladıkları destek konusunda, büyük endişe duyuyorlardı.[32] Özellikle İngiltere Hükümeti, ileride Asya Türkiyesi üzerinde Alman egemenliğinin belkemiği olacak Bağdat Demiryolu projesinin tümünü denetlemesi olasılığından huzursuzluk duyuyordu; çünkü bu durum, İngiltere'nin Körfez'deki ticari ve stratejik konumuna bir çeşit meydan okuma olacaktı.[33]

Öte yandan Almanlar da, İngiliz-Fransız Antantı'nın Padişahı etkileyerek Alman Hükümeti ile olan dostluğundan uzaklaştırmasından endişe ediyorlardı.[34] Makedonya konusu ile ilgili olarak Almanya, hem Padişahı kızdırmamaya hem de Avrupa devletleri ile birlikte hareket etmeye çalışıyordu.

Tahmin edileceği gibi, büyük devletlerin, kendi aralarındaki gerginlik de Makedonya politikasına yansımıştı ve bu durum yeni reform önerilerinin de uygulanmasını sürekli ileri bir tarihe erteliyordu.[35] Mali reformlar yürürlüğe girdikten sonra *Babıâli* gümrük vergileri için baskı yapmaya başladı.[36] İstenilen gümrük vergileri artışı ile sağlanacak gelir Makedonya'daki bütçe açığını karşılamak ve sivil yetkililerin uzun süredir ödenmeyen maaşlarını ödemek için kullanılacaktı.

Gümrük vergilerini artırma fikri, 1900 yılından beri *Babıâli*'nin gündeminde idi.[37] İngilizler ve Fransızlar, gümrük vergilerindeki artışın kendi ticari çıkarlarını nasıl etkileyeceğinden ve sağlanan gelirin ne kadarının Makedonya reformlarına harcanacağından emin olmadıkları için, bu öneriden tedirgin oldular. Dahası, İngilizler bu artışın Bağdat Demiryolu projesinde kullanılacağından korkuyordu. Ancak, sonunda artışı kabul ettiler.

31. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-32/3116.
32. *Ibid.*
33. F.O. 800/40, R.Goschen'den Grey'e, Marienbad, 3 Eylül 1906.
34. B.B.A. Y. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 3116.
35. Gerginliğin en büyük nedeni Avusturya'nın, İngiltere'nin reformlara müdahale etmesini ve Rusya ile olan Antant'ın zayıflamasını istememesiydi. Ayrıca Avusturya'ya göre, Osmanlıların ayırdıkları fon yetersiz olduğu için reformlar herhangi bir ilerleme kaydetmiyordu. Bu nedenle gümrük vergisi oranlarının artırılması şarttı. Ancak, İngilizler adli reformları vergi artışlarından önce yürürlüğe koymak istiyorlardı. Ayrıntılar için bkz. Bridge, *op.cit., Great Britain and Austria-Hungary*, s. 41–61.
36. 1862 yılındaki Kapitülasyonlara göre *Babıâli* gümrük vergisi oranlarını büyük devletlerin onayı olmadan artıramayacaktı.
37. CAB 37/85, Grey'den Barclay'e, F.O. 25 Ekim 1906. Babıâli gümrük vergisi oranlarını %8'den %11'e çıkarmak istediğinde İngiltere, Osmanlı İmparatorluğunda kendi ticaretini garanti altına almak için bazı şartlar öne sürmüştür. Ancak onları garantiye aldıktan sonra artışı kabul etmiştir.

Bu arada İngilizler adli reformlar için Osmanlı Hükümetine ve diğer devletlere baskı yapmaya başladılar. Adli reform tasarısı mevcut yargı sistemini değiştirmekten çok geliştirmek üzere düzenlenmişti. Yeni tasarı, Mali Komisyona Şeriat Mahkemeleri ve hapishaneleri dışında tüm yargı kurumlarını denetleme hakkı tanıdı.[38] Her *vilayet*'ten birer tane olmak üzere üç Hristiyan müfettiş ile, Adalet Nezaretince atanan üç Müslüman müfettiş düzenli olarak Uluslararası Mali Komisyona rapor sunmakla görevliydiler.

Adli reformlar, Avrupa devletleri arasındaki fikir ayrılıklarına ve 1908 yılındaki Jön Türk Devrimi sonrasında reform tasarısının tümüyle kaldırılmasına bağlı olarak, hiçbir zaman yürürlüğe konmadı.[39] Yine de, adli reformlar üzerine yapılan tartışmalar, devletler arasındaki gerginliğin tırmanmasına neden oldu. İngiliz Hükümeti, *Mürzsteg Tasarısı*'nda ifade edildiği gibi, Mali Komisyonun yetkilerinin genişletilerek, yerel yargıçlar kurulunu denetlemesini de istiyordu. İngilizler ayrıca, adli makamın Hristiyan müfettişlerinin de, Mali Komisyon tarafından atanmasını önermişlerdi.[40]

Aehrenthal ve Marschall, Viyana'daki bir toplantıda, Padişahın konumu ve Osmanlı İmparatorluğunun geleceği konusundaki endişelerini dile getirdiler. Aehrenthal, reformların gidişatından hiç memnun değildi ve Hristiyan müfettişler Mali Komisyon tarafından atanırken, Müslüman müfettişlerin merkezi yönetim tarafından atanmasına şiddetle karşı çıktı. Ayrıca, Padişahın bu durumu hiçbir zaman kabul etmeyeceğini ve bu reformlar Padişaha empoze edilse bile, bunun, Osmanlı yönetiminin iyice zayıflamasından başka hiçbir işe yaramayacağını bildirdi.

Aehrenthal'a göre, Ruslar ve İngilizler, Balkanlar'daki Hristiyanların sempatisini kazanmak istiyorlardı. Bu nedenle de Makedonya'da Mali Komisyonun denetimi altındaki Hristiyan müfettişlerle yarı-bağımsız bir adli sistem kurmak istiyorlardı. Marschall ise adli reformların Padişah ve Müslüman nüfus üzerinde yapacağı etkiden çekiniyordu. İngilizlerin bir Osmanlı yargı sistemi yerine Hristiyan bir yargı sistemi kurmaya çalıştıklarını da vurguladı. Alman Büyükelçiye göre, bu durum, *"Müslümanları çok derinden yaralayacak, gelişmekte olan dini (Müslüman) muhalefeti artıracak ve böylece yangına körükle gidilmiş olacaktı."*[41]

Bu arada İngiliz Hükümeti adli reformlar için baskı yapmaya devam ediyordu ve % 3'lük gümrük vergi oranı artışını da erteliyordu. Gümrük

38. *Ibid.*
39. Ayrıntılar için bkz. G.P. Teil 22, Kapitel 164, *Die Mazedonischen Reformen*, III-Das Justiz-Reform Project, *op.cit.*, s. 69-71.
40. G.P. Teil 22, No. 7719, Marschall'dan Bülow'a, Viyana, 14 Aralık 1907, s. 466-471.
41. G.P. Teil 22, *op.cit.*, No. 7719.

vergisindeki artış sonunda uygulamaya girdiğinde büyük devletler hâlâ adli reformlarını tartışıyorlardı.

Makedonya topraklarında ise büyük devletlerin temsilcileri arasında bir düşmanlık söz konusuydu ve bazı yabancı yetkililerin davranışları reformlara engel oluşturarak mevcut hoşnutsuzluğu artırıyordu. İtalyan kesiminde (Manastır *vilayeti*), İtalyan Jandarmanın Arnavut çetelerle işbirliği yaptığını gösteren pek çok olay meydana gelmişti.[42] Aynı zamanda, Osmanlı yetkilileri de, Patriğe bağlı sivil halkı Eksarhane'ye katılmaya zorlayan bazı Rus subaylarını yakaladılar.[43] Osmanlılar, Fransızların, özellikle de İngiliz subayların casus olmasından büyük kuşku duyuyorlardı. Mali Komisyonun bir toplantısında Osmanlı temsilcisi Cemal Bey, İngiliz temsilci H. Harrey'e İngilizlerin, konsolosları ve askeri ataşeleri aracılığıyla, askeri durumu büyük olasılıkla Osmanlılardan daha iyi bildiğini söyledi. Cemal, en azından bir subayın kendini tümüyle askeri bilgileri sızdırmaya adadığına inanıyordu.[44]

Bütün bu gelişmelere ek olarak, 1907 yılındaki Yabancı Askeri Delegeler Komisyonu Konferansında bazı radikal kararlar alındı. Bu konferansta alınan kararlar ise, Jön Türk hareketinin Üçüncü Orduda hızla yayılmasına ve sonunda 1908 Temmuzunda Jön Türk İhtilali ile sonuçlanmasına neden olmuştur.

Askeri Komisyon Konferansı: Ekim 1907

Askeri delegelerin yıllık toplantısı 1 Ekim ile 20 Ekim tarihleri arasında Jandarma Tensikatı Başkomutanı General Degiorgis başkanlığında gerçekleşti. Bir önceki yılın gelişmeleri özetlendikten sonra, askeri delegeler ve General Degiorgis, toplantının geri kalanını yeni öneriler belirlemekle geçirdiler.[45] Konferansın sonunda, Elçiliklere, kendi hükümetlerine sunmak üzere, bir *muhtıra* gönderilmesi kararlaştırıldı.[46] *Muhtıra*, yabancı

41. G.P. Tell 22, *op.cit.*, No. 7719.
42. F.O. 195/223, Monahan'dan O'Conor'a, Manastır, 20, 1906.
43. B.B.A. T-F-R-1-S.L. 80/6000, 8-6-1323 (10 Ağustos 1905).
44. F.O. 371/342, Harvey'den Barclay'e, Selanik, 24 Kasım 1906.
45. F.O. 195/2267. Bu bölümde hiçbir Osmanlı temsilci bulunmuyordu. Başkan General E. Degiorgis, Alman (Delege) Albay von Alten, Avusturya-Macaristan (Delege) Albay Goiginger, İngiliz (Delege) Albay Bonham, Fransız (Delege) Albay Veraud, İtalyan (Delege) Albay Albera, Rus (Delege) General Schostak.
46. F.O. 371/356, Bonham'dan O'Conar'a, Selanik, 23 Kasım 1907.

subayların sözleşmelerinin uzatılmasını ve jandarmanın bütçe ve giyim sorunlarını içeren on dört maddeden oluşuyordu.[47]

Buna ek olarak, Konferansta bazı yeni kararlar da alındı. Bu kararlar yürürlüğe girmiş olsaydı, jandarma kuvvetleri bambaşka bir konuma gelecek ve Makedonya *vilayetleri*'nde yaşayan sivil ve askeri yetkililer için büyük bir tehdit oluşturacaktı. En önemli madde, jandarmanın, çeteleri bastırma görevini ordudan devralması idi.[48]

Rusya ve Avusturya temsilcileri iki seçenek sundu. Rus Generali Schostak, Osmanlı ordusunun çeteleri kovalamaktan tümüyle alıkonması gerektiğine ve bu görevi jandarmanın üstlenmesinin şart olduğuna, bu nedenle de, jandarma kuvveti mevcudunun 13.000 artırılması gerektiğine inanıyordu.[49] Diğer öneri, askeri müfrezelerden ayrı olarak, başına yabancı bir subay getirilecek ek bir jandarma kuvvetinin oluşturulmasını ve yabancı subay sayısının en az yirmi kişi artırılmasını teklif eden Avusturyalı Albay von Goiginger'den geldi.[50]

Bir başka önemli karar da, askeri delegelerin yetkilerinin artırılması yolunda idi. Bu öneri askeri delegelerle sivil ve askeri yetkililer arasında doğrudan haberleşmeyi gerektiriyordu.[51] Bu da genel anlamda Hilmi Paşanın yetkilerinin kısıtlanması anlamına geliyordu. Oysa, önceki dönemde bu subaylar isteklerinin yerine gelmesi için Hilmi Paşaya başvurmaktaydılar.

Başka bir öneri, jandarma bütçesinin yönetiminin Hilmi Paşanın sorumluluğundan alınarak General Degiorgis'e verilmesi gerektiğini belirtiyordu. Buradan da anlaşılacağı gibi, Hilmi Paşanın Mali Komisyondaki başkanlığı sadece sembolik oluyordu.

Dokuzuncu öneri, ordu subaylarının diğer subaylara ve jandarmaya olan davranışlarının giderek kötüleştiği noktasından hareket ediyordu. Avrupalı subaylara göre, bu durumu önlemenin tek yolu, adli reformları bir an önce yürürlüğe sokmaktı.[52]

Konferansta askeri delegelerin ortaya attığı bir başka konu da Avcı taburları sorunu idi. Avcı taburları, çetelere karşı mücadele etmek için 1904 yılında kurulmuştu ve çok iyi eğitim görmüş Osmanlı subayları tarafından yönetildikleri halde, çalışma şartları ve aldıkları ücret ordunun diğer kol-

47. Askeri Komisyon Toplantısı için bkz., F.O. 195/2267, 16 Aralık 1907, "Askeri delegeler konferansı", HHSTA P. A. XII/342, "Zu den Beschlüssen der Militar-Adjointe Konferenz die in Salonick tagte".
48. İngiliz yetkililer jandarmanın sayısını ve rolünü bir süredir artırmak istiyorlardı. Ancak büyük devletler bu önerileri pek dikkate almamışlardı. Ayrıntılar için bkz. *op.cit., Great Britain and Austria–Hungary*, s. 41-59 "Macedonian Reforms".
49. HHŞTA, op.cit., P. A. VII/342.
50. *Ibid.*
51. Toplantının en önemli kararlarından biri yabancı askeri delegelerin sivil ve askeri görevlilerle doğrudan temasta bulunmaları gerektiğini belirtiyordu.
52. F.O. 371/356, *op.cit.*, 23 Kasım 1907.

larına oranla daha kötüydü.[53] Yabancı subaylara göre, bu taburların görevlendirildikleri amaca hizmet edebilme şansları çok azdı. Ayrıca, Avcı taburlarının eğitimi ve disiplinleri kötüydü ve bunlar Avrupa kontrolü altında değildiler. Drama'daki İngiliz askeri delegesi Albay Bonham, Avcıların bütçeye ek bir yük oluşturduklarını belirtmiş ve bu nedenle de onların görevlerini jandarmanın yürütmesini önermiştir.

Konferansı izleyen aylarda, askeri delegeler, General Degiorgis ve diğer yabancı subaylar, getirilen önerilerin nasıl uygulanacağını tartışmaya devam ettiler. En önemli tartışma konusu çeteleri bastırmak için jandarma sayısının artırılıp artırılamayacağıydı. Sayısı artan jandarmanın masraflarını karşılayabilmek için bölgedeki askerlerin sayısında azaltma yapılması şarttı. Bu öneri yürürlüğe girdiği anda ise, Makedonya'daki yabancı subayların konumu ve görevleri, kendi lehlerine değişecekti.[54]

Bir başka önemli sorun da, General Degiorgis'in Hilmi Paşayla olan ilişkisiydi. Bu ilişki, *Tensikat Başkumandanı*'nın birçok konuda Hilmi Paşaya bağımlı olması nedeniyle bir süredir sorun yaratmaktaydı. Gelen şikayetlere göre, Hilmi Paşa, devamlı sorun yaratıyor ve jandarma için ayrılan fonu başka yerlere harcıyordu. Bu yüzden de *Tensikat Başkumandanı*'nın yetkilerinin bir an önce genişletilmesi istenmekteydi.

Bonham, Makedonya'daki reformları yürütenlerin yakın işbirliği içinde ve daha bağımsız bir *Müfettiş-i Umumi*'nin emri altında çalışmasını önerdi. Bonham'a göre bu işbirliğinin olmayışı, jandarma tensikatının gerçekleşmesine büyük bir engel teşkil etmekteydi.[55]

Üçüncü Ordu subayları, Konferansta alınan kararları Makedonya *vilayetleri*'nde ordunun yerini alacak yabancı kontrolü altında bağımsız bir güç oluşturma yolunda atılmış adımlar olarak yorumladılar. Özellikle Avcı taburlarının olayı algılama biçimi, Jön Türk hareketinin hızla bu taburlarda yayılmasına neden oldu.

İngilizler Kasım sonunda jandarma konusunu yeniden gündeme getirdiler. Jandarma kuvvetlerine takviye yapılmasını ve ordudaki asker sayısının iyice azaltılmasını önerdiler. Ancak bu öneri Rusya ve Avusturya tarafından iyi karşılanmadı, çünkü uluslararası jandarma kuvveti, çeteleri bastırmak için değil, Hristiyanları Türklerden korumak için düzenlenmişti. Bu yüzden de, *Mürzsteg Tasarısı*'nın yapısına aykırı düşüyordu.

Osmanlı yetkilileri aynı zamanda büyük devletlerin sonsuz isteklerinin, sonunda İmparatorluğu böleceğinden emindiler. Osmanlı Ziraat Na-

53. F.O. 371/355, Bonham, Londra, 18 Kasım 1907.
54. F.O. 371/356, *op.cit.*, 23 Kasım 1907.
55. *Ibid.*

zırı Selim Paşa, endişelerini, Freiherr von Marschall'a şu şekilde ifade etmişti:

> Dört seneden beri, büyük devletler Rumeli'de devamlı imtiyazlar elde etmişlerdir. Ama büyük devletlerin istekleri hiç bitmemekte ve devamlı daha fazla imtiyaz istemektedirler. Bundan dolayı, bir sabah uyanıp da *vilayetler*'deki Osmanlı yönetiminin ortadan tümüyle kalkmış olduğunu görmekten korkmaktayım".[56]

İngiliz–Rus Yakınlaşması ve Makedonya Reform Programı Üzerindeki Etkisi

1908 yılının başında, İngilizler sivil yönetimde gelişmeler olduğuna ve Mali Komisyonun denetimi sayesinde, Makedonya'daki mali sorunların giderilmesi konusunda ilerleme kaydedildiğine inanıyorlardı. Balkan Komitesi bile raporlarında bu gelişmelere değindi.[57]

Öte yandan, farklı unsurlar arasındaki çekişmeler ve çetelerin faaliyetleri son yıllarda iyice artmış ve Makedonya'daki can ve mal güvenliği eskisinden de kötü hale gelmişti. Bu bakımdan, İstanbul'daki İtalyan Büyükelçisinin belirttiği gibi, *"Büyük devletler reformlarda amaçlarına ulaşmayı başaramamışlardı"*. Freiherr Marschall'ın görüşleri de Selim Paşanınkinden ya da İtalyan elçisininkinden pek farklı değildi. O da, büyük devletlerin reformlarının Osmanlı yönetimini önce Sivil Ajan ve Uluslararası Jandarma, daha sonra da Mali Komisyon yolu ile sarstığını belirtti.

Tüm bu süre boyunca çeteler arasındaki savaş giderek daha kanlı bir hale geliyordu. Bunun nedeni de, çetelerin, Osmanlı yönetiminin zayıfladığını gördükçe, kendileri için daha fazla toprak istemeleriydi.[58]

1907 yılının sonuna gelindiğinde Avusturyalı yetkililer de reformların esas amacından saptığına inanmaya başladılar. Reformların kapsamının genişletilmesi ve çetelerin durmak bilmeyen eylemleri, Müslümanları kış-

56. G.P. Teil 22, No: 7720 Marschall'dan Bülow'a, İstanbul, 24 Kasım 1907, s. 471-479.
57. F.O. 371/581, "The Balkan Committe", s. 53-54. Balkan Komitesinin seçkin üyelerinden Buxton Kardeşler 1907 ve 1908 yılları için Makedonya ile ilgili raporlarında jandarma kuvvetlerinde bir gelişme olduğunu, ancak güçlerinin sınırlı bulunduğunu bildirdiler. Ayrıca Mali Komisyonun etkisiyle vergi toplama ve yol yapımı işlerinde bazı gelişmeler kaydedildi, ancak bunlar, yaşam güvencesi olmadığı sürece fazla önem taşımıyordu.
58. G.P. Teil; 22, *op.cit.*, No. 7720.

kurtmaktan başka bir işe yaramıyordu.[59] Aehrenthal'a göre bile daha radikal reformlar, sadece İmparatorluğun çöküşünü hızlandırırdı.[60]

Uluslararası alanda Makedonya reformlarının yarattığı gerginlik tırmanıyordu. Bunun temel nedeni Avusturya-Rus Antantı'nın geçerliliğinin azalması ve İngiltere'nin Rusya üzerinde artan etkisi idi.[61] İngiliz yetkililere göre Makedonya sorunu kritik bir safhadaydı ve bu nedenle de tüm devletlerin birlikte hareket etmesi gerekiyordu.[62]

İngilizlere göre;

> "Makedonya Sorununun arkasında yatan esas neden Türk Sorunudur. Güçler arasında fikir ayrılığına yol açan Makedonya Sorununu çözme girişimi, bu sorun henüz çözülmeden Türk Sorununun ortaya çıkmasına neden olabilir. Eğer böyle bir durum söz konusu olursa, Makedonya'daki reformlar önemini tamamen yitirirken, Türk Sorunundan dolayı, Avrupa Uyumu yıkılıp, Avrupa barışını tehdit edici bir unsur haline gelebilir."[63]

Reformların denetimini bu şartlar altında kontrollerine alan İngiliz yetkililer, suçu diğer deyletlerin ilgisizliğine yüklediler. Aynı zamanda, uluslararası arenada iki büyük gelişme meydana geldi. Bunlardan ilki, *İngiliz-Rus Konvansiyonu*, ikincisi de Avusturya'nın önerdiği Novibazar Demiryolu projesi idi. Bu iki gelişme Avusturya-Rus Antantı'nın çözülmesine[64] ve yerini daha radikal bir görüntüsü olan İngiliz-Rus önerilerine bırakmasına neden olmuştur.

İngiliz – Rus Konvansiyonu: Haziran 1907

İngiliz-Rus Konvansiyonu, İngilizlerin Rusya ile aralarındaki ayrılıkları çözme çabası sonunda gerçekleşti. Konvansiyon Tibet, İran ve Afganistan konularını kapsıyordu.[65] Konvansiyonun önemi, içeriğinden çok, varlığın-

59. HHSTA, P.A. XL-Interna, "Bericht des KuK. Militärbevolltigen in Konstantinople", 16 Aralık 1907.
60. Bridge, op.cit., "Austria-Hungary and the Ottoman Empire", s. 244-245.
61. Ağustos 1907'deki Ischl Toplantısının hemen ardından Makedonya ile ilgili olarak Avusturya ve İngiltere arasındaki ilişkilerde geçici bir düzelme oldu. Ischl'da, Hardinge ve Aehrenthal Balkanlar'daki durumu korumak ve terörist çeteleri denetlemek için ortak karar aldılar ve Aehrenthal adli reformların kısa zamanda hazır olacağına söz verdi. Bkz. Bridge, *op.cit., Great Britain and Austria-Hungary*, s. 64-65.
62. F.O. 371/581, Nicholson'dan Grey'e, St.Petersburg, 11 Şubat 1908.
63. F.O. 371/581, Sir E.Greytarafından kaleme alınmıştır (Aşağı yukarı 26 Şubat 1908'de), s. 325.
64. Antant'ın başarısızlığı için bkz. Bridge, *op.cit.*, "Izvolsky Aehrenthal and the End of the Austria-Russian Entente".
65. Levien, *Russia and The Origins of The First World War*, *op.cit.*, s. 31-33.

dan kaynaklanmaktadır ve İngiltere ile Rusya'nın on yıl boyunca yakın ilişkiler içinde bulunmasını sağlamıştır.[66]

Rusya Dışişleri Bakanı A. Isvolsky'nin, İngiltere ile Rusya arasında bir yakınlaşma istemediğine, ancak Rusya'yı başka bir Japon saldırısından[67] korumak için bunu kabul ettiğine ilişkin söylentiler dolaşmasına rağmen, her iki ülke de, Almanya'nın giderek güçlenmesi yüzünden, böyle bir yakınlaşmanın şart olduğuna inanıyorlardı.[68] Almanlar bu yakınlaşmanın kendilerine karşı yöneltilmiş bir hareket olduğunun farkındaydılar ve Konvansiyon ile iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların ortadan kalkmasından oldukça hoşnutsuzdular. Yine de, Alman Hükümeti, bu Konvansiyon kendilerini hiç ilgilendirmiyormuş gibi bir tavır takındı.[69]

İstanbul'daki Osmanlı yetkilileri Konvansiyonun kısmen Almanya'nın yükselen gücünden dolayı imzalandığı görüşünde idiler. Osmanlılara göre, şimdi İngiltere ve Rusya, reform programlarını barışçı bir hava içinde Osmanlıya empoze ederek Avrupa Türkiyesi'nin nüfusunu kontrol altında tutmaya çalışacaklardı.[70] Ancak Osmanlı Hükümetinin en büyük kaygısı, Konvansiyonun Bulgaristan üzerindeki olası etkileri ve Bulgar Hükümeti ile halkının, bunu Makedonya'ya bağlı olarak nasıl değerlendireceği sorusu idi.[71] Konvansiyonun imzalanışının hemen ardından Avrupa çevrelerinde Sultanın Bulgar bağımsızlığını kabul etmeye hazır olduğuna ilişkin söylentiler dolaşmaya başladı. Yine de İngiltere ve Rusya'ya göre, böyle bir hareket için henüz vakit çok erkendi.[72]

Sancak Demiryolu Projesi

1907 yılının sonunda, Avusturya, Padişaha Novibazar Sancağı ile Mitrowitza'yı ve daha sonra da Bosna Demiryollarını Mitrowitza'dan Selanik'e kadar bir Osmanlı hattı ile bağlayan demiryolu projesi konusunda öneri-

66. Hardinge, *op.cit.*, s. 146.
67. G.P. Teil. 25.1. No.8520. Flotow'dan Jagow'e, Paris, 10 Aralık 1906, s.25-26.
68. Lieven, *op.cit.*, s.32.
69. F.O. 371/355. F.C.Cartwright'dan Sir E.Grey'e, Münih, 5 Ekim 1907. Aynı zamanda Izvolsky Viyana'da Aehrenthal ile buluştu ve 1897'de anlaşıldığı gibi durumu koruma güvencesi verdi. Isvolsky, Aehrenthal'a hâlâ *Mürzsteg Tasarısı*'na bağlı olduğunu ve Avusturya ile sürtüşmeyi önlemek istediğini bildirdi. Bridge, *op.cit.*, "Isvolsky, Aehrenthal and the End of the Austria-Russian Entente", s.325.
70. B.B.A., AMTZ, (04), 160/28, 1325-8-12 (20 Eylül 1907).
71. B.B.A., İrade-i Hususi, 93, 23-Eylül-1323 ve 28 Şaban 1325 (6 Ekim 1907).
72. F.O. 181/907-2 Louis Mallet'den Sir A.N. Nicholson'a, F.O. 17 Agustos 1907.

lerde bulundu.[73] Proje, Avusturya'nın Berlin Antlaşmasının 25. maddesine dayanarak sahip olduğu bir haktı.[74] Baron A. Aehrenthal'a göre, konu sadece Osmanlı İmparatorluğu ve Avusturya arasındaki bir mesele idi ve Avusturya'nın bölgedeki ticaret çıkarlarını ilgilendiriyordu. Projenin Makedonya reformları ile hiçbir bağlantısı yoktu.

Diğer büyük devletler, projenin sonuçlarının, Avusturya'nın Balkanlar üzerindeki etkisini artıracağından emindiler.[75] Rusların projeye yaklaşımı ise, Avusturya ve Rusya arasındaki Antant'ı bitmiş saymak şeklinde oldu. Rus yetkililere göre demiryolu, Avusturya ve Almanya'nın Güneydoğu Avrupa'daki ticaretine katkıda bulunacaktı.[76]

Aehrenthal, Rus iddialarına 1903 yılındaki Avusturya-Rusya reformlarının geçerliliğini zaten kaybetmiş olduğunu bildirerek karşılık verdi. Ayrıca, yaptığı diğer açıklamalarda, İngiltere'nin Makedonya reformları ile ilgili olarak Rusya ve Avusturya'ya verdiği yetkileri göz ardı ettiğini ve kendi reform önerilerini kabul ettirmeye çalışarak Rusya ile işbirliği yaptığını açıkladı.[77]

İngiltere Dışişleri Bakanlığı da, önce, Avusturya'nın söz konusu projeyi Berlin Antlaşması ile elde ettiği ve bunun da kesinlikle politik değil ticari çıkarlara dayandığı yolunda bir cevap verdi.[78] Ancak İngilizler kısa sürede fikir değiştirdiler ve Rusya'nın tarafına geçtiler.[79]

Almanya, Avusturya projesine tam destek veren tek ülkeydi. Kont Metternich Almanya'nın tüm demiryollarını barış sağlayıcı, ticaret artışını garantileyici ve uygarlığın fazla ulaşmadığı bölgelere refah götürücü bir etken olarak gördüğünü bildirdi.[80]

73. F.O. 371/537, "Anual Report on Turkey 1907", O'Conor'dan Grey'e, İstanbul, 13 Ocak 1908. Balkanlar'da yabancı sermaye ile inşa edilen ve bu yüzden de bu ülkelerin kontrolü altında olan demiryolları şunlardır:

Fransız kontrolü altında Selanik – Dedeağaç – İstanbul	320 mil
Alman kontrolü altında Selanik – Manastır	136 mil
Avusturya kontrolü altında İstanbul – Bulgar sınırı	230 mil
ve Kuleli – Burgaz – Dedeağaç	90 mil
Selanik – Mitrowitza	225 mil
Sırp sınırı üzerinde Üsküp'ten Zibefdje'ye	52 mil

74. Bridge, *Great Britain and Austria-Hungary*, *op.cit.*, s.77.
75. Bridge, *op.cit.*, Bölüm 4.
76. F.O. 371/681, Cartwright'dan Grey'e, Münih, 1 Şubat 1908.
77. F.O. 371/398, Goschen'den Grey'e, Viyana, 11 Şubat 1908. F.O. 371/681, *op.cit.*, 17 Şubat 1908.
78. F.O. 371/682, Egerton'dan Grey'e, Roma, 12 Mart 1908.
79. İngiltere 1820'den bu yana ilk kez Rusya ile birlikte Avusturya'yı karşı cephe aldı. Bkz. W. N. Medlicott, *The Great Powers and the European State System 1815–1914*, (Londra 1980), s. 101.
80. The Holstein Papers, edited N. Rich and M. Fisher, 1965. Holstein'den Bülow'a, 11 Mart 1908. F.O. 371/681, N. Nicholson'dan E. Grey'e, F.O. 24 Şubat 1908.

Rus yetkililer ise, Sancak Demiryolu projesi bunalımı sırasında, Makedonya konusunda artık Avusturya-Rus işbirliğinin bittiğini ve bundan sonra diğer Avrupa devletleriyle ortak çalışmaya karar verdiklerini açıkladılar.[81]

1908 yılının başında Rus ve İngiliz çevrelerinde hakim olan genel görüş, Almanya'nın, Bağdat Demiryolu projesi için *Babıâli*'den gerekli güvenceyi aldığı ve bu nedenle Makedonya'da radikal reformlar istemediği idi.[82] Öte yandan, İngiliz görüşü Sancak Demiryolu projesi ile Selanik ve Kosova *vilayetleri* üzerinde Avusturyalılara özel haklar verildiği, bundan dolayı da Avusturya'nın, reformlar, özellikle adli reformlar konusunda, daha ılımlı hareket ettiği yolundaydı.[83] Bu görüş kısmen doğru olsa da, Aehrenthal'in Novibazar projesi karşılığında adli reformlardan vazgeçtiğine ilişkin inandırıcı kanıtlar bulunmamaktadır.[84]

Aynı zamanda, İngiltere'nin sahip olmak istediği petrol imtiyazlarını almak ve İstanbul'daki rıhtımların kontrolünü ele geçirmek için giriştikleri çabalar sonuçsuz kaldıktan sonra, İngilizler Makedonya'da daha radikal reformlar yapmak amacıyla girişimde bulunmaya başladılar.[85] İngiliz Dışişleri Bakanı Sir E. Grey'e göre, Osmanlı, İngilizlere karşı bütün olaylarda ilgisiz, hatta olumsuz davranıyordu.[86] Grey Parlamentoda yaptığı açıklamada ve İngiliz Büyükelçisi N. O'Conor'a gönderdiği mektupta, Makedonya *vilayetleri*'nde jandarma sayısının artırılması ve görevli Avrupalı subaylara uygulama yetkisi verilmesi için baskı yapacağını bildirdi.[87] Grey ayrıca, diğer Avrupa devletlerini, Osmanlı İmparatorluğuna daha radikal reformları kabul ettirmek için işbirliği yapmaya davet etti.

Makedonya Vilayetlerinde Yeni Reformlar İçin İngiliz Önerileri

İngiliz Hükümetinin reformları genişletmek istediği iki temel alan bulunmaktaydı. Bunlardan ilki, *Müfettiş-i Umumi*'nin yetkilerinin genişletil-

81. Ayrıntılar için bkz. Bridge, *op.cit., Great Britain and Austria-Hungary*, s. 77–95.
82. F.O. 371/581, Nicholson'dan Grey'e, F.O. 18 Şubat 1908.
83. *Ibid.*
84. Bridge, *op.cit., From Sadowa to Sarajevo*, s. 279-299.
85. F.O. 800/80 Board of Trade, "Memorandum by H.L. Smith", 10 Kasım 1906. Quays Şirketi 1890 yılında İstanbul limanlarının imtiyazını alabilmek için kuruldu. Şirketin yönetimini almak ve İstanbul'a yeni limanlar yapmak İngiltere'nin ticari çıkarlarını son derece yakından ilgilendiriyordu. İngilizlere göre, en büyük rakipleri Almanlardı ve Almanya, Anadolu'daki demiryollarının pek çoğuna sahipti. Liman imtiyazlarını kaybetmemek İngiltere'nin ticari çıkarları açısından olduğu kadar, Doğu Akdeniz'deki prestiji açısından da büyük önem taşıyordu.
86. F.O. 800/79, O'Conor'dan Grey'e, İstanbul, 17 Aralık 1907.
87. F.O. 800/79, O'Conor'dan Grey'e, İstanbul, 17 Aralık 1907.

mesi ve ikincisi de Makedonya'daki Osmanlı taburlarının azaltılmasıyla elde edilen ek kaynakla Jandarma Kuvvetinin mevcudunun artırılması idi.[88]

İngiltere'nin sunduğu önerilerin en çarpıcı sonucu, Makedonya ile ilgili konularda, *Babıâli*'nin ve Padişahın yetkisinin azaltılması olacaktı. *Müfettiş-i Umumi*'nin yetki alanının genişletilmesi tümüyle İngilizlerin fikriydi ve Girit ve Doğu Rumeli'ye sunulan önerinin bir benzeriydi. Jandarmayı kapsayan öneriler ise, Ekim 1907'de Askeri Komisyon Konferansında alınan kararlara dayandırılmıştı.

Müslüman ya da Hristiyan kökenli, vezir rütbesi taşıyan *Müfettiş-i Umumi*, büyük devletlerin ve *Babıâli*'nin de onayı ile, belli bir dönem için atanacak ve yabancı devletlerin izni olmadan görevden alınamayacaktı.[89] *Müfettiş-i Umumi*'nin aynı zamanda Saraydan bağımsız olması ve maaşının Makedonya bütçesinden ödenmesi ve büyük devletlerin onayı ile garantilenmiş olması isteniyordu. Ayrıca emrinde, çeteleri bastırmak için belli sayıda seyyar taburun da bulunması öneriliyordu. Bu taburlar, *Babıâli*'den bağımsız bir komutanın emri altında olacaktı. Ayrıca bu komutan da, *Müfettiş-i Umumi*'nin onayı ve *Jandarma Tensikatı Başkumandanı*'nın fikri alınarak Osmanlı Hükümeti tarafından atanacaktı.[90]

İngiliz Hükümeti, yukarıdakilere ek olarak, valilerin, vali yardımcılarının, mutasarrıfların ve kaymakamların, *Müfettiş-i Umumi* tarafından atanmaları gerektiğini bildirdi. Özetle, İngiltere, esas itibariyle tüm sivil yönetim kollarında çalışan yetkililerin atanmasını ve görevden alınmasını *Babıâli*'nin en ufak bir müdahalesi olmadan, sadece *Müfettiş-i Umumi*'nin, Mali Komisyonun önerileri üzerine yapmasını teklif ediyordu.[91]

İkinci konu da jandarmayı kapsıyordu. İngiliz yetkililer Makedonya'da bulunan ordunun halkın güvenliğini sağlamayı başaramadığını bildirdiler. Bu nedenle birliklerin büyük bir kısmının Makedonya'dan çekilmesi ve böylece onların giderleri için yapılan masrafın azaltılması isteniyordu. Elde edilecek fon, çetelere karşı daha iyi mücadele edebilmesi için, jandarmanın sayısının artırılmasında kullanılabilirdi.[92] Ayrıca *Tensikat Başkumandanı*'na, oy kullanma hakkı olmadan, Mali Komisyon toplantılarına katılma izni verilmesi; askeri delegelerin, Sivil Ajanların ve Mali Komisyon delegelerinin Osmanlı hizmetine geçmesi ve yabancı yetkililerin

88. HHSTAP.A. XII/342, Liase XXXV/12, Menesdorff'tan Aehrenthal'e, Londra, 20Mart 1908. 1908 yılının başında İngilizlerin en çok ilgilendikleri konu jandarma *tensikatı*, jandarmanın rolünü ve gücünü artırmak idi. Adli reformlar ise İngilizler için öncelikli bir konu olmaktan çıkmıştı.
89. F.O. 371/583, Grey'den Benckendorff'a, F.O., 15 Mayıs 1908. Ayrıca reformcu güçlerin *Müfettiş-i Umumi* için belirledikleri görev süresi yedi yıldı.
90. F.O. 371/583 Grey'den Benckendorff'a, F.O. 15 Mayıs 1908.
91. F.O. 371/583, *op.cit.*, 15 Mayıs 1908.
92. F.O. 371/583, 6 Haziran 1908, "Summary of Recent Correspondence Respecting Macedonian Reforms".

sayısının artırılması öneriliyordu. Bunlar, Padişahın hükümranlığını görünüşte de olsa korumak için şart olarak düşünülüyordu.[93]

Alman Büyükelçisi Feiherr von Marschall, yukarıdaki önerilerin son derece katı olduğuna ve Makedonya Sorununa hiçbir çözüm getirmeyeceğine inanıyordu.[94] Marschall'a göre, Padişahtan bağımsız bir Müslüman *Müfettiş-i Umumi* bulmak çok zor olacaktı; çünkü tüm Müslüman yetkililer, sadece dini değil, politik nedenler yüzünden de Padişaha bağlıydılar.

Marschall, ayrıca, İngiltere'nin Sarayla ilgili her şeyin kötü olduğuna ilişkin çok güçlü bir inanç, hatta bir dogma güttüğünü düşünüyordu. Ancak, kendisi, Sarayın Makedonya reformlarına müdahale ettiğine ilişkin hiçbir belirtiye rastlamamıştı. En önemli öneri, jandarma kuvvetlerinin bir kısmının *Müfettiş-i Umumi*'nin emri altına verilecek olmasıydı. Müfettiş sivil konumda olduğu için, emri altında bir komutan bulunması Padişahı aşağılama anlamına gelirdi.[95] Bağımsız *Müfettiş-i Umumi* de, değişik unsurlar arasında söz konusu olan nefrete bir çözüm getiremezdi.

Marschall'a göre, "Makedonya'da Hristiyanlar" yoktu; bunun yerine Sırplar, Ulahlar, Yunanlılar ve Bulgarlar vardı ve bunların dini Hristiyandı. Ayrıca bu unsurların Makedonya toprakları üzerinde emelleri bulunmaktaydı. İngiltere ise, Makedonya Sorununa bu bakış açısıyla yaklaşmayı başaramamıştı.[96]

Alman Büyükelçinin açıklamasına göre, İngiliz reformları en çok Bulgarların çıkarına uygundu ve onların Makedonya'daki emelleri için en büyük destekti. Bu, Almanlara Berlin Antlaşmasından sonra Doğu Rumeli'de meydana gelen gelişmeleri hatırlatıyordu. Dahası *vilayetler*'deki diğer unsurlar bu önerileri, Makedonya'nın Bulgarlaşması olarak algılayacak, bu da aralarındaki mevcut gerginliği iyice tırmandıracaktı.[97]

Osmanlı Hükümeti, İngiliz önerilerini, Ayastefanos Antlaşmasını yürürlüğe sokmak isteyen Balkan Komitesinin baskılarının bir sonucu olarak görüyordu.[98] Osmanlı yetkilileri, N.Buxton'un Bulgar Dışişleri Bakanına, Lord Landsdowne'un aksine Sir E. Grey'in Makedonya'daki Bulgar davasıyla yakından ilgili olduğunu, ancak, Bulgarların sabırlı olmaları gerektiğini ve uygun zamanı bekleyerek çetelerini kontrol etmelerini söylediğini biliyorlardı.

İşte, Makedonya üzerinde yukarıda özetlenen tartışmalar devam ederken, İngiltere ve Rusya arasında, 1908 Haziranında, Reval Toplantısı gerçekleşti.

93. *Ibid.*
94. HHSTA, *op.cit.*, P.A. XII/342, Marshall'dan Bülow'a, İstanbul, 22 Nisan 1908.
95. HHSTA, *op.cit.*, P.A. XII/342.
96. HHSTA, P.A. XXII/342, Marschall'dan Bülow'a, Pera, 25 Nisan 1908
97. HHSTA, *op.cit.*, P.A. XII/342.
98. B.B.A. A.M.T.Z. (04), 160/57, 1325-9-6 (13 Ekim 1907).

Reval Toplantısı: Haziran 1908

İngiliz-Rus Konvansiyonu'ndan yaklaşık bir yıl sonra, yani Haziran 1908'de Rusya ve İngiltere arasında bir toplantı daha düzenlendi.[99] Amaç iki devlet arasında Konvansiyonla sağlanan dostluğu pekiştirmekti. Reval'de Makedonya reformları da tartışma konusu oldu. Toplantıda, özellikle Rusya Dışişleri Bakanı A.Isvolsky ve İngiltere Dışişlerinden eski Rusya Büyükelçisi Charles Hardinge, iki ülkenin dış politikalarını tartıştılar. Her iki devlet adamı da, Makedonya için İngiliz-Rus reform önerilerini destekliyor ve bir an önce uygulamaya konmasını istiyorlardı. Ancak, bu önerilerin, Almanya ve Avusturya tarafından hoş karşılanmayacağını da biliyorlardı.[100] Bu yüzden de Reval Toplantısından önce Grey, Almanya tarafından gelecek bir provokasyonu engellemek üzere, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Reval'de yeni bir anlaşma ya da konvansiyon olmayacağını açıkça belirtmişti.

Makedonya reformlarına bağlı olarak Hardinge ve Isvolsky'nin tartıştıkları konuların başında, *Müfettiş-i Umumi*'nin yetkilerinin genişletilmesi geliyordu. Isvolsky, *Müfettiş-i Umumi*'nin yetkileri konusunda daha önceki İngiliz önerilerine Makedonya'daki sivil yetkilileri atama ve işine son verme dışında katılıyordu. Isvolsky'ye göre, İngiliz Hükümetinin bu konuya çok fazla zaman harcaması gereksizdi, çünkü Almanya ve Avusturya bunu Padişahın haklarının ihlali olarak görüyorlardı ve bu durum da adli reform projesinde gecikmelere yol açacaktı. Hardinge bu konuda daha fazla tartışmadı, çünkü Grey'in onayı olmadan kendi yetki sınırını aşmak istemiyordu, ancak İngilizlerin Hilmi Paşaya sıcak baktıklarını belirterek Hristiyan bir *Müfettiş-i Umumi*'ye ihtiyaç olmadığını belirtti.[101] Jandarma konusuna gelince, her iki hükümet de sayısının artması konusunda fikir birliğine vardılar.

Üzerinde anlaşmaya varılan bir diğer konu da, seyyar kuvvetlerin en kısa zamanda kurulması ve *Müfettiş-i Umumi*'nin emri altına verilmesiydi. Bu taburları yönetecek komutan, *Tensikat Başkumandanı*'nın fikri alınarak Hilmi Paşa tarafından seçilen ve Padişah tarafından resmen atanan bir Osmanlı subayı olacaktı. Bu taburda birimler arasında iletişimi sağlamak ve çeteleri takip etmek için yeterli sayıda asker bulunmalıydı. Ayrıca, söz konusu kuvvet ile jandarma arasında *Müfettiş-i Umumi, Tensikat Generali* ve askeri delegelerin birlikte bir işbirliği tasarısı hazırlaması ge-

99. Toplantının ayrıntıları için bkz. Charles Hardinge, *op.cit., Old Diplomacy*, F.O. 371/517, "Memorandum by Hardinge", 12 Haziran 1908.
100. F.O. 371/517, *op.cit.*, Memorandum, Haziran 1908.
101. F.O. 371/517, *op.cit.*, Memorandum, Haziran 1908.

rekiyordu. Avrupalı yetkililer tüm operasyonlardan haberdar edilmeli ve *Tensikat Generali*'ne rapor sunmalı, ancak operasyonlarda uygulama yetki ve sorumluluğuna sahip olmamalıydılar. Bu önerileri yerine getirmek için, yabancı yetkili sayısını artırmak gerekiyordu.

Yukarıda özetlenen kararlar, başlangıçtaki İngiliz önerilerine göre daha ılımlı idi. Jandarma konusunda, yabancı subaylar denetmen olarak kaldı ve Avusturyalıların önerileri kabul edildi. Hilmi Paşanın yetkileri artırılırken, valilerin ve diğer sivil görevlilerin atanması konusunda Rusların önerdiği sınırlamalar getirildi.

Balkanlar'daki gelişmelere bağlı olarak Isvolsky, Avusturya'nın demiryolu projesine ilişkin önerilerine duyduğu öfkeyi de belirtmişti. Ayrıca, eğer Avusturya bu tasarıda ısrar edecek olursa, Rusların, Avusturya'nın Berlin Antlaşmasını ihlal etmemesi için güçlü önlemlere başvuracaklarını da bildirdi.[102]

Reval Toplantısından Avusturya da hiç hoşnut değildi. Toplantı aslında Avusturya-Rus Antantı'nın başarısızlığına ve Avusturya'nın Balkanlar'daki prestijinin söndüğüne işaret ediyordu.[103]

Almanlara göre ise, Balkanlar konusunda bir yakınlaşma Fransa ve İtalya'yı da kapsayacak, adı geçen ülkeler de kaçınılmaz olarak İstanbul'a baskı yapacak ve Avusturya'nın Balkanlar'daki nüfuzunu azaltacaklardı. Bu gelişme de Padişahı giderek eski dostu Kayzer'den uzaklaşmaya itecekti.[104]

Osmanlı Hükümeti yetkilileri; Reval Toplantısını, İngiltere'nin Balkanlar'daki Osmanlı toprakları üzerinde kontrol sağlamak isteğinin bir belirtisi olarak yorumladılar. Gerçekten de, İngilizler, özellikle Almanya Bağdat Demiryolu projesini aldıktan sonra, Makedonya *vilayetleri*'nde reformlarla Avrupa Türkiyesi üzerinde etkilerini artırma çabasına girmişlerdir.

Osmanlı devlet adamları, Reval tartışmalarından sonra, İngiliz-Rus tasarısının, merkezi hükümetin Makedonya'daki ordu üzerindeki yetkilerini en aza indirdiğinden ve Avrupa kontrolü altında yeni bir kuvvet oluşturulmasının sadece mevcut bunalımı iyice çıkmaza sokacağından emin oldular.[105]

Böylelikle Reval Toplantısı, Padişahın *İngiliz-Rus Konvansiyonu*'nun Balkanlar'daki olası etkileri üzerindeki daha önceki endişelerini pekiştir-

102. F.O. 371/517, *op.cit.*, Memorandum, Haziran 1908.
103. F.O. 371/517, Goschen'den Grey'e, Viyana, 7 Haziran 1908.
104. F.O. 371/517, Cartwright'den Grey'e, Münih, 13 Haziran 1908.
105. *Ibid.*

miştir. İngiliz-Rus işbirliği artık Avrupa dışı bir girişim olmaktan çıkmış ve merkez noktası Balkanlar haline gelmişti.[106]

Reval'de tartışılan öneriler asla yürürlüğe konmadı, çünkü reform tasarısının tümü Jön Türk İhtilalinden sonra geri çekildi. Yine de Makedonya topraklarında Reval Toplantısının söylentileri Jön Türk subaylarını bir ihtilal yapma zamanının gelmiş olduğuna inandırmaya yetmişti.

106. Bridge, *op.cit.*, *The Great Powers and the European States System*, s. 101.

Beşinci Bölüm

Makedonya Reform Programı'nın İlk Yıllarında Osmanlı Politikası ve Osmanlı Yönetimi 1904 – 1906

Mürzsteg Tasarısı Babıâli'nin ve Sarayın Makedonya politikasına belirgin bir değişiklik getirmemişti. II. Abdülhamit, Avrupa devletlerini memnun etmek için reformların uygulanmasında elinden geldiğince titiz davranmaya çalıştı. Ancak böyle bir politika iki yıl geçtikten sonra Avrupa'nın reformları ihmal etmesini sağlayabilirdi.[1] Dahası, Padişah, reformların neden olabileceği olası karışıklıkları düşünerek, bölgedeki silahlı kuvvetlerinin sayısını artırdı.[2] II. Abdülhamit aynı zamanda, İmparatorluğun Bulgaristan'la ve "Büyük Bulgaristan" tehlikesinden korkan diğer Balkan devletleriyle olan ilişkilerini geliştirmeye çalışmaktaydı.[3]

Sözü edilen dönemde, *Babıâli*'nin ve Sadrazam Ferid Paşanın[4] geliştirebilecekleri olası politikalar Saray tarafından sınırlandırılmıştı. Ayrıca Ferid Paşanın Saray mensupları ile, özellikle de I.Kâtip[5] Tahsin Paşa ve II. Kâtip İzzet Paşa ile olan kişisel anlaşmazlıkları da, Rumeli *vilayetleri*'ndeki sorunları iyice çıkmaza sokmaktaydı.

Bununla birlikte, reformların ilk yıllarında Osmanlı ve Avrupalı yetkililer Makedonya'daki şartları düzeltmek için gerçek bir çaba sarf ettiler. Yerel açıdan bakıldığında vergi toplama, rüşvet, Müslümanlar ve Hristiyanlar için yeni okulların açılması ve Jandarma Tensikatında olumlu gelişmeler söz konusuydu.[6] *Babıâli*'nin ya da Sarayın çıkardığı zorluklar ise, ge-

1. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, 86/20, *op.cit.*, 1997.
2. B.B.A. Sadaret Resmi Maruzat Evrakı, 120/10, 1321-1-3. (30 Mayıs 1903)
3. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, 86/20, *op.cit.*, 1997.
4. Ferid Paşa 1903-1908 yılları arasında Sadrazam olarak görev yaptı. Arnavutluk doğumluydu ve yerel diller hakkında bilgisi vardı. Konya valisi olduğu dönemlerde ıslahat faaliyetleriyle ün yaptı., Bkz. M.K. İnal, *Osmanlı Döneminde Son Sadrazamlar*, (İstanbul, 1952), ss. 1587-1654; S.N. Tansu, *Madalyonun Tersi*, (İstanbul, 1970); İngiliz belgelerine göre " Ferid iyi bir devlet adamı olmanın bazı özelliklerine sahiptir; örneğin, sorunları hemen belirlemede ve karar vermede hızlılık, işleri yürürlüğe sokma becerisi, ve cesaret gibi; ancak dar kafalıdır ve politik zekası ile genel bilgisi sınırlıdır. Ayrıca, hilekar ve güvenilmezdir". F.O. 881/8982, Barclay'den Grey'e "General Report for Turkey, 1906".
5. İngiliz kaynaklı dökümanlara göre, Mabeyn'deki I. Kâtip Tahsin Paşa, bu gizli görev için en doğru kişi idi ve ayrıca kusursuz bir memur ve muhabirdi. F.O. 881/8982, *op.cit.*, "Annual Report" Bkz. *Sultan Abdülhamit Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları*, (İstanbul, 1990).
6. HHSTA. P.A. Türkiye XII/316, Liasse 35, Aehrenthal'den Goluchowski'ye, St. Petersburg, 28 Ekim 1904.

nellikle *Müfettiş-i Umumi*'nin çabaları ya da büyük devletlerin elçilerinin baskılarıyla çözümleniyordu.

Bölgedeki silahlı kuvvetlerin sürekli artmasıyla meydana gelen bütçe açıkları ve reformların neden olduğu ek masraflar büyük devletlere Osmanlı İmparatorluğunun işlerine iyice karışma fırsatı verdi. 1905 yılının sonunda altı Avrupa devleti aldıkları ortak bir karar ile Makedonya *vilayetleri*'ndeki mali durumu düzeltmek için uluslararası bir Komisyon kurulmasına karar verdiler. Gelişme, Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine doğrudan bir müdahale idi. Osmanlı yetkililerinin Komisyonun kurulmasını engelleme çabaları bir müttefik donanmasının güç gösterisi ile son buldu. *Mürzsteg Tasarısı*, Uluslararası Mali Komisyon ve Komisyon çatısı altında toplanan diğer reformlar, aynı Doğu Rumeli ve Girit'te yaratılan durum gibi, Makedonya'nın bir Avrupa Komisyonu tarafından yönetilen yarı-özerk bir *vilayet* olması tehlikesi ile sonuçlanmıştır.

Abdülhamit, *Babıâli* ve Makedonya Reformları: 1904-1905

II. Abdülhamit, uzun süren hükümdarlığı sırasında temel amacının Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine yapılan müdahalelere bir son vermek olması gerektiğine inanıyordu.[7] Bu ise ancak devletin ekonomik ve siyasi gücünü artırarak sağlanabilirdi. Padişah ve Osmanlı devlet adamları İmparatorluğun karşı karşıya bulunduğu mali sorunlar yüzünden uluslararası arenada mevcut gelişmelerle ilgili pek az etkili olabileceklerinin farkında idiler.[8] Bu nedenle Abdülhamit, büyük devletler uzlaşma içinde olduğu zaman fazla karşı koymaya çalışmadı, ancak aralarındaki uyuşmazlıklardan yararlanmayı da bildi.[9]

Padişah Makedonya Sorununun ve Bulgar hareketinin ortaya çıkışını 1870 yılında Eksarhane'nin kurulmasına bağlıyordu.[10] Osmanlı yetkilileri projenin Bulgarları koruduğuna ve bundan dolayı da Bulgar isyancıları desteklediğine inanıyorlardı. İstanbul'daki ve Makedonya *vilayetleri*'ndeki yetkililer Hilmi Paşanın reformların uygulanması için elinden geleni yaptığını, ancak Bulgarların en azından özerk bir Makedonya istediğini biliyorlardı. II. Abdülhamit, tıpkı Doğu Rumeli olayında olduğu gibi, Makedonya'nın da tek bir *vilayet* haline gelmesi ve Bulgar yönetimi altına gir-

7. Akarlı, *op.cit.*, s. 66.
8. B.B.A. Y. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-20/1997.
9. B.B.A. Y. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-32/3116.
10. Sultan Abdülhamit *Siyasi Hatıratım*, (İstanbul, 1978).

mesinden kaygı duyuyordu. Bu yüzden çeteleri kontrol altında tutma düşüncesiyle *vilayetler*'deki silahlı kuvvetlerini arttırarak savunmacı bir politika güttü. Bu askeri masraf ise Makedonya bütçesine ağır bir yük getirdi.[11]

Padişaha göre Avrupalıların askeri ve sivil yönetime katılmaları kendi Hilafet ve hükümranlık güçlerini tehdit edecekti. Padişahın tek umudu, *Mürzsteg* hâlâ geçici bir antlaşma niteliğinde olduğu için, reformların iki yıl içinde geri çekilmesiydi.[12] Bu nedenle Padişah reformların ilk yıllarında büyük devletlerle olan ilişkilerini geliştirmeye çalıştı. Bundan dolayı, reformların uygulanmasında fazla zorluk çıkarmadı[13] ve herhangi bir eksikliği de *Babıâli*'ye yükledi.[14] Büyük devletler Jandarma Tensikatı için fazladan subay yollamak gibi yollarla projede belirlenen yetkilerini aştıkları durumlarda bile, *Babıâli* ve Saray, reformcu devletleri kızdırmamak için sessiz kaldılar.[15] Aynı zamanda, büyük devletlerin Tasarıyı geri çekmeleri durumunda çıkabilecek savaş tehlikesini azaltmak için, Bulgaristan ile olan ilişkilere ayrı bir özen gösterilmeye de başlandı.[16]

Abdülhamit, 1903 yılının başında Arnavut asıllı Ferid Paşayı Sadrazam ilan etti. Ferid Paşa, Konya Valisi iken gerçekleştirdiği ıslahatla ün yapmıştı. Konya'daki görevi sırasında Makedonya'da, Anadolu'da ve Arabistan'da ve mali konularda ıslahat yapma gerekliliğini bildiren bir tasarı hazırlamıştı. Ayrıca Batılı yetkililer, Ferid Paşanın Sadrazamlığa atanmasının, reform projesi dışında tutulan Arnavutlara verilen bir imtiyaz olduğunu öne sürdüler.[17] Arnavut taraftarı bir Sadrazam, Arnavutların reformlara karşı geliştirebilecekleri bir hareketin büyümesini engelleyebilirdi. Buna ek olarak, Ferid Paşa, Alman sempatizanı olarak ve İstanbul'daki Alman Büyükelçisi Freiherr Marschall von Bieberstein'a olan yakınlığı ile de biliniyordu, ancak bu yakınlığa karşın İngiliz Büyükelçisi N.R.O'Conor'la da iyi ilişkiler içindeydi.[18]

Ferid Paşa Makedonya yönetimi ile büyük devletlerin elçileri arasında arabulucu rolünü oynamaktaydı. Paşa reformların ilk yıllarında *Müfettiş-i Umumi* Hilmi Paşayla yaptığı yazışmalarda Makedonya'daki gelişmelerden duyduğu memnuniyeti belirtiyordu.[19] Ferid Paşa, aynı zamanda Hris-

11. B.B.A.Y.Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/20, 1997.
12. *Ibid.*
13. B.B.A.Y. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/32-3116.
14. S.Duguid, "The Politics of Unity; Hamidian Policy in Eastern Anatolia", *Journal of Middle Eastern Studies*, 1973.
15. B.B.A. İrade-i Hariciye, 12, 22 Teşrin-i Evvel 1320 ve 27 Ramazan 1322. (5 Aralık 1904)
16. B.B.A. T-F-R-1-A, 21/2070, 1322-10-11. (10 Aralık 1904).
17. F.O. 78/5209, Whitehead'den Lansdown'e, İstanbul, 21 Ocak 1903, "Memorandum by Mr. Bleck", 19 Ocak 1903.
18. İnal, *op.cit.*, 1587-1654.
19. B.B.A. T.F.R. 1-A, *op.cit.*, 21/2070.

tiyanlar arasında Sivil Ajanlar ve *Jandarma Tensikatı Generali*'nin kazandığı desteğin giderek artmasından büyük endişe duyuyordu. Bu nedenle, Ferid Paşa *Müfettiş-i Umumi*'yi reformları engellememesi ve Hristiyanların güvenini kazanmak için kendini projenin aktif destekçisi olarak göstermesi için sürekli uyardı: Böylesi bir tutum, büyük devletleri olduğu kadar yerel isyancıları da sessiz tutmak için şarttı.

Ferid Paşaya göre, *vilayetler*'deki durumun iyiye gitmesi halinde bölgedeki silahlı kuvvet sayısı azaltılabilecek ve uzun süredir ödenemeyen maaşlar da bir sorun olmaktan çıkacaktı.[20] Ancak, reform programının ilk yıllarında karşılaşılan engeller, yerel yönetimden değil *Babıâli*'nin verdiği kararlardan kaynaklanmıştı. Hristiyanların durumuyla ilgili ya da yeni okullar açmak ya da yollar yapmak gibi tümüyle Makedonya *vilayetleri*'ni ilgilendiren konularda, merkezi yönetimin tutumu, istekleri kabul etmek ve geciktirmeden gerçekleştirmek yönündeydi. Öte yandan, erleri jandarmaya kaydetmek ya da gerekli askeri malzemeyi sağlamak gibi İmparatorluğun güvenliğini ilgilendiren konularda ise sürekli gecikmeler ve iptaller olmaktaydı.

Örneğin, 1905 yılında, Padişah, Ulahları ayrı bir öge olarak kabul ettiğini bildiren bir *İrade* yayınladı. Bundan çok kısa bir süre sonra da, Ulahlara diğer gayri Müslimlere tanınan hakların verildiğini bildiren bir *İrade* daha yayınlandı.[21]

Bununla birlikte, *Jandarma Tensikatı Başkumandanı*'nın ve yabancı subayların, jandarmanın yerel çetelerle daha iyi mücadele edebilmesi için yaptıkları daha iyi malzeme talepleri, *Babıâli* ve *Harbiye Nezareti* tarafından devamlı ileri bir tarihe atılmaktaydı. Sonuç olarak, isteneni kabul ettikleri zaman da malzeme ne istenen miktarda ne de istenen kalitede oluyordu.[22]

Merkezi yönetim herhangi bir reform programına karşı değildi, ancak bir Avrupa müdahalesini istemiyordu. En başından beri Osmanlı Hükümeti ordunun jandarma yerine yerel çetelerle uğraşması gerektiğine inanıyordu. Ayrıca Osmanlı yönetimi, Avrupa kontrollü kuvvetinin yetkililer arasında düşmanlığa neden olacağından ve Müslüman halk arasında hoşnutsuzluk yaratacağından emindi. Bu nedenle Jandarma Tensikatına ilk başından itibaren olumlu bir yaklaşım göstermemiştir. Bu şartlar altında *vilayetler*'deki gelişmelerin sonuçlarını Makedonya'daki yerel yönetim üstlenmek zorunda kalmıştır.

20. *İbid.*
21. B.D. Vol:5, *op.cit.*, s. 172.
22. B.B.A. *Yıldız Maruzat Defteri*, 13743, 25 Muharrem 1324 ve 5 Mart 1322. (21 Mart 1906)

Hüseyin Hilmi Paşa[23] Makedonya'ya *Müfettiş-i Umumi* olarak atanana kadar, *vilayeler* valiler ve *sancaklar* da *mutasarrıflar* tarafından yönetiliyordu. Söz konusu dönem içinde, valiler yetkilerinin çoğunu kaybettiler ve *üç vilayetin Müfettiş–i Umumisi* konumundaki Hüseyin Hilmi Paşaya muhbir olarak çalışmak durumunda kaldılar. Hüseyin Hilmi Paşa, Üçüncü Ordu *Müşiri* dışında, Osmanlı yönetim mekanizmasının tümünü denetliyordu; fakat tüm hareketleri *Jandarma Tensikatı Başkumandanı* ve iki Sivil Ajanın kontrolü altındaydı.[24]

General Degiorgis, kendi önerilerini uygulama yetkisine sahip olmamakla birlikte, jandarmaya ilişkin konularda Hüseyin Hilmi Paşayı denetlemekle görevliydi.[25] Reformlar başladıktan sonra Hilmi Paşa ile General Degiorgis arasındaki ilişki çok karmaşık bir hale geldi. *Müfettiş-i Umumi*, Üçüncü Ordu *Müşiri* ve *Jandarma Tensikatı Başkumandanı* arasındaki işbölümü hiçbir zaman tam olarak belirlenemedi. *Müfettiş-i Umumi* ve *Müşir*, Degiorgis'e küçük rütbeli bir subay gibi davranıyor ve gelişmeleri ona çoğu zaman bildirmiyorlardı. Öte yandan *Müşir* ve Hilmi Paşa, *vilayetler*'deki gelişmelerle ilgili olmak üzere sürekli yazışıyor ve birbirlerini ordu, jandarma ve çetelerle ilgili her konuda haberdar ediyorlardı.

Hilmi Paşayı Avusturyalı Henrich von Müller[26] ve Rus N.Demerich[27] olmak üzere ayrıca iki Avrupalı sivil yetkili de (sivil ajan) denetlemekteydi. Bunların görevi, *Müfettiş-i Umumi*'yle uyum içinde çalışarak, Tasarının her alanda uygulandığından emin olmaktı.[28] Sivil Ajanlar Makedonya'da çalışmaya başladıktan kısa bir süre sonra Hristiyan nüfus arasında çok destek kazandılar. Sadece reformların ilk altı ayında Hristiyanlar duydukları minneti ifade etmek için Ajanlara 600 tane mektup yazmışlardır.

Reformların ilk yıllarında *İllinden Ayaklanması*'nda yanan evlerin yeniden inşa edilmesi için 35.000 Osmanlı Lirası harcandı. Çoğunluğu Hristiyan olmak üzere 6.000 insan evlerine döndü.[29] Ayrıca, polis ve Osmanlı yetkililerin karıştıkları rüşvet olayları da azaldı. Kötü davranışları ve idari hataları nedeniyle 1000'in üzerinde görevli, aşırı davranışları yüzünden de

23. Hilmi Paşa, Makedonya'da düzenli bir yönetim sistemi kurdu. Otokratik yönetimi ile ilgili oların yerli ve yabancı halktan tepki almasına karşın dengeli bir ilişki kurarak yerel yetkililerle Makedonya'daki Avrupalılar arasında arabuluculuk görevi gördü. İnal, *op.cit.*, s. 1664-1704.
24. B.B.A. Y-E-E, Kısım:13, Evrak 42/25, Zarf 112, Karton 6.
25. Sowards, *op.cit.*, s. 32-33.
26. Sowards, *op.cit.*, s. 32, Heinrich von Müller Karadeniz Odesa'da Konsolos idi.
27. N.Demerich, Beyrut'ta Konsolos idi.
28. Sowards, *op.cit.*, s. 32.
29. B.B.A. T.F.R. 1-A, *op.cit.*, 21/2070.

bazı Yunan Konsolosları görevlerinden alındı.[30] Bunun nedeni Sivil Ajanların gayreti değil, Osmanlı yönetiminin Bulgaristan'la iyi ilişkiler kurma isteği ve büyük devletlere iyi niyetini gösterme çabasıydı. Bununla birlikte, Makedonya'daki gelişmeler, Sivil Ajanların ve diğer yabancı yetkililerin başarısı olarak algılandı. Hristiyan nüfusun desteğiyle, Sivil Ajanlar Hilmi Paşanın her hareketini denetlemeye ve hükümetlerine rapor etmeye başladılar. Öte yandan çıkan aksaklıkların sorumluluğunu ise Osmanlı yetkililerinin üstüne atmaktaydılar.

Vilayetler'deki sivil Osmanlı görevlilerinin çok az yetkisi vardı ve Hüseyin Hilmi Paşanın hakimiyeti altındaydılar. Valiler ve mutasarrıflar *vilayetler*'deki her gelişmeyi *Müfettiş-i Umumi*'ye bildiriyorlardı, hatta en alt düzeyde bir yetkilinin işe alınabilmesi için bile Paşanın onayı gerekiyordu.[31] Yabancı yetkililer de her ince ayrıntıyı doğrudan Hilmi Paşaya rapor ediyorlardı. Hilmi Paşa, gerekli görürse bu sorunları yerel yetkililere geri gönderiyordu.

Müfettiş-i Umumi de, *Babıâli* ve Sarayla sürekli iletişim halindeydi. Merkezi yönetim çoğu zaman Hilmi Paşanın isteklerini geciktiriyor ya da hiçbir cevap vermiyordu. Büyük devletlerin elçilerinin bir baskısı söz konusu olmadıkça *Babıâli* Hilmi Paşayı zorluklarla baş etme konusunda tek başına bırakıyordu.

Hilmi Paşanın esas kaygısı, imparatorlukta yaşayan Müslümanların şartlarının düzelmesi olmasına karşın, Makedonya'daki bütün unsurların koşullarının iyileştirilmesi için de büyük çaba sarf etti ve özellikle Makedonya *vilayetleri*'nde yaşayan Bulgarlar başta olmak üzere, Hristiyanlar için yeni okullar açılmasını destekledi. Hilmi Paşaya göre, Makedonya'da eğitim gören Bulgar çocuklara öğretmenlik yapacak eğitmenler, Prenslikten Bulgar hareketinin üyelerinin gelmesini önlemek amacıyla İstanbul'daki gayri Müslimler arasından seçilmeliydi. Hilmi Paşa *vilayetler*'deki Müslüman ve Hristiyan işçilerin sorunları için de Padişaha başvurarak, işsizlikten kaynaklanan ekonomik zorlukların, her yıl, Rusya, Romanya, Bulgaristan ve Amerika'ya göçle sonuçlandığını bildirdi.[32] Daha da önemlisi, yaşam şartlarındaki zorluklar, bazı sivilleri yolsuzluğa, bazılarını da çetelere katılmaya itmişti. Hilmi Paşaya göre, bu insanların yaşam şartlarını düzeltmek, onların isyancı çetelere bakış açılarını da değiştirecekti. *Müfettiş-i Umumi*, çözüm yolu olarak, var olan kömür madenlerine yenilerinin eklenmesi için Padişaha başvurdu. Ancak bu projesi söz konusu dönem içinde destek kazanmadı.[33]

30. HHSTA P.A. XII/316; Aehrenthal'den Goluchowski'ye, St.Petersburg, 28 Ekim 1904.
31. T. Uzer, *Makedonya Eşkiyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, (Ankara, 1987).
32. B.B.A. Y.E.E. 37, Zarf:126, Evrak:1171, Karton:9, 1321.
33. *Ibid.*

Reformların ilk iki yılında, Hilmi Paşanın gayretleriyle, *aşar* sisteminde[34] ve Avrupalıların baskısıyla Jandarma Tensikatında ilerleme kaydedilmiştir.[35] Sözü edilen bu dönemde gerçekleştirilen en önemli reformlardan birisi *aşar* vergisi ile ilgiliydi. Osmanlı yetkilileri de, tıpkı Avrupalılar gibi, sistemin geliştirilmesinin şart olduğu görüşündeydi. Proje Hilmi Paşa tarafından hazırlanmış, Tasarıyı denetleyen devletler tarafından da onaylanmıştı. Avrupalı yetkililere göre, *aşar*'la ilgili problem, verginin miktarından çok, vergi toplamadaki sorunlar ve bölgedeki yönetim bozukluğundan kaynaklanmaktaydı. Bu da köylüyü, gelirinin hemen hepsini vergiye yatırmaya zorluyordu.[36]

Hilmi Paşanın geliştirdiği yeni sisteme göre her topluluk, geçen beş yılın *aşarı*'nın ortalama yıllık geliri kadar bir bedel ödeyecekti. Ödemelerin, peşin olarak ve köylülerin en fazla nakit paraya sahip oldukları ekin zamanının sonunda yapılmasına karar verildi. Yeni sistemde *mültezimler* de ortadan kaldırıldı.[37]

Hilmi Paşa, yeni sistemi ilk kez Manastır kazasının otuz köyünde vergilerin hükümet görevlileri tarafından toplanması aracılığıyla sınadı. Bazı şikayetler gelmesine karşın, köylüler yeni sistemden ve *iltizam*'ın ortadan kalkmasından oldukça hoşnuttular.[38] Daha da iyileştirilmesine ihtiyaç duyulmasına karşın, yeni sistem doğru yönde atılmış bir adımdı. Makedonya'daki Avusturyalı yetkililer bu durumu "reformların başarıya ulaştığının en iyi ispatı" şeklinde yorumladılar.[39] *Aşar* reformları imparatorluğun diğer *vilayetleri*'nde de hemen uygulamaya kondu.

Reformların ilk yıllarında, Hilmi Paşa, *vilayetler*'deki yaşam şartlarını daha iyi bir duruma getirmek için çok çaba harcadı. Kötü yönetimi engellemek ve daha düzenli bir yönetim mekanizması yaratmak için elinden geleni yaptı. Ancak başarıları Makedonya'daki mali durumun bozulması ve yerel çetelerin eylemlerini artırması yüzünden gölgelendi.

Reformların Kapsamının Genişletilmesi

Makedonya'daki bütçe sorunları ve sivil ve askeri görevlilere yapılan ödemelerde görülen aksaklıklar nedeniyle, Avrupa devletleri Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine daha fazla karışmaya başladı. 1905 yılının başın-

34. Geniş bilgi için bkz. Akarlı, *op.cit.* s. 147-196
35. Bkz. Makedonya Jandarması başlıklı bölüm.
36. F.O. 195/2232, Monahan'dan O'Conor'a, Manastır, 8 Nisan 1906.
37. F.O. 195/2232, Satow'dan Graves'e, Üsküp, Ocak 1906.
38. F.O. 195/2232, *op.cit.*, Manastır, 8 Nisan 1906.
39. HHSTA P.A. XII Türkiye, Karton:326, Liasse XXXV, 1906.

da Hilmi Paşa, büyük devletlerin elçiliklerine gönderdiği *muhtıra*'da, Makedonya *vilayetleri*'nde kalıcı bir düzelme sağlamak için, mali konuların sağlam bir temele oturtulmasının şart olduğunu bildirdi. Son zamanlardaki seferberliklerin ağır masrafı, gelir ve gider dengesi kurmayı olanaksız kılmıştı. Çoğu kez masrafları karşılayabilmek için Osmanlı Bankasından borç almak gerekiyordu. *Müfettiş-i Umumi*'nin önerisi, Osmanlı İmparatorluğunun gümrük vergisi oranlarının yükseltmesi ve bu gelirin Makedonya'daki hesap açıklarını kapatmak için kullanmasına izin verilmesi yolundaydı.[40] Büyük devletler, bu izni vermek yerine, İngiltere'nin de kışkırtmasıyla, bir Uluslararası Mali Komisyon oluşturmaya karar verdiler.

Osmanlı Hükümeti, "mali reformlar" adı altında sunulan önlemlerin sonuçlarından çok kuşkuluydu. Osmanlı yetkililerine göre, eğer büyük devletler durumu düzeltmek amacıyla Osmanlı İmparatorluğunun iç işlerine müdahale ediyorlarsa, büyük bir hata yapıyorlardı. Çünkü Tasarının kapsamının genişletilmesi, sadece mevcut düzensizliği artırmaya yarardı.[41] Bu nedenle, *Babıâli*, büyük devletlerin elçilerine, bazı "mali reformları" kabul etmeye hazır olduklarını, ancak sunulanların fazla radikal olduğunu bildiren bir muhtıra yolladı. Eğer Avrupa bu radikal reformlar üzerinde daha fazla ısrar edecek olursa, *Babıâli* ile büyük devletler arasındaki iyi ilişkiler bozulacak ve reformlar da bölgedeki asayişin daha da bozulmasına neden olacaktı.[42] Buna karşılık büyük devletler *muhtıra*'yı dikkate almamışlar, 19 Mayıs 1905'te kendi notalarını sunmuşlardır.[43]

1905 yazında ve sonbaharında, *Babıâli* ile büyük devletlerin elçileri arasında devam eden yazışmalar hiçbir sonuca ulaşmadı. Buna ek olarak, Osmanlı Hükümeti, Almanya ve İtalya'ya başvurarak yardım istedi, ancak iki devlet de Avrupa Uyumu dışında hareket etmek istemedikleri için, destek vermeyi reddettiler. Özellikle Almanya'nın ret cevabı, Osmanlı Hükümetini büyük hayal kırıklığına uğrattı.[44]

Osmanlı Hükümeti ile Avrupa'nın ilişkileri giderek bozulmaya başladı, çünkü her iki taraf da uzlaşmaya yanaşmıyordu. Aynı zamanda, büyük devletler, Mali Komisyon konusundaki ilk önerilerine ek olarak, sivil ajanların ve yabancı subayların görev sürelerinin uzatılması ve Hilmi Paşanın yetkisinin artırılması konusunda yeni öneriler getirdiler.[45] *Babıâli* ise önerileri reddetmeye devam etti.[46]

40. F.O. 195/2206, Graves'ten Townley'e, Selanik, Mart 1905.
41. B.B.A. Y. Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86/20-1997.
42. *Ibid.*
43. Büyük devletler; *Müfettiş-i Umumi* ve iki Sivil Ajanla uyum içinde çalışabilecek ve Fransa, Almanya, İngiltere ve İtalya tarafından aday gösterilen dört mali delegenin atanmasında çok ısrar etti.
44. B.B.A. İrade-i Hariciye, 1323, 9 Mayıs 321 ve 17 Rebiülevvel 323. (22 Mayıs 1905)
45. Sowards, *op.cit.*, s. 60.
46. B.B.A. İrade-i Hariciye, 14, 1324, 12 Şubat 1323. (25 Şubat 1908)

Ekim ayı sonunda Almanya hariç tüm büyük devletler *Babıâli*'ye önerileri kabul ettirmek için müttefiklerin gemilerinden oluşan bir donanma ile gövde gösterisi düzenlemeye karar verdiler.[47] Kasım ayı sonunda son bir uyarıdan sonra Avusturyalı Amiral Ripper komutasında bir donanma hazırlandı. Donanma Avusturya-Macaristan ve İngiliz kruvazörlerinden, Fransız ve İtalyan zırhlı savaş gemilerinden, iki Rus gambotundan, aynı tür savaş gemilerinin daha küçüklerinden ve 3.000 kişilik mürettebattan oluşuyordu.

Babıâli'ye son bir şans vermek üzere harekete geçmeden önce Pire'de iki gün beklenilmesine karar verildi.[48] 26 Kasım itibariyle *Babıâli*'den hiçbir cevap gelmeyince, filo 617 denizcinin karaya çıktığı Midilli Limanına girdi.[49] *Babıâli* taviz vermeye başladı, ancak Mali Komisyonun delegelerinin Osmanlı hizmetinde olmasında ısrar etti ve bağımsız bir komisyon fikrini geri çevirdi. Avrupa hükümetleri bu önerileri reddederek filonun hareket alanını Çanakkale Boğazı karşısına düşen Limni Adasına kadar genişlettiler.[50]

Bu şartlar altında Osmanlı Hükümetinin, tüm önerileri kabul etmekten başka şansı yoktu. Bu öneriler, Mali Komisyonun başkanı olarak *Müfettiş-i Umumi*'nin yetkilerinin artırılması, General Degiorgis'e, yabancı subaylara ve Sivil Ajanlara verilen iki yıllık manda süresinin uzatılması ve Mali Komisyonun kurulması ile delegelerinin belirlenmesini kapsıyordu.

Daha önceki reform projelerinde, Sivil Ajanlar Osmanlının varlığı için bir tehlike değil, sadece bir utanç kaynağı idiler. Ne ücretleri Osmanlı Hükümeti tarafından ödenen subaylar bir sorun çıkarıyordu ne de askeri delegelerin icra yetkileri vardı. Ancak Mali Komisyonun kurulması ve yabancı ajanlara verilen yetkiler, Osmanlı İmparatorluğunun varlığı ve Padişah için büyük bir tehlike oluşturuyordu. Ayrıca Osmanlı yetkilileri Makedonya'da tüm çabalarının büyük devletlerin girişimleri tarafından engellendiği için, bölgenin artık kontrollerinden çıktığının farkındaydılar. Kaldı ki, Tahsin Paşa'ya göre, Komisyon Hristiyanların durumunu düzeltmek ve *vilayetler*'deki yabancı görevlilerin sayısını artırmak için kurulmuş olduğundan yeni öneriler Makedonya'daki Müslüman halk üzerinde çok olumsuz bir etki yapacaktı.[51]

Osmanlı Hükümeti, Uluslararası Mali Komisyonu ve delegeleri kabul ettikten sonra, büyük devletlere, gümrük vergi oranlarının % 8'den

47. *Accounts and Papers*, (1906, (XXXVII)). Lansdowne'den Spring-Rice'a, F.O., 6 Kasım 1907.
48. Sowards, *op.cit.*, s. 61-63.
49. Sowards, *op.cit.*, s. 62.
50. Sowards, *op.cit.*, s. 63.
51. B.B.A. İrade-i Hariciye, 17, 1908, 20 Kanun-i evvel 1323 ve 28 Zil-ka'de 1325. (2 Ocak 1908)

% 11'e çıkarılmasını onaylamaları için baskı yapmaya başladı.[52] Artışın % 25'inin *Düyun-u Umumiye*'ye aktarılmasına, geri kalanının da Makedonya'nın bütçe farkını karşılamak için kullanılmasına karar verildi.[53] Bu düzenleme yedi yıl sürecek ve Makedonya bütçesindeki askeri masrafları karşılamak için hiçbir artış yapılamayacaktı. Her yıl Uluslararası Mali Komisyonun kontrolündeki üç *vilayet*'e 600.000 Osmanlı Lirası verilecekti. Geri kalan borç açığını kapatmak için de *Düyun-u Umumiye*'den her yıl 250.000 Osmanlı Liralık ek bir miktar da garanti edilmişti.[54] Her iki miktar da Makedonya bütçesini onaylama hakkına sahip Uluslararası Mali Komisyonun gözetimine bırakılacaktı.

Gümrük vergisi oranlarında artış uygulaması, Temmuz 1907'ye kadar yürürlüğe girmedi. *Babıâli*'nin, Mali Komisyonu kabul etmesi ile gümrük vergisi oranlarının artışlarının yürürlüğe girmesi arasında geçen zaman içinde, *vilayetler*'in borçlarında 200.000 Osmanlı Liralık artış olmuştur.

Mali reformlar Makedonya'ya beklenen gelişmeleri sağlamadı.[55] Borç açıkları 1905 mali yılında 683.906 Osmanlı Lirası, 1906 mali yılında 822.556 Osmanlı Lirası ve 1907 mali yılında 868.228 Osmanlı Lirasını bulmuştu.[56] Bunun da nedeni sadece ordu giderlerinde değil, aynı zamanda, sivil giderlerde meydana gelen artıştı. Makedonya bütçesinin sürekli dengesiz oluşunu, düzenli bir vergi sistemi, örneğin *aşar* vergisi bile düzeltemezdi. Büyük devletlerin niyeti ise, *Babıâli*'ye baskı yaparak, ordu giderlerini *vilayetler*'in bütçesinden çıkararak, merkezi hükümetin kontrolüne bırakmaktı. Bu surette bütçe açığını düzenlemeye çalışacaklardı.

Gümrük vergisi oranlarındaki artışlar uygulamaya girdikten sonra, adli reformlar Avrupa gündeminin başmaddesi haline geldi. *Babıâli*, Avrupa'nın adli konulara karışmasını engellemek için kendi reform önerilerini sundu.[57] Fakat öneriler Avrupa kontrolünü dışladığı için, Avrupalı Devletleri tatmin etmemişti. *Osmanlı Adliye Nazırı*, Makedonya *vilayetleri*'ndeki adaletsizliklerle savaşması için daha nitelikli Müslüman ve gayri Müslim

52. F.O. 881/8982, "Annual Report on Turkey, 1907" ve ayrıca *op.cit.*, Sowards.
53. F.O. 881/8982, "Annual Report on Turkey, 1906", Barclay'den Grey'e.
54. B.D. Cilt: V, F.O. 371/345, Customsincrease Negotiations, Barclay, No:43, 18 Ocak 1907.
55. HHSTA. Botschafts Archiv, 518, Oppenheimer'den Palavicini'ye, Selanik, 28 Ocak 1908.
56. Sowards, *op.cit.*, s. 112.

	1321 (1905)	1322 (1906)	1323 (1907)
Sivil Giderler	1.033.548	1.199.788	1.291.263
Askeri Giderler	1.433.476	1.479.159	1.488.183
Toplam Gider	2.467.024	2.678.947	2.779.446
Toplam Gelir	1.783.118	1.856.391	1.911.218
Bütçe Açığı	683.906	822.556	868.228

57. *Babıâli*'nin önerileri mahkeme görevlilerinin sayısında artış, daha iyi ödeme, yeni mahkemelerin açılması, özel bir ekip tarafından yıllık denetimler gibi maddeleri de içeriyordu. bkz. daha fazla bilgi için Sowards, *op.cit* s. 78–79.

adliye müfettişleri göndermeyi kabul ettiğini, ancak bu kişileri Hilmi Paşanın onayını almadan atayamayacağını bildirdi. Ayrıca Bakan Makedonya *vilayetleri*'ndeki fon yetersizliği yüzünden hareketlerinin kısıtlandığına da inanıyordu.[58]

1905-1908 yılları arasında Makedonya'ya gönderilen müfettiş ve tercümanların kalitesinde belirgin bir düzelme görüldü. Aynı zamanda adli reformlar konusunda Avrupa ile *Babıâli* arasındaki yazışmalar da Jön Türk İhtilaline kadar devam etti.

Büyük devletler vergi oranları ve adli reformlar gibi konularda Makedonya'daki Mali Komisyonun yetkisini artırmada oldukça başarılıydılar. Dahası, Mali Komisyon giderek büyük devletlerin *vilayetler*'deki etkilerini artırmak için kullandıkları bir araç haline geliyordu. İngiliz yetkililere göre, Mali Komisyonun kurulmasıyla yavaş yavaş özerk bir Makedonya yolunda gelişme kaydediliyordu.[59] Osmanlı yetkililerine göre, müttefiklerin donanmasının gövde gösterisi ve *Babıâli*'nin bağımsız Mali Komisyonu kabul etmesi Makedonya'da bir dönüm noktası teşkil ediyordu. En çarpıcı sonuç da, *Babıâli* ile Sarayın, Makedonya konusunda artık bağımsız hareket edemiyor oluşlarıydı.

Mali Komisyonun toplantıları Hilmi Paşanın başkanlığında gerçekleşmekteydi. Bu toplantılarda tartışılan konular çoğunlukla reformlarla ilgiliydi ve delegeler kendilerine tanınan yetkilerin dışına taşmamaya dikkat ediyorlardı. Osmanlı Hükümetini Makedonya'nın Uluslararası Komisyonlar tarafından yönetilen yarı-özerk bir *vilayet* haline geldiği inancına yönelten, toplantılarda alınan kararlar değil, Makedonya reformlarının kapsamının genişletilmesi, Osmanlı Hükümetine zorla kabul ettirilmesi ve en önemlisi bölgede azalan Osmanlı etkisi idi.

58. B.B.A. T.F.R. 1 - U.M., 16/1568, 1324-12-26. (11 Ocak 1907)
59. F.O. 371/164, Kennedy'den Lansdowne'a, Bükreş, 6 Şubat 1905.

ALTINCI BÖLÜM

Makedonya'da Osmanlı Ordusu: Üçüncü Ordu 1903-1907[1]

II. Abdülhamit döneminde dış tehditlerin yanında Osmanlı yönetimine ağır bir yük getiren bir başka sorun da yerel isyancıların giderek artan eylemleriydi. 1902 yılında Musul'daki Osmanlı kuvvetleri, İran sınırında bir Kürt hareketini bastırmak için, Muş Ovasında Ermeni isyancıların hareketlerini engellemek ve Yemen ve Asır'da isyancı Araplara müdahale etmek için devamlı hareket halindeydiler.[2] Osmanlı yetkililerine göre, Makedonya'daki durum daha da kötüydü. Üçüncü Ordu güneyde Yunanistan, kuzeybatıda Karadağ, kuzeydoğuda Sırbistan, doğuda Bulgaristan ve kuzeyde Avusturya ile çevrelenmişti. Makedonya'daki ordu bir taraftan Balkan devletlerinin destek verdiği yerel çete savaşlarıyla, öte yandan da Balkan devletlerinden gelen tehditlerle uğraşmak zorundaydı.

1878 Berlin Antlaşmasından sonra durumun daha da kötüleşmesiyle, Osmanlı ordusunun yüzde ellisi Makedonya *vilayetleri*'nin korunması için kullanılmaya başlamıştı. Üçüncü Ordunun tümü, İkinci Ordunun bir kısmı ve öteki ordulardan çeşitli birimler bölgeyi komşu ülkelerden gelebilecek olası saldırılardan korumak ve yerel asayişi sağlamak için sürekli tetikteydiler.

Makedonya'da asayişi sağlamak için, jandarmanın, polisin ve köy bekçilerinin orduya yardım etmesine rağmen yine de bütün yük askerlerin sırtındaydı. Anadolu'dan toplanan silahlı kuvvetlerin çoğu yerel çatışmalara fazla sıcak bakmadığı gibi, Müslüman Arnavutlara karşı savaşmak da istemiyordu.[3] Makedonya *vilayetleri*'nden askere alınan *redifler*'in çoğu Osmanlı ve Pomak halkındandı; Padişaha bağlılıklarıyla, fakat aynı zamanda bölgedeki Hristiyan halka duydukları kinle tanınmaktaydılar.

Makedonya'daki subaylar ülkedeki en iyi yetişmiş ve eğitilmiş subaylar olma ününe sahiptiler. Öteki ordularla karşılaştırıldığında Üçüncü Ordunun büyük bir bölümünü *Erkan-ı Harb, Harbiye* mezunları ve Almanya'da eğitim görmüş subaylar oluşturuyordu. Bu subaylar iyi bir eğitim

1. Üçüncü Ordu 1843 yılında kuruldu.
2. F.O. 195/2150, İstanbul, 13 Ocak 1903. Albay Maunsell'in Raporu, "Changes in the Ottoman Army in 1902".
3. B.B.A. Yıldız Tasnifi, Sadaret Resmi Maruzat Evrakı, 120/10, 1321-1-3. (1 Nisan 1903)

görmüş, liberal düşüncelerle aydınlatılmış da olsalar, eğitimleri teorik bilgilerle sınırlı olduğundan, reformların ilk yıllarında, deneyimli Yunan ve Bulgar subaylarının yönettiği yerel çetelere karşı çoğu zaman başarısız olmuşlardır.

Babıâli ve Saraydaki yetkililer Makedonya'daki askeri kuvvetlerin daha başarılı hareket etmelerini sağlayacak bir strateji geliştirmek yerine, çetelerle savaşan silahlı kuvvetlerin sayısını artırma yoluna gittiler. Üçüncü Ordunun tüm operasyonları merkezi yönetim tarafından yönetiliyordu. *Müşir*, her olayı Seraskere rapor etmek zorundaydı ve operasyonlar sadece Seraskerin onayı doğrultusunda gerçekleştiriliyordu. Çoğu zaman ortaya çıkan gecikmeler ya da cevapsız kalan başvurular ise yerel çeteleri daha da cesaretlendiriyordu.[4]

Kesintisiz çete savaşları ve alınan başarısız sonuçlar, bu çetelerle savaşan subayları ve askerleri düş kırıklığına ve hoşnutsuzluğa uğratıyordu. İngiliz askeri ataşesi Albay Maunsell, karşılaşılan durumla ilgili olarak, askeri kuvvetlerin gerek moralinin gerekse malzemelerinin bu müthiş zahmetli ve bezdirici iş yüzünden perişan halde olduğunu, bu durumun da orduyu kötü bir şekilde etkilediğini belirtmişti.[5] İşte bu şartlar altında Makedonya'da bulunan genç subaylar, askerlerin güvenini ve saygısını kazandılar ve aynı zamanda kendi devrimci örgütlerini kuracak zemini buldular.

Üçüncü Ordunun Yapısı[6]

1903 ve 1908 yılları arasında Osmanlı yöneticilerinin en önemli kaygısı[7] *vilayetler*'deki yerel çeteleri etkisiz duruma getirmekti. Bu nedenle askeri kuvvetlerin çoğu sürekli çatışma olan yerlere yerleştirilirken, pek azı sınır bölgelerine yerleştirilmişti.

4. B.B.A.T-F-R- 1.A.S., 2/136-1, 1321-1-6. (4 Nisan 1904).
5. F.O. 195/2150, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 13 Ocak 1903.
6. Reformların en başında Avrupa Türkiyesi'nin tümünde seferber kuvvetler 241 tabur, 100 süvari taburu ve 164 bataryadan oluşuyordu. Bunlardan 168 tabur, 37 süvari taburu ve 74 batarya Üçüncü Orduya, geri kalanlar ise Birinci ve İkinci Orduya aitti. Avrupa Türkiyesi'ndeki kuvvetlerde 200.000 asker ve subay bulunuyordu. Ku.K. Prns, 18-2/3, 1903.
7. Padişah bir yandan bölgesel güçlerle olan ilişkilerini düzeltmeye çalışırken öte yandan da Avrupa vilayetlerindeki asker sayısını arttırıyordu. Abdülhamit, mali sorunları aşmadıkça Osmanlı topraklarında hiçbir sonuca ulaşılmayacağını savunan devlet adamlarının önerilerine kulak asmadı. Seraskер Rıza Paşaya göre de, Makedonya *vilayetleri* büyük bir mali sorun ile karşı karşıya idi, ancak mevcut şartlarda yetkililer bölgedeki silahlı kuvvetlerin sayısını arttırmaktan başka bir şey yapamazdı. Rıza Paşa, *op.cit.*, s. 92-93.

1903 yılındaki *İllinden Ayaklanması* sırasında Makedonya'daki askeri kuvvetlerin sayısı 132.600'e ulaşmıştı. Ordu isyanı bastırdıktan sonra bu sayı 41.600 azalmıştı ve böylece yıllık askeri gider 600.000 Osmanlı Lirası azaltılmış oluyordu. Ayrıca *redif* taburları Anadolu'ya geri gönderilmiş, fakat tümüyle dağıtılmamıştı.[8]

Üçüncü Ordu da *Nizam*, Süvari, Topçu ve Piyade olmak üzere üç sınıftan oluşuyordu.[9] Batılı uzmanlara göre Süvari sınıfının donanımı ve eğitimi çok kötüydü ve orduya faydalı olmaktan ziyade ek bir yük getirmekteydi.[10] Piyade sınıfı ise 80 tabur, 4 nişancı taburu ve 3 Avcı taburundan oluşuyordu. Avcı taburları 1904 yılında isyancılarla mücadele etmek için kurulmuştu ve en çok subaya bunlar sahipti. Taburlardaki asker sayısı duruma göre değişiyordu, en düşük sayıda asker 435 ile Plevne'deki 72. Alay'da, en fazla asker de 1369 kişi ile Selanik'teki 17. Nişancı taburunda bulunuyordu.[12] Nişancı taburları en fazla asker bulundurmakla beraber, çoğu tabur ideal sayı olan 800'e erişememekteydi. Fakat öteki bölgelerdeki ordularla karşılaştırıldığında ideal rakama çok daha yakındılar. Topçu sınıfında, 3 atlı batarya, 56 sahra topçu bataryası, 13 havan topu bulunuyordu.[13] Manastır, çete faaliyetlerinin en yoğun olduğu bölge olduğu için Topçular en fazla Manastır bölgesinde bulunuyorlardı.

1905 Mayısı'nda Makedonya Ordusunda 74.000 asker vardı. Bu sayı Avrupa'daki yedeklerle 170.000, Anadolu'daki yedeklerle 194.000'e çıkarılabilirdi.[14]

TABLO 1[15]

3. Ordu

3. Ordu	*Avrupa*	*Asya*
Nizam	74.000	
1. Sınıf *Redif*	100.000	20.000
2. Sınıf *Redif* (*Mustahfız*)		–
Toplam		194.000

Dokuzuncu *Nizam* Bölüğü güçleri, Suriye'deki Beşinci Orduya aitti. Fakat Makedonya'daki durumdan dolayı, Dokuzuncu Serez Bölüğü emrine ve-

8. F.O. 195/2176, Maunsell'den O'Conor'a, Tarabya, 21 Temmuz 1904.
9. Bkz. Üçüncü Ordunun dağılımı (Ek XI).
10. W.O. 106/171, 29 Eylül 1906, "Pioneer"den alıntı. s. 13-16.
11. Bkz. (Ek IX).
12. Geniş bilgi için bkz. KuK. Präs. 25-9/5, 1907, "Effektiv-Stande der *Nizam* Battallionen der 2. und 3. Ordu ve ayrıca bkz., F.O. 195/2226.
13. Bkz. *Ibid.*
14. F.O. 195/2200, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 7 Mayıs 1905.
15. *Ibid.*

rilmişti ve genellikle acil durumlarda çağrılırlardı. Bu askerlerin Adana ve Halep bölgelerinden gelen Osmanlı uyruğu ve Türkmen olmaları için bilhassa dikkat edilirdi. Çünkü bunları disiplin altına almak hem daha kolaydı hem de bu askerler, Şam ve Güney Suriye'den gelenlere oranla Padişaha daha sadıktılar. 1905 yılında Suriye'de görülen kolera salgını yüzünden Halep'ten tabur getirmek sorun olduysa da bu hastalığın Üçüncü Orduda görüldüğüne ilişkin hiçbir kanıt yoktur.

Aynı zamanda, 171.000 asker, *ilave* olarak Anadolu'da barınmaktaydı. Ama bu *ilaveler*'in yok denecek kadar az deneyimleri olduğu için, Üçüncü Orduya en az iki aylık bir denetimden sonra gönderilebiliyorlardı. Gerekli durumlarda, genellikle Orta ve Batı Anadolu'daki Birinci Sınıf *redif*'ler Makedonya'ya çağrılırlardı. Bunlar Makedonya'ya vardıkları zaman, *Mülşir*, Hilmi Paşanın onayıyla bu askerleri çatışmaların yoğun olduğu bölgelere yerleştirilmesi için emir verirdi.[16]

194.000 askerin 10.000'inin Yunan sınırında, en az 20.000'inin Kuzey Arnavutluk'u izlemek için Eski Sırbistan'da (Mitrovitza, Gilan), bir diğer 7.000'inin de Scutari bölgesinde, olası tehlikelere karşı hazır bulunması gerekiyordu.[17] Bazen sınır bölgelerindeki taburlar da ayaklanmaları bastırmak için çağrılmaktaydı. Osmanlı yetkilileri genellikle sınır boyundaki birlikleri pek çağırmak istemezlerdi. Çünkü bu, komşu ülkelerden gelebilecek bir saldırı ihtimalini artırdığı gibi, çetelerin de sınırdan kolayca geçmelerine sebep oluyordu.[18] Yine de *İllinden Ayaklanması* gibi acil durumlarda Anadolu'dan gelecek taburları beklemek çok zaman alacağından, sınırdaki birlikleri çağırmak zorunda kalmışlardır.

Askerlerin ve Subayların Durumu

Reform dönemi sırasında Üçüncü Ordu da bir değişim süreci geçirmekteydi. Reformların ilk yıllarında Makedonya'daki komutanların pek çoğu hala eski tip subaylardı. Bunlar Padişaha bağlılıklarıyla tanınmakta idiler, aynı zamanda, bazıları da Balkanlar'da ordu komutanlığı yaparak deneyim kazanmışlardı. Reformların başlangıç yıllarında, Üçüncü Orduya komuta eden Hayri Paşa, Yunan savaşında hizmet ederek deneyim kazanmış olmakla beraber, bir asker olarak yeterli başarıyı gösterememiştir.[19]

16. B.B.A. T.F.R. 1-A.S. 64/6308, 1326-6-20. (20 Temmuz 1908).
17. F.O. 195/2200, *op.cit.*, 7 Mayıs 1905.
18. F.O. 78/5268, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 11 Ağustos 1903; Bridge, *op.cit., Austro-Hungarian Documents*,, s.25.
19. F.O. 195/2200, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 25 Nisan 1905.

1907 yılında Hayri Paşa ölünce yerine Esat Paşa komutan oldu.[20] Esat Paşa çok iyi bir eğitim görmüş olmasına ve geçmiş deneyimleri sayesinde çok kapasiteli bir asker olmasına karşın, isyancı çeteleri bastırmakta ve orduda disiplin sağlamakta başarı elde edememiştir. O dönemde en sevilen subay, Almanya'da eğitim görmüş ve Manastır'da *Erkan-ı Harb* Seksiyonunun başı olarak görev yapan Ferit Paşa idi. Liberal düşünceleri ve yetenekleri kendisini genç *Erkan-ı Harbiye Mektebi* mezunları ve Makedonya'daki yabancı subaylar arasında popüler kılmıştır.

Üçüncü Ordu, isyancı çetelerle daha rahat uğraşabilmek için, beş bölgeye ayrılmıştı. Bunlar Selanik, Kosova, Manastır, Serez ve Kastori bölgeleri idi. Her bölgeye yüksek rütbeli bir subay komuta ediyordu. Bölge komutanları, çetelere karşı girişilen operasyonlardan ve kendi emirleri altındaki müfrezeler ile bunların komutanlarının faaliyetlerinden sorumlu idiler.[21] Kendi birliklerindeki her türlü gelişmeyi Üçüncü Ordu *Müşiri*'ne rapor etmek zorundaydılar.

Bölge komutanlarıyla *Müşir* arasında sık sık anlaşmazlıklar çıkmıştır. Özellikle Esat Paşa *Müşirliği* sırasında, Selanik'teki bölge komutanı Hüseyin Remzi Paşa'nın emirlerini göz ardı ettiğinden ve kendi bölgesiyle ilgili rapor sunmayı reddettiğinden yakınmıştır.[22] Bölge komutanları ile *Müşir* arasında işbirliği olmayışı, sadece yerel isyancı çetelerin işine yaramakla kalmayıp, aynı zamanda, ordunun farklı birimlerinde Jön Türk hareketinin gelişmesine de yol açmıştır.

Ayrıca bölge komutanları ne kendi bölgelerinde yeterli kontrol sağlayabilmişler, ne de hizmet süreleri boyunca fazla etkin bir rol oynamışlardır. Tek dikkati çeken komutan daha sonra Üçüncü Ordu *Müşiri* olan Serez bölge komutanı İbrahim Paşa olmuştur. Çalışkan bir komutan olmasına ve Bulgar çeteleri ile mücadele konusunda kendinden emin olmasına rağmen, Sandanski'nin Serez'deki çetelerinin yayılmasını engellemekte pek fazla başarı sağlayamamıştı.

Osmanlı yöneticileri Makedonya'daki şartlarla ilintili olarak ellerinden geldiği kadar çok mekteplinin Makedonya'ya atanmasına ve alaylıların yerini almasına karar vermişlerdi. Ayrıca *Nizam* taburlarının komutanlarının kesin olarak *Erkan-ı Harbiye Mektebi* mezunu olması da kararlaştırılmıştı.[23] Makedonya'ya gönderilen genç *Erkan-ı Harb* mezunları kurmay yüzbaşı rütbesiyle mezun oluyorlardı; iyi eğitilmiş ve en az bir Avrupa dilini bilmekteydiler. Bununla birlikte fazla pratik eğitimleri olmadığı gibi

20. B.B.A. Yıldız İrade-i Resmi, 29 Haziran 1323, (10 Temmuz 1907).
21. F.O. 195/2200, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 11 Mart 1905.
22. B.B.A. Y-E-E, Kısım:15, Evrak:74/9, Zarf:74, Karton:15.
23. KuK. 25-9, No.38, İstanbul, 3 Mart 1908.

gerilla savaşları hakkında da hiçbir bilgileri yoktu. Fakat Makedonya'ya geldikten hemen sonra müfreze komutanı olarak göreve başlıyorlardı. Reformların ilk yıllarında bu subaylar çetelerle olan çatışmalarda çok az etkin olabilmişlerdir. Bu durum onları başlangıçta başarısızlığa ve hayal kırıklığına itmiştir. Ancak, Makedonya'nın şartları onların çabucak pratik bir deneyim kazanabilmelerine uygun olduğundan, kendilerini kolayca kanıtlamakla kalmayıp, bölgedeki müfrezenin ve Müslüman halkın da güvenini kazanmışlardır.

1905 yılında *Harbiye*'den 622'si Piyade ve 58'i Süvari sınıfına katılan 680 subay mezun olmuştu. Yapılan araştırmada Üçüncü Orduya gönderilen bu mezunların tam sayısını bulmak mümkün olmamıştır. Yine de söz konusu olan dönem içinde alaylılarla mektepliler arasında giderek büyüyen bir farklılık oluştuğu bilinmektedir ve birçok mektepli Üçüncü Orduya tayin olmuştur: Özellikle Üçüncü Ordudaki bütün bataryalar genç *Erkan-ı Harb* mezunları tarafından kumanda ediliyordu.[24]

Bu genç subayların geldikleri bölgeler de farklı idi. Pek çoğu Batı Anadolu'dan ya da Balkanlar'dan geliyorduya da İstanbul'da doğup büyümüşlerdi. Genellikle mütevazı kesimlerin ya da memur ailelerin çocuklarıydılar.

1900 ile 1910 yılları arasında *Erkan-ı Harbiye Mektebi*'nden 300 subay mezun oldu.[25] Elimizdeki belgelere göre *Erkan-ı Harbiye Mektebi*'ne gitmiş olan Makedonyalı pek çok öğrenci bulunuyordu ve bunlar genellikle mezun olduktan sonra Üçüncü Orduya gönderiliyorlardı. Bunların arasında Ahmet Agah Efendi (Serez doğumlu, 1900 mezunu), Şükrü Naili Efendi (Selanik doğumlu, 1901 mezunu), Ali Fethi Efendi (Fethi Okyar, Perlepe doğumlu, 1903 mezunu), Cafer Tayyar Efendi (Piriştine doğumlu, 1903 mezunu) da bulunmaktadır.[26]

Enver Paşa da Makedonya'ya gönderilen genç subaylardan birisi idi. Enver Paşa İstanbul doğumlu olup, babası Ziraat Nezaretinde çalışan orta dereceli bir memurdu ve uzun süre Makedonya'da bulunmuştu. Bu nedenle, Enver Paşa, ilk askeri eğitimini Manastır'da almıştır. 1902 yılında *Erkan-ı Harbiye*'den mezun olduktan sonra hemen Manastır'daki Topçu Sınıfının 6. Bataryasına gönderildi. Yunan çeteleri ile mücadele eden ufak bir müfrezeye kumanda eden Enver Beyin başarısı ve becerisi, sadece Müslümanlar arasında değil, *vilayetler*'deki yabancılar arasında da ün yaptı.[27] Enver Paşanın sınıfındaki en iyi öğrenci Hafız Hakkı idi. Hafız Hakkı

24. Halil Erdoğan Cengiz, *Enver Paşa'nın Anıları, 1881-1908*, (İstanbul, 1991), s. 52-86.
25. M. İşkodra, *Erkan-ı Harbiye Mektebi'nin Tarihçesi*, (Ankara, 1965).
26. *Ibid*.
27. HHSTA, P.A. XII/189, Oppenheimer'den Goluchowski'ye, Selanik, 6 Nisan 1906.

Manastırlıydı ve önce Süvari birliğine daha sonra da Makedonya'daki Topçu birliğine gönderildi.[28] *Erkan-ı Harbiye Mektebi*'nden mezun olup da bu bölgeden gelmediği halde Makedonya'ya gönderilenler arasında 1901 yılı mezunu Aziz Kahire de (Mısri) bulunuyordu.[29] Habib Efendi de (Bolu doğumlu, 1903 mezunu) Manastır'a gönderilen askerlerdendir ve daha sonra Jön Türklerin Manastır kolunda aktif rol almıştır.[30]

İzmir bölgesi, Üçüncü Orduya asker sağlayan temel bölgeydi. Ayrıca, Makedonya *vilayetleri*'nde Osmanlı ve Pomak nüfustan gelen disiplinli askerler de bulunuyordu. Makedonya'daki durumdan hoşnut olmadıkları için askerlik çağına gelmiş olanlar arasından ve *redif* hizmeti döneminde bulunanlardan, Yunan sınırını aşarak Batıya, özellikle de Amerika'ya giden pek çok kişi olmuştur.[31] Makedonyalı *redifler* genel olarak kendilerini tam anlamıyla hizmet etmeye adamamış izlenimi veriyorlardı. Bu nedenle de genellikle İzmir'deki *nizam* taburu ve Aydın ve Denizli'deki *redif* taburları Makedonya'ya gönderilmekteydiler.

Ayrıca bu *redifler nizam* taburlarındaki asker sayısını 800'e tamamlamak için de kullanılıyorlardı.[32] Ancak Osmanlı yetkililer, esas olarak, Makedonya'daki Müslüman nüfustan oluşturulan *redif* ve *ilave*'lerin gerekliliğine inanmışlardı, çünkü, Anadolu'dan birlik getirmek çok zaman almaktaydı.[33]

Üçüncü Ordunun en büyük sorunu organizasyon eksikliğiydi. Alayların pek çoğunda, taburlar, bölgeye gelişigüzel yayılmışlardı. Bu yüzden de alay ve tugay komutanları birliklerini asla denetleyemiyorlardı. Komutanlar çoğu zaman daha küçük birimlerin nerede konakladıklarını ya da isyancılarla nasıl uğraşılması gerektiğini bilmiyorlardı. Yerel çetelerin saldırıları ile ilgilenmek zorunda kalanlar, genellikle deneyimsiz küçük rütbeli subaylardı ve tecrübeli çetelerle başedemiyorlardı.[34] Ayrıca demiryollarında ve köprülerde isyancı çetelerin geçişlerini denetleyecek nöbetçiler de bulunmuyordu.

Üçüncü Ordunun yüksek rütbeli komutanlarından Nasır Paşa her bölgede daha etkili bir dağıtım, köprü gibi hassas noktalarda sabit karakollar

28. Ayrıca İzmir doğumlu olan Kazım Karabekir tatillerinin bir kısmını Makedonya'da geçirirdi. 1905 yılında *Erkan-ı Harb* olarak mezun olur olmaz Manastır'a tayini için ısrar etti. Karabekir, K. *İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1896-1909*, (İstanbul, 1945>
29. Söz konusu dönemde, Aziz Kahire Manastır'daki Jön Türk hareketine katıldı. Daha sonra Jön Türk Döneminde Arap Birliği için yaptığı eylemlerden dolayı Enver Paşa tarafından istifaya zorlandı.
30. Mevcut materyaller tüm *Erkan-ı Harbiye* mezunlarının Makedonya'daki Jön Türk hareketine katıldığını gösterir.
31. B.B.A. Y-E-E-Tezkere, 82, 29 Muharrem 325 ve 1 Mart 323. (14 Mart 1907)
32. B.B.A. Yıldız Tasnifi Sadaret Resmi Maruzat, *op.cit.*, 120/10. Bunlar hizmetlerini *nizam*'da tamamlamış ve *redif* sınıfına geçmiş kişilerdi.
33. *Ibid.*
34. F.O. 195/2200, *op.cit.*, 11 Mart 1906.

kurulması gibi konulara yönelik bir formül önerdi.[35] Sarayın bu projeyi onaylamasına karşın bu öneri incelediğimiz dönem içinde uygulanamadı. Sonuç olarak, Osmanlı yetkililerinin ordudaki bozukluğunu düzeltmek için herhangi bir çaba gösterdiğine ilişkin ikna edici pek fazla kanıt bulunmamaktadır.

Üçüncü Ordunun aylık giderleri kuruş (piastres) üzerinden olmak üzere şu şekildeydi:

TABLO 2[36]

Birliklerin Giderleri

	Manastır	*Selanik* *Kosova*	*Soutari*	*Yunan* *Sınırı*	*Toplam*
Nizam Taburları	132.281	670.349	59.566		862.197
Süvari Sınıfı	24.300	60.367			85.667
Topçu Sınıfı	43.964	79.812	4.752		128.528
Mühendisler	4.730	11.806			16.536
Hisarlar		10.134	2.994		
Topçu Sınıfı					13.128
Yunan Sınırındaki					
Süvariler				10.282	
Piyade				118.503	
Topçu				8.137	
Hisarlar				10.481	
Topçu Birlikleri					
Yunan Sınırı için					
Toplam					147.403

Aylıkların ödenmesi sırasında pek çok kez borç ve gecikme sorunları ortaya çıkıyordu. Genel mali zorlukların yanı sıra, uzun bürokratik işlemler de ertelemelere neden oluyordu. Hazine ile Osmanlı Bankası arasındaki bürokratik işlemler gecikmelere neden oluyor ve askerler aylıklarını alana dek aylar geçiyordu.[37] Durum böyle olunca, askerler ve subaylar ban-

35. F.O. 195/2200. Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 7 Mayıs 1905. Nasır Paşa isyancılara karşı daha etkili olabilmek için aşağıdaki önerileri yapmıştır. "Her *muntaka* alay ve taburların tam işlev görecegi bölgelere ayrılmalıdır. Komuta etmekle görevli tüm subaylar kendi özel bölgelerindeki isyancı çetelerle uğraşmaktan sorumlu olacaklardır. Bu amaçla tabur komutanları bölgeyi kendi birlikleri arasında bölüp bunları, başıboş dolaşan çeteleri ele geçirecek şekilde düzenleyebilirler. Köprülerde ve önemli geçitlerde sabit karakollar kurulmalı ve isyancı çetelerin geçişleri denetim altına alınmalıdır. Demiryollarını gözetleyen gruplar daha iyi organize edilmeli, taburlara koruyacakları bölge iyice belirlenmiş olarak verilmeli ve diğer taburların çeşitli bölüklerine aynı yerler verilmemelidir.
36. F.O. 195/2226, "Military report for the year 1906". Bu istatistikler birliklerin ne kadarlı mal olduğunu gösteren en kesin bilgilerdir. Yine de başka kaynaklarla karşılaştırılmalıdır.
37. B.B.A. Yıldız Tasnifi, Resmi Maruzat Evrakı, 126/89, 1322-4-26. (10 Temmuz 1904)

kerlerden borç alarak %40 komisyon ödemek zorunda kalıyorlardı. Kimi zaman da Hükümet Osmanlı Bankasından en az %7 faizle borç almak zorunda kalarak borçlarını ödemeye çalışıyordu. Yine de, öteki ordularla karşılaştırıldığında, Üçüncü Ordu en düzenli ve en iyi ödeme yapılan ordu olarak biliniyordu.[38]

Bölgesel ve Yerel Baskıların Üçüncü Ordu Üzerindeki Etkisi

Osmanlı yetkilileri ve Padişah, yerel çete faaliyetlerini, hiçbir zaman ayrı bir sorun olarak görmemişler, Bulgaristan'ın ve büyük devletlerin Osmanlı toprakları üzerindeki emellerinin bir devamı olarak değerlendirmişlerdir. Bu yüzden de, Osmanlı Hükümeti, Avrupa *vilayetleri*'ne 150.000 ile 200.000 kadar asker yerleştirerek bunların getirdiği mali yüke katlanmak zorunda kalmıştır.[39]

Bölgeye fazla asker yığmanın yarattığı önemli bir sorun da diğer kesimlerdeki olası tehlikelere karşı savunma kapasitesinin sınırlandırılması idi. Örneğin, 1905 yılında Yemen isyanı sırasında, Balkanlar için ayrılmış *redifler* Anadolu'dan Yemen'e yollandıkları takdirde Bulgaristan'dan gelebilecek bir tehlike olasılığı çoğalabilecekti.[40] Ancak Saray, Yemen ayaklanmasının Müslümanların kutsal yerlerine yayılarak Padişahın Halifeliğini tehdit etmesi olasılığını da göz önünde bulundurmak zorundaydı. Sonunda 11. Yanya Tugayının bir kısmı ve çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Preveze taburu Yemen'e gönderildi. Yemen'de görev yapan Arnavut taburları, kontrol altında tutulması en zor tabur olduklarını gösterdiler ve Yemen'de savaşmaya karşı çıkıp geri dönmek istedikleri için isyana kalkıştılar.

Ayrıca Osmanlı yetkililerini özellikle endişelendiren bir konu da, Edirne'de İkinci Orduda görev yapan taburları çağırmak zorunda kalma olasılığı idi. Edirne'de her zaman için Bulgaristan saldırısı ve Bulgar çetelerinin eylemlerinde artış tehlikesi vardı. Yine de Osmanlı yetkilileri Makedonya'da artan çete faaliyetlerinden dolayı Edirne'deki taburların bir kısmını sık sık çağırmak zorunda kalıyorlardı.[41]

Makedonya topraklarındaki isyancı çete faaliyetlerinin yükü tamamiyle küçük rütbeli subayların üzerindeydi. 1907 yılında ise Osmanlı kuv-

38. F.O. 195/2226, *op.cit.*, "Military Report".
39. B.B.A. Y. Kamil Paşa Evrakı, 86/32, *op.cit.*, 3144.
40. F.O. 195/2200, İstanbul, 7 Mayıs 1905.
41. F.O. 195/2150, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 21 Nisan 1903.

vetlerinin çetelere karşı başarı sağlamaya başladığına ilişkin raporlar gelmeye başladı. Hilmi Paşa Osmanlı müfrezelerinin özellikle Yunan çeteleriyle savaşırken çok başarılı olduklarını saptayarak memnuniyetini belirtmişti. Bununla birlikte, Avusturya belgelerine göre, *Erkan-ı Harbiye* mezunlarının kumanda ettiği Osmanlı birlikleri özellikle Manastır'da olmak üzere pek fazla başarı sağlayamıyordu.[42]

Genelde tecrübeli subayların komutasındaki Yunan çetelerinin eylemlerinde de belirgin bir artış görülüyordu. Osmanlı birlikleri bazı kereler başarılı olsalar bile, bu durum Yunan çetelerinin faaliyetlerinin artışını ve Yunan hareketinin Makedonya'da gelişmesini engelleyememiştir.

Tahmin edilebileceği gibi, Makedonya *vilayetleri*'nde çetelerin gerilla tipi savaşla karşılaşmaları, ordunun disiplinini de etkiledi. *İlaveler* birçok kereler hizmet etmek zorunda bırakıldıkları için sorun yarattılar. *Redifler* ise garnizon ya da karakol hizmetleri için değil sadece savaş patlak verdiği zaman çağrılmak istiyorlardı. Bunlar, yerel davaya pek sıcak yaklaşmadıkları gibi Hristiyanlara da düşmanca davranıyorlardı. Hatta bir keresinde Anadolu kökenli bazı *redif* taburları Hristiyanlara karşı o kadar kötü davranmıştı ki, yetkililer onları bir daha göreve çağırmama kararı aldılar.[43] Askerlerin Müslümanlarla savaşmak istemeyerek, Djakova ve İpek dağlarında Arnavut çetelerle çarpışmayı reddettikleri durumlar da sık oluyordu.[44]

Arnavut askerler Hristiyanlara olan düşmanlıkları ve komutanlarına itaatsizlikleri ile tanınıyorlardı. Üçüncü Ordu *Müşiri* Hayri Paşa, Hristiyanlara karşı Arnavut kökenli *redif* taburlarını kullanmak istemiyordu; ancak bu isteği, İstanbul'daki *Harbiye Nezareti*'nin kararı ile geçersiz sayıldı. Bu gelişme ise, Üçüncü Ordu askerlerini daha da huzursuz etmiştir.

Osmanlı Ordusunun gerek moralinde, gerekse subayların ve askerlerin Padişaha olan bağlılıklarında sürekli bir azalma zaten söz konusuydu.[45] Makedonya'daki şartlar askerlerin içindeki bu duyguları iyice körükledi. Dahası son on, on beş yılda ihtilalci fikirler *Erkan-ı Harbiye Mektebi*'nde iyice yayılmıştı ve Padişahın İstanbul'daki Jön Türk hareketini bastırma çabaları bu gençleri vazgeçireceğine tersine iyice hırslandırmıştı[46] ve bu subaylar Makedonya şartlarında politik fikirlerini eyleme dönüştürme zamanının gelmiş olduğu kararına vardılar.

Padişah ve Osmanlı devlet adamları bölgesel güçlerle bağlantılı olarak Makedonya'daki Bulgar hareketinin Rusya tarafından desteklendiğine

42. KuK. 25-9/59, K.M. General Stabes, İstanbul, 30 Ekim 1905.
43. F.O. 195/2150, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 15 Aralık 1903.
44. F.O. 195/2150, Maunsell'den O'Conor'a, İstanbul, 6 Mayıs 1903.
45. F.O. 195/2226, "Report on the Ottoman Army for the year 1906".
46. KuK. 25-9/86, Giesl'den Friedrich Von Beck'e, İstanbul, 12 Aralık 1905.

ve önce Bulgaristan ile, sonra da Sırbistan ile savaşın kaçınılmaz olduğuna inanıyorlardı. Rusya'nın Osmanlı devletinin kalan parçalarını toplamak için sonunda bir hamle yapması bekleniyordu. Bu nedenle, Bulgaristan giderek büyüyen bir tehdit olarak görülüyordu.[47] Bulgar Hükümeti gerekli malzemeye ve 280.000–300.000 kişilik bir orduya sahipti ve söz konusu dönem içinde tank ve top satın alabilmek için daha da borçlandı.[48] Osmanlı yetkilileri aynı zamanda Sırpların da 353.122 kişilik bir orduyu istedikleri zaman seferber edebileceklerini biliyorlardı.[49] Osmanlı İmparatorluğuna bir tehdit de, "Eski Sırbistan" ile ilgili olarak Avusturya'dan gelmekteydi. Bu şartlar altında, Osmanlı İmparatorluğu da silah satın alabilmek için borçlanmakta ve Anadolu'daki *ilaveler* ve *redifler* dahil olmak üzere bu bölgesel tehditlere karşı koyabilmek için 600.000 askeri seferber edebilmek amacıyla hazırlıklar yapmaktaydı.[50]

1907 yılına gelindiğinde, Müslümanlar Makedonya reformlarının Avrupa Türkiyesi'nin iflasına yol açacağını görmüşlerdi; bölgedeki halk, reformlara olan inancını kaybetmiş ve Üçüncü Ordu içindeki hoşnutsuzluk iyice artmıştı. Dahası, Balkan devletlerinin oluşturduğu tehdit de giderek büyüyordu. Bazı Batılı askeri uzmanlara göre, eğer Osmanlı İmparatorluğu ile Bulgaristan arasında bir savaş çıksaydı, Bulgaristan Doğu Avrupa'nın Japonyası konumuna gelecekti.[51] Bu durum Avrupa *vilayetleri*'nde Osmanlı ordusunun yeniden düzenlenmesi gereğini doğurdu.

Yeni düzenleme daha çok Piyade sınıfını kapsıyordu, amacı da disiplin, izin konusunu ve askerlerin kalitesini ve mevcut durumları daha iyi bir hale getirmekti.[52] Karargâhları Selanik, Manastır ve Kosova'da olmak üzere üç tane yeni Piyade Alayı kuruldu. Elli altı tane birinci sınıf *redif* ve *nizam* taburu oluşturuldu.[53] Her tabur barış zamanı 430, savaş zamanı 800 asker bulunduracaktı. Bu taburlar çoğunlukla İkinci ve Üçüncü Ordudan elde edilirdi. Yeni taburlardaki sayısal eksiklikler *redif* ve *ihtiyatlar*'la tamamlanabilirdi. Askerleri Avrupa'daki, özellikle de Arnavut kökenli *redifler*'den sağlamak için özel bir çaba sarf edildi. Yeni düzenleme orduya fazla bir değişiklik getirmedi, çünkü uygulama gerekli planlama ve stratejiden yoksundu. İmparatorluğun değişik yerlerinden sürekli yeni birliklere ihti-

47. *op.cit.*, "Annual report on the Ottoman Army for the year 1906".
48. F.O. 371/202 "Annual report on Bulgaria".
49. F.O. 3717328, *op.cit.*, "Report on Serbia".
50. F.O. 195/2226, *op.cit.*.
51. W.O. 106/171, 1906, *op.cit.*
52. IKK Gistb "(General Stab) 25–9/48, İstanbul, 2 Aralık 1908 ve ayrıca *Militarische Wochenblatt 1908*.
53. HHSTA Botschaftsarchiv – Konstantinopel – 479, Militar 1905 – 1908, Paşa'dan Padişah'a, Mamuretür, 19 Ocak 1908.

yaç duyuluyordu ve görev süresi tamamlanan *redifler* geri gönderilemedikleri gibi paralarını da alamıyorlardı.[54]

Üçüncü Ordu, en yüksek kalitede genç subaylara ve diğer ordular içinde en fazla askeri güce sahip olmasıyla ünlüydü. Ayrıca en iyi organize olmuş ve en iyi silahlanmış kuvvet olarak da biliniyordu. Yine de, sürekli olarak çetecilerle uğraşmanın getirdiği zorluklar ve sıkıntılar, *vilayetler*'deki durumun daha da bozulmasına tanık olmak ve askerlerin içinde bulundukları bu zor şartlar altında çalışmaları, Makedonya'daki ordu içinde Jön Türk hareketinin büyümesine sebep olan ana etkenlerden biri olmuştur.

54. *Ibid.*

YEDİNCİ BÖLÜM

Makedonya Jandarması: 1904-1907

Jandarma Sistemi: 1879-1903

Jandarma Daire-i Merkeziye'si diye bilinen *Jandarma Teşkilatı*, 1879 yılında *Harbiye Nezareti*'nin[1] yetkisiyle kuruldu. jandarma kuvvetlerinin yapısını ve işlevini tam olarak belirten ayrıntılı bir *nizamname* düzenlendi. Burada jandarma birimlerinin mevcut sivil yönetim bölümlerine uygun bir biçimde yerleştirilmesine karar verildi. Bu sisteme göre *vilayetler*'e alaylar, *sancaklar*'a taburlar, kazalara da bölükler tahsis edilmişti. Ayrıca kazaların merkezleri dışında iki ya da üç kişiden oluşan küçük *müfrezeler*[2] ve her kazanın merkezinde Kaymakamın denetimi altında bir piyade birliği bulunuyordu.[3] Gönüllü olarak girilen jandarma kuvveti *nizam* ve *redif*ler'den oluşuyordu. Jandarmanın görevi özellikle ülkenin kırsal kesimlerinde güvenliği sağlamak ve polis teşkilatının bulunmadığı yerlerde polisin görevlerini yerine getirmekti.[4]

Osmanlı devlet adamlarının yeterli ve disiplinli bir jandarma kuvveti kurma çabaları XIX. yüzyılın sonuna kadar geçen süre içinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Önceki dönemde jandarma kuvvetleri gerek güvenlik gerekse de disiplin açısından tam bir sorumsuzluk örneği teşkil ediyordu.[5] Jandarma kuvvetinin kalitesi düşük, cehalet oranı yüksek, teçhizatı yetersiz ve ödemeleri de düzensizdi. Ayrıca jandarmaya bağlı *redifler*, kendilerine başka görevler için de ihtiyaç duyulması nedeniyle sık sık orduya çağrılıyorlardı. Diğer güvenlik güçleriyle kıyaslanınca, jandarma ordunun en önemsiz bölümüydü ve İmparatorluğun Doğu *vilayetleri*'nde jandarma görevi yapan düzensiz birliklerin eylemleri yüzünden de kötü bir üne sahipti.[6]

Makedonya *vilayetleri*'nde durumun bozulması ve bunun orduya yüklediği külfet sonucunda II. Abdülhamit ve *Babıâli* mevcut durumu düzeltmek için bir ıslahat programı düzenlemek zorunda kaldı. Bu programın öncelikli konularından biri Jandarma ve Polis teşkilatını yeniden düzenle-

1. Bkz. G.W.Swanson, "The Ottoman Police" *Contemporary History*, 1972.
2. B.B.A., Y-E-E, 113-47-30, "Jandarma Teşkilatının Organizasyonu", 8. Madde.
3. F.O. 195/2197, Clarke'den O'Conor'a, Selanik, Mart 1904.
4. B.B.A. Y-E-E, *op.cit.*., 140. Madde.
5. F.O. 195/2197, Clarke'den O'Conor'a, Selanik, Mart 1904.
6. Swanson, *op.cit.*.

mekti. İlk hedef, Hristiyanları jandarmaya almaktı. Osmanlı yetkilileri, *Jandarma Tensikatı*'na her *vilayet*'in nüfus dağılımı ile doğru orantılı olmak üzere, eş sayıda Hristiyan ve Müslüman alınmasını istiyorlardı.[7] Ancak Jandarma Teşkilatı, Hristiyanların ilgisini çekmedi; bu göreve girenler görevlerini tam anlamıyla yerine getirecek özelliklere sahip değillerdi.[8] Hristiyanların Teşkilata katılmada gösterdikleri isteksizlik, Avrupalıları hayal kırıklığına uğrattı; çünkü, Avrupalı yetkililer, yerel Hristiyanların yavaş yavaş Osmanlı subaylarının ve komutanlarının bulunduğu mevkilere gelmelerini istiyordu.[9]

Padişahın 1902 yılında yayınladığı *muhtıra*'da altı önemle çizilen konular, Jandarma Teşkilatındaki ödemelerin düzenli yapılması ve daha iyi teçhizat ve giysiler sağlanması idi.[10] Aynı dönemde, Askeri Akademi mezunları da jandarmaya katılmaya başladı. 1902 yazında, Makedonya Reform Komisyonu kuruldu ve Hilmi Paşa *üç vilayet*'in Müfettiş-i Umumi'liğine getirildi. Bu girişimlerin hiçbiri Avrupalıları tatmin etmedi ve bir yıl sonra *Mürzsteg*'de kendi reform programlarını hazırladılar.

Makedonya'daki gelişmelerle ilgili olarak, *Jandarma Tensikatı*'nın iki önemi bulunmaktadır. İlk olarak, *Jandarma Tensikatı*, Osmanlı yetkilileri ve halk arasında Avrupalıların varlığını, müdahalesini ve baskısını en fazla hissettiren reform olmuştur. İkincisi, *Jandarma Tensikatı* askeri kuvvetler içinde hoşnutsuzluğa yol açmıştır; dahası Osmanlı yetkilileri yabancı güdümlü jandarmanın bölgedeki diğer silahlı kuvvetlerin yerini almasından endişe ediyorlardı.

Bu nedenle Osmanlı yetkililer ve Müslümanlar *Jandarma Tensikatı*'nın uygulanması sırasında ellerinden geldiğince sorun çıkardılar. Aynı zamanda Batı ve Osmanlı tarih kaynaklarına göre Jandarma Teşkilatında Avrupalı subayların varlığı Jön Türk hareketinin Üçüncü Ordu içinde hızla yayılmasındaki en büyük nedenlerden biridir.

Jandarma Kuvvetlerinin Yeniden Örgütlenmesi[11]

Mürzsteg Tusarisi imzalandıktan sonra, Avusturya ve Rusya Hükümeti-

7. B.B.A. Y-E-E, Kısım I, No. 156/38, Zarf 156.
8. Hristiyanlardan jandarmaya girenler, genellikle Ortodoks rahiplerin jandarmaya girmeleri için baskı yaptıkları Karaferyalı ve Kassandralı Yunanlardı. Bunların hiçbir askeri eğitimi yoktu. Bir de daha önce orduda hizmet yapmamış olan Müslümanlar bulunuyordu. Bunların çoğu Girit, Bulgaristan, Bosna ve Arnavutluk'tan gelen mültecilerdi.
9. HHSTA, P.A. XII/316, Lisse Türkiye, XXXV, A Kral, Manastır, Eylül 1903.
10. B.B.A. Y-E-E, Kısım I, No. 156/38, Zarf 156, Padişah, Said Paşa'nın reform önerilerinden pek hoşnut olmasa da, vilayetlerdeki isyan hareketlerinin artması yüzünden, jandarma reformlarına olumlu bir yaklaşım sergiliyordu.
11. F.O. 195/2301, General Robilant'ın "The Reorganization of the Gendarmerie" adlı raporu.

nin ilk işi, Osmanlı Jandarma Teşkilatını düzenlemek üzere, *Jandarma Tensikatı Başkumandanı*[12] ile askeri delegeleri atamak oldu. Askeri delegeler kendi hükümetlerinin temsilcileri olarak kabul edilecek, maaş ödemeleri kendi devletleri tarafından yapılacak ve kendi ordularının üniformasını giyeceklerdi. Almanya, reform programında yer almak istememesine karşın, Major Von Alten'i Jandarma Okuluna müfettiş olarak gönderdi. Askeri delegelerin ve *Jandarma Tensikatı Başkumandanı*'nın gelişinden sonra, büyük devletlerin askeri ateşelerini de kapsayan, bir uluslararası Jandarma Komisyonu kuruldu.[13] Komisyon belli aralıklarla toplanıyordu ve Osmanlı yetkililer bu toplantılara katılamıyorlardı. Bir dizi toplantıdan sonra bu görüşmeler son buldu ve delegeler ıslahat ile ilgili önerilerini *Babıâli*'ye sundular.[14]

Komisyon toplantılarında beş konu görüşülmüştür. Öncelikle, kıdemli askeri delegelere ek olarak, General Degiorgis, Osmanlı hizmetinde iki yıl çalışacak, 25 yabancı subay daha alacak ve gerekirse bu subayların sayısı artırılabilecekti.[15] İkinci konu ise, jandarmanın komutası ile ilgiliydi. Yabancı subaylar, *Mürzsteg Tasarısı*'ndaki *Jandarma Tensikatı* ile ilgili maddeyi, kendilerine uygulama yetki ve sorumluluğu verildiği yolunda yorumlamışlardı.[16]

Yorum *Babıâli*'ye sunulduğunda, Osmanlı Hükümeti, reformların uy-

12. *Babıâli*'nin talebinin hemen ardından İtalyan Hükümeti İtalyan subaylarını Girit'teki başarılı operasyonları yüzünden Cagliarie'deki (Sardinia) İtalyan kuvvetlerine kumanda eden General Degiorgis'i aday gösterdi.
13. İlk toplantılar İstanbul'daki Avusturya Konsolosluğunda yapıldı ve bu toplantılara hiçbir Türk subayı alınmadı. Katılan subaylar ise şunlardı:

Jandarma Tensikatı Generali	General Degiorgis
Eğitim Okulları Müfettişi	Vali Von Alten
Avusturya Kurmay Subayı	Albay Salis-Sewis
Avusturya Askeri Ataşesi	Albay Baron Giesl
Fransız Kurmay Subayı	Albay Veraud
Fransız Askeri Ataşesi	Komutan Dupont
İngiliz Askeri Ataşesi	Albay Mounsell
İngiliz Kurmay Subayı	Albay Fairholme
Rus Kurmay Subayı	General Schostak
Rus Askeri Ataşesi	General Kalnie
İtalyan Askeri Ataşesi	Yüzbaşı Zampelel
İtalyan Kurmay Subayı	Albay Vall Signionle

Jandarma reformları sona erdikten sonra Komisyon sık sık Selanik'te yeniden Tensikat Generali'nin karargahında toplandı.
14. Bu toplantılar Şubat ayında son buldu ve *Babıâli*'ye öneriler 1904 Martı'nda yapıldı.
15. Her devletten 5 subay istenecekti. Bunlardan ikisi binbaşı, üçü de yüzbaşı rütbesinde olacaktı. Bu subaylar, Padişahın seçtiği kırmızı kol ağızlarına ve yakaya sahip açık mavi üniformalar giymek zorundaydılar. Rus, Avusturyalı ve Fransız subaylar kalpak, İngiliz ve İtalyan subaylar da fes giyecekti. Özellikle Mannastır olmak üzere Müslümanların çoğunlukta olduğu yerlerde fes giyen yabancı subayların fanatik Müslümanların çok fazla tepkisini çekmeyeceği düşünülüyordu.
16. HHSTA P.A./12 Viyana, 30 Mart 1904, "Memorandum zur Frage der Gendarmerie-Organisation in den drei Makedonischen Vilayets".

gulamasının Osmanlı yetkililerine verilmesi konusunda ısrar etti ve reformların en doğru biçimde uygulanacağını teyit etti. Osmanlı Hükümetinin yorumuna göre ise yabancı subayların tek görevi jandarma kuvvetlerini denetlemek olacaktı. Alman delegenin komisyona yaptığı baskı sonucu *Babıâli*'nin yorumu kabul edildi. Üçüncü konu da maaşların ödenmesi ile ilgiliydi. Maaşlar ve diğer tüm masraflar Osmanlı Hükümeti tarafından garanti edilecek ve Osmanlı Bankasına önceden yatırılacaktı. Ödemeler, Maliye Bakanlığının ya da valilerin müdahalesi olmadan doğrudan General Degiorgis'e yapılmak zorundaydı. Osmanlı Hükümeti bu önerilere hiçbir şekilde karşı çıkmadı. Dördüncü madde ise Jandarma Teşkilatındaki tüm görevlilerin maaşlarının artırılması konusu idi. Osmanlı yetkilileri bu noktayı, mevcut bütçeyi aşmadığı sürece kabul ettiler. Aynı zamanda karar verilmesi en uzun süren en son nokta da "Denetim (Tabur) Bölgeleri'nin belirlenmesi" konusu oldu.

Komisyon, Avusturya Askeri Ataşesi W.Giesl'in yaptığı öneriler doğrultusunda, beş adet denetim bölgesi kurmaya karar verdi. Bu düzenlemeye göre taburlar Üsküp, Manastır *vilayetleri* ile, Drama, Serez ve Selanik *sancakları*'na yerleştirilecekti. Her devlet, kendi askeri delegeleri ve diğer subayları bağlamında bir bölgeden sorumlu olacaktı. Bir sorun çıkma olasılığını ortadan kaldırmak amacıyla, her Avrupa devletine tek bölgenin denetimi verilmesi karara bağlanmıştı.[17]

Jandarma Tensikatı'nı uygulama yetkisi Osmanlı idarecilerine bırakıldığı halde, yabancı subayların görevlerindeki belirsizlik daha en baştan Osmanlı ve Avrupalı yetkililer arasında sorunlara neden oldu. Ayrıca Avrupa devletleri Osmanlı Askeri Teşkilatının nasıl çalıştığını ve Avrupa kontrollü bir jandarmanın *vilayetler*'deki Müslümanlar üzerinde nasıl bir etki yaratacağını hesaba katmamışlardı.

Yeni Jandarma Kuvvetinin Yapısı

Aynı, eski Jandarma Teşkilatında olduğu gibi, yeni sistemde de her *vilayet*'te bir alay, Serez ve Drama *sancakları*'nda da iki bağımsız tabur bulunuyordu.[18] Yeni sayılabilecek bir unsur ise *müfreze* idi. Yabancı askeri yetkililere göre iyi jandarma hizmeti *müfrezeler*'e bağlıydı. *Müfreze*, karakolda bulunan ve *müfreze* şefi tarafından yönetilen dört ya da daha fazla kişi-

17. Bkz. Ek VI. Serez Sancağı Fransa'ya, Drama Sancağı İngiltere'ye, Manastır Vilayeti İtalya'ya, Kosova Vilayeti Avusturya-Macaristan'a, Selanik Vilayeti Rusya'ya verilmişti.
18. Bkz. Ek XII.

den oluşmuş bir birimdi. Her *müfreze*, bulunduğu bölgedeki güvenliği sağlamakla sorumluydu ve her *müfreze*'den en az iki kişi sadece ana yolları değil, tüm bölgeyi kontrol etmek zorundaydı.

Asker Alma: 1904 – 1907

Özellikle üzerinde durulan konu, yeterli sayıda subay ve asker toplamaktı. Selanik'te biri subaylar, diğeri de yeni jandarmalar için olmak üzere iki okul kuruldu.

a) Erler Okulu'nda Kayıt ve Eğitim

Söz konusu yıllarda jandarmaya asker kaydetmek çok zor bir işti. Erler dört kategoride toplanıyordu. Bunlardan ilki, kendi rütbelerinde en iyi olan deneyimli jandarmaları kapsıyordu. İkinci grup ise, orduya hizmet eden ve özel *iradeler* sonucu jandarmaya gönderilen askerlerdi. Bunlar iki ayrı kaynaktan geliyorlardı: 1)*Nizam* askerleri,[19] çoğunlukla İzmir, Ankara, Konya ve Kastamonu bölgelerinden gelmekteydi; 2) Süresi dolmuş askerler (*İhtiyat*), disiplinli ve itaatkâr, ancak bölgede konuşulan dili bilmemekte ve öğrenmek de istememekteydiler. Bu durum nüfusun sadece Yunanca ve Bulgarca konuştuğu bölgelerde sorun yaratmıştır; 3) Askere alınma yaşı gelmemiş gönüllüler. Bunlar iyi eğitim almış ve % 50'si okuryazar olan gençlerdi, ancak gene de yaşları bu işe uygun değildi ve 4) Hristiyan gönüllüler.

Reformların başında, Hristiyanlar orduya girmekte hevesli görünüyorlardı. 1904-1905 yıllarında bazı alaylardaki Hristiyan asker sayısı % 20 kadar arttı, ancak 1904-1908 yılları genelinde tüm artış, % 10 civarında kaldı. Hristiyanların orduya olan ilgisi çabuk söndü, çünkü jandarma hizmetini çekici bulmadılar ve bazıları da Makedonya'da jandarmaya katılmanın kendi halklarına karşı bir hainlik olacağını düşündüler. Ayrıca jandarmaya katılmamaları için, kendi cemaatleri de baskı yapmaktaydı.

Reformlar Döneminde Degiorgis Paşa, pek çok sorunla karşılaştı ve ıslahattaki bozuklukları jandarmada yeterli asker olmamasına bağladı. Drama'daki İngiliz askeri delegesi Albay Bonham'a göre, *Jandarma Tensikatı*'nda üç ana sorun bulunuyordu. İlki, Osmanlı yetkililerinden, esas olarak da ordudan kaynaklanan sorundu. Sivil Müslümanlar orduya gitmek zorunda bulundukları için jandarmaya gönüllü katılamıyorlardı. Üçüncü kategoride de belirtildiği gibi, bazı durumlarda yerli halktan

19. *Nizamlar* her zaman yeterli olmuyorlardı. 1906 yılında Binbaşı Grogan'a (Askeri Eğitim Okulları Sorumlusu) göre, toplam 208 *Nizam* askerinden 133 tanesi kabul edilmiş, 75'i ise geri çevrilmişti.

gençler resmen orduya alınana kadar geçici olarak hizmet verebiliyorlardı. Bu askerler terhis olduklarında da jandarmaya katılma yaşını geçmiş oluyorlardı.

Serasker jandarmada hizmet etmek üzere asker transferi yapmayı birçok kez reddetti. 1905 yılında, Degiorgis, okulu kapatmaya bile karar vererek İtalya Kralından kendisini geriye çağırması için istekte bulundu. Osmanlı Hükümetinin projeye hiç destek vermediğini ve ondan dolayı da görevini yapamadığını belirtti. Padişah, ancak bu olaydan sonra bir *irade* yayınlamaya karar verdi ve *Üçüncü Ordu Müşiri, Harbiye Nezareti*'nden, Makedonya'da hizmet eden 300 erin *Erler Okulu*'na yerleştirmesi yolunda emir aldı. Ertesi yıl bir *irade* daha yayınladı ve Okula 146 er daha alındı.

İkinci sorun da, General Degiorgis'in evli askerleri kabul etmemesi idi. Sadece çok iyi bir sicile sahip başçavuş ve eski onbaşılar bazı hallerde evli bile olsalar kabul edileceklerdi. Sonuncu problem de jandarmadaki okuryazarlık oranıydı. Degiorgis jandarmaya sadece okuryazar olanları almak istiyordu.

Albay Bonham'ın da belirttiği gibi, sorunun esası, Osmanlı İmparatorluğunun gerçeklerini dikkate almayan reform ilkelerinin kabul edilmiş olmasıydı.

Jandarma Teşkilatına katılan herkes jandarma eri sayılana kadar *Erler Okulu*'nda eğitim görmek zorundaydı. Okul, Selanik'teki Üçüncü Ordu Karargahına yakın bir yerde bulunuyordu.[20] İlk dört yıl içinde okula 3267 kişi alındı ve sadece 200 kişi okulu bıraktı. Geri kalanlar alaylara katıldılar ve bir kısmı da *müfreze* şefi oldu. Okul, Major Von Alten'in denetiminde ve Teğmen Bonham'ın yönetimindeydi. *Erler Okulu, Jandarma Tensikatı* alanında Osmanlı ve Avrupalı yetkililerin uyum içinde çalıştıkları sayılı alanlardan biriydi ve okuldaki Avrupalı subaylar bu okuldan yetişen jandarmaların çok iyi bir örnek teşkil edeceğine inanıyorlardı. Bu da Von Alten'in çabalarıyla gerçekleşmişti. Von Alten, kendine yardım etmesi için asistanı Albay Medjid gibi iyi eğitim görmüş ya da eğitimlerini Almanya'da tamamlamış subaylar seçmeye itina göstermiştir.[21]

b) *Subay Okulu*'nda Kayıt ve Eğitim

Okulda üç tür asker alma mevcuttu. Bunlardan ilki teşkilatta kalması uygun görülen jandarma subayları ile reformlardan önce ordudan gelmiş

20. Askeri okuldaki eğitim Askeri Bilgiler, silah, beceri, teori, ateş etme, savaşsırasındaateşetme ve silahşörlük alanlarında askeri görevlerin öğretilmesini kapsıyordu. Ayrıca bu öğrencilere Jandarma hizmeti konusunda pratik bilgiler, ve dinsel eğitim veriliyor, okuryazar olmayanlara da okuma yazma öğretiliyordu.

21. G.F.M. 10/427, Von Alten'den Marschall'a, Temmuz 1904.

olan subaylardı. İkinci kategori ise ordudan gelen ve rütbelerini korumuş subaylardı. Sonuncu kategori de, okulda bir yıllık bir eğitimden geçtikten sonra astsubaylıktan subaylığa terfi edecek askerlerdi.[22] Bu okul Jandarma Teşkilatının ilk eğitim kurumuydu. Bir başka adı da St. Sophia Okuluydu ve Selanik'te bulunmaktaydı. 5 Ağustos 1904'de Okulun yönetimi İtalyan subay Rudolfi'ye verildi. Albay Bonham okuldaki disiplinden ve askeri eğitimden sorumluydu ve ayrıca Yüzbaşı ve Teğmen rütbelerinde iki de Osmanlı yardımcısı bulunuyordu. 1904-1908 yılları arasında 10 subay yetiştirme kursu yer almıştır. Bu kurslara 239 subay ve astsubay katıldı ve bunların 146'sı mezun olduktan sonra Jandarma Teşkilatına kabul edildi.

Jandarma Teşkilatı

a) Jandarmanın Sivil ve Askeri Görevleri[23]

Jandarma Kuvvetinde hizmet süresi beş yıldı ve göreve devam etmek isteyenlere bir üç yıl daha tanınmaktaydı. Jandarmanın sivil görevleri, yolları denetlemek, vergi toplayıcılara, yetkililere ve sivil halka refakat etmek ve posta hizmetlerinin düzenli yapılmasına yardımcı olmaktı.[24] Hapishanelerin korunmasına gelince, ikinci sınıf jandarmalar hapishanelerin içini, birinci sınıf jandarmalar da hapishanelerin dışını gözetlemekten sorumluydular.

Jandarmanın askeri görevleri arasında en bilinen iş orduya asker toplamaktı. Yetkililer jandarmanın yardımı olmadan asker toplayamıyorlardı. İkinci görevleri ise, askeri *müfrezeler*'in hizmetinde olmaktı. Burada jandarma tercümanlık ve rehberlik hizmeti görüyordu. Ancak jandarma çoğu kez kendi görevlerini bir anlamda ihmal etmek durumunda kalarak, orduya yardım etmek zorunda kalıyordu.

Silah donanımı eksikliği jandarma için her zaman sorun olmuştu. Reformların ilk yıllarında jandarma Martini tüfekleriyle donatılmıştı. Bu eski silahların durumu pek iyi değildi ve isyancılarla uğraşırken jandarmayı zor durumda bırakıyordu. 1907 yılındaki Askeri Konferanstan sonra, jandarmaya Osmanlı piyadelerinin kullandığı Mauser tüfekleri verildi.

22. Subay Okulundaki eğitim sürüyordu. Teorik eğitimde jandarma, polis ve yasalarla ilgili yönetmelikler ve talimatlar; pratik eğitimde de hizmet iletişimi, harap, temalik, eğitmenin teorisi ve pratiği, piyadeler için at binme, kılıç ve telgraf temel ilkeleri dersleri.
23. F.O. 195/2301, "Reorganization of the Gendarmerie" raporu; General Rehljant, s. 65.
24. Bazı kasabalarda ne telefon ne de postane bulunuyordu. Böyle yerlerde posta hizmetlerini yürütmek jandarmanın işiydi ve hiç harcırah almıyorlardı.

b) Yeniden Örgütlenen *Jandarma Tensikatı*ndaki Osmanlı Subayları

Osmanlı subayları yürütme/uygulama yetki ve sorumluluğuna sahip olmakla beraber, Avrupalı subayların sıkı denetimi altındaydılar. Bu durum da asıl yetkililerin kim olduğu konusunda sürekli karışıklık yaratmaktaydı.

> *Ben yürütme yetkisi olan bir komutan değilim. Türk subayına ne yapması gerektiğini söylerim ve eğer hata yaparsa cezalandırılan yine Türk subayı olur.*

İşte reformlar sırasında Osmanlı subaylarının içinde bulunduğu durum buydu.

Avrupalılar Osmanlı subaylarının performansından genel olarak memnundular ve iyi eğitim görmüş subayların jandarma kuvvetine büyük katkısı olacağına inanıyorlardı.[25] Bununla birlikte, Osmanlı subayları sık sık reformların dışında kalan birliklere ya da İmparatorluğun kötü durumda olan yerlerine gönderiliyorlardı.[26] Bu ikilem ya da bir Avrupalı subayın şikayeti yüzünden işini kaybeden de hep bir Osmanlı subayı oluyordu.[27]

Alay ya da tabur komutanları gibi yüksek rütbeli subayların görevleri aynı 1879 yılındaki Nizamnamede belirtildiği gibiydi.[28] 1904'teki Uluslararası Jandarma Komisyonu Konferansına göre en düşük rütbeli komutandan en yüksek rütbeli komutana kadar tüm subayların görevleri birbiriyle bağlantılıydı.

Mürzsteg Tasarısı'ndan sonraki tek değişiklik, komutan atamalarının büyük devletler tarafından onaylanmak zorunda olması ve denetimlerinin yabancı askeri yetkililer tarafından yapılması doğrultusunda oldu. Reformlardan önce, alay komutanları, Seraskere düzenli olarak rapor sunmak zorundaydılar ve denetimleri de Serasker tarafından atanmış müfettişlerce gerçekleştiriliyordu.[29]

Subaylar kendi bölgelerinin her noktasına yayılmış durumdaydılar. Kendilerinden ayrıca düzenli olarak anayolların dışındaki *mülfrezeler*'i de-

25. *Ibid.* B.B.A. T.F.R. I-A-S, 17/1653, Selanik, 21 Haziran 1904.
26. B.B.A. T.F.R. A-S., 368/4, 1321-4-1, (28 Mayıs 1903) T.F.R. 1-S.L. 1321-4-7. (3 Temmuz 1903) Serasker bunların atanmasını onaylamak zorundaydı ve daha sonra *Üçüncü Ordu müşiri*'ne haber vermek durumundaydı.
27. F.O. 195/2301, Bonham'dan O'Conor'a, Drama 29 Aralık 1907
28. 1879 Nizamnamesinin 67-69. maddeleri komutanların görevleri ile ilgiliydi. Alay komutanları, bütün taburların genel işleri, idaresi ve bütçesi ile ilgilenmek ve Seraskere rapor vermekle yükümlüydüler. Tabur komutanı ise birliklerin düzeni ile ilgilenmek ve alay komutanına devamlı bilgi vermek zorundaydı (Madde 77). Birliklerin kumandanı ise birliklerin işlemleri ile ilgilenmek ve tabur komutanına düzenli olarak rapor vermek zorundaydı.
29. Hubka, *op.cit.*, s. 18.

netlemeleri bekleniyordu. Bölgenin çok büyük olması ve zor yolculuk koşulları bu görevin yerine getirilmesini oldukça imkansız kılıyordu. Subaylar bununla da kalmayıp idari işlerde çok fazla zaman harcadıkları için kendi görevlerini aksatıyorlardı.

c) Jandarma Teşkilatında Avrupalı Subaylar

Mürzsteg'ten sonra, Tasarıyı denetleyen devletler, Makedonya Jandarma Teşkilatının yeniden düzenlenmesi için iki grup yabancı subay göndermeye karar verdiler. Birinci gruptakiler Osmanlı Hükümetinin hizmetindeydi ve gönüllü olarak bu işe girmişlerdi. İki yıllık bir hizmet vereceklerdi ve daha önceki ödeme ve aylıklarını alma hakkına sahip olmayacaklardı. Jandarmadan katılanlara öncelik tanınırken, ordudan, donanmadan ve kara kuvvetlerinden gelenler de göz ardı edilmedi.[30] Avrupalı subayların temel görevi jandarmanın günlük faaliyetlerini denetlemek, hatalı davranışları askeri delegelere ve Sivil Ajanlara bildirmekti. İkinci grubu oluşturan reformlardan sorumlu askeri delegeler General Degiorgis ile birlikte kendi hükümetlerinin hizmetindeydiler ve ödemeleri yine kendi hükümetleri tarafından yapılıyordu. Bunlar düzenli olarak Selanik'te biraraya gelerek *Jandarma Tensikatı*'nın ilerleyişini tartışıyor ve jandarmayı daha iyi teşkilatlandırmanın yollarını arıyorlardı.

Kararları ve önerileri *Müfettiş-i Umumi*'ye sunan ise çoğunlukla General Degiorgis oluyordu. Hilmi Paşa bunlarla ya kendi ilgileniyordu, ya da bunları *Babıâli*'nin dikkatine sunuyordu.

Askeri delegeler Makedonya'ya gelir gelmez ilk hedefleri jandarma ıslahatı için plan yapmak ve alayların karargahlarını belirlemek oldu.[31] Öncelik verdikleri ikinci husus ise alayların taburlara, birliklere vb nasıl bölüneceğini belirlemek olmuştur. Bu işlem sırasında, askeri delegeler, valilerin, kaymakamların ve mutasarrıfların görüşlerini de almak zorunda kalmışlardır. Üçüncü işleri ise gerekli masrafları belirlemek oldu.[32] *Jandarma Tensikatı* sistem olarak yerine oturur oturmaz, askeri delegeler, kendi bölgelerinin müfettişi gibi hareket etmeye başladılar.

30. Hubka, *op.cit.*, s. 18. Özellikle Avusturya kesimi olmak üzere, reformcular Hauptman Trunecek ve Oberlieutenant Durlack gibi bölgeyi bilen subayları seçmeye çalışıyorlardı. (Bu iki subay da daha evvel Bosna-Hersek'teki Jandarma Kuvvetlerinde görevli bulunmuşlardı).
31. Daha önceki sistemde olduğu gibi Selanik, Manastır ve Üsküp'te alaylar kurulacaktı. Askeri delegeler, Jandarma Teşkilatının yerel komutanlarına ve yerel yetkililere danışmak zorundaydılar.
32. Askeri delegeler giderleri üç ayrı kategoride hesaplamak zorundaydılar;
    a) kişisel (disiplin ve eğitim)
    b) yönetim (hesaplar ve giyim)
    c) görevler (hizmet ve halk güvenliğini ilgilendiren her konu).

Reformlar sırasında, jandarma teşkilatının ihtiyaçlarını ve işleyişini ilgilendiren konular, askeri delegelerin düzenli aralıklarla yapılan toplantılarında çözüme kavuşuyordu. Bu istekler Osmanlı İmparatorluğu tarafından kabul edilir edilmez, operasyonları kontrol eden, yine Avrupalı subaylar oldu. Ancak, jandarma, çoğu zaman, Avrupalı subayların onayı olmadan, üstlerinin istediği işleri yapmak zorunda kalıyordu. Bu durum Avrupalı ve Osmanlı yetkililerin arasında hoşnutsuzluğa sebep olmakta ve Avrupalılar hemen kendi hükümetlerine şikayette bulunmaktaydılar.

Reformlar Sırasında Jandarmanın Bütçesi[33]

Jandarma için ilk düzenli bütçe Merkezi Reform Servisi tarafından yapılmıştı. En büyük artış, 1907 yılında, subay aylıklarının artmasından ve bazı birliklerin yeniden düzenlenmesinden kaynaklandı.

Polis ve reformların dışındaki jandarma teşkilatları için gereken fonlar ayrıldıktan sonra, yeni projeler için yeni fonlar sağlamak oldukça zordu.[34] Yine de reformların dışında kalan jandarma kuvvetleri ile karşılaştırıldığında reform bölgesindeki Jandarma Teşkilatının ödemeleri düzenli, üniformaları daha iyi ve yeni karakollar ve kışlalar inşa etmek için bütçeleri daha elverişliydi.

Osmanlı Politikası ve Jandarma Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi: 1904–1907

Daha önce de söz edildiği gibi, *Mürzsteg Tasarısı*'nda Jandarma Teşkilatına getirilen tek değişiklik yabancı denetim ve eğitim olmuştu. Reform-

33. Jandarma'ya ayrılan bütçe, *op.cit.*, Robilant.

Mali Yıl	Solde crédit prevus	Dépenses effectues	Crédit prevus	Toplam
1903 (1319)	14.037.720	13.941.403	16.855.120	15.455.243
1904 (1320)	14.740.349	14.099.056	16.375.787	15.223.098
1905 (1321)	17.440.953	16.708.180	19.109.203	18.106.439

* Central Reorganization Service

34. Reformların dışında kalan Jandarma Teşkilatı için sadece 8.201.000 Osmanlı Lirası ayrılmıştı. B.B.A. Y.P.R.K.A. 31/3073, 1324-8-7 (26 Eylül 1906).

ların başından itibaren *Babıâli* ve Padişah, *Harbiye* mezunu iyi eğitimli subayların Teşkilatı denetlemek için gereken standartlara sahip oldukları ve Avrupalılara hiç ihtiyaç olmadığı görüşündeydiler. Yine de bir iyi niyet göstergesi olarak Osmanlı Hükümeti tasarıyı prensipte kabul etti.[35]

Reformların başında Osmanlı yetkililerinin ileri sürdüğü iki koşul bulunuyordu. Bunlardan ilki, Osmanlı yönetiminin; Avrupalıların, Jandarma Teşkilatında uygulama yetkisine sahip olma isteklerini kabul etmemesiydi. Jandarma, Osmanlı Askeri Teşkilatının bir parçasıydı ve reformlar Osmanlı Hükümetinin saygınlığını ve egemenlik haklarını ihlal edemezdi. Yine de hükümet *Müfettiş-i Umumi* Degiorgis Paşaya tam destek vermesi ve ona görevini başarıyla tamamlaması için her türlü yardımda bulunması yolunda Hilmi Paşaya gerekli emirleri vermeye hazırdı.[36] İkinci koşul da Osmanlı İmparatorluğunun hizmetine fazladan yabancı subay alınması ile ilgiliydi. Bunlar askeri delegelere ek olarak alınmışlardı. Bu durum *Babıâli* tarafından bir kereliğine olmak üzere kabul edildi ve sayılarının 25'i aşmaması ve görevlerinin *Tensikat Generali*'ne yardımcı olmakla kısıtlanması istendi.[37]

Avrupa devletleri bu ikinci koşulu göz ardı ederek ilk grup subay geldikten sonra başkalarını da yollamayı sürdürdü. Bu durum, daha reformların en başında Osmanlı yetkililer arasında hoşnutsuzluğa neden oldu ve *Babıâli* Avusturya ve Rus Büyükelçilerini böyle bir olay bir daha tekrarlandığında reform projesinden vazgeçmekle tehdit etti.[38] Ancak Osmanlı yetkilileri herhangi bir sürtüşmeye neden olmamak için Avrupalıların isteklerini kabul etmek zorunda kaldılar.

Reformların ilk yıllarından itibaren, Degiorgis Paşa, Uluslararası Jandarma Komisyonunda alınan kararlar bağlamında bir sözcü gibi davranmıştır.[39] General Degiorgis ve Hilmi Paşa, Teşkilatın gelişimi ve ihtiyaçları hakkında düzenli olarak haberleşiyorlardı. Bu haberleşmeler genellikle Avrupalıların fazla subay ihtiyacı,[40] bazı alaylarda ek tabur kurma[41] ya da alacakları olan subaylara ödeme yapılması gibi konuları kapsıyordu. *Tensikat Generali*, ayrıca Avrupalı subayların ayrılmaları ve hatta yıllık izne çıkmaları konularında Hilmi Paşaya bilgi veriyordu.

Hilmi Paşa ve General Degiorgis arasındaki varlığı bilinen düşmanlık,

35. BBA. İrade-i Hariciye, 10, 26 Zil-hicce 321 ve 1 Mart 320 (14 Mart 1904)
36. F.O. 195/2185, Fairholme'den O'Conor'a, İstanbul, 16 Şubat 1905.
37. B.B.A. İrade-i Hariciye 12, 25 Ramazan 1322 ve 20 Teşrin-i Sani 1320. (3 Aralık 1904)
38. B.B.A. Yıldız Resmi, Sadaret Defteri 2430, Dosya 128, Vesika 72.
39. Jandarma Teşkilatı Komisyonu 1904 yılında kuruldu. 1904 ve 1907 yılları arasında yıllık 4 büyük toplantı yapıldı.
40. B.B.A. T-F-R, 1-A.S., 40/3907, 1/14 Temmuz 1906, Degiorgis'ten Hilmi'ye.
41. B.B.A. T.F.R. 1-S.L., 85/8423, 1323-7-(28 Eylül 1905), Degiorgis'ten Hilmi'ye

haberleşme faaliyetlerine yansımıyordu ve General Degiorgis'ten pek şikayet gelmiyordu. Degiorgis sadece bazı durumlarda çeşitli *vilayetler*'in sakinleri hakkında şikayette bulunmuştur, çünkü, bunlar dertlerini Avrupalı subaylar yerine doğrudan *Müfettiş-i Umumi*'ye, Alay Komutanına ya da Valiye iletmekteydiler ve bu yüzden de bölgedeki yabancı subaylara bilgi geç ve dolaylı yoldan ulaşmaktaydı.

Reformların ilk yıllarında, Osmanlı yetkililer olası düşmanlıkları engellemek için bu isteklere büyük önem verdiler. Bu işbirliği Teşkilatta gelişmeler sağladı, Osmanlı yetkililer özellikle Avusturyalılar bölgesindeki Avrupalı subaylarla olan ilişkilerinden memnundular.[42] Ancak bu, yerel isyancıların eylemlerinde bir azalma olduğu ya da Osmanlı yetkililerinin reformlara karşı tutumlarında bir değişiklik olduğu anlamına gelmiyordu.

Bununla birlikte, Jandarma Teşkilatındaki "gelişmeler" Avrupalıları, mevcut koşulları sadece kendi varlıklarının düzene sokabileceği inancına yöneltti ve bu anlayış da sayılarının artırılması konusunda ısrar etmeleri için cesaret verdi. *Babıâli*'nin yabancı subayların Osmanlı subaylarla değiştirilmesi önerisi hiçbir zaman dikkate alınmadı. Aynı zamanda, Avrupalı yetkililer, Osmanlı Hükümetinin jandarmayı küçük gördüğüne, yeni jandarma yönetimine taraftar olmadığına ve her konuda engelleyici bir tutum takındığına inanmışlardı. Avrupalılar bu davranışı kısmen Osmanlıların jandarmanın görevlerini tam olarak bilmeyişine, kısmen yabancı müdahaleye içerlemelerine ve esas olarak da eskiden Osmanlı yetkililerinin işine gelen ve reformlarla engellenen bazı durumlar karşısındaki tutumlarına bağladılar.[43] İngiliz askeri delegelerinden Albay Fairholme'un aşağıdaki analizi pek çok açıdan gerçekleri yansıtıyordu.

Jandarma Teşkilatı Osmanlı İmparatorluğunda yeni bir kurumdu ve geçmişte kötü bir üne sahipti.[44] Makedonya'da jandarma çok zor koşullarda çahşmak zorunda kalmış ve silahlı kuvvetlere, polise ve adli yetkililere yardım etmiş, hatta bazen onların görevlerini devralmıştı. Reformlarla birlikte jandarmanın şartlarını düzeltmek ve maaşların diğer birimlerden daha düzenli ödenmesini sağlamak için bir adım atılmış oldu.[45] Bu gelişme ise, elbette, diğer güvenlik kuvvetlerinde hoşnutsuzluğa yol açtı. Yine de yetkililerin engelleyici yaklaşımının altında daha önemli nedenler yatı-

42. KuK, Pres., 1007, 80-4/4, Res. 150.

43. F.O. 195/2108, Fairholme'dan O'Conor'a, Drama, 19 Kasım 1905.

44. BOA, Y.E.E. 110 47/30, Jandarma Yönetmeliği; Madde 276. Bu maddeye göre jandarmalar merkezi idarenin emri olmadan hiç kimseyi tutuklayamazlar. Jandarma subaylarından ya da jandarmadan her hangi bir kişi bu kurala uymadığında cezalandırılacaktır.

45. BOA, T.F.H.I., 18/1702, 1321-0-16. (8 Eylül 1903) Bu dokümanda Selanik Valisi, *Müfettiş-i Umumi*'ye ödeme ayrıcalığının ordudan önce jandarma ve polise verilmesi gerektiğini yazmıştır.

yordu. Albay Fairholme'un da belirttiği gibi, engelleyici yaklaşımın çekirdeğini yabancı müdahalenin artması ile ilgili endişeler oluşturuyordu.

Reformlara en büyük engel, Serasker Rıza Paşadan geldi. Bunun da nedeni kısmen Avrupalıların istekleri yüzünden yetkilerinin kısıtlanması, kısmen de reformların uygulanması sırasında Osmanlı yönetim işlerine doğrudan müdahale ediliyor olması idi. *Jandarma Tensikat Başkomutanı, Serasker*'in, Jandarma Tensikat Programına başından beri karşı olduğuna ve Avrupa'nın çabalarını geçersiz kılmak için elinden geleni yaptığına inanıyordu.[46]

Avrupa, *Babıâli*'ye jandarmanın isyancılarla başa çıkabilmesi için daha fazla güce sahip olması gerektiği düşüncesiyle jandarma birimlerinin artırılması önerisinde bulunduğu zaman, Serasker Rıza Paşa, isyancılarla uğraşmanın ordunun görevi olduğunu savundu.[47] Serasker'e göre jandarma sadece askeri kuvvetler bölgeye gelene kadar sorumlu olabilir ve ancak çok özel durumlarda yetki alanları genişletilebilirdi.[48]

Osmanlı yetkilileri, Reformların başından itibaren Avrupa devletlerinin çetelerle uğraşmak için yabancı denetimli bir jandarma kuvveti oluşturulmasını arzuladıklarını biliyordu. Fakat Osmanlı yetkililer Jandarma Teşkilatının gerek askeri, gerekse de politik açıdan böyle bir yükü kaldıramayacağı konusunda ısrar etmekteydiler. Ne 1879 tarihli Nizamnamede ne de *Mürzsteg*'te jandarmanın isyancılarla tek başına uğraşmasını gerektiren bir madde vardı. Teşkilat henüz çok yeniydi ve çok gelişmiş silahlar kullanan çetelerle mücadele edecek malzemeye ve eğitime sahip değildi. Politik açıdan Jandarma Teşkilatı Avrupa güdümlü bir örgüttü. Bölgedeki yabancı subaylar kendi görevlerinin dışına taşarak politika ve "yerli halkın çıkarları" konusunda Osmanlı yetkililerle tartışmaya çok fazla zaman ayırıyorlardı.[49] Ayrıca Osmanlı ve Avrupa kaynaklı belgelere göre, başta Albay Elliot olmak üzere, İngiliz subaylar, Bulgar çete reisi Gruev ile temas halindeydiler.[50] Yabancı subayların içinde bulundukları konum onlara kendi bölgelerindeki politik olayların içine girme fırsatı veriyordu. Bazı subaylar kendi görev alanlarının dışına çıkarak Osmanlı yönetimine karışmakta ve hükümetlerine bilgi göndermekteydiler.

Osmanlı yetkilileri, yabancı subayların bu faaliyetlerinin farkındaydılar ve Avrupalıların varlığının Makedonya'da *Jandarma Tensikatı*'ndan çok daha başka amaçları olduğu inancındaydılar. Bu nedenle, çetelerle uğraşmak gibi hassas bir görevin Avrupa güdümlü bir teşkilata bırakılamayacağına inanıyorlardı.

46. F.O. 195/2197, Fairholme'den O'Conor'a, Drama, 19 Kasım 1905.
47. B.B.A. *op.cit.*, Maruzat Defteri: 13743.
48. B.B.A. Yıldız Resmi, Maruzat Defteri: 14340, 9 Zil-hicce 324 ve 10 Kanun-i Sani 322. (23 Ocak 1907)
49. F.O. 195/2267, Bonham'dan O'Conor'a, Drama, 29 Kasım 1907.
50. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 159/116, 1325-7-17. (26 Agustos 1907)

Vilayetler'deki Müslüman halk, yabancı subayların varlığından hiç hoşnut değildi.[51] Rus subaylar, Bulgarların tarafını tutuyorlardı. Öte yandan Drama'daki Yunanlılar *vilayet*'teki Adli Komisyonun İngiliz subayların denetiminde olduğuna inanmakta ve bu durumdan hoşnutsuzluklarını bildirmekteydiler.[52] Avusturyalılarla Kosova'da yaşayan Arnavutlar arasındaki ilişkiler ise son derece kötüydü. Arnavutlar sürekli olarak Avusturyalı subaylardan şikayet ediyorlardı.[53]

Makedonya *vilayetleri*'ndeki Avrupalılarla, halk ve yetkililer arasında giderek artan düşmanlığın tüm yükü Hilmi Paşanın üzerine biniyordu. *Müfettiş-i Umumi*, bir yandan *Babıâli* ile Sarayın neden olduğu sorunları çözmeye uğraşırken, bir yandan da büyük güçlerin bitmeyen istekleri ve *vilayetler*'deki sivillerin şikayetleri ile ilgilenmek zorunda kalıyordu. Bu koşullar, *Jandarma Tensikatı* ile ilgili konularda Hilmi Paşayı otoriter davranmaya itti.

Müfettiş-i Umumi'nin reformlara giderek daha fazla karışması, *Tensikat Generali*'nin isteklerinin göz ardı edilmesi ve emirlerin değiştirilmesi konularını da kapsıyordu. Hilmi Paşa, yetki sınırları içinde kalan yabancı subayların rolünü, önemsiz ayrıntıları denetlemek yoluyla kısıtlamak istiyordu.[54] Hilmi Paşanın buyaklaşımı, Osmanlılarla Avrupalıların arasındaki gerilimi iyice alevlendirdi.

Çetelerin faaliyetlerinin artması ve gerginliğin giderek büyümesi Avrupa devletlerinin isteklerinin giderek fazlalaşmasına yol açmıştır. Bu çerçevede, Avrupalı devletler 1907 yılında yabancı subayların Jandarma Teşkilatında uygulama yetkisine sahip olmaları talebi ile çetelerle başa çıkabilmeleri için ek kuvvetler oluşturulması konusunu kapsayan yeni öneriler getirdiler. Aynı zamanda, Avrupalılar Mali Komisyon yoluyla Jandarma Teşkilatı ve bütçesiyle ilgili kararları istedikleri şekilde yönlendirebiliyorlardı. Bu nedenle, Osmanlı yetkililerinin jandarma kuvvetleri üzerindeki uygulama yetki ve sorumluluğu giderek sembolik olmaya başlamıştır.

Makedonya *vilayetleri*'nde giderek bozulan duruma Osmanlı Hükümetinin yeterli müdahaleyi yapamaması, fakat daha da önemlisi, *Jandarma Tensikatı* yüzüden bölgede giderek artan yabancı müdahalesi bir "Türk Cemiyeti"nin[55] kurulmasına ve hızla büyümesine yol açan en önemli nedenlerden biridir.

51. HHSTA P.A. XL- Interna, Von Salis, Selanik, 9 Mayıs 1904.
52. F.O. 195/2197, Fairholme'dan O'Conor'a, Drama, 19 Kasım 1905.
53. KuK. Pras., 80-13/1, Truneck'ten KuK Kriegsministerium'a, Üsküp, 29 Nisan 1907.
54. F.O. 195/2267, Bonham'dan O'Conor'a, Drama, 12 Eylül 1907.
55. F.O. 195/2267, Bonham'dan O'Conor'a, Drama, 29 Aralık 1907. Avrupalı subaylar özellikle Manastır ve Ohri'de Jön Türklerin giderek büyüyen hareketlerinin farkındaydılar ve bunu Türk Cemiyeti diye adlandırdılar. Ancak subayların büyük çoğunluğu "Cemiyet"in esas amacını anlayamadı. Ohri'deki İtalyan subay Muricchio'nun Albay Bonham'a söylediklerine göre, bu Türk Cemiyeti, Hristiyanları, bilhassa Bulgarları yok etmeye ant içmiş bir cemiyetti.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

Makedonya Reformları ve Güvenlik Güçleri: 1904 – 1907

Jandarma ve Ordu 1879–1903

Silahlı kuvvetler ile jandarma gücü arasındaki ilişki daima kendine özgü bir nitelik taşımıştır. Jandarma Teşkilatı *Harbiye Nezareti*'nin yetkisi altında kurulmuş olsa da, jandarmalara hiçbir zaman diğer ordu mensuplarının sahip olduğu konum ve ayrıcalıklar verilmemiştir. Jandarma ve ordunun birlikte hareket ettiği durumlarda, komuta daima *nizam* askerlerinin elinde olmuştur. Sadece jandarmanın *nizam*'a dahil olup da jandarma kuvvetleri içerisinde hizmet verdiği durumlarda komuta kıdemli subaylara verilirdi.[1] *Nizam* ve *redif* subayları ve erleri jandarma kuvvetlerinde görev yaptıklarında, ordu mensuplarının konumunu kazanır, ancak jandarma maaşı alırlardı.

Jandarmanın işlevi, ordunun verimli çalışabilmesini sağlamak üzere orduya yardım etmek ve bilgi sağlamaktı. Yerel kargaşaların meydana geldiği bölgelerde jandarmanın ordunun yükünü hafifletmesi beklenirdi. Ancak 1879 Jandarma Nizamnamesi, jandarmaların yerel kargaşalarla uğraşamayacaklarını, yalnız olaylar hakkında silahlı kuvvetlere bilgi sağlamakla yükümlü olduklarını vurgulamaktaydı.[2]

Askerlerin hatalı davranışlarını sivil yetkililere bildirmek, asker kaçaklarını yakalamak, *redif* ve *mustahfızlar*'ın düzenli toplanmasını sağlamak da jandarma subaylarının görevleri arasındaydı.[3]

1903 yılında, bütün İmparatorluk dahilindeki jandarma kuvvetleri

1. B.B.A. Y.E.E., *op.cit*, 113-47-30, Madde 66.
2. B.B.A. Y.E.E., *op.cit*, 113-47-30, Madde 64-65.
3. B.B.A. Y.E.E., *op.cit*, 113-47-30.

41.975 er ve subaydan oluşmaktaydı. Ancak, teşkilatın Doğu'daki *altı vilayet*'te (*vilayât-i sitte*) konuşlandırılmış küçük bir bölümü ile Makedonya'daki kısmı jandarmanın görevlerini hakkıyla yerine getirebilecek biçimde örgütlenmişti. Jandarma kuvvetlerinin geri kalan kısmı ise Osmanlı Hükümeti için ciddi bir yük oluşturuyordu ve yeniden örgütlenmesi gerekliydi.

Yüzyılın başında, Osmanlının doğu vilayetlerindeki yerel isyanlarla mücadelesinde, silahlı kuvvetlerle jandarma arasında gerçekleştirilen işbirliğine bağlı olarak ciddi bir gelişme vardı. Kuzey Mezopotamya bölgelerinde göçebe Araplarla Kürt aşiretleri arasında sorunlar mevcuttu. Bu bölgelerde atlı piyade bölükleri jandarmaya bağlıydı ve bu bölüklerin diğer jandarma birlikleriyle ortak çalışmaları verimli sonuçlar vermekteydi.[4] Bu bölükler Halep, Musul, Deir-ez-Zor ve Bağdat'ın yanısıra Ermeni isyancılarla mücadele için Bitlis ve Erzurum'da da bölgeyi ve aşiret törelerini iyi bilen Çerkez nüfustan oluşturulmaktaydı. Bu güç içinde ordudan gelen ve geçici bir süre için jandarmaya gönderilenler de vardı. Ayrıca halktan gönüllülerin oluşturduğu katırlı piyadeler mevcuttu. Bu son grup devamlı olarak jandarmaya bağlıydı ve atlı piyadelerden biraz daha fazla maaş almaktaydılar.[5]

Jandarma Teşkilatına girmek Makedonya'daki halk arasında hiçbir zaman popüler olmamıştı, jandarmalar genellikle *nizam*'dan getirildikleri için bölgeyi iyi bilmiyorlardı. Jandarmaların çoğu yerel sorunlara sempati duymuyordu ve bu nedenle, Makedonya'daki jandarma hiçbir zaman doğu bölgelerdeki jandarma kuvvetleri kadar başarılı olamadı.

Avrupa reformlarının uygulanmaya başlamasıyla birlikte, jandarmanın çalışma şartları ve konumunda iyileşme görüldü, ancak bu durum Üçüncü Ordu erleri ve subayları arasında rahatsızlık yarattı. Daha önemlisi, dış güçlerin "*Jandarma Tensikatı*" adı altında Makedonya *vilayetleri*'nin iç işlerine müdahalesi, Makedonya'daki ordu ve jandarma birlikleri arasında ciddi bir huzursuzluk yarattı. Bu durum Jön Türk hareketinin imparatorluğun başka bir bölgesinde değil de Üçüncü Ordu içinde hızla gelişmesinin temel nedenlerinden biriydi.

4. F.O. 195/2200, Maunsell'den O'Conor'a, Tarabya, 30 Temmuz 1905.
5. F.O. 195/2200, *op.cit*, 30 Temmuz 1905.

Makedonya'da Ordu Kuvvetleri ile Yenilenen Jandarma Arasında Düşmanlığın Doğması, "Dış Müdahale'den Hoşnutsuzluk"

Reformlara başlanmasından sonra, Osmanlı yetkilileri, daha fazla sayıda iyi eğitim görmüş subayın, *nizam*'dan alınarak, Makedonya'da *Tensikat* edilmekte olan Jandarma ve Üçüncü Ordu birliklerinde hizmete verilmesi politikası üstünde durdular. Bu subaylar, becerilerini kanıtladıkları zaman, bölgede çok sayıda yabancı subayın bulunmasına artık gerek kalmayacağı umuluyordu. Osmanlı yöneticilerine göre, yabancı subayların sayısında bir indirime gidilmediği takdirde, farklı unsurlar içerisinde ve özellikle Müslümanlar arasında, milli duygular harekete geçirilmiş olacaktı.[6]

Beklenildiği gibi, yabancı subayların gelişi bölgedeki Müslümanlar arasında hoşnutsuzluk ve öfke yarattı. Bu çevreler, yabancıların Osmanlı askerlerine komuta etme ve Osmanlı yönetiminin iç işlerine karışma hakkı olmaması gerektiğini düşünüyorlardı. Mevcut durum Padişaha büyük bir hakaret ve Padişahın egemenlik haklarına karşı bir tehdit olarak değerlendiriliyordu.[7]

Osmanlı belgeleri, Avrupalı subaylara karşı esas protestonun geniş bir Müslüman Arnavut nüfusun yaşadığı Kosova'da gerçekleştiğini yazmaktadır.[8] Müslümanlar reformların başlangıcından itibaren yabancı subaylara karşı olmuşlardı. Yabancı subaylar ile siviller arasında karşılıklı kışkırtmalar sıkça görülmekteydi.[9]

Yabancı subaylar, halkın tutumunu ve silah taşıyıp taşımadığını düzenli olarak kontrol ederlerdi. Bu subayların sivillere müdahale etme hakları yoktu, ancak Osmanlı yetkilileri yabancı subayları kendilerine düşman etmek istemediler ve dolayısıyla sivillerle yabancı subayların karşı karşıya geldiği durumlarda, cezalandırılan taraf genellikle siviller oldu.[10] Arnavutlar Kosova'da Avusturyalıların mevcudiyetinden hayal kırıklığına uğramışlardı ve Avusturyalı subayların tutumu yalnızca mevcut huzursuzluğun artmasına yol açtı. Genel olarak Avrupalı yetkililer bölgeye yerleşir yerleşmez *vilayet*lerin sivil ve askeri yöneticileri ile aralarında düşmanlık

6. B.B.A. İrade-i Hariciye, *op.cit*, 10.
7. B.B.A., TFR-I-IŞ, 115, 13-4-1319 (27-4-1903).
8. B.B.A., TFR-I-KV, 27-2-1904.
9. KuK. Pres., 80-16/3, Pallavicini'den Aehrenthal'a, Yenikôy, 15 Haziran 1907
10. B.B.A., TFR-I-KV, Dosya 3429, 30-5-1322.

başgösterdi. Bu düşmanlık, ayrıca, reformlar döneminde hızla artış kaydetmiştir.[11]

Reform dönemi boyunca, yabancı subaylar, İstanbul'dan, sürekli olarak, jandarmanın ve kendilerinin, özellikle yerel isyanlarla mücadeleye ilişkin yetkilerinin artırılmasını talep ettiler.[12] Bu çerçevede, Aralık 1906'da toplanan Askeri Komisyon Konferansında, Avrupa devletlerinin Osmanlı Hükümetinden taleplerini dile getiren bir *muhtıra* hazırlandı. Vurgulanan ilk nokta, jandarmanın ordu birlikleriyle birlikte halkın güvenliğini sağlama alanında görevlendirilmesine son verilmesiydi.

Yabancı subaylar, bu durumun jandarmanın moralini bozduğunu ve böylelikle jandarmanın zaten yetersiz olan gücünü tükettiğini düşünmekteydiler. İkinci nokta, jandarmanın daimi gücünün artırılmasıydı. Üçüncü ve dördüncü noktalar ise erlere ilişkindi: Gerekli hallerde, *nizam*'a katılmamış erlerin otomatik olarak jandarma gücüne kabul edilmesi ve önceliğin Rumeli kökenli ve yerel dillerden birini konuşan erlere verilmesi isteniyordu. Ayrıca, jandarmaya ilişkin konularda, yabancı ve Osmanlı subayların idari konseye ve askeri mahkemelere kabulü talepleri vardı.[13]

Aynı zamanda, Makedonya'da Silahlı Kuvvetler sivil görevlerde giderek daha fazla kullanılıyordu. Jandarma subaylarının kolaylıkla üstesinden gelebileceği sivil görevlerde Süvari subaylarının ve Piyade subaylarının kullanıldığı durumlar görülmekteydi. Kosova bölgesinde bazı hizmetlere yalnız gerekli sayıya ulaşmak amacıyla *nizam* askerleri getirilmişti.[14]

Aslında Avrupa devletleri *vilayetler*'deki şartların düzelmesi için jandarmanın niteliğinin iyileşmesini içtenlikle istemekteydiler. Ancak talepleri, Osmanlı yönetiminin ve toplumunun doğasını ve gerçeklerini hesaba katmıyordu, çünkü reformlar esas olarak Hristiyanlar için hazırlanmıştı. Bu durum Osmanlı yöneticilerinin ve Padişahın *Jandarma Tensikatı*'nın gerçek doğasını yanlış yorumlamalarına yol açtı. Gelişmeler, Avrupalıların jandarma gücü içerisinde bağımsız bir ordu oluşturmak yolunda çalıştıklarının bir kanıtı olarak değerlendirildi. Osmanlılar ayrıca reformcu devletlerin Osmanlının askeri teşkilatı içindeki meselelere karıştığını düşünüyorlardı.[15] Bu nedenle Osmanlı yöneticileri bu gelişmeleri Avrupa devletlerini kızdırmadan güçleri elverdiğince engellemeye çalışacaklardı.

Bir başka ciddi problem ise, reform projelerinin ve reformlara ilişkin masrafların askerlere düzenli biçimde ödeme yapılmasını imkansız kılma-

11. B.B.A., T.F.R. 1-A, 21/2070, 1322-10-11. (19 Aralık 1904)
12. B.B.A. Y-E-E, *op.cit*, Maruzat Defteri: 13743.
13. F.O. 881/9064, "Reorganisation of the Macedonian Gendarmerie", Selanik, 17 Eylül 1906.
14. B.B.A. T.F.R., 120/11852, 1324-1-3. (27 Şubat 1906)
15. F.O. 800/79, Grey'den O'Conor'a, F.O. Şubat 1907.

sıydı. Selanik Valisi, askerlere bütün bir yıl ödeme yapmak üzere düzenlemeler yapıldığı halde reformlar için kullanılan fonlar yüzünden bu amacın kağıt üzerinde kaldığını *Babıâli*'ye yazmıştır.[16] Yetkililer, önceliğin jandarma ve polis maaşlarının ödenmesine verilmesi gerektiği düşüncesindeydiler. Üçüncü Ordunun subaylarına ve erlerine ancak elde kalan fonlar dağıtılabiliyordu. Bu şartlar altında, en ağır yükü taşıyanlar *redifler*'di. Ancak, Osmanlı yetkilileri için durumla başa çıkmanın başka yolu yoktu.[17]

Osmanlı yetkilileri isyancılarla başetmek üzere yakın zamanda kurulmuş Avcı taburlarına ödeme yapma konusunda da pek istekli değillerdi. 1904 yılı boyunca Avcı taburuna hiçbir ödeme yapılmadı ve Manastır'daki subaylar maaşlarını istediklerinde yetkililerin verdiği yanıt hiç kimsenin kendilerine ödeme yapmak için gerekli talimatı vermediği şeklinde oldu.[18] Bu şartlar, Avcı taburunda, jandarmaya ve yabancı subaylara karşı düşmanlığın doğmasına yol açtı.

Aynı dönem boyunca jandarma erlerinin sayısının artırılması için özel çabalar sarf edildi. *Nizam*'dan aktarılan subaylar ve erler, transferden dolayı ek ücret almaktaydılar. Subay maaşları bulundukları *vilayet*'teki yaşam maliyetine bağlı olarak belirleniyordu.[19] Yabancı subaylarla birlikte çalışan subayların maaşlarında ise ek bir artış sağlanmaktaydı. Jandarma okullarında öğretmen olarak çalışan subayların maaşı sürekli olarak artmaktaydı. Bu artış genellikle General Degiorgis'in çabalarına bağlı olarak gerçekleşmekteydi.[20]

Avrupalıların jandarmanın *Tensikatı* üstünde durmaları sonucu jandarma gücünün niteliğinde olumlu bir gelişme sağlandı, ancak jandarmanın genel görünüşü Üçüncü Ordunun subayları ve erleri arasında kıskançlık ve nefret yarattı. 1905'e gelindiğinde, Üçüncü Ordu subaylarının reform planına bakışları gayet düşmancaydı.

Birkaç istisna dışında, genç Osmanlı subayları, jandarmaya karşı mesafeli bir tutum takınmaktaydılar ve yeni jandarma gücü subaylarının daha yüksek ve daha düzenli maaşlarından, âlâ üniformalarından ve bu subaylara gösterilen ilgiden, şüphesiz kısmen de dış müdahaleye duyulan doğal nefretten dolayı, açıkça kıskançlık duymaktaydılar.[21]

Aynı zamanda jandarma gücündeki bazı Osmanlı subayları kendileriyle aynı rütbeyi taşıyan yabancı subayların, aşağıda görüldüğü gibi, Os-

16. B.B.A. T.F.R. 1-S.L., 18/1751, 1321-6-15. (8 Eylül 1903)
17. B.B.A. T.F.R. 1-A.S., 2/192, 1321-1-23. (19 Haziran 1903)
18. B.B.A. T.F.R. 1, Ş.K.T., 54/5375, 1322.8.20. (30 Ekim 1904)
19. B.B.A. T.F.R. 1-M-N., 1/82.
20. B.B.A. T.F.R. 1-S.L., 1322-9-27. (5 Aralık 1904)
21. F.O. 195/2197, Fairholme'dan O'Conor'a, Drama, 11 Mayıs 1905.

manlılardan epeyce yüksek maaşlar almalarından dolayı da tepki duymaktaydılar.

Tablo 3

Yabancı ve Osmanlı Jandarma Subaylarının Maaşları[22]

Yabancı Subaylar	Kuruş	Osmanlı Subayları	Kuruş
Ferik	180.000	Miralay	36.240
Kaymakam	84.000	–	–
Binbaşı	78.000	Binbaşı	19.320
daha alt konumlarda	48.000	İdare Emini	14.880
Yüzbaşı	40.000	Yüzbaşı	10.200

Silahlı kuvvetler ile "Avrupa denetimindeki jandarma" arasında gelişen hoşnutsuzluk, askerlerin Hristiyan sivillere ve jandarmaya karşı takındıkları olumsuz tutumun belirginleşip yoğunluk kazanmasına yol açtı ve Üçüncü Ordu içindeki mevcut huzursuzluğa yenilerini ekledi.[23]

Silahlı kuvvetlerin, sivillere, özellikle Hristiyanlara kötü davrandığı durumlar sıklıkla görülmekteydi. *İlaveler* ve *Başıbozuklar* kötü davranışlarıyla özellikle ün yapmışlardı. Ayrıca Süvari askerlerinin sivillere düşmanca davrandıkları pek çok olayla karşılaşılıyordu. Bazı durumlarda askerlerin yol açtığı zararın isyancı çetelerin yol açtığı zarardan daha fazla olduğu yolunda şikayetlerle bile karşılaşılıyordu. Bu şartlar altında, yerel topluluk temsilcileri, şikayetlerini bölgedeki yabancı yöneticiler önüne getirdiler. Bu durum ise Osmanlı yöneticileri ile yerel topluluklar arasındaki düşmanlığı daha da artırdı.[24]

Bazı durumlarda askerler ve jandarmalar isyancı çetelere katıldılar.[25] Müslümanlar çoğunlukla Arnavut hareketine katılmışlardır. Jandarma gücünde hizmet veren Bulgarlar için de Bulgar hareketine üye olmak yaygın bir davranış biçimi olmuştu. Bu askerler zaman zaman Bulgar yanlısı propaganda yapmaktan ve askerleri kışkırtmaktan mahkum da edilirdi. Bu tür olaylar Bulgar hareketinin bölgedeki yoğunluğu nedeniyle çoğunlukla Manastır *vilayeti*'nde gerçekleşmiştir.[26]

Osmanlı subayları bazı Avrupalı yetkililerin, özellikle İtalyan ve Rus subayların eylemcilerle yakın ilişkilerini gözlemlediler. Ancak Osmanlı su-

22. *Ibid.*, B.B.A. T.F.R.1-A.S., 20/1981, 1322. (7 Aralık 1904)
23. B.B.A. T.F.R. 1, S.K.T., 56/5540, 29.9.1322. (7 Aralık 1904)
24. B.B.A. T.F.R.1, Ş.K.T., 56/5540, 29.9.1322.
25. B.B.A. T.F.R.1, S.L., 51/5023, 1323-6-23. (25 Agustos 1905)
26. B.B.A. T.F.R.1, M.N. 6964, 1323-6-6. (8 Agustos 1905)

bayları bu durum karşısında hiçbir şey yapamamakta, yabancıların sözleşme süreleri dolduğunda ayrılacaklarını ümit etmekteydiler. Yabancı subayların ise ayrılıp gitmek gibi bir niyetleri yoktu. Sözleşmelerini sürekli yenilemişler ve yalnızca, reformların yavaş ilerlemesinden duydukları hayal kırıklığını dile getirmişlerdir. Bu başarısızlık onlara göre Makedonya'daki Osmanlı yetkililerinin, özellikle ordunun hatasıydı.[27] *Tensikat Generali*, pek çok kez, askeri yetkililere, ancak jandarmanın örgütlenmesi işi tamamlandığında ayrılacaklarını ve Osmanlı Hükümetinin "ıslah" edilen jandarmaya karşı takındığı engelleyici tutumun yabancı yöneticilerin gidişini yalnızca geciktireceğini hatırlatmıştır.[28]

Mürzsteg Tasarısı'nın ordu ile jandarmanın ilişkileri konusunda yeterince açık olmaması iki güç arasındaki anlaşmazlığın daha da artmasına katkıda bulundu. Hilmi Paşa birçok kez şöyle demiştir:

> Jandarmanın yeniden örgütlenmesine yardımcı olmak üzere Osmanlı Hükümetine giren yabancı subayların ne ordunun harekâtlarını ve manevralarını takip etme ne de bilgi için doğrudan ordu subaylarını muhatap alma hakkı mevcuttur.[29]

Buna karşılık, *vilayetler*'deki Avrupalı reformcular, yukarıdaki yorumun reformların ruhuyla bağdaşmadığına inanmaktaydılar ve hükümetlerinin, yetkilerinin artırılması için *Babıâli*'ye baskı yapmasını talep etmeyi sürdürdüler.

1906'ya gelindiğinde, ordunun jandarmayla ilişkileri ciddi biçimde bozulmuştu. Bir yandan iki güç arasındaki düşmanlık, öte yandan da jandarmanın ve yabancıların yetki ve ayrıcalıkları artmaktaydı. Bu şartlar altında, Osmanlı jandarma subaylarının durumu gittikçe zorlaşıyordu. Jandarmanın tensikatında görevli bazı subaylar görevlerini doğru biçimde yapmak istiyorlardı. Ancak, bazı durumlarda bu subaylar fazla baskı altında kalmakta, hatta kendi ordu mensuplarının zulmüne uğramaktaydılar. Avrupalı subayların, kendi elçiliklerine sürekli şikayetleri sonucunda, Jandarma Teşkilatının herhangi bir üyesine ya da yabancı bir subaya kötü muamele eden subayların cezalandırılması için özel mahkemeler kuruldu.[30] Bu mahkemeler sembolik olmalarına rağmen durum, Üçüncü Ordu subaylarınca hakaret, ayrıca yabancı subayların jandarmayla ordunun ilişkisine müdahalesi için yeni bir yol açılması olarak değerlendirildi.

27. F.O. 195/2197, Fairholme'dan O'Conor'a, *op.cit*, 11 Mayıs 1905.
28. F.O. 195/2233, Graves'den O'Conor'a, Selanik, 12 Kasım 1906.
29. F.O. 195/2197, *op.cit*, Drama, 11 Mayıs 1905.
30. B.B.A. İrade-i Hususiye 9, 5 Mayıs 1325 ve 5 Rebu-i evvel 1323. (10 Mayıs 1905)

Avusturya Askeri Ataşesi W. Giesl'in "Jön Türk İhtilali" adlı *muhtıra*'sında belirttiği gibi, büyük devletlerin utanç verici müdahaleleri, silahlı kuvvetlerin yabancı reform organlarıyla teması, ordunun sürekli seferberlik hali ve düzensiz maaş ödemeleri, Jön Türk propagandasının, Üçüncü Orduda, başka herhangi bir yerde olduğundan çok daha hızlı yayılmasını sağlamıştır.[31]

Güvenlik Güçlerinin Operasyonları

Reform dönemi boyunca, yalnız dış müdahale ve "ıslah" edilen jandarmanın yol açtığı kızgınlık değil, aynı zamanda çetelere karşı girişilen sürekli operasyonlar da, Jön Türk hareketinin hızla yayılmasının altındaki nedenlerden biriydi. Üçüncü Ordunun zayıf örgütlenmesi ve planlamasının yetersiz olması, bilgi eksikliği, genç subayların tecrübe eksikliği ile birleştiğinde, isyancılar karşısında girişilen operasyonların özellikle reformların ilk yıllarında, sıkça başarısız olması sonucunu doğurdu. Bu durum askeri bezdirdi ve gururunu incitti. Jandarmalar ve Müslüman siviller çoğu zaman orduya katılmak, hatta isyancılarla tek başlarına mücadele etmek zorunda kaldılar. Bu şartlar altında, siviller ile güvenlik güçleri arasında yakın bir ilişki gelişti ve siviller Hristiyan asilere karşı savaşmak üzere "Türk çeteleri"[32] kurmak yönünde cesaretlendirildiler. Sonuçta, 1908 İhtilali süresinde Jön Türk subaylarının Müslüman sivillerin desteğini kazanmaları zor olmadı.

Çetelerle çatışmalar genellikle bahar ve yaz aylarında gerçekleşiyordu, bölge kış aylarında nispeten sakin oluyordu. Gece vakti çatışma görülmezdi. İsyancı çeteler sekiz kişiden oluşacak kadar küçük ölçekte olabildikleri gibi üç yüz kişiyi barındıracak kadar büyük bir sayıya da ulaşabiliyorlardı. Genellikle, bölgeyi tanıyan ve gerilla savaşı konusunda tecrübeli eski ordu subaylarınca komuta ediliyorlardı. Bazen büyük çeteler ordu karşısında daha etkili olabilmek için küçük çetelere bölünürlerdi.[33] Bu durum bölgeyi iyi tanımayan ve gerilla savaşı tecrübesi olmayan askerlerin zihnini karıştırırdı.

Üçüncü Ordunun en büyük zayıflıklarından biri, doğru bilgi eksikliğiydi. Haberci olarak genellikle siviller kullanılırdı. Sofya'da kurulmuş olan

31. KuK., 9-25-9/17, 1908, "Die Jüngtürkische Bewegung", W.Giesl.
32. Bunlar temelde Müslüman çetelerdi. Bu çetelerin hepsinin Türk olduğuna ilişkin bilgi mevcut olmamakla birlikte, bu isimlendirme, bu çeteleri Arnavut Hareketinin çetelerinden ayırmak üzere kullanılırdı.
33. B.B.A. İrade-i Hususi, 13 Cemaziye'l-evvel-1325. (24 Haziran 1907)

Bulgar çeteleri için resmi haberci Sofya'daki Bulgaristan Komiseri idi. Komiser, düzenli olarak, *Babıâli*'ye ve Hilmi Paşaya sınırı geçmeyi planlayan çeteler, bu çetelerin operasyon yeri, liderleri ve sayıları konusunda bilgi sağlamaktaydı.[34]

Makedonya'da Bulgarlara ilişkin bilgi ulaştırma işini genellikle Yunanlılar yürütmüştür. Hatta, Osmanlı yöneticileri, Yunan Hellenist hareketi üyeleri ile, Bulgar çeteleri hakkında bilgi sağlamak üzere temas halindeydiler. Bunlar genellikle, Bulgarlarla tek başına mücadele etmenin zor olduğunu düşünen ve bu yüzden Osmanlı yöneticileri ile işbirliği yapan meslek sahipleri ya da ruhban sınıfı mensuplarıydı.[35] Benzer nedenlerle, Drama'daki Yunan ruhban sınıfı mensuplarından birinin çabaları sonucu Yunanlılar ve Müslümanlar, Bulgarlara karşı birlikte operasyonlara giriştiler. Osmanlı yetkilileri bu işbirliğinden haberdar olmakla birlikte buna karşı hiçbir harekette bulunmadılar.[36]

Ayrıca, Ulahlar ve Bulgarlar da, Yunan çetelerine karşı haberci olarak çalıştılar.[37] Uzer hatıratında Florina Valisi olarak çalıştığı dönemlerde Bulgar ve Ulah habercilerinin olduğunu yazmıştır. Bir keresinde, huzurunda bir Bulgar ajan bir Ulah rahibin evine, 250 Yunanlıdan oluşan bir çetenin bir Ulah köyüne saldırmak üzere olduğunu haber veren bir mektup getirmiştir.[38] Anında, ordu çeteyi durdurmak üzere gönderilmiş ve operasyon başarılı olmuştur.

Yoğun çatışmaların yaşandığı bölgelerde askerler, siviller ve jandarmalar gözetim amacıyla duyarlı noktalara yerleştirilirdi. Ayrıca jandarmanın bir bölümü, sivil giyinir ve çetelere karşı düzensiz birliklerin eşliğinde bölgede devriye gezerdi.[39] Ancak devriye jandarmalar, görevlerini nadiren yerine getirebilmekte ve nadiren yetkililere çetelerle ilgili haber iletebilmekteydiler. Bu durum ise, isyancıların özellikle uzak bölgelerdeki devriyelere saldırmalarına yol açmaktaydı.

Çoğu zaman, kötü hava ve yol şartları ve köyler arasındaki iletişimin yetersizliği nedeniyle orduya zamanında haber verilememekte ya da ordunun bölgeye ulaşması gecikmekteydi.[40] Bu şartlar altında siviller, isyancı çetelerle tek başlarına savaşmak zorunda kalıyorlardı. Yetkililerin, kendi başına buyruk hareket eden bu kişileri tutuklamak ya da cezalandırmak gibi bir girişimi yoktu.[42] Bu durum Müslümanları, Hristiyanlara saldır-

34. B.B.A. A.M.T.Z. (0,4), 164/34, 27 Şubat 1323. (11 Mart 1908)
35. T. Sorgun, *Bitmeyen Savaş*, (İstanbul, 1972), s. 36-38.
36. F.O. 421/232, Graves'ten O'Conor'a, Selanik, 11 Mart 1907.
37. Uzer, *op.cit*, s. 186.
38. Uzer, *op.cit*, s. 216.
39. Hubka, *op.cit*, s. 76.
40. Hubka, *op.cit*, s. 70.
41. F.O. 421/234, Satow'dan Graves'e, Üsküp, 20 Temmuz 1907.
42. F.O. 421/219, O'Conor'dan Grey'e, 3 Şubat 1906.

mak üzere kendi çetelerini örgütleme konusunda daha da cesaretlendirdi. Bunlardan bazıları, üzerlerinde askeri üniforma dahi taşımaktaydı.[43]

Bu sırada Osmanlı silahlı kuvvetleri çetelerle başetmek üzere görevlendirilmişti, fakat ordu çoğu zaman jandarmanın ve sivillerin yardımına ihtiyaç duyuyordu. Jandarma birliklerinin tek başlarına çetelerle savaşmaya gönderilmesi de sıkça rastlanan bir durumdu. Bu birliklere, genellikle jandarmada hizmet vermeyi tercih etmiş olan ya da o pozisyona atanmış olan *Erkan-ı Harbiye* mezunu subaylar komuta ederdi. Osmanlı yetkililerinin kendilerine güven duymamaları yüzünden, yabancı subaylara operasyonlar konusunda çoğu zaman önceden haber verilmezdi.

Ordu ve jandarma birlikte hareket ettiği zaman, jandarma birliğinin komutanı *Erkan-ı Harbiye* mezunu bile olsa, komuta yetkisi daima ordu komutanına kalırdı. Ancak ordu ile jandarma arasında mevcut olduğu bilinen karşıtlık, ortak düşmana karşı birlikte gerçekleştirilen operasyonlara yansıtılmazdı.[44]

Siviller çoğu zaman sözü edilen kuvvetlere katılmışlardır, çünkü *ilave* birliklerin ulaşmasında gecikmeler oluyordu ya da siviller bölgeyi daha iyi tanıdıkları için subaylar sivillerin desteğini *nizam* askerlerininkine tercih ediyorlardı.[45]

Operasyonlarda öncelik, eskiden beri var olan tanınmış çetelerin bastırılmasına ve liderlerinin yakalanmasına verilirdi. Örneğin, Apostol, yirmi yıl boyunca faaliyet göstermiş bir Bulgar çete lideriydi ve Osmanlı yetkililerini ciddi biçimde korkutmaktaydı. Genellikle Selanik yakınlarındaki Gevgeli'de operasyonlarını gerçekleştirirdi. Ne zaman yerel yetkililer Apostol'un bölgede olduğunu haber alsalar, derhal güvenlik güçleri ve siviller uyarılırdı. Bir seferinde çobanlar orduya, Apostol'un ve adamlarının Gevgeli yakınlarında olduğunu haber verdiler. Çete sadece 38 kişiden oluşmaktaydı. Çeteyle savaşan ordu ise 300 *nizam* askeri, bir Avcı bölüğü, bir Süvari *müfrezesi* ve jandarmalardan oluşmaktaydı. Çatışma sabah erken başladı ve akşama kadar devam etti. Sonunda Osmanlı askerleri galip geldi, ancak Apostol kaçmayı başardı.

Bu tür muharebede Osmanlı orduları genellikle başarılı olmakla birlikte her iki taraf da ağır kayıplar vermekteydi ve ayrıca kısa zaman içinde benzer başka bir çete ortaya çıkmaktaydı.[46] Dolayısıyla, çatışmalar askerleri gururlandırmak yerine bezdiriyordu. Büyük çetelerle savaşlarda, Osmanlı orduları operasyonlarında genellikle başarılı olamıyorlardı ve bu durum ordunun yetkisini ve konumunu zayıflatmaktaydı.

43. F.O. 421/219, *op.cit*, 3 Şubat 1906.
44. Uzer, *op.cit*, s. 186-187.
45. F.O. 421/232, Grey'den Elliot'a, F.O. Nisan 1907.
46. F.O. 421/209, Graves'ten O'Conor'a, Selanik, 18 Mart 1905.

Bir olayda, *Erkan-ı Harbiye Okulu* mezunlarından Şükrü Bey 300 kişilik bir Yunan çetesi karşısında birliklere komuta etmiştir. Şiddetli çatışmalar sonucunda isyancılar kaçmayı başarmışlar ve Osmanlı birlikleri ağır kayıplar vermiştir.[47] Şükrü Beyin başarısızlığı isyancıları cesaretlendirmekle kalmadı, ayrıca, Avrupalı yetkililer Osmanlı askerlerinin çetelere karşı yetersiz kaldığını ve bu nedenle başka tedbirler almanın gerekli olduğunu rapor ettiler.[48]

Reform sürecinin ilk yıllarında, Osmanlı askerlerinin başarısızlığı temelde, askerlerin çoğunun Anadolu'da eğitim görmesi ve buna bağlı olarak bölgeyi tanımamasından kaynaklanıyordu. Hem subaylar hem de erler gerilla savaşı tecrübesinden yoksundular. Çoğu zaman da isyancılar daha gelişmiş silahlara sahiptiler. *Müfreze* komutanları genellikle *Erkan-ı Harbiye* okulu mezunu genç subaylardı. Enver Paşa hatıralarında, hayatında ilk kez 18 kişilik bir Bulgar çetesine karşı bir *müfreze*'ye komuta ederken ateş ettiğini yazmıştır.[49] Paşa ayrıca, yüksek rütbeli komutanların çeteler karşısında savaş için gerekli emirleri vermeyi geciktirdiklerini ya da bu emirleri vermediklerini, bunun da asilere kaçma fırsatı sağladığını yazmıştır.

Makedonya'nın değişik bölgelerinde yerel valilik yapmış olan T.Uzer'e göre, Makedonya'da ordunun başarısız olması kısmen bölge ve askerler üzerinde hiçbir kontrolü bulunmayan yüksek rütbeli komutanların hatasıydı.[50] Ayrıca, Manastır Valisi Ali Rıza Paşa gerekli ustalıktan yoksundu ve bölge komutanlarıyla iyi bir ilişki içinde değildi.[51] Bu durum çetelere karşı gerekli önlemin alınmasını engelliyordu.

Selanik'te temel problem, *mıntıka* komutanı ile *mülşir* arasındaki iletişim eksikliğiydi ki bu isyancıların işine yarıyordu. Ancak, reformların ikinci döneminde Osmanlı ordularının çetelere karşı gösterdiği başarıda ciddi bir artış vardı. Bu durum kısmen *Erkan-ı Harbiye* mezunlarının tecrübe kazanmasından kaynaklanıyordu. Enver Paşa bu yıllar içinde kendisinin ve arkadaşlarının çeteler karşısında orduya komuta etme konusunda tecrübe kazandıklarını, zamanla Manastır'daki askeri teşkilat içinde yükseldiklerini, hatta yüksek rütbeli komutanların onayını beklemeksizin kendi inisiyatifleri dahilinde hareket edebildiklerini yazmıştır. Aynı zamanda, askerler söz konusu *Erkan-ı Harbiye* mezunu subaylarca eğitilmekteydiler; dolayısıyla, erlerin faaliyetlerinde kayda değer bir iyileşme sağlanmıştı. Subaylar adamlarının gereksiz yere şiddete başvurmamaları konusun-

47. B.B.A. T.F.R.1.A.S., 64/6303, 1326-6-20. (21 Temmuz 1908)
48. *Ibid.*
49. *Enver Paşa'nın Anıları*, *op.cit*, s. 46.
50. Uzer, *op.cit*, s. 186.
51. *Ibid.*

da dikkatliydiler ve bu emre uymayanlar cezalandırılmaktaydı[52]. Birliklerin çeteler karşısında gösterdiği başarının artmasıyla birlikte, Üçüncü Ordudaki erler, genç subaylara güven duymaya başladılar. Ancak ordunun çeteler karşısında gösterdiği başarı çetelerin azalması sonucunu getirmedi. Ayrıca, çetelerin sivil hedeflere ve askeri merkezlere saldırılarında da kayda değer bir artış olmuştu.

Çetelerin sürekli faaliyetleri ve sivillere yönelttikleri tehdit yalnız güvenlik güçlerini değil, aynı zamanda Makedonya topraklarındaki Müslümanları da umutsuzluğa sevketti. Bu nedenle aralarında işbirliği sağlandı ve Hristiyanlarla savaşmak üzere çok sayıda Müslüman çetesi kuruldu. Bu çeteler *Biga* olarak adlandırıldı ve özellikle Manastır ve çevresinde etkin oldu.[53] Bu sırada genç subaylar da, umutsuzluğa kapılmış sivillerin güvenini kazanmaktaydı.

Reformların bu dönemi boyunca, Makedonya'daki siyasi gelişmeler Avrupa karşıtlığını körükledi; fakat daha da önemlisi, İmparatorluğun acilen köklü reformlara ihtiyacı olduğu düşüncesine güç kazandırdı. Enver Paşa, Avusturyalı subay Albay Pawlos'la bir konuşmasında, *Mürzsteg Tasarısı*'nın, yalnızca Makedonya'nın imparatorluktan ayrılması için bir adım olduğunu, başka hiçbir anlamının da bulunmadığını söylemiştir. Bu nedenle, söz konusu toprakları korumak için merkezi yönetimde reforma gidilmesi gerekli görülmeye başlamıştı. Enver Bey ayrıca, sorunun II. Abdülhamit'in kötü ve zayıf yönetimi olduğunu ve mevcut şartlarda iyileşme sağlamanın imkansız olduğunu savunmaktaydı.[54]

1906'da *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* kurulduğunda Makedonya'da şartlar işte böyle özetlenebilirdi.

1906'da Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin Kurulması

Balkanlar'da Jön Türk Faaliyetleri: 1895-1906

Jön Türklerin Balkanlar'daki faaliyetleri 1895-1896 yıllarına kadar uzanır. XIX. yüzyılın sonunda, çeşitli Jön Türk örgütleri, genellikle birbirlerinden haberdar, ancak birbirleriyle işbirliği yapmaksızın faaliyet göstermekteydiler.

52. F.O. 421/234, O'Conor'dan Grey'e, Tarnbyn, 20 Agustos 1907.
53. B.B.A. Y-E-E., Kısım 15 Evrak 74/11, Karton 15.
54. *Enver Paşa'nın Hatıraları 1881-1908*, *op.cit*, s.89.

1890'ların ikinci yarısında merkezi Edirne'de olmak üzere bir *Jön Türk Komitesi* kuruldu. Komite Manastır ve Selanik'teki Jön Türk hareketini destekleyen kişilerle işbirliği yaptı.[55] Komitenin anahtar kişileri Talat Bey[56] ve iki tescil subayı, Faik ve Mehmet Şerefidiler. Başlangıçta Komite çok faaldi, ancak çabaları Balkanlar'daki gelişmeler ve sürgündeki Jön Türklerin tutumları nedeniyle umut vermiyordu. Edirne'deki Komite, pek çok kez, Paris'teki Jön Türklerle[57] işbirliği teşebbüsünde bulundu, ancak Paris'teki Komite böyle bir işbirliğine ilgi göstermedi. Ayrıca, 1897 Yunan Savaşı ve Komitenin önde gelen üyelerinin Osmanlı Hükümetince tutuklanması örgüt üzerinde ciddi olumsuz etkiler oluşturdu. Komite yüzyılın dönümünde kapatıldı.

Balkanlar'daki Jön Türk örgütleri arasında en tanınanı İbrahim Temo[58] liderliğindeki *Balkan Teşkilatı*'ydı. Bu örgüt 1896'da merkezi Rusçuk'ta olmak üzere kurulmuştu. Kırımzade Ali Rıza ve Köstenceli Mehmet Çelebi örgütün diğer önemli üyeleriydi.[59] 1900'e gelindiğinde, *Balkan Teşkilatı*'nın faaliyetleri Bulgaristan'da Vidin, Varna, Filipe ve Şumnu'ya yayılmıştı. Sürgündeki *Cemiyet*'in yayınlarını propaganda amaçlı kullanmaktaydılar, ayrıca *Hareket* başlığı altında çıkarılan kendi yayınları da mevcuttu.

Balkan Teşkilatı'nın önemi ve popüleritesi Balkanlar'daki yerli halka hitap etmesinden ve yerel amaçlar uğruna çalışması gerçeğinden kaynaklanıyordu. Özellikle İbrahim Temo ve takipçileri Yunanlılar karşısında Ulahlara sağladıkları destek nedeniyle Romanyalıların sempatisini kazandılar.[60] *Hareket*'te II. Abdülhamit'in saltanatı döneminde gerçekleşen toprak kaybı ve Balkanlar'da durumun kötüleşmesi üstünde durulmaktaydı. Ayrıca, İbrahim Temo Osmanlı vatandaşlığını bırakarak Romanya uyruğuna geçti, bu da Balkanlar'da yerli halk arasındaki popüleritesini artırdı.[61]

Balkan Teşkilatı Balkanlar'daki diğer ihtilalci örgütlerle, özellikle IMRO'yla işbirliği yaptı.[62] Taraftarlarının çoğunluğunu bölgedeki öğretmenler ve bürokratlar oluşturmaktaydı. *Meşveret, Mizan* ve *Osmanlı* gibi bilinen Jön Türk yayınları Teşkilatın taraftarlarınca okunmaktaydı.

55. Hanioğlu, *op.cit*, s. 196.
56. *İttihat ve Terakki Cemiyeti*'nin önde gelen üyelerinden Talat Paşa 1874'te Edirne'de doğdu. Edirne'de Askeri Rüştiye'de eğitim gördü. 1908 İhtilaline kadar önce Edirne, daha sonra Selanik Postanelerinde subay olarak çalıştı.
57. Paris'teki Jön Türklerin faaliyetleri için bkz. Hanioğlu, op.cit, Meclis-i Mebusan ve Ayan Reisi, Ahmed Rıza Bey'in Anıları, (İstanbul, 1988).
58. İbrahim Temo İttihat ve Terakki Cemiyetinin esas kurucularından biriydi. 1865'te Manastır'ın bir kazası olan Ohri'de doğdu (Arnavut kökenliydi) ve İstanbul'da Askeri Tıbbiye'de eğitim gördü. *Bkz. İ. Temo, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Teşekkülü ve Hidematı Vataniye ve İnkılabi Milliye dair Hatıratım*, (Mecidiye, 1939).
59. Temo, *op.cit*, s. 151.
60. Kaleshi, *op.cit, SüdOst Forschungen*, 1976.
61. Hanioğlu, *op.cit.*, s.295
62. Hanioğlu, *op.cit*, s. 295.

Balkanlar, sürgündeki Jön Türklerin de ilgisini çekmiştir. Ahmed Rıza, *Balkan Teşkilatı*'nın önde gelen üyeleriyle düzenli olarak haberleşti. Ahmed Zeki'yle[63] yazışmalarında, Ahmed Rıza, Balkanlar'daki örgütün IMRO liderlerini, "Makedonya'ya özerklik" düşüncesini terk etmeye, yerel yönetimde reform yapılması ve bölgenin şartlarının iyileştirilmesi için Jön Türklerle işbirliği yapmaya ikna etmeye çalışması gerektiğini belirtmiştir.[64] Bundan dolayı da iki örgütün birlikte hareket etmesi gerekliliği üzerinde durmuştur.

Balkan Teşkilatı'nın bir başka önemli üyesi, *Mahud ve Muvazene* yayınıyla Bulgaristan'da tanınan Ali Fehmi Bey, 1902'de IMRO üyelerinin de çağrıldığı Paris'teki Jön Türk Kongresine davet edildi. Ali Fehmi, Bulgaristan'daki Müslüman Jön Türk delegesi olarak seçilmişti. *Harbiye Nezareti* Ali Fehmi'nin faaliyetlerinin farkındaydı, ancak Kongreye katılmasını engellemeye çalıştıklarına ilişkin hiçbir bilgi yoktur.[65]

Yüzyılın dönümünde, *Balkan Teşkilatı*, Osmanlı yöneticilerince yakın takibe alınmıştı. Hükümetyanlısı valilerin bölgeye gelmesiyle, liderler bakımından halkla temas kurulması çok zorlaşmış ve Padişahın Romanya Hükümetine uyguladığı baskılar sonucu, örgütün faaliyetlerini orada sürdürmesi daha da zorlaşmıştı. Benzer bir durum, Bulgaristan'da gerçekleşti ve örgüt etkisini kaybetti. Ahmed Zeki gibi bazı üyeler, Cenevre'ye kaçmış, bazı üyeler ise faaliyetlerini bireysel olarak sürdürmüşlerdir.[66]

1902'de, Selanik'te *Terakki ve İttihat Cemiyeti*'nin bir şubesini açma girişimi oldu. Bulgar faaliyetlerinin artmasıyla, büyük devletlerin Bulgar hareketine verdiği varsayılan destek, Talat Bey ve arkadaşlarının tepki olarak yeniden *Cemiyet*'in bir şubesini açma girişimine geçmelerine yol açtı.[67] *Cemiyet*'in bir şubesi olma isteklerini Paris'e Ahmed Rıza'ya yazdılar. Ancak Ahmed Rıza talepleriyle ilgilenmedi ve onlara Osmanlı toprakları üstünde bağımsız çalışmalarını tavsiye etti.[68]

Selanik'teki İngiliz Konsolosu R. Graves, anılarında, bazı tanınmış Jön Türklerin, 1903'te kendisine yaklaştıklarını yazmaktadır. Talat Bey, Rahmi Bey[69] ve Cavid Bey[70] Graves'le temas kurmuş ve kendisine II. Ab-

63. B.B.A. AMTZ, (0,4), 50/58, 1315-6-24. (20 Kasım 1897) Ahmed Zeki *Cemiyet*'in Balkanlar'da özellikle Ruscuk'ta tanınan üyelerinden biriydi. 1315'te (1899) *Islah*'ı yayınlamaya başladı. Yayınında Avrupa müdahalesinin engellenmesi için mahalli reformlar yapılmasının gerekliliği üstünde durdu. Sarayın casusları kısa zamanda çabalarını başarısızlığa uğrattı ve Cenevre'ye kaçmak zorunda kaldı.
64. B.B.A. AMTZ, (0,4), 41/34, 1314-9-21. (22 Şubat 1897)
65. B.B.A. AMTZ, (0,4), 225/95, 17 Şevval 1319 ve 2 Kanun-i sani 1317. (27 Ocak 1902)
66. Jön Türkler ayrıca Atina ve Korfu'da faaldiler. Bunlar Ermeni *Cemiyetleri* ve sürgündeki Jön Türklerle temas halindeydiler.
67. Karabekir, *op.cit*, s. 158.
68. Karabekir, *op.cit*, s. 158.
69. Rahmi Bey Makedonya'nın önemli ailelerinden birinden gelmekteydi ve 1906'dan sonra Selanik'teki *Cemiyet*'in etkili üyelerinden biri oldu. Ahmad, *op.cit*, s. 176.
70. Cavid Bey bir mahalle tüccarının oğluydu, İstanbul'da Mekteb-i Mülkiyeyi Şahane'den mezun oldu. 1906'da *Cemiyet*'in Selanik şubesine katıldı. Ahmad, *op.cit*, s. 167.

dülhamit'e karşı bir isyanın başını çekmek istediklerini, çünkü Padişahın ülkeyi mahvettiğini söylemişlerdir. Graves'e böyle bir durumda dış destek olanağı olup olamayacağını sormuşlar, Graves de kendilerine, ordunun ve polisin desteğine sahip olmadıkları sürece, ki sahip değildiler, bu fikri kafalarından atmaları gerektiğini söylemiştir.[71]

Graves bu olaydan yalnız anılarında bahsetmektedir. İstanbul'daki Büyükelçi ile ve Makedonya *vilayetleri*'ndeki diğer konsoloslarla yazışmalarında, bu olaydan asla bahsetmemiştir. Ancak, Graves'in bahsettiği olay doğruysa, Jön Türklerin Paris'teki *Cemiyet*'in yardım etmeyi reddetmesinden sonra dış güçlerin desteğini aradığı sonucu ortaya çıkmaktadır ve İngilizlerin Sultana karşı bir harekete arka çıkmadıkları açıklık kazanmaktadır.

Genel olarak 1902-1906 yılları arasında Makedonya'da Jön Türk örgütlerinin ciddi bir faaliyeti yoktu. Talat Bey gibi Makedonya'nın mevcut şartlarından derin endişeler duyan kişiler vardı. Ancak bu kişiler Makedonya'daki gizli örgütlere üye olarak, faaliyetlerini genellikle Balkanlar'a ilişkin konuları, zayıf merkezi yönetimi ve Padişahın durumunu tartışmak üzerinde yoğunlaştırmaktaydılar.

Osmanlı Hürriyet Cemiyetinin (OHC) Kurulması

> Üçüncü Ordunun desteğiyle 1908 İhtilalini başlatan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, başlangıcından itibaren ne Avrupa'da sürgündeki Jön Türklerin bir koluydu, ne de doğrudan Osmanlı İmparatorluğunda daha evvel görülen Jön Türk gruplarından gelmekteydi.[72]

Aslında *Cemiyet* Makedonya'daki son gelişmeler karşısında kurulmuş mahalli bir örgüttü. Üyeleri Makedonya kökenliydi veya uzun zaman Balkanlar bölgesiyle yakın temas halinde bulunmuş kimselerdi. *Vilayetler*'de derhal reformlar yapılmasını ve *Kanun-i Esasi*'nin yeniden yürürlüğe konmasını istiyorlardı.

Makedonya'daki siyasi durumun kötüleşmesi, yabancı subayların hizmet sürelerinin uzatılması ve ayrıcalıklarının artırılması, Bulgaristan'a Rus himayesi ve II. Abdülhamit'in "despotizmi", daha fazla toprak kaybının önlenmesi için bir şeyler yapılması gerektiğini düşünen Müslümanların sayısını artırdı ve bunun sonucunda, Eylül 1906'da *Cemiyet* kuruldu.[73]

71. Graves, *op.cit.* s. 200.
72. Ramsaur, *op.cit.* s. 94.
73. Bkz. Makedonya Piyade Yüzbaşısı Selanikli Şemseddin, (Dersaadet, 1324)

Cemiyet'in kurulmasından önce, Mason locaları ve diğer gizli örgütler, fikirlerin tartışma yeri olarak pek çok Müslümanın ilgisini çekmekteydi.[74]

II. Abdülhamit Makedonya Müslümanları arasında masonluğun yayıldığının farkındaydı ve Hilmi Paşayı uyardı, ancak müdahalesi mason localarının sayısında bir azalma yapmadı.[75] *Cemiyet*'in önemli üyelerinden çoğu Selanik'teki mason locasına bağlı olmalarına rağmen, masonluk doğrudan bir propaganda vasıtası olarak kullanılmadı ve localar 1906'dan itibaren Makedonya'da Jön Türk hareketinin gelişmesinde hiçbir rol oynamadılar.

Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Talat Bey'in girişimiyle Eylül 1906'da kuruldu.[76] İlk toplantısında on kişi hazır bulundu. Bunlar, Selanik'teki ana postanede memur olan Talat Bey, Selanik'teki Askeri Rüşdiye'nin Müdürü Tahir Bey, Selanik'teki Askeri Rüşdiye'de Fransızca öğretmenliği yapan Naki Bey, Selanik'teki okulların birinde memur olan Mithat Şükrü, Selanik'in yerlilerinden, Hukuk Fakültesi mezunu Rahmi Bey, Üçüncü Orduda üsteğmen Kazım Nami, Üçüncü Orduda teğmen olan Ömer Naci ve Hakkı Baha, General Degiorgis'in yardımcılarından Edip Servet ve orduda teğmen İsmail Canbolat.[77]

İlk toplantılardan sonra, Talat Bey, Rahmi Bey ve Canbolat merkez komitesini oluşturdu. *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'nin hem sivil hem asker üyeleri vardı, ancak kurucu üyelerin çoğunluğu bu dönemde sivil hizmetteydiler. Hemen hemen bütün önemli üyeleri Makedonya'daki bir ya da birkaç gizli örgüte, çoğunlukla mason localarına bağlıydılar. Talat Beyin 1902'de "İttihat ve Terakki"nin bir şubesini açma girişiminin başarısızlığa uğramasından sonra masonlara katıldığını görmek ilginçtir. Talat, Rahmi Bey, Mithat Şükrü ve Kazım Nami Risorta Locası üyesiydiler.[78] Loca lideri harekete daha sonra katılan Emmanuel Karasu idi.[79] Talat Bey, Naki ve Kazım Nami Selanik'teki Veritas Locasına üyeydiler.[80] Kurucularının çoğu mason olmasına rağmen, hareketin başlangıç aşamalarında gayri Müslimler, hatta dönmeler *Cemiyet*'e kabul edilmemekteydiler ve başlangıçta *Cemiyet*'in sembolü hilâldi.

74. Hanioğlu, *op.cit*, s. 90.
75. Hanioğlu, *op.cit*, s. 90. Batılı İdareciler arasında, Hilmi'nin Selanik Mason Locası içinde önemli bir konumda olduğu söylentileri vardı.
76. Bkz. *op.cit.*, Ramsaur, Tunaya, Karabekir, *Enver Bey'in Hatıraları*
77. Karabekir, *op.cit.* s. 177
78. Bkz. Hanioğlu, *op.cit*, s. 75-93 ve Tunaya, *op.cit*, s. 380-388. Selanik'in coğrafi konumu ve ticari bir merkez olarak önemi şehirde pek çok gizli derneğin hızla yayılmasına ve Sultanın casusluk sisteminden kaçmasına olanak sağlamaktaydı. Avrupa kontrolünde reformların uygulamaya konması bu derneklerin işine yaradı.
79. Emmanuel Karasu Risorta Makedon Locasının başkanıydı. Ayrıca O.H.D.'nin ilk gayri Müslim üyelerinden biriydi. İttihat ve Terakki Hükümeti döneminde Karasu Meclis-i Mebusan üyesi oldu.
80. Veritas, Grand Orient'in Mason localarındandı. 1904'te kuruldu ve 1908 İhtilaline kadar 150 üyesi mevcuttu.

Kurucu üyelerden Bursalı Tahir Bey, İslamın Melami tarikatının bilinen üyelerindendi. Melami liberal bir Sufi tarikatıydı ve üyeleri bölgedeki masonlarla yakın ilişki içinde olmakla tanınıyorlardı.[81] Melamiler içindeki konumu ve Askeri Rüşdiye'de Müdür olması, Tahir Beyin hareketi sivillere yaymasında önemli bir rol oynadı.

Kurulmasının hemen ardından *Cemiyet* Selanik dışında Makedonya'nın diğer *vilayetleri*'nde, özellikle Üçüncü Ordu subayları arasında yayıldı. İngiliz belgeleri, incelenen dönemde Üçüncü Orduda pek çok Melami bulunduğunu yazmaktadır.[82] Ancak, mevcut kaynaklar, yalnız, aynı zamanda Manastır'daki *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'nin üyesi olan *Erkan-ı Harbiye* mezunu[83] Sadık Beyden Melami tarikatı üyesi olarak bahsetmektedir. Ordudaki Jön Türk-Melamiler ilişkisine ilişkin daha fazla bilgi mevcut değildir. Skendi ve Ramsaur'a göre, hareket Arnavut Bektaşilerinin ilgisini çekmekteydi.[84] Bunlar, Jön Türklerin liberal fikirlerine sempati duyuyor ve Arnavutluk'ta Jön Türklerin yardımıyla bir Bektaşi devleti kurmak istiyorlardı.

Makedonya *vilayetleri*'ndeki Jön Türk hareketi, sürgündeki ve İstanbul'daki Jön Türk hareketinden farklı olarak, mahalli bir örgüttü ve esas kurulma nedeni Makedonya'daki siyasi gelişmelerdi. Bu nedenle, bölgedeki çeşitli Müslüman güçlerin ilgisini çekti ve onları, şartların daha da kötüleşmesini önlemek üzere, Osmanlı yönetimi ve Padişah karşısında birleştirdi.

81. Bkz. A.Gölpınarlı, *Melamilik ve Melamiler*, (İstanbul, 1931).

82. F.O. 800/240, Sir Andrew Ryan, "Relevant to circa 1908"

83. Üyeler, *Cemiyet*'e üye seçiminde, seçiciydiler. *Erkan-ı Harbiye* mezunlarının çoğu *Cemiyet*'e katıldı. Bunlar:

Ali Fethi Okyar (1880-1943)	1906'da Selanik Şubesine katıldı.
Cemal Bey (Paşa)	1906'da Selanik Şubesine katıldı.
Sadık Sabri	1907'de Manastır Şubesine katıldı.
Kazım Karabekir	1906'da Manastır Şubesine katıldı.
Enver Bey (Paşa)	1906'da Manastır Şubesine katıldı.
Harbiye mezunu üyeler ise şunlardı:	
Halil Kut, Enver Paşa'nın amcası	1906'da katıldı.
İsmail Hakkı Beşiktaş	1906'da katıldı.
Hasan Rıza, Topçu Subayı	1907'de katıldı. Üçüncü Orduya Arap vilayetlerinden gelen birkaç subaydan biriydi. *Müşir* İbrahim Paşanın oğlu Nurettin Bey *Cemiyet*'e, İhtilalin başlamasından hemen önce 1908'de katıldı. Karabekir, *op.cit*, s. 180.
Sivil üyeler şunlardı:	
Manyasizade Refik Bey	Hukukçu
Reşit Paşa	Serez Mutasarrıfı
Yeseryan Efendi	Ulah Cemaatinden

84. Skendi, op.cit, s. 339; T.W.Hasluck, *Christianity and Islam under the Sultans*, (Oxford, 1929), s. 70. Kastanyn Bektaşi Tekkesi çok popülerdi ve Hristiyanları İslama çevirmekle meşhurdu. Diğer önemli bir tekke Ohrid Tekkesi idi. Ancak Tekkelerin Jön Türk Hareketinin yayılmasında etkisine ilişkin bilgi yoktur.

Aynı zamanda, reform dönemi boyunca süren yabancı devletlerin Makedonya'daki denetimi, *Cemiyet*'in hızlı yayılmasında önemli bir rol oynadı.[85] Bu durum bir yandan Müslümanların hoşnutsuzluğunu artırırken, öte yandan merkezi yönetimin Makedonya meseleleri üstündeki denetimini zayıflattı. Bu da *Cemiyet* mensuplarına, faaliyetlerini artırmak için bir fırsat verdi.

Makedonya'da Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin Gelişmesi: 1906–1907

II. Abdülhamit'in saltanatı süresince, Padişaha karşı ordunun desteklediği birkaç halk ayaklanması girişimi olmuştur. Ancak, bunlardan hiçbiri başarılı olamamıştır.

1897'de, Beşinci Orduda, II. Abdülhamit'e karşı bir ihtilal için ciddi hazırlıklar yapılmaktaydı. Bu Jön Türk faaliyetlerinden biriydi. Üyeler çoğunlukla subaylardı, ancak, tertibe, bürokratlar, yerel şeyhler, üst düzey yöneticiler ve hatta tanınmış Müslüman aileler de katılmışlardı. Fakat, II. Abdülhamit'in güçlü casusluk sistemi, ve *Genç Türkiye Partisi*'nin eski bir üyesi olduğunu iddia eden, Beyrut'ta hizmet yapan Süvari Üsteğmeni Lütfi Beyin durumu haber vermesi sonucu, üyeler yakalandı ve tutuklandılar.[86]

1906 ve 1907'de, Erzurum, Trabzon ve Kastamonu'da bir dizi ayaklanma baş gösterdi. 1906'da Erzurum halkı yeni kelle vergisine karşı harekete geçti, ancak ordunun yardımıyla kargaşaya son verildi.[87] Ayrıca, Bitlis'te, Şeyhler, Hamidiye Alayları'nın kanunsuz davranışlarından duydukları rahatsızlığı dile getirmiş ve durumu protesto etmek için gizlice toplanmışlardı ve Dördüncü Ordu komutanının görevinden alınmasını talep etmekteydiler. Ayrıca, rüşvetçi ve yetersiz olduklarını düşündükleri yöneticilerin kötü yönetimi karşısında genel bir tepki oluşmaktaydı.

Siviller benzer sorunlarla karşı karşıya olan ordunun da desteğine sahiptiler. Müslüman ve Hristiyan siviller arasında devrimci yayınlar dağıtılmaktaydı ve Erzurum'da Jön Türklerin bir şubesi mevcuttu.[88] Erzurum'daki ihtilalci hareket küçük işadamlarından, subaylardan ve sürgündeki

85. İ. Tekeli, S. İlkin, "İttihat ve Terakki Hareketi'nin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1871-1920)*, (Ankara, 1980).
86. F.O. 195/1984, Richards'dan Currie'ye, Şam, 20 Temmuz 1897.
87. F.O. 424/210, O'Conor'dan Grey'e, İstanbul, 9 Nisan 1906.
88. F.O. 424/212, Shipley'den Conor'a, Erzurum, 15 Şubat 1907.

Jön Türklerle temasları olan bürokratlardan kuruluydu. Bunlar esas olarak Jön Türklerin Prens Sabahaddin (*Adem-i Merkeziyet*) kolunun taraftarıydılar.[89] Erzurum'daki örgüt 1876 Anayasası'nın yeniden uygulamaya konmasını ve Hamidiye Alayları'nın ilgasını istemekteydi. Dışarıdan, özellikle Paris'teki *Cemiyet*'ten yardım istediler, ve Paris gerekli desteği vermeyince Padişahın baskılarına dayanamayıp faaliyetlerinden vazgeçmek zorunda kaldılar.[90]

Aynı dönemde, kelle vergisindeki artışa karşı Trabzon ve Kastamonu'da iki ayrı ayaklanma gerçekleşti.[91] Her iki ayaklanma da başarısız oldu. II. Abdülhamit Dönemi boyunca pek çok grup değişim ve Padişahı tahttan indirmek istedi, ancak bunu gerçekleştirecek güce ve hedeflerine ulaşmak için gerekli örgütlenmeye sahip değillerdi.

Makedonya'da *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*, örgütün dört ya da beş kişiden oluşan hücreler ya da birimlerin, her bir birimin kendine eş büyüklükte yeni bir birim oluşturması yöntemiyle yayıldığı, Karbonari yöntemini[92] kabul etti. Bu yolla hiç kimse birkaç üyeden fazlasını tanımayacak ve sonuçta, *Cemiyet* bir bütün olarak Abdülhamit'in ajanlarına yakalanmayacaktı.[93]

Cemiyet, Avrupalıların bölgedeki varlığını, Müslüman nüfusun desteğini kazanmak üzere propaganda aracı olarak kullanmak bakımından başarılıydı. Müslümanlar, Avrupalı devletlerin bölgedeki varlığı karşısında sürekli gösteriler düzenliyor ve rahatsızlıklarını belirtiyorlardı, ancak harekete geçmek için gerekli örgütlenme ve güçten yoksundular.

Yukarıdaki nedenle, Makedonya'da *Cemiyet*'e sivil taraftar bulmak zor değildi.[94] Bazı meslek sahipleri ve *eşraf* aileleri *Cemiyet*'in yayılmasında rol oynamış olsalar da *Cemiyet* çoğu sivil taraftarını asıl Üçüncü Ordunun iyi eğitilmiş liberal görüşlü subaylarının çabalarıyla kazanmış ve Üçüncü Ordunun çeşitli birimlerine yayılmıştır. *Cemiyet*'in kuruluşu, subayların Makedonya'nın şartları ve II. Abdülhamit'in yönetimi karşısında örgütlü hareket etme arayışı içinde oldukları zamana denk gelmiştir. Nitekim, E.F. Knight, *The Awakening of Turkey* adlı çalışmasında,

> Makedonya'daki mektepli subayların, kötü yönetimin ülkelerini nasıl felakete götürdüğünü izlemek için mü tesna fırsatlar bulduklarını, ve bu nedenle sempatilerinin doğal olarak Jön Türk Hareketinden yana yöneldiğini yazmıştır.[95]

89. Hanioğlu, *op.cit*, *The Journal of Ottoman Studies*, 1982.
90. İlhan Tekeli - Selim İlkin, *op.cit*, s. 352.
91. BBSTA P A. XII/190. Trabzon, 30 Ekim 1906. Consul von Morlcz'den Herrn Eduard Otto'ya K.U.K.
92. Ramsaur, *op.cit*, s. 101.
93. Ramsaur, *op.cit*, s. 115.
94. *Denk würdigkeiten des Marschalls İzzet Pascha Ein Kritischer Beitrag Zur Kriegsschuldfrage*, Kling hardt, (Leibzig, 1927), s. 101.
95. Bkz. E.F. Knight, *The Awakening of Turkey*, (Londra, 1910)

Hareketin yayılmasında en büyük rolü Manastır bölgesindeki *mektepli* subaylar, özellikle *Erkan-ı Harbiye Mektebi* mezunları oynamışlardır. Onların çabaları olmasaydı, hareket diğerleri gibi yok olur giderdi. *Erkan-ı Harbiye* mezunları, Üçüncü Ordunun çeşitli birimlerinde iki yıl eğitim görmek ve bölgedeki askeri okullarda ders vermek zorundaydılar. Ayrıca, Manastır ve Selanik bölgelerindeki subaylar, görevleri gereği, bir bölgeden diğerine geçme fırsatı, dolayısıyla da hareketi ordunun değişik birliklerine ve *redifler*'e yayma fırsatı buluyorlardı.

Bazı Jön Türklerin hatıralarında Selanik'teki kurucu üyelerin en büyük başarılarından birinin Enver Bey, Selahaddin Bey, Niyazi Bey gibi yetenekli subayların örgüte kabul edilmesi ya da örgüte katılmaya ikna edilmesi olduğu iddia edilmektedir.

Manastır *vilayetleri*'ndeki genç subaylar, *mıntıka* komutanı Hadi Paşayı hiçbir siyasi ya da askeri kabiliyeti olmadığı için ciddiye almamış, kendisine saygı göstermemişlerdir. Manastır'daki genç subaylar, ayrıca, devamlı olarak Bulgar çetelerini takip etme fırsatı buldular, gerilla savaşını ve küçük hücrelerde nasıl örgütlenileceğini öğrendiler. Çetelerle mücadelede gösterdikleri başarı popülaritelerini artırdı. Ayrıca, Enver Bey Ohri ve Kruşevo askeri bölgesine müfettiş olduğunda, çeşitli ordu birlikleriyle temas etme fırsatı buldu.[96] Manastır bölgesindeki diğer bir sevilen subay Niyazi Beydi. Niyazi Beyin Üçüncü Ordudaki popülaritesi, Yunan Savaşında kazandığı ün ile çete savaşlarında gösterdiği başarıdan kaynaklanıyordu. Niyazi Bey Manastır bölgesinde, "özerklik" kışkırtması yaparak geniş bir Arnavut taraftar grubu toplamaktaydı.[97]

Manastır şubesi Enver Beyin liderliğinde oluşturulmuştu. Manastır'daki Merkezin üyeleri Enver Bey, Kazım Karabekir ve Hasan Tosun Beyler idiler. Hasan Tosun Kolonya'dandı ve İstanbul'da *Mülkiye*'de okumuştu. Bölgede kendisine ve ailesine çok saygı duyulması nedeniyle, bölgedeki siviller arasından *Cemiyet*'e üye kazandırmada başarılı oldu.[98]

Teğmen rütbesinden daha düşük rütbeli subaylar *Cemiyet*'e kabul edilmezdi. *Cemiyet*'in geçmiş tecrübelerinden dolayı öğrenciler de *Cemiyet*'e alınmamaktaydılar. Bu konuda tek istisna, *Erkan-ı Harbiye* mezunlarının saydığı ve sevdiği Avcı taburunun tek *Alaylı* subayı Abdullah Efendi olmuştur.[99]

Enver Bey, Müslüman köylerinde yeni okullar açılması için Selanik'teki yetkililerin fon ayırmasını sağlamış; bazı *Cemiyet* üyelerini halkın ihtiyaçlarını araştırmak ve yeni taraftar bulmakla görevlendirmiştir. Hareket

96. *Enver Paşa'nın Anıları*, *op.cit*, s. 51.
97. Bartl, *op.cit*, s. 155.
98. Enver, *op.cit*, s. 61-90.
99. *Ibid*.

Manastır'da siviller arasında hızla yayıldı. Fakat hâlâ üstünde durulan, hareketin ordu içinde yayılmasıydı.

Manastır'da hareket On Üçüncü Süvari Alayı, On Üçüncü Topçu Alayı ve Piyade birlikleri içinde hızla yayıldı. On Üçüncü Süvari Alayındaki gelişme *Erkan-ı Harbiye* mezunu Sadık Beyin çabaları sonucuydu. Ohri'deki Üçüncü *Nizam* Bölüğü Komutanı Aziz Mısri *Cemiyet*'in kendi bölgesinde yayılmasında önemli bir rol oynadı. On Üçüncü Topçu Alayındaki Bolulu Habib uygun adamların kazanılmasında etkili oldu, Üçüncü Avcı Taburu da Niyazi Beyin kontrolü altındaydı.[100] Ayrıca Dördüncü Avcı Taburunda Muhiddin Efendi, kardeşi vasıtasıyla İstanbul'dan düzenli olarak gelen Jön Türk yayınlarını dağıtıyordu.[101]

Manastır şubesi *Neyyir-i Hakikat* adı altında kendi yayınını çıkartmaya başladı ve yayın *vilayet*'te tutuldu. *Neyyir-i Hakikat*'ı Habib, Ziya ve Sadık Beyler[102] çıkarıyordu. Adı geçen yayın, yabancı subayların varlığı, Hristiyan çetelerin faaliyetleri ve bütçe sorunları gibi, Makedonya'ya ilişkin genel konuları kapsıyordu. Yazılarda işlenen esas tema, mevcut sorunların özü olarak görülen çürümüş ve kötü Osmanlı yönetimiydi.

Cemiyet kısa zamanda Manastır'ın bütün kazalarına yayıldı. Ohri ve Kesriye'de özellikle güçlüydü. Perlepe'nin hükümet yanlısı kaymakamı, *Cemiyet*'in bu kazada yayılmasını engelledi. Ohri'de, *Cemiyet*, ayrıca, Bulgar isyancıların faaliyetleri yüzünden iş yapamamaktan yakınan *eşraf*'ın desteğini de sağlamıştır. Bu durum Müslüman *eşraf* üzerinde birleştirici bir etki yaratmıştır. Daha sonra, *Cemiyet*'in Manastır şubesi de *eşraf*'ın desteğini sağlamak için bunu kullandı.[103]

1907 baharına gelindiğinde, Ohri'de çok az kişinin *Cemiyet*'e katılmak konusunda tereddütü bulunuyordu. Manastır'daki *Cemiyet* meslek sahipleri ve bürokratlar arasından taraftar buldu. Dr. Fehim, eczacı Sadık, Resne Belediye Başkanı Cemal Bey, vergi memuru Tahsin Bey ve eşraftan Adem Ağa, Nuri ve Remzi[104] *Cemiyet*'in Manastır'da yayılmasında önemli rol oynayan anahtar kişilerden bazılarıydı. Dr. Fehim, ayrıca, Manastır'daki Arnavut hareketinin önemli üyelerinden biriydi. Ocak 1908'de faaliyetlerinden dolayı tutuklanıp ve sürgüne gönderildi.[105]

Cemiyet Manastır ve Kosova'da yayılırken Selanik dahil olmak üzere diğer *vilayetler*'de gelişme yavaştı. *Cemiyet*'in Kosova ve Yanya'da kurulma-

100. Enver, *op.cit*, s. 69-73.
101. B.B.A., Y.E.E., *op.cit*, Kısım 15, Evrak 74/11.
102. Mehmi tarikatı mensubu Sadık Bey, Manastır'daki *Cemiyet*'in faal üyelerindendi. Ancak, Mehmiler arasında gösterdiği faaliyetler bu çalışma çerçevesinde izlenemedi.
103. *Enver Paşa'nın Hatıraları*, *op.cit*, s. 71.
104. *Neyyir-i Hakikat*, 1324.
105. F.O. 195/2297, Heatchote'dan Barclays'e, Manastır, 10 Mayıs 1908.

sı Manastır şubesinin çabalarıyla mümkün olmuştur. *Cemiyet* Kosova'da 1907'de, lideri Kalkandelenli Galip olmak üzere kuruldu. Galip Bey *Erkan-ı Harbiye* mezunuydu ve Enver Beyin yakın arkadaşıydı. Ayrıca Avusturyalı subaylar arasında yetenekli, çalışkan bir jandarma komutanı olarak tanınırdı.[106] Galip, özellikle *eşraf* ve *ulema*'dan, bazı önemli sivilleri, *Cemiyet*'e kazandırmayı başardı. 1907'ye gelindiğinde subayların üçte ikisi Kosova'daki *Cemiyet*'in üyesiydiler. Diğer üyelerin çoğunluğu ise bölge halkıydı. Kosova'da Arnavutlar, *Cemiyet*'in yayılmasında önemli bir rol oynadılar. Cemiyet üyelerinin çoğu aynı zamanda Arnavut *Cemiyeti*'nin de üyesiydiler.[107] *Vilayet*'in sorunlarını anlatan *Yıldız* başlıklı bir Risale Kosova'da düzenli olarak basılmakta ve *Cemiyet* mensupları tarafından yaygın biçimde okunmaktaydı. *Yıldız* esas olarak Kosova'daki reformlara ilişkin konuları kapsamaktaydı. Yazılarda Hristiyan çetelerin yol açtığı rahatsızlıklarla başa çıkmak için ticarette, yargı sisteminde ve eğitimde reform yapılması gerektiği belirtilmekteydi.[108] *Yıldız Cemiyet* tarafından basılmıyordu, ancak *Cemiyet* mensupları arasında yaygın biçimde okunmaktaydı.

L. Collins, *Sandanski and the Young Turks* adlı makalesinde, *Cemiyet*'in genç subayların desteklediği Nafiz Beyin liderliği altında Serez'de yayıldığını yazmaktadır.[109] Yanya'da *Cemiyet* ancak *Erkan-ı Harb* Sami Beyin gelmesinden sonra yayıldı ve Yanya'daki üyelerin çoğu da *Erkan-ı Harbiye* mezunuydu. Ayrıca, Kürt aşireti Bedirhani'nin bir temsilcisi olan Erzurum Müftüsünün oğlu, *Cemiyet*'in bölgedeki gelişimine ilişkin bilgi almak üzere, Yanya'ya, bölge Kürtlerinden Ferid Beyi görmeye geldi.[110] Bu bilgi *Cemiyet*'in Yanya'da sivil taraftarları olduğunu göstermektedir. Ancak daha önemlisi, *Cemiyet*'in varlığından Erzurum'daki Jön Türk hareketinin olası sempatizanlarının da haberdar olmasıydı. Osmanlı yetkilileri[111] ve *Üçüncü Ordu Müşiri, Cemiyet*'in varlığından ve Üçüncü Ordu subaylarının pek çoğunun *Cemiyet*'in üyesi olduğundan haberdardı. Ancak, *Cemiyet*'in faaliyetleri hakkında, Makedonya'da büyümesini önlemeye yetecek kadar bilgi sahibi değillerdi. Bu durum kısmen Makedonya şartlarından, ancak daha çok *Cemiyet*'in Padişahın casusluk sisteminin verimli çalışmasını engelleyen örgüt yapısından kaynaklanıyordu.[112] Osmanlı yöneticile-

106. KuK. Pras., 80-4/1, Von Salis, Üsküp, 18 Şubat 1906.
107. Bartl, *op.cit*, s. 155.
108. Yıldız, 15 Şubat 1324
109. Collins, *op.cit, Sandanski and the Young Turks.*
110. B.B.A. Y.E.E., Kısım 15, Evrak 74/9, Zarf 74, Karton 15.
111. Hilmi Paşa Komitenin vilayetlerdeki faaliyetlerinden haberdardı. Fakat bu konuda hiçbir zaman bir sorun çıkarmamıştır. II. Abdülhamit Talat Beyin Makedonya'daki faaliyetlerinden dolayı doğuya sürülmesi için bir İrade çıkardığında bile Hilmi Paşa bunu engellemiştir. Bazı kaynaklar Hilmi Paşanın Mason localarıyla yakın ilişkiler içinde olduğuna ilişkin bilgiler vermektedirler. Ancak Hilmi'nin *Cemiyet* ile yakın ilişkiler içinde olduğuna ilişkin inandırıcı bir bilgi yoktur.
112. *Selanikli Şemseddin*, *op.cit*, s. 126.

ri Makedonya'daki *Cemiyet*'in sürgündeki Jön Türklerle sürekli temastı olduğunu ve İsmail Kemal'in[113] *Cemiyet*'in Makedonya'da yayılmasında çok büyük rol oynadığını düşünmekteydiler.

1907 başında bazı subay ve sivil üyeler *Cemiyet* belgeleriyle yakalandılar ve tutuklandılar. Bunlar On Dördüncü Topçu Alayı'ndan üsteğmen Şevket ve On Beşinci Topçu Alayından üsteğmen Cemil'di. Ayrıca, Nesimi adlı Manastırlı bir sivil, okullarda Jön Türk yayınları dağıtırken tutuklandı. Bazı *nizam* askerleri de üstlerinde *Cemiyet* belgeleriyle yakalandılar. Makedonya'daki yetkililer *Neyyir-i Hakikat* yayınının varlığından haberdar değillerdi, ve belgelerin ve yayınların çoğunun Sofya'da ve Bulgarlar tarafından subaylara ve erlere dağıtıldığına inanmaktaydılar. Ancak bazı üyelerinin tutuklanması, *Cemiyet*'i bir karışıklık içine itmemiştir.

Bölge komutanları ile *Üçüncü Ordu Müşiri* arasındaki anlaşmazlık, *Cemiyet*'in, özellikle subayların işine yaradı. Bölge komutanları, bölgelerinin ciddi Jön Türk faaliyetlerine sahne olduğunu kabul etmemişlerdir. Selanik Alay Komutanı Hüseyin Remzi Paşa, pek çok kez bölgesinde *Cemiyet*'in hiçbir ciddi isyankâr faaliyetinin görülmediğine Esad Paşayı ikna etmeye çalışmıştır.[114]

Serez Komutanı İbrahim Paşa, komutası altındaki erlerin ve subayların hareket ile alakaları bulunmadığı, ordudaki huzursuzluğun, temelde, ordunun içinde bulunduğu kötü şartlara bağlı olduğu izlenimini vermekteydi.[115] Esad Paşanın Serez'de ordu ile *Cemiyet* arasında bağlantı bulma çabaları, Esad'ı rakip olarak gören İbrahim Paşa tarafından engelleniyordu.

Kosova'da geniş bir Arnavut ve Müslüman nüfusun bulunması nedeniyle, Osmanlı yetkilileri *Cemiyet*'in merkezinin Kosova olduğunu düşünmekteydiler. Ayrıca *Cemiyet*'in İştib ve Köprülü kazalarına yayıldığını biliyorlardı. Kosova'da bir teğmen olan Remzi Efendi, *Cemiyet*'in faaliyetlerine ilişkin olarak *müşir*'in haberciliğini yapmaktaydı. Ancak, *mıntıka* komutanı Osman Paşa, Esad Paşanın müdahale etme niyetine karşı çıktı ve gelişmelerle bizzat kendisi ilgilenmek istedi.[116] Osmanlı belgelerinde, ayrıca, Kosova'da *Cemiyet*'in kapatılması için 1907'ye kadar herhangi bir girişime ilişkin bilgi bulunmamaktadır.

113. B.B.A. Y.E.E., Kısım 16, Evrak 74/9, Karton 16, Ferik Esad Paşa Evrakı. İsmail Kemal için bkz. Vlorn, İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of Ismail Kemal Bey*, derl. Sommerville Story (New York, 1920). İsmail Kemal (1844-1920) Yanya'nın bir kazası olan Vlorn'nın iyi bilinen ailelerinin birinden gelmekteydi. Mardin, Bolu, Gelibolu Valiliğinde ve Beyrut ve Trablus Genel Valiliğinde bulundu. 1900'de liberal ve milliyetçi eğilimlerinden dolayı Avrupa'ya kaçmaya zorlandı. 1908 İhtilali'nin arkasından Ahrar Fırkası'nın lideri oldu, 1912'de bağımsız Arnavutluk'tan yana tercihini yapıtı ve liberal kanadın öncülüğünü yaptı. Ahmad, *op.cit.*, s. 173.

114. B.B.A. Y.E.E., *op.cit.*

115. *Ibid.*

116. *Ibid.*

Esad Paşa Manastır *vilayeti*'nde, *Cemiyet*'in faaliyetlerine ilişkin haber almakta çok zorluk çekti. Manastır'daki gücün esas komutası genç subayların elindeydi ve bu subayların çoğu *Cemiyet*'e üyeydi. Bu nedenle Manastır'daki yüksek rütbeli komutanlardan Hayri Paşa ve Nazif Paşa, komutan olarak görevlerini yerine getirememekteydiler. Ayrıca, bazı üst düzey komutanlıklar, subayların diğer ordulara gönderilmesi nedeniyle boştu ve yerleri asla doldurulmamıştı. Esad Paşa, Manastır'daki subaylar arasında, özellikle Topçu birliklerinde, *Cemiyet* mensuplarının bulunduğunu bilmekteydi, ancak bir önlem için elinde yeterli bilgi yoktu.[117]

Makedonya'nın dışında, Selanik Merkez Komitesi de Avrupa'daki Jön Türklerle temas içindeydi ve Paris'teki grup *Cemiyet*'teki gelişmeleri takip etmekteydi. 1907 sonbaharında, Paris grubu Dr. Nazım Beyi,[118] Paris *Cemiyeti* ile bir bağlantı kurulması amacıyla Selanik'e gönderme kararı aldı. Eylül 1907'de Dr. Nazım Bey Selanik'teki *Cemiyet*'e, *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'nin[119] *Osmanlı Terakki ve İttihad Cemiyeti* ile birleşmesi önerisini getirdi. İki *Cemiyet* 27 Eylül 1907'de birleşti, *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'nin adı *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti* olarak değiştirildi ve iki grup ortak bir *Nizamname* hazırladılar.[120]

Avrupalı yetkililer, Paris'teki *Cemiyet*'in çökmekte olduğunu, popülaritesini kaybettiğini ve artık yeni fikirler üretecek taraftar bulamayacağını düşünmekteydiler.[121] Paris'teki *Cemiyet*, Makedonya'daki *Cemiyet*'le bir olasılıkla yukarıdaki nedenle birleşmek istemiştir.

Ancak, iki *Cemiyet*'in birleşmesinden daha önemli olan, 1907 İngiliz-Rus Anlaşması, 1907 Askeri Komisyon Konferansı ve çeşitli Üçüncü Ordu birlikleri ve halk arasında artan huzursuzluk gibi çok ciddi olaylardır. *Cemiyet*'in Makedonya'da hızla yayılmasını bu son gelişmeler sağlamıştır.

117. B.B.A. Y.E.E., 74/9, 13-d.

118. Dr. Nazım Bey Terakki ve İttihat *Cemiyeti*'nin en bilinen üyelerinden biriydi. Selanikli Nazım olarak da tanınır ve *Cemiyet*'e 1889'da bir tıp öğrencisiyken katılmıştır. *Cemiyet* İstanbul'da bastırılınca Paris'e gitti ve orada, 1907'ye kadar Ahmed Rıza'yla çalıştı. 1907'de Selanik'e geldi ve ardından Jön Türk Hareketini yaymak üzere Anadolu'ya geçti. Ahmad, *op.cit*, s. 175.

119. Ayrıntılar için bkz. *op.cit*, Ramsaur; Tunaya; *Enver Paşa'nın Hatıraları*.

120. *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* ile *Terakki ve İttihat Cemiyeti*'nin ortak metni
1- İki tane merkez olacak; İç merkez Selanik, Dışmerkez ise Paris
2- Cemiyetin amacı 1293(1876) Mithat Paşanın Anayasasını tekrardan yürürlüğe koymaktı.
3- Merkezi komiteler birbirlerinden bağımsız hareket etseler bile gerektiğinde tek olarak faaliyette bulunabileceklerdi.
4- *Cemiyet*'in resmi yayını Türkçe olarak *Şura-yı Ümmet* ve Fransızca olanı ise *Mechveret* olacaktı.

121. Ku K., *op.cit*, 25-9/117.

DOKUZUNCU BÖLÜM

Temmuz 1908: Jön Türk İhtilali

Bir yanda Makedonya *vilayetleri*'ndeki şartlar ve öte yanda Üçüncü Ordu askerlerinin bezginliği Osmanlı İmparatorluğunda Temmuz İhtilaline yol açtı. 1908 yılına gelindiğinde muhtelif devrimci çeteler arasındaki mücadele bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Ordu güçlerinin çeteleri bastırmakta başarı gösterdikleri bazı harekâtlar mevcut olmakla birlikte, ordu, yeni çeteler kurulmasını engelleyememekte ve çatışmaları önleyememekteydi. İsyancı güçlere karşı verilen mücadelenin devamlılığı ise hem subayların hem erlerin bıkkınlığını artırmaktaydı.[1]

Aynı zamanda, Üçüncü Ordu birliklerinde ücretlerin düzensiz ödenmesi, *redifler*'in hizmet sürelerinin uzatılması gibi nedenlerle çıkan isyanlar yaygınlaşmıştı. Bu olaylar sonucunda askerler genellikle hedeflerine ulaşmışlardı. Söz konusu gelişmeler ise ordunun İstanbul rejimine sadakatini zayıflatırken, askerin kendine güvenini artırdı.[2]

Üçüncü Ordudaki mevcut hoşnutsuzluğu görmezlikten gelen ya da ciddiye almayan Avrupa devletleri, subayların orduya hakaret olarak algıladıkları radikal reformları dayatmayı sürdürdüler.[3] Bundan daha kötüsü ise merkezdeki yetkililerin bu reform projelerini engelleyememeleri ve bu projelere karşı çıkamamalarıydı. Ayrıca, Müslüman halkın, büyük devletlerin Hristiyanlar lehine getirdikleri reformlara ve isyancıların faaliyetlerine karşı duydukları rahatsızlık da tırmanmaktaydı.

Bu karışıklık içinde, *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti*'nin Manastır şubesi, özellikle Manastır'daki garnizonun orta rütbeli subayları ve Manastır halkı arasındaki tabanı genişlemekteydi.

Manastır'daki *Cemiyet*'in ihtilal öncesi faaliyetlerinin tümünü ortaya çıkarmak zor olmakla birlikte, elimizdeki bilgiler, Temmuz İhtilalinin, bütünüyle, *Cemiyet*'in Manastır şubesinin çalışmalarının bir sonucu olduğunu göstermektedir ve Selanik'teki merkez yalnız moral destek vermiştir. Sürgündeki Jön Türklerle *Cemiyet*'in Manastır'da yayılması arasında doğrudan bir bağ kurmak ya da sürgündekilerin, ayaklanmanın başarıya ulaşmasındaki rollerini açıklığa kavuşturmak ise zordur.[4]

1. İhtilallerin nedenleri hakkında genel bilgi için bkz. R.T.Gurr, *Why Men Rebel*, (Londra, 1970). Gurr, s. 252.
2. Gurr, *op.cit.*, s.254.
3. F.O. 181/14, O'Beirne'den Grey'e, St. Petersburg, 28 Temmuz 1908.
4. Paris ve Selanik'teki *Cemiyet*'lerin 1907'de birleşmiş olmalarına rağmen, sürgündeki *Cemiyet*'in ayaklanmanın başarıya ulaşmasında yaptığı katkıya ilişkin inandırıcı bir kanıt mevcut değildir

Bu dönemde, Makedonya *vilayetleri*'ndeki şartlar *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti*'nin yayılması bakımından mükemmeldi: Muhtelif devrimci örgütler faaliyet göstermekteydi, dış baskılar, mali sorunlar artmaktaydı, sivil halk bezgindi ve ordu huzursuzdu.[5] Ayrıca, ayaklanmanın neden Manastır'da başladığını anlamak için Manastır *vilayeti*'nin özelliklerini de vurgulamak gerekir.

Manastır *vilayeti*, bir dönem esasen IMRO'nun faaliyetlerine bağlı olarak, devrimci faaliyetlerin merkezi olmuştur. Bulgar hareketinin önemli ayaklanmalarından *Cuma-i Bala* ve *İllinden Ayaklanması* bu *vilayet*'te gerçekleşmiştir. Jön Türk İhtilali ve Bulgar örgütlerinin faaliyetleri arasında doğrudan bir ilişki olmamakla birlikte, ordunun en iyi subayları bu *vilayete* gönderilmiş ve çetelerle mücadele eden birliklere komuta etmekle görevlendirilmişlerdi. Ayrıca, Manastır bölgesinde güçlü bir başkomutan yoktu ve bu durumda asıl komuta yetkisi, Jön Türk hareketine sempati duyan *mektebli* orta rütbeli subayların elindeydi.

Manastır'daki geniş Müslüman nüfus (%49) son gelişmelerden bıkmış usanmıştı. Müslümanların çoğu Arnavut kökenliydi ve *vilayetler*'deki Arnavut Ulusal Hareketinin gelişmesinde önemli rol oynadılar. Aynı zamanda, Müslüman halk, çeteler karşısında ordu birlikleri ile işbirliği içindeydi. Böylelikle "Türk çetelerinin" faaliyetlerinde ciddi bir gelişme görüldü.

Temmuz İhtilali süresince, Manastır'daki Türk subaylar, halkın tutumuna ve Arnavut hareketinin üyelerine dayanarak ayakta kalabildiler. Padişah üzerinde, 1876 Anayasasını (*Kanun-i Esasi*) yeniden yürürlüğe koymak üzere yeterli baskı, ordunun, önce Manastır'da, daha sonra Makedonya'nın diğer bölümlerinde halk ile gücünü birleştirmesiyle kurulabilmiştir.

Üçüncü Orduda Durum: Ocak-Haziran 1908

Jön Türk İhtilalinin hemen öncesindeki aylarda, Üçüncü Ordu yeniden düzenlenmiş ve üst düzey komutanları değiştirilmişti. Bu durum, kısmen ordunun çetelerle mücadele konusunda gösterdiği başarısızlığa, kısmen de büyük devletlerin isyancılarla mücadelede ordunun yerini jandarmanın alması önerilerinden kaynaklanan endişeye dayanmaktaydı.

5. İhtilallerin nedenlerine ilişkin bir tartışma için bkz. C.Brinton, *The Anatomy of a Revolution*, (New York, 1965).
6. F.O. 294/39. Heathcote'den Grey'e, Manastır, 21 Ocak 1908.

Komutanlar düzeyinde en büyük değişiklik, Dokuzuncu *Redif* Bölüğüne ve çetelere karşı düzenlenen operasyonlarla ilgili olarak Manastır bölgesine komuta eden Hadi Paşanın görevden alınmasıydı. Hadi Paşanın yerine Yunan sınırında görev yapmakta olan Osman Hidayet Paşa getirildi.[6] Hadi Paşa, askeri olarak mükemmel bir ün yapmıştı, ancak sivil ve idari görevlerinde pek başarı gösterememişti ve Vali ve *Müfettiş-i Umumi* ile ilişkileri kötü gitmişti. Bazı durumlarda isyancı faaliyetler, Hadi Paşanın sivil yetkililerle işbirliğine razı olmaması yüzünden engellenememişti.[7] Ayrıca Niyazi Beyin hatıralarında belirttiğine göre, Hadi Paşa *Cemiyet*'in bir üyesiydi ve *Cemiyet*'in Manastır garnizonunda yayılmasında etkisi olmuştu. Bu durum belki de görevden alınmasına yol açan en önemli etkenlerden biriydi.

Yeni komutan ise yetkililerle ilişkilerinde daha başarılıydı. *Müfettiş-i Umumi*, yeni komutana, kendisinin göreve getirilmesi nedeniyle duyduğu memnuniyeti dile getirmiş, yeni komutanın faydalı olacağına ve olayların daha önce olduğu gibi görmezlikten gelinmeyeceğine inandığını belirtmişti.[8] Diğer bir değişiklik ise, *Cuma-i Bala Nizam Orduları*'nın başına, Bulgar sınırında müfettiş olarak görev yapan Hamdi Paşanın getirilmesiydi. Hamdi Paşa Almanya'da eğitim görmüştü ve kabiliyetli bir asker olarak tanınmaktaydı.

1908'e gelindiğinde, Avrupalı subayların denetimindeki jandarma ile ordu arasındaki gerginlik de tırmanmaktaydı. Yalnız jandarma gücünün ücretlerinin daha düzenli ödenmesi değil, bu gücün varlığı başlı başına bir sorun ve orduya hakaret olarak algılanıyordu.

Jandarma ve ordu subayları arasındaki karşılıklı kızgınlık ve rahatsızlık bir süredir devam etmekteydi. Ancak her iki grup da, yabancı subaylara karşı ortak bir düşmanlık duymaktaydı. Makedonya ordusundaki subaylar, çetelerle başa çıkacak güçte olduklarına inanıyorlardı. Ancak, kendilerinden daha üst konuma getirilen yabancı subaylar jandarmaya emirler vermekteydi. Bu durum da Üçüncü Ordu için gurur kırıcı bir durumdu. Subaylara göre çetelerin işlediği zulümlerin durdurulamaması, ordunun değil de sivil yetkililerin kusuruydu.[9] İşte Avrupalılar çetelerle mücadele edecek silahlı kuvvetlerin sınırlandırılmasını ve jandarma gücünün artırılmasını bu şartlar altında önermişlerdi.[10] Bu durum ise yalnızca askerin görevine bağlılığını ve üstlerine sadakatini daha fazla sorgulamasına yol açtı.

Kamil Paşaya göre, ordunun içinde bulunduğu zorlukları aşmak için,

7. F.O. 294/39, W.J.Heathcote'den Grey'e, Manastır, 3 Aralık 1907
8. F.O. 294/39, *op.cit.*, Manastır, 3 Aralık 1907.
9. F.O. 181/914, *op.cit.*, St.Petersburg, 28 Temmuz 1908.
10. HHSTAP. A XII/342, Liass XXXV/2, Pera, 22 Nisan 1908.

önce ordunun mali sorunları çözülmeliydi.[11] Serasker Rıza Paşa, hatıralarında, askeri bütçe, kıyafet ve cephaneye ilişkin sorunları çözme girişimlerini vurgulamaktadır, ancak uygulamada bu alanlarda ciddi bir iyileşme sağlanamamıştı.[12]

Bu şartlar altında, Üçüncü Ordu subay ve erleri, hoşnutsuzluklarını isyancı faaliyetlerle göstermeye başladılar. İlk olarak, 1907 yılında bir dizi isyan başgösterdi. Yeni *müfrezeler*'e yerleştirilmek üzere Anadolu'dan getirilen *redifler*'e, görev sürelerinin iki ayı geçmeyeceği sözü verilmişti. Ancak bu süre iki ayı aştığı gibi, *redifler*'e maaşları da ödenmemekteydi. İlk *redif* isyanı, 1907'de Üsküp'te patlak verdi. İsyanın hemen arkasından maaşlar ödendi ve terhis edildiler.

Redifler'in Üsküp'teki başarısı, Manastır, Florina ve Resne'deki diğer *müfrezeler*'i cesaretlendirdi. Bunların bir kısmı etkisiz hale getirildi. Bununla birlikte özellikle bir olay çok ciddi sonuçlar doğurdu: Piyade *ihtiyatları*'ndan 1.000 asker ayaklanmış ve terhis edilinceye kadar isyanı sürdürmüşlerdi.[13] Ardı arkası kesilmeyen isyanlar, diğer *müfrezeler*'i de benzer biçimde hareket etme konusunda cesaretlendirdi ve ordudaki genel rahatsızlığı artırdı.[14] Yetkililere göre, askerlerin isyancı faaliyetleri, içinde bulunulan durumdan memnun olmayan ve bir olasılıkla *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyet*'i mensubu olan bazı subaylarca kışkırtılmaktaydı.

İsyancıları harekete geçiren diğer bir etken ise, Manastır bölgesi komutanı Osman Paşaya güvenmemeleri idi. Osman Paşa, isyancılara taleplerini destekleyeceği sözünü vermişti, ancak İstanbul'daki *Harbiye Nezareti* ile temasa geçtikten sonra isyancılara karşı çok sert bir tutum takındı. Askerler bu durumdan bazı subaylar aracılığıyla haberdar oldular ve bundan sonra Osman Paşaya duydukları sadakat zayıfladı.[15] İsyancılar çoğunlukla başarılı olmuşlar ve merkezi hükümet daha fazla karışıklığa meydan vermemek için isyancıların taleplerini karşılamıştır.

Üçüncü Ordudaki huzursuzluk, İkinci Ordu üzerinde çok etkili olmuş ve İkinci Orduda isyancı faaliyetler görülmeye başlamıştı. İsyanlar genellikle Üçüncü Ordudakine benzer nedenlerle çıkmaktaydı, ancak burada Üçüncü Orduda görülmeyen ek bir etken de mevcuttu. Ordunun *alaylı* ve *mektepli* subayları arasında bir çekememezlik yaşanmaktaydı. Özellikle topçu sınıfına mensup genç *mektepli* subaylar, *alaylılar*'ın terfi etmesine karşı çıkmaktaydılar. Aynı zamanda, Sahra Topçusu *alaylı* subaylar ara-

11. B.B.A.Y. Kamil Paşa Evrakı, 86-33/3260, 1326-10-10. (5 Kasım 1908)
12. Rıza Paşa, *op.cit.*, s.82.
13. F.O. 421/242, Barclays'den Grey'e, İstanbul, 13 Mayıs 1908.
14. HHSTA Botschaftsarchiv Konstantinopel - Militar - Attache - 1905-1908, Posfni'dan Pallavicini'ye, Manastır, 27 Haziran 1908.
15. F.O. 421/242, F.O. *op.cit.*, 13 Mayıs 1908.

sında tatbikatlarda çoğu kez kendilerinden daha düşük rütbeli subayların görevlendirilmesinden kaynaklanan bir rahatsızlık da vardı. *Alaylı* subaylar ayrıca kendilerinin Bataryalardaki görevlerin üstesinden gelemeyeceklerini düşünen Topçu komutanına karşı düşmanlık beslemekteydiler.[16] Sonuçta, her iki gruptaki subaylara da terfi verilmek suretiyle sorun geçici olarak çözüldü.

Haziran 1908'e gelindiğinde huzursuzluk Avrupa *vilayetleri*'ndeki tüm askeri birliklerde artmaktaydı. Başarıyla sonuçlanan ayaklanmalar, askerlerin ve subayların kendilerine güvenlerini artırırken, yetkililere olan sadakatlerini zayıflatmıştı. Ayrıca, çetelerle bitmeyen mücadele orduyu daha fazla umutsuzluğa sürüklemekteydi. Bu şartlar altında hoşnutsuz askerleri yönlendirmek Jön Türk subayları için hiç de zor olmamıştır.

1908'in İlk Yarısında Makedonya'da Bunalımın Tırmanışı

1908'e gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu ciddi mali sorunlarla[17] karşı karşıyaydı. Bütçe açığı 4.000.000 Osmanlı Lirası kadardı, alınan borçlar bu açığı kapatmak için yeterli değildi ve maaşlar ve diğer ödemeler askıya alınmıştı.[18] Makedonya *vilayetleri* de mali bunalımın ağır yükünü taşıyordu, reformlar da ek masraflar yaratmaktaydı. 1908 Martı'na gelindiğinde üç vilayetin borcu 313.000 Liradan 369.000 Liraya yükselmişti.[19] Hilmi Paşa bir önceki ayın maaş ödemelerinden bir kısmını karşılamak ve Mart ayının polis ve Jandarma maaşlarını ödemek üzere *Düyun-u Umumi*'den 50.000 Osmanlı Lirası borç almak zorunda kaldı.

Rahatsızlık bütün ülkeye ciddi biçimde yayılmıştı. Hükümetin, İmparatorluğun doğu bölgesinde, Muş, Bitlis, Van *vilayetleri*'nde güçlü ulusal istekleri olan Ermenilerle sorunları vardı. Yabancı gözlemcilere göre, bu dönemde Ermeni sorunu büyük devletleri ilgilendirmemekteydi, tersine Ermeni devrimci örgütünün faaliyetleri karşısında Avrupalıların sempatisi Osmanlı yönetiminden yana gelişiyordu.[20] *Babıâli* Ermenilere ağır vergiler yüklemekte, ülkeden ayrılmalarını yasaklamakta ve bölgede başıboş bırakılmış olan Kürtlerin zulüm ve yağmasını cesaretlendirmekteydi.[21]

16. F.O. 421/243 Barclays'den Grey'e, Therapia, 20 Temmuz 1908.
17. B.B.A. İrade-i Dahiliye, 14 Rebiûl-âhir 1324 ve 25 Mayıs 1322. (7 Haziran 1906)
18. F.O. 371/549, "Memorandum by Adam Blck on the Present Financial Condition of the Empire", s 152.
19. F.O. 195/2285, Graves'ten Barclays'e, Selanik, 28 Nisan 1908.
20. F.O. 371/533, Vice Consul Dickson'dan Barclays'e, Van, 13 Nisan 1908.
21. *Ibid.*

İmparatorluğun doğu bölgesindeki Müslüman nüfusun da kendi sorunları vardı ve huzursuz Müslümanlar sık sık gösterilerde bulunuyorlardı. Tüccarlar ve toprak sahipleri yabancılara verilen ardı arkası kesilmeyen ödünlerden ve ağır vergilerden rahatsızdılar. Devlet memurları ise Padişaha ait olan toprakların genişliğinden ve Giritli, Çerkez, Tatar gibi vergi ödemeyen mültecilerin artışından şikayetçiydiler.[22]

Bazı bakımlardan Makedonya toprakları Müslümanlar için ne daha iyi ne de daha kötüydü. Ancak, bu üç *vilayet*'teki Müslüman nüfus diğer sorunlara ilaveten iki büyük sorunla başa çıkmak durumundaydı. Bunlardan ilki, çete savaşlarının yol açtığı sürekli gerginlik ve ikincisi de Avrupalıların bölgedeki varlığıydı. Reformların ikinci döneminde bu etkenler Müslüman halkı ciddi biçimde etkilemeye başladı ve huzursuzluk açıkça ortaya çıktı. Bu durumda Bulgar çetelerinin Müslüman çetelerin saldırısına uğraması yaygınlaşmıştı.[23] Manastır'da Müslüman çetelerin Bulgarlara saldırıları, yakın gelecekte ciddi sorunlar yaratması olası, tehlikeli bir durum olarak Avrupalıları endişelendirmişti. Benzer sorunlar Kosova'da Arnavutlar ve Sırplar arasında da yaşanmaktaydı. Avusturyalı subay Hubka hatıralarında Kosova'nın kazalarında Hristiyanlara saldırılarda bulunan Türk ve Arnavutlardan kurulu "Türk çetelerinin" faaliyetlerinde önemli artış görüldüğünü kaydeder.[24] Avrupalı subaylar ise Osmanlı yetkililerini, bu faaliyetlerin farkında olmalarına rağmen, bu çetelerin yayılmasını önlemek için yeterli tedbir almamakla suçlamışlardır.[25]

Makedonya Müslümanlarına göre, reform yılları ıstırap yıllarıydı. Müslümanlar bir yandan Hristiyan çetelerin faaliyetlerine şahit olurken, öte yandan reformcu güçlerin Makedonya topraklarında Müslümanlar yokmuşçasına Hristiyanlar lehine çalışmalarını gözlemlediler.[26] Makedonya'nın Müslüman nüfusu, Avrupalıların Atina, Sofya ve Belgrad'ın politikalarını desteklediklerine ve İstanbul'dan yeni taleplerde bulunmayı sürdürdüklerine inanmıştı. Reformların ikinci yarısında Müslümanlar sorunlara çözüm getirmeyen yabancı memurların sayısında ve güçlerindeki artışı gözlemlemişler ve Rumeli *vilayetleri*'nde Osmanlı hakimiyetinin gerilemesine şahit olmuşlardı.[27] Freiherr von Marschall'ın, yazışmalarında tekrar tekrar belirttiği gibi, Avrupalı devletler, özellikle İngiltere ve Rusya, mevcut durumun ciddi bir Müslüman hareketine yol açacağı gerçeğini

22. F.O. 371/544, "The Unrest in Turkey", Mark Sykes tarafından hazırlanan rapor.
23. B.B.A. AMTZ. (0,4), 167/92, 1326-5-25. (25 Haziran 1908)
24. Hubka, *op.cit.*, s.93.
25. F.O. 195/2297, Heatchcote'dan O'Conor'a, Manastır, 15 Şubat 1908.
26. G.P., Band, 22, No: 8910, Marschall'dan Bülow'a, Tarabya, 3 Eylül 1908.
27. G.P., Teil, 22, *op.cit.*, No: 8910.

görmezlikten gelerek ya da dikkate almayarak, daha radikal reformları uygulatmak istemekteydiler.[28]

1908'in ilk aylarında çete savaşları devam etti. Önceki dönemde bir ayda ölenlerin sayısı ortalama olarak 114 iken bu rakam Mayıs'ta 167'ye yükselmişti.[29] Özellikle Florina, Kesriye ve Serfice'deki Yunan çetelerinin faaliyetlerinde ciddi bir artış vardı. Sadrazam Ferid Paşa Hilmi Paşayla yazışmalarında bu çetelerle mücadele etmekle görevli Osmanlı *müfrezeleri*'nin başarısız olduklarını, bunun da bölge halkının şikayetlerinin ve rahatsızlığının artmasına yol açtığını yazmıştır.[30]

1908'e gelindiğinde, yabancıların denetimindeki jandarmanın yalnız orduda olumsuz bir etki yaratmakla kalmadığı, halkın çoğunluğunca da nefretle karşılandığı açıkça ortaya çıkmıştı. Bu gücün varlığından yerel yetkililer de hoşnut değildiler. Rus mıntıkasında Rus subaylardan hoşlanılmamaktaydı, kendilerine duyulan düşmanlık zamanla daha da artmıştı. Rus subaylarını Yunanlılar Bulgarlara yardım etmekle, Bulgarlar, kendi emellerine ulaşmalarına yardımcı olmamakla suçlamaktaydı. Rus subayların bölgedeki varlığından Müslümanlar da kızgın ve huzursuzdular. İtalyan subayların görevli olduğu Manastır *vilayeti*'nde, esasen *vilayet*'in kendine has zorluklarına bağlı olarak, herhangi bir gelişme kaydedilmedi.[31] Ayrıca, Müslüman Arnavutlar, İtalyanların Hristiyan Arnavutlara moral ve mali destekte bulunduklarının farkındaydılar. Bu nedenle reformların başlamasından itibaren İtalyan subaylara karşı tutumları düşmancaydı.[32] Kosova'da Avusturyalılar geniş Müslüman-Arnavut nüfusça sevilmiyorlardı. İki grup arasında devamlı anlaşmazlık oluyordu. Yetkililere göre Fransız ve İngiliz mıntıkaları daha iyi örgütlenmişlerdi. Bu durum ise, Serez'deki Sandanski Grubu istisna olmak kaydıyla, bu mıntıkalarda daha az isyancı faaliyet görülmesine bağlıydı.[33]

Yabancı subayların sivil yetkililerle ilişkileri, Osmanlı yetkililerinin içerlemesine bağlı olarak, kötüydü. Bunlar bazı durumlarda jandarma kuvvetini gerektiği gibi kullanamamışlardır, çünkü bu durum, mevcut şartları iyileştirmekten çok Teşkilata duyulan düşmanlığı artırmaktaydı.[34]

Aynı dönemde, Arnavut Ulusal Hareketi hızla gelişmekte ve halktan pek çok taraftar kazanmaktaydı. Osmanlı yetkilileri, örgütün gelişiminin

28. *Ibid.*
29. F.O. 881/9458, "Report on Macedonia".
30. B.B.A T.F.R. I. A.S., 64/6305, 1326-6-20. (20 Temmuz 1908)
31. HHSTA, Botschaftsarchiv, 517, Posfai'dan Pallavicini'ye, Manastır, 8 Nisan 1908.
32. B.B.A TFR-1-KV., 10242, 29-8-1905
33. F.O. 371/534, O'Conor'dan Grey'e, Pera, Ocak 1908.
34. B.B.A. T.F.R.1-A. 38/3708, 1326-4-5. (6 Mayıs 1908).

farkındaydılar, hatta hareketin az çok ulusalcı bir karakter taşıdığını da biliyorlardı, ancak hareketi bastırmak için pek bir şey yapmadılar.[35]

Eski Sırbistan'da, Sırplar İslamı kabule zorlanmış ya da ülke dışına sürülmüşlerdi.[36] Kuzeydoğu Arnavutluk'ta ve kısmen de Prizren'de Arnavutlarca, Hristiyan-karşıtı hareket teşvik edilmekteydi. Manastır *vilayeti* de Arnavut Hareketinin Jön Türk İhtilali arefesinde hızla yayıldığı başka bir yerdi. Ayrıca Müslümanlar 1873'te "Genç Türkiye" Partisinin temsil ettiği görüşe benzer bir tutum geliştirdiler.[37] Müslümanların bu bölgelere sahipliği fetih hakkına dayanmaktaydı, ve bunun için Müslümanlar bu bölgeleri ellerinde tutmak amacıyla, savaşabildikleri kadar savaşacaklardı.[38]

Mevcut karışıklığa ek olarak, Makedonya *vilayetleri*'ndeki sivil yetkililerin de Müslüman nüfusun da endişelerini artıran iki olay gelişmişti. Bunlardan ilki, Sırp örgütlerinin bazı Bulgar komiteleriyle birleşerek, merkezi Belgrad'da olmak üzere "Yugoslawen" adı altında yeni bir dernek oluşturacağı söylentisiydi. Yeni örgütün Üsküp ve Kumanova'da yayılacağı ve bölgedeki Slavlarla birleşmek isteyeceği açıktı. Bu durum Osmanlı yönetim çevrelerinde endişe yarattı ve örgütün faaliyetlerinin durdurulması yönünde emirler verildi. Ancak örgütün bu dönem faaliyetlerine ilişkin pek az bilgi mevcuttur.[39]

İkinci gelişme ise 1908 yılının Mayıs ayı sonlarında Prens Kapossis Efendi ile Sisam halkı arasında baş gösteren sıkıntılarla ilgiliydi.[40] Sisam isyanının çıkış nedeni karanlıktır, ancak çoğunlukla bunun Yunanistan'la birleşmek yönünde bir hareket olduğu varsayılmıştır.[41] Ada, Selanik'ten yalnız üç saat mesafedeydi ve Selanik Valisi Rauf Paşa, durumla ilgilenmekle görevlendirilmişti. Rauf Paşa, Arnavut bölgesinden çekilen üç tabur ile duruma müdahale etti ve düzen kısa sürede yeniden tesis edildi. Sisam olayı Makedonya'daki siyasi gelişmeleri doğrudan etkilemedi. Ancak olay Makedonya'daki Hristiyanların adada bir kıyım yaşanması olasılığına ilişkin endişelerini artırdı. Ayrıca bu *vilayetler*'de Müslüman toplu-

35. HHSTA P.A. XII/1912, Scutari, 29 Eylül 1908, Kral'dan Pallavicini'ye.
36. B.B.A. T.F.R. 1-K.V., 191/19041, 1326-2-5. (9 Mart 1908).
37. F.O. 881/2621, Consul Stuart'dan Earl Granville'e, Yanya, 19 Eylül 1873. 1873'te Yanya Müslümanlarının büyük bir kısmının, siyasi ve dini bir uyanışı temsil eden ve "Genç Türkler" adıyla anılan bir partinin üyesi oldukları rapor edilmişti. Hareket esasen ulema sınıfı içerisinde ve İmparatorluğun Hristiyan kullarına yönelik reform sözü verilmesine karşı bir tepki olarak gelişti. Ancak Hareketin daha sonraki dönem faaliyetlerine ilişkin kanıt mevcut değildir. Hareketin Arnavut Hareketine katılmış olması muhtemeldir.
38. *Ibid.*
39. B.B.A. T.F.R. 1-K.V., 197/19637, 1326-4-4. (6 Mayıs 1908).
40. F.O. 371/543, Elliot'dan Grey'e, Atina, 9 Haziran 1908. 1832 Kurucu Anayasası ile Sisam Adasına özerk konum verilmiştir ve adı, bir Prens tarafından yönetilmiştir. Prensi tayin ve azil yetkisi ise *Babâli*'ye aitti.
41. F.O. 195/2297, Lamb'den Barclays'e, Selanik, 29 Mayıs 1908.

luklar Sisam'da durumun kötüleşmesi halinde Hristiyanların nasıl bir tepki göstereceklerini bilmiyorlardı ve bu durumdan endişe duyuyorlardı.

Aynı zamanda uluslararası alanda İngilizler *vilayetler*'deki mevcut durumu iyileştireceği umuduyla Ruslarla hâlâ *Mürzsteg Tasarısı*'ndan daha radikal reformlar getirilmesini tartışıyorlardı. Alman Büyükelçi Marschall'ın söylediğine göre, İngilizler, Müslümanların "ezen zorbalar" ve Hristiyanların "ezilenler" olduğunu düşünüyorlardı. Marschall'a göre, bu düşünce doğru olsaydı, çete faaliyetleri, Müslümanlarla Hristiyanlar arasında meydana gelirdi, Hristiyanların birbirlerini öldürmesi şeklinde değil.[42] Yine Alman Büyükelçiye göre, Müslümanlar o zamana dek sessiz kalmışlardı, Rusya ve Avusturya'nın bölgedeki muhafazakâr politikası da bir Balkan felaketini önlemişti. Ancak Büyükelçiye göre, kötü zamanlanmış İngiliz önerileri kesinlikle böyle bir felaket istikametinde etkide bulunuyordu.[43] Freiherr Marschall ayrıca 1908 yazında Müslümanların isyana hazır olduklarını ve yalnızca ordunun harekete geçmesini beklediklerini yazmıştır.[44] Yine bazı Avusturyalı yetkililere göre 1908 yılının ilk yarısında Jön Türk hareketinin hızlı gelişimindeki en büyük rolü İngilizlerin reform önerileri oynamıştır.[45] Osmanlı arşivlerinde *Cemiyet*'in Makedonya'da yayılmasında, İngiltere'nin radikal reform önerilerinin önemli bir rol oynadığına ilişkin kanıtlar mevcuttur. Bu durum, kısmen reform önerilerinin yarattığı samimi endişeye, kısmen de, önerilerin, *Cemiyet*'çe taraftar kazanmak üzere propaganda amaçlı kullanımına dayanmaktaydı.

Bu şartlar altında Padişah, Makedonya'da durumu iyileştirememiştir. Padişah Makedonya'da casusluk sistemini güçlendirme ve kendisine karşı gelişen hareketleri önleme politikası izlemiştir. En alt rütbedekilerden en üst rütbedekilere kadar bütün Osmanlı memurları gözetim altındaydı. Bu durum zaman geçtikçe daha da ağırlaştırıldı ve yöneticilerin bıkkınlığına ciddi biçimde katkıda bulundu.[46]

42. HHSTA, P.A. XII/342, Pera den 22 Nisan 1908, Abschrift A. 6498 Pr. 30 Nisan 1908, a.m. Deutsche Botschaft No: 48, Marschall'dan Bülow'a.
43. *Ibid.* Marschall bu yazısında "Empire Review"de yayınlanan bir makaleden bir paragraf aktarmıştır. (Vol. XV March, 1908, by E.Dicey, "Macedonian Atrocities"). Makalede şöyle denilmektedir: "... Makedonya'nın dostlarının, sağduyularına dayanarak, Makdonya' da yaşanan sorunların Türklerin kötü yönetiminden değil, fakat Sırpların, Bulgarların arasındaki şiddetli düşmanlıklardan kaynaklandığı gerçeğini kabul etmeleri ihtimali yoktur. Bu gerçeğin İngiliz Hükümetince reddedilceği ise daha kesindir, zira Liberal Parti hükümette kalabilmek için "nonconformist" oyları tutmak zorundadır." Freiherr Marschall "Schade dass der Shreiber bisher nur ein weisser Rabe in England geblieben ist" diyerek yukarıdaki görüşü paylaştığını göstermiştir.
44. *Ibid.*
45. HHSTA P.A. XII/343, Liasse XXXV/12 von Szögeny, Berlin, 19 Temmuz 1908
46. G.P. Teil 22, No:8881, Kiderlen'den Bülow'a, Tarabya, 27 Temmuz 1908.

Jön Türk Hareketinin Makedonya'da Yayılışı: Ocak-Haziran 1908

1908 yılı başında, Jön Türklerin Manastır Şubesi, çoğunluğunu İstanbul'daki *Harbiye* mezunlarının oluşturduğu orta rütbeli subaylar arasındaki desteğini hızla arttırıyordu. Aynı derecede olmamakla birlikte, *Cemiyet*, Manastır'daki sivil memurlara, bölge işadamlarına ve toprak sahiplerine de hitap etmekteydi. *Cemiyet* mensupları, Makedonya *vilayetleri*'ne dış müdahalede bulunulmasına karşıydılar ve tek çözümün merkezi yönetimin ıslah edilmesi olduğuna inanıyorlardı. Bu ise ancak 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konmasıyla mümkün olabilirdi.

Hareketin Üçüncü Orduda yayılması kolaydı, çünkü Üçüncü Ordu bir dönüşüm yaşamaktaydı ve *mektepli* genç subaylarla daha yaşlı subaylar arasında karşılıklı bir küskünlük vardı. Yaşlı subaylar, Almanya'da eğitim görmüş ya da Alman hocalardan eğitim almış genç subaylarla çalışmaktan hoşlanmamaktaydılar. Aynı zamanda geleneksel eğitim sistemine ve Saray kliğine bağlı memurların yerini, Batılı eğitim görmüş ve yeni fikirlere açık yeni eğitim sisteminde yetişmiş memurlar almaktaydı.

Genç subaylar, bir yandan yaşlı komutanların yeteneksizliğini, öte yandan da Avrupalıların bitmek bilmeyen taleplerini, Avrupa'nın Hristiyanları kayırmasını ve Sultan'ın Makedonya'daki gelişmeler karşısındaki zayıflığını gözlemlemekteydiler.[47] Dolayısıyla, hareket başlangıcından itibaren milliyetçi ve İslami bir bakış açısı taşımıştır. Ancak, farklı sınıflardan Müslümanları birleştiren ve Makedonya *vilayetleri*'nde hareketin gelişmesine yardımcı olan etmen, din ögesi idi.[48]

1908'e gelindiğinde, çoğu *mektepli* subay Jön Türklerin fikirlerine sempatiyle bakıyordu.[49] Bu durum Jön Türk hareketinin ordunun farklı birimlerinde yayılmasını kolaylaştırdı. Hareket özellikle Topçu ve Avcı taburlarında yayıldı.[50] Topçu Sınıfı Komutanı Şükrü Paşa, Topçu Sınıfında hareketin yayılmasına ilişkin hiçbir bilgi vermemiştir, bu nedenle hükümetin *Cemiyet* mensuplarını tutuklamaları ya da bu birimlerde *Cemiyet* mensuplarının ve sempatizanlarının artışını önlemeleri zor olmuştur.[51]

Siviller arasında, Niyazi Beyin kardeşi Muzahir Bey (işadamı) ve Nedim Bey (adli müfettiş) İhtilalin arefesinde Manastır halkı arasında *Ce-*

47. HHSTA P.A. XII/195, 369 Rappaport'dan Aehrenthal'e, Selanik, 24 Temmuz 1908.
48. G.P. Band, 22, Marschall'dan Bülow'a, Tarabya'dan, 3 Eylül 1908.
49. *Enver Paşa'nın Hatıraları*, *op.cit.*, s. 61-86.
50. *Enver Paşa'nın Hatıraları*, *op.cit.*, s. 61-86.
51. B.B.A. Y.E.E. *op.cit.*, Kısım 15, 74/9.

miyet'e destek sağlama konusunda çok faaldiler.[52] Nedim Bey kabiliyetli, zeki ve her bakımdan mükemmel bir memur olarak tanınıyordu. Ancak, *Cemiyet* içindeki faaliyetleri İstanbul'a ulaştırıldı ve Nedim Bey İstanbul'a çağrıldı. *Redif* taburunun komutanı Eyüb Sabri, Ohri doğumlu bir Arnavuttu ve hareketin bu kasabadaki Arnavutlar arasında yayılmasında çok etkili oldu.[53] Reşne ise Niyazi Beyin sorumluluğu altındaydı. *Cemiyet*'in Manastır *vilayeti*'nde yayılmasının nedenlerinden biri aslında Arnavut hareketinin desteğiydi. P. Bartl'ın belirttiği gibi, Niyazi Bey *Cemiyet*'in düşüncelerini yaymada ilk önce orduya, ondan sonra ise Arnavutlara güvenmekteydi.[54] Niyazi Beyin propagandasıyladır ki pek çok Arnavut Komitesi *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti*'nin kanatları altına girmiştir.[55]

Arnavut hareketinin önde gelen mensuplarına göre, mevcut şartların iyileştirilmesi, ancak Arnavut ve Jön Türk *Cemiyetleri*'nin ortak faaliyet göstermesiyle mümkün olabilirdi. "Osmanlı Avrupası" Müslümanlarının bıkkınlığı, Padişahın hükümdarlığı altında daha iyi şartlara kavuşmak için baskı kurmak üzere onları birleştirmiştir. Bazı yüksek rütbeli Arnavut memurlar Jön Türk hareketini özellikle desteklemişler ve liberal Anayasanın kendilerinin Osmanlı İmparatorluğundaki konumlarını garanti altına alacağını ümit etmişlerdi.

Zaten mevcut olan Müslüman çetelere ek olarak Manastır'da "Türk" çetelerinin faaliyetlerinde de artış görülmeye başlamıştı. Makedonya'daki Avrupalı memurlar, bu çetelerin Jön Türk hareketi ile yakın ilişki içinde olduğunu ve Osmanlı yetkililerinin bu çetelerin varlığından haberdar olduğunu yazmışlardır. Ancak yetkililer bu çetelerin yayılmasını önleyememekteydiler.[56]

Bölgedeki Osmanlı yetkilileri, *Cemiyet*'in faaliyetlerinin farkındaydılar ve *Cemiyet*'in Arnavut bölgelerinde, özellikle Ohri'de[57], orduda subaylar arasında ve daha sınırlı ölçekte olmakla birlikte, özellikle Manastır bölgesinde jandarma içerisinde yayılmış olduğunu biliyorlardı. Yetkililer Jön Türk hareketinin daha fazla yayılmasını önlemek üzere tedbirler almış olsalar da, alınan tedbirlerden hiçbiri *Cemiyet* üzerinde ciddi bir etki yaratmamıştır.[58] Bu çerçevede, *Üçüncü Ordu Müşiri*'ne, Jön Türk hareketinin yayıldığı söylenen taburların yerlerini değiştirme emri verildi;[59] bazı ko-

52. *Selanikli Şemseddin, op.cit.*, s.128.
53. *Enver, op.cit.*, s. 61–86.
54. Bartl, *op.cit.*, s. 154.
55. Bartl, *op.cit.*, s. 154.
56. Kuk, Prüs. 80–3/u7, Urbanski'den Kuk Kriegministerium'a, Üsküp, 17 Temmuz 1908.
57. B.B.A. Y.E.E *op.cit.*, 74/11, 74, 15.
58. B.B.A. Y.E.E. *op.cit.*, 74/15; Y–E–E, *op.cit.*, 74/9.
59. Kuk., General Stab 25.9.1908 Adjoint Militarie D'Autriche–Hongrie an Kuk Chef du General Stab, Üsküp, 17 Temmuz 1908.

mutanlar başka kollara, hatta başka ordulara atandılar;[60] ve Anadolu *vilayetleri*'nden *ilave redif* taburlar getirildi. Ancak bu tedbirlerden hiçbiri, Jön Türk hareketinin yayılmasını önleyemedi.

Cemiyet'in faaliyetlerine ilişkin bilgi eksikliği *Üçüncü Ordu Müşiri*'ni zor durumda bıraktı ve *müşir* sürekli olarak İstanbul'daki yetkililere, bölge komutanlarının işbirliği yapma konusunda gönüllü olmadıkları yolunda şikayette bulundu.[61] Böylelikle, bilgi eksikliği hareketin Makedonya'da hızla yayılmasını sağlayan en büyük etkenlerden birisi oluyordu.

Cemiyet Selanik'te siviller arasında, orduda olduğundan çok daha yaygındı. Bilhassa Hukuk Fakültesi öğrencileri arasında pek çok üyesi vardı. Bu durum ise, esas olarak, Selanik'teki *Cemiyet*'in önde gelen üyelerinin bu okulda ders veriyor olmalarına bağlıydı. Manyasizade Refik Bey[62] okulun en önemli hocalarından biriydi ve Azmi Bey de okulun müdürüydü.[63]

Selanik'te, askeri polisin komutanı Nazım Bey, *Cemiyet*'in faaliyetlerini soruşturmakla görevlendirilmişti, ancak Nazım Beyin yetkililere bu konuda bilgi sağlamaya ne gücü ne de niyeti vardı. Nitekim, *müşir*, Nazım Beyin işine olan isteksizliğinden şikayetçiydi.[64] Nazım Bey, Sarayı, yalnız bir olaydan, Dördüncü Avcı Taburu subaylarından Muhiddin Efendinin Üçüncü Ordu subayları arasında Jön Türk yayınları dağıtması olayından haberdar etti. Nazım Bey ayrıca Topçu Sınıfı'ndan Hasan Rıza Bey'in kaçtığını ve İstanbul'da saklandığını da bildirdi.[65]

Selanik'teki *Cemiyet*'in önde gelen üyelerinden Emanuel Karasu'nun ise yetkililere bilgi vermesi ilginçtir. Karasu, Selanik'te, özellikle Muharnas bölgesindeki "Orfuyan" kahvehanesinde devrimci yayınlar dağıtıldığını yazmıştır. Karasu ayrıca, Padişah aleyhtarı Avrupalı anarşistlerden bazılarının, İstanbul'a gitmek üzere Selanik'te bulunduklarını da bildirmiştir.[66] Ancak, Karasu'nun Osmanlı Hükümetinin devamlı bir ajanı olduğuna ilişkin bir kanıt da mevcut değildir.

1908 İhtilali öncesinde Jön Türkler ile Hristiyan devrimci örgütlerinin doğrudan işbirliği, çoğu zaman abartılmasına rağmen, çok sınırlı düzeyde kalmıştır. Makedonya'daki *Cemiyet*, *Kanun-i Esasi* konusunda Padişaha baskı uygulamada desteklerini sağlamak üzere, ancak daha da önemlisi,

60. B.B.A. Y.E.E. *op.cit.*, 74/15.
61. B.B.A. Y.E.E. *op.cit.*, 74/9.
62. Manyasizade Refik Bey bir hukukçuydu ve Mithat Paşanın danışmanlarından biriydi ve Mithat Paşanın sürgüne gitmesinden sonra Makedonya'ya gitti. Ahmad, *op.cit.*, s.176.
63. F.O. 881/9458, "Report on the Constitutional Movement".
64. B.B.A. *op.cit.*, 74/9.
65. B.B.A. Y.E.E. Kısım 15, Evrak 74/11, 26 Muharrem 1326. Bazı Jön Türk hatıratlarında Nazım Beyin *Cemiyet*'e üye olduğu ve şüphe çekmemek için olayı yetkililere bildirdiği yazılıdır.
66. B.B.A. Y.E.E. Kısım 15, Evrak 74/24, Zarf 74, Karton 15.

Makedonya'da, İhtilalden sonra desteklerini kazanmak üzere, Hristiyan devrimci örgütleriyle yakın ilişkiler geliştirmeyi istemiştir. Ancak, ihtilal öncesinde iki grup arasında askeri alanda işbirliği gerçekleştiğine ilişkin bilgi mevcut değildir.

1907 sonbaharında Paris'te yapılan Jön Türk Kongresine çeşitli devrimci örgütler katılmışlardır.[67] Kongreye Ermeniler, Jön Türkler ve Bulgarlar dahildi.[68] Bulgaristan Komiserine göre, Bulgarlar Kongreye Ermeni örgütlerinin daveti üzerine katılmışlardı. Yine Bulgaristan Komiserine göre, Bulgarların Kongreye katılma nedeni Jön Türkleri cesaretlendirmek değil, Ermenileri Ruslarla işbirliğine gitmeleri konusunda desteklemekti. Ayrıca, Komisere göre, Bulgarlar, asla Türklerle işbirliği yapmazdı, zira bu Makedonya'daki amaçlarına hizmet etmezdi.[69]

Makedonya'da Jön Türk hareketine sempati duyan Hristiyan devrimciler ve entelektüeller mevcuttu. Ulahlar arasından, Manastır yakınlarından tanınmış bir öğretmen, N. Batzaria, Jön Türklerle yakın ilişki içindeydi.[70] N. Batzaria *Cemiyet*'in Selanik şubesine bir olasılıkla 1907'de katılmış ve 1908'de Parlamento'ya senatör olarak girdikten sonra faaliyetlerini artırmıştır. Batzaria, Balkanlar'da milliyetçilik üzerine yazılar yazmış bir Ulah olarak, Yunanlıların, Bulgarların ve Sırpların bölge üzerindeki hırslarından korku duymuştur. Jön Türk hareketinin liderleri, Balkanlar'daki bütün uluslarını barış içinde birlikte yaşama konusunda uzlaşmaya varmaları gerektiğine inandıkları ve Padişahın, *Kanun-i Esasi*'yi yeniden yürürlüğe koymaya ikna etmenin tek yolunun ortak hareket etmek olduğunu düşündükleri için Batzaria'yı *Cemiyet*'e dahil etmişlerdir.[71] İçinde bulundukları durum ve Padişahın hükümdarlığı altında yaşamaya razı olmaları nedeniyle Ulahlar bu politikayı izlemede diğer Hristiyanlardan daha gönüllü olmuşlardır.

İhtilalden önce bazı Yunanlılarla bazı Jön Türkler işbirliği yapmış olsalar da, Yunanlıların İhtilali desteklediğine ilişkin kanıt mevcut değildir. Profesör D. Dakin'e göre, Yunan hareketinin önde gelen üyelerinden Dr. Zannas, Talat Bey, Rahmi Bey ve Cavid Bey dahil olmak üzere Jön Türklerle Eksarhistlere karşı sıkı işbirliğine girmişti. Ayrıca bazı Türk ve Yunan çeteleri Bulgarlara karşı birlikte savaşıyorlardı. Dakin ayrıca, Dr. Nazım'ın Makedonya'ya gelmesine ve Selanik'te Jön Türk liderleriyle görüşmesine yardımcı olanların da Yunanlılar olduğunu yazmıştır. Dr. Nazım,

67. HHSTA Botschaftsarchiv, 528, Viyana, 14 Ocak 1908.
68. B.B.A. A.M.T.Z. (o.4), 162/121, 1326-12-22. (26 Ocak 1908).
69. *Ibid.*
70. K.Karpat, "The Memoirs of N.Batzaria; The Young Turks and Nationalism", *International Journal of Middle Eastern Studies, 1976*, s. 276-299.
71. *Ibid.*

Yunan hareketi içinden bazı tanınmış Yunanlılar aracılığıyla bu hareketin Selanik'teki entelektüel lideri Karamilas gibi birtakım Yunanlı liderlerle tanışma fırsatı bulmuştur. A.J. Panayotopoulos, Jön Türklerle Yunanlıların İhtilal öncesi ilişkilerine ilişkin bir araştırmada Yunanlıların, Jön Türklerin Makedonya'da işbirliği yapma isteklerini geri çevirdiklerini, çünkü bunların Makedonya'daki Yunan heveslerine karşı çıkan Müslümanların milli bilincinin uyanmasına yardımcı olacağını düşündüklerini belirtmektedir. Yine Panayotopoulos'a göre, Jön Türkler, özellikle Cemiyet içindeki subaylar, Yunanlılarla işbirliğinden çok, Yunanlıların Jön Türk planları karşısındaki olası tepkileriyle ilgileniyorlardı. Panayotopoulos, ayrıca, Jön Türklerin hiçbir zaman Yunanlılardan askeri yardım talebinde bulunmadıklarını da yazmaktadır.[72]

1907 yılı baharında İsmail Kemal Bey, Makedonya'daki Yunan ve Arnavut komitelerini birleştirme girişiminde bulundu. Konuyu Yunan Dışişleri Bakanı ve diğer yetkililerle görüşmek üzere bir süre Atina'da kaldı. Ayrıca, Makedonya'daki Jön Türklerden bazıları Atina'da İsmail Kemal'e katılmıştır.[73] Ancak bu konuda daha fazla yorum yapmak için yeterli bilgi mevcut değildir.

Cemiyet, en yakın ilişkiyi Bulgar örgütlerinden Sandanski Grubu ile kurmuştu.[74] Sandanski İhtilali desteklemiş ve İhtilalin hemen arkasından iki örgüt arasında sıkı ilişkiler geliştirilmiştir. Ancak, Batılı kaynaklar, Jön Türklerin başından itibaren Sandanski'nin önemini abarttıklarını öne sürmektedirler.[75] Bu durum kısmen, Sandanski'nin Bulgar Hükümetinin politikalarına ve dış müdahaleye karşı olmasına, kısmen de Jön Türklerin *Kanun-i Esasi*'yi yeniden yürürlüğe koyabilmek için toplulukları kendi hareketleri içinde birleştirmek istemelerine bağlıydı. Avusturya kaynakları ise, *Cemiyet* ile Sandanski'nin İhtilalin öncesinde birleştiklerini, Jön Türklerin böylece büyük devletlere, güçleri birleştirmede kendilerinin uluslararası reformlardan daha başarılı olduklarını göstermek istediklerini öne sürmektedir.[76]

Cemiyet, Mayıs'ta, büyük devletlerin konsoloslarına birer yazılı açıklama sundu. Bu açıklamada, Makedonya'nın İmparatorluğun diğer bölgelerinden ne daha iyi ne de daha kötü olduğu ve hepsinin Sultanın boyunduruğu altında acı çekmekte olduğu bildiriliyordu. Açıklamaya göre, Avrupalı devletlerin reform programı başarısız olmuştu; Avrupalılar önce mer-

72. A.J.Panayotopoulos, "Early Relations between the Greeks and the Young Turks", *Balkan Studies*, 1980.
73. B.B.A. T.F.R. 1.A., 16 1325-3-6 - 1481, (18 Nisan 1907). Bunlar Tahsin Piyade Sınıfı'ndan ve Hairedddin Topçu Sınıfı'ndan idi.
74. HHSTA Botschafts Archive in Konstantinople, 528, 1761, Selanik, 17 Eylül 1908.
75. F.O. 195/2298, Lamb'den Lowther'e, Selanik, 3 Eylül 1908.
76. HHSTA Botschafts Archive, *op.cit.*, No. 1761.

kezi hükümeti demokratik bir temelde ıslah etmeli, bir başka deyişle, *Kanun-i Esasi*'yi yeniden yürürlüğe koymak üzere Padişaha baskı uygulamalıydılar.[77] Ancak, Avrupalı yetkililer, hareketi, yönetimden ve kesin bir hedeften yoksun olduğu düşüncesiyle yeterince ciddiye almadılar.[78] Daha önce Erzurum'da ve diğer yerlerde olduğu gibi, bu tür faaliyetlerin isyancıların merkezi yönetimin emirlerini dinlemesiyle sonuçlanacağını düşünmekteydiler.[79]

İhtilal

Haziran Olayları

Manastır garnizonundaki bazı subayların, isyanı başlatma zamanının geldiği kararını vermelerine haziran ayı içinde gelişen bir dizi olay yol açmıştır. Bütün şubelerin işbirliğiyle gerçekleşecek büyük bir Jön Türk İhtilali hep gündemdeydi, ancak ihtilal daha sonraki bir dönem için planlanmıştı. Sonunda ihtilal, kendiliğinden Manastır'da, bir ayaklanma şeklinde başladı ve diğer Makedonya *vilayetleri*'ne ve Edirne'deki İkinci Orduya yayılması uzun zaman almadı.

İhtilal Manastır'daki bir avuç Jön Türk subayın Müslüman nüfusu ve ordunun geri kalan kısmını ayaklanmaya katılmaya razı etme ustalığını göstermesi sonucu gerçekleşmiştir. Ayrıca, Kosova'daki *Cemiyet*'in şubesi, Arnavutların Firzovik'teki toplantısını çok iyi yönlendirmiş ve en azından 10.000 Arnavutu, harekete katılmaya ikna etmişti.[80] Sonunda Abdülhamit'in, *Kanun-i Esasi*'yi yeniden yürürlüğe koymaktan başka seçeneği kalmadı. Sürgündeki ve Selanik'teki Jön Türk *Cemiyetleri* ise İhtilale yalnız manevi destek vermekle kaldılar.

İhtilalin başarıya ulaşmasını sağlayan iki etken vardı. Bunlardan ilki, çoğunluğunu Arnavutların oluşturduğu Müslümanların, ikincisi de Anadolu *redifleri*'nin desteğidir. Bu ikisi olmasaydı, Temmuz İhtilali, Osmanlı tarihinde Erzurum isyanı gibi, başarısızlıkla sonuçlanan bir isyan olarak kalacaktı.

77. F.O. 421/242, Barclays'den Grey'e, Tarabya, 12 Haziran 1908.
78. F.O. 195/2298, Lamb'den Barclays'e, Manastır, 3 Haziran 1908.
79. *Ibid.*
80. Bazı kaynaklar bu sayının 30.000'e kadar çıktığını öne sürmektedir. S. Kilic, *[illegible]*, *Meşrutiyet*, (İzmir, 1944), s.66.

Haziran ayı boyunca merkezi hükümet harekete karşı daha ciddi önlemler almaya karar vermişti. İlk olarak, Üçüncü Ordu'nun üst kademelerinde bazı değişiklikler yapıldı. Üçüncü Ordu Komutanı Esad Paşanın yerine Serez mıntıkası komutanı İbrahim Paşa tayin edildi. İbrahim Paşa çok disiplinliydi ve Üçüncü Ordudaki disiplinsizliği gidereceği ümit edilmekteydi.[81] Mevcut sorunlardan sorumlu tutulan Esad Paşa ise İstanbul'a çağrılıyordu. Ancak İbrahim Paşa geldikten sonra da isyanlar devam etti ve subaylar, kıdemlileri de dahil olmak üzere, isyanları bastırmak yönünde bir eğilim göstermediler.

İkinci olarak, Selanik'te bir Jön Türk subayı, askeri polis müdürü Nazım Beye bir suikast girişiminde bulundu. Hemen arkasından bir Soruşturma Komisyonu, *Cemiyet*'in önde gelen mensuplarını tutuklamak üzere Saray tarafından Selanik'e gönderildi.

Üçüncü olarak, Manastır *Alaylı* Müftüsü (Askeri Vaiz) merkezi hükümete örgüt ve örgütün Manastır'daki planlarına ilişkin bütün bildiklerini iletti.[82]

Aynı zamanda Reval'da İngiltere ile Rusya arasında gerçekleşen görüşmeler, Makedonya'da Jön Türkler arasında endişe yaratmıştı, çünkü onlara göre Reval Toplantısı Makedonya'ya yeni dış müdahale demekti.

Bütün bu gelişmelerin Haziran ayında biraraya gelmesi ve özellikle Müftünün hükümeti olaylardan haberdar etmesi, Niyazi Beyi, *Cemiyet*'in diğer şubelerine haber vermeksizin acilen hareket etmeye zorlamıştır.

Ayaklanma ve İkinci Meşrutiyet'in İlanı

Resne'deki bir *müfreze*'nin komutanı ve *Osmanlı Terakki ve İttihat Cemiyeti*'nin önde gelen üyelerinden Niyazi Bey, 3 Temmuz'da (19 Haziran 1324) Ayaklanmanın başlaması için ilk işareti verdi.[83] Niyazi Bey, aralarında Resne kaymakamı memuru Tahsin olmak üzere, bir bölüm sivil ve askerin eşliğinde, Manastır'ın arkasındaki dağlara çekildi.[84] Manastır garnizonunun diğer üyeleri Niyazi Beyi takip ettiler. Bu grup içinde Albay Enver Bey ve *Erkan-ı Harb* ve Manastır *Cemiyeti* üyesi[85] Selahaddin ve Hasan Beyler[86] de bulunmaktaydı.

81. F.O. 294/47, Heathcote'den Barclays'e, Manastır, 13 Temmuz 1908.
82. *Ibid.*
83. B.B.A., Y.E.E. 23/2046; F.O. 881/9458, "Report on the Constitutional Movement".
84. Külçe, *op.cit.*, s. 26-27.
85. KuK. General Stab 1908, 25-9, Adjoint Militaire D'Autriche-Hongrie an KuK. General Stabes, Üsküp, 20 Temmuz 1908. Avusturya kaynakları Enver Beyin Manastır'ın kuzey kesimlerinde 200 askerle buluştuğunu ve isyanı yaymaya başladığını yazmaktadır.
86. F.O. 881/9458, *Events in Macedonia*, ayrıca bkz. F.Ahmad, *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics*, (Oxford, 1969), *op.cit.*, s.2/13.

Üsküp'teki Alay komutanı Şemsi Paşa, hareketi bastırmakla görevlendirildi, ancak iki tabur ve bazı Arnavut reislerin eşliğinde Manastır'a varır varmaz üç subay tarafından öldürüldü.[87] Bundan sonra ayaklanma büyük bir hızla yayıldı.[88]

Niyazi Bey kısa zamanda, Selahaddin ve Hasan'ın yardımlarıyla, Ohri'de Ayaklanmanın karargâhını kurdu. Bir yandan isyancıların sayısı artar ve silahlı faaliyetler sürerken öte yandan *Kanun-i Esasi*'yi ilan etmesi için Padişaha baskı yapma konusunda halkın desteğini sağlamaya çalışıldı. Ohri'in Müslüman halkı Ayaklanmayı bütünüyle destekledi ve Niyazi Bey köyleri dolaştığında, halkın fazla tereddüt göstermediğini gördü. Niyazi Bey ayrıca Arnavut hareketinin liderlerine işbirliği önerisinde bulundu ve onların bu mücadeleye desteğini sağladı.[89]

Enver Bey Ayaklanmayı Manastır'ın kazalarından Tikveş çevresinde yaydı. Makedonya'daki durumu açıkladı ve İstanbul'daki merkezi yönetimi ıslah etmeleri gerektiğini anlattı. Enver Bey köylüleri harekete geçirmekte başarılı olmuş ve askerlik hizmetini yapmış köylülerden bir milis oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca, on beş yaşın üstündeki gençleri harekete kaydetmeye çalışmıştır.

Müslüman köylülerden genç olanlar ayaklanmaya katılırken, yaşlıların da en azından yarısının harekete katıldığı söyleniyordu.[90] Aynı zamanda Manastır'da *Neyyir-i Hakikat* dağıtılmaktaydı. Gazete, Makedonya'daki huzursuzluğun temeli olan hükümetin kötü yönetimini vurgulamaktaydı.[91]

Ayaklanma diğer *vilayetler*'e de sıçramakta gecikmedi. Drama'da, *Erkan-ı Harbiye Mektebi* mezunu genç bir subay olan Ruşen Beyin komutasında ve 100 asker ve 20 kadar subayın eşliğinde ilerliyordu. Bölgedeki Türk beyleri ve ileri gelenleri, durumu memnuniyetle karşıladılar. Grup Drama'ya ulaştıktan kısa bir süre sonra Drama garnizonunu, kasabayı ve yönetimi ele geçirdi[92] ve Drama halkı 23 Temmuz'da *Kanun-i Esasi*'nin ilanına katıldı.[93]

Ayaklanma yayılmaktaydı, üstelik Osmanlı yetkililerinin gerekli bilgileri almaları dahi zordu, çünkü Jön Türkler, yetkililerin yabancısı olduğu birtakım şifreler kullanarak haberleşiyorlardı.[94] Ayaklanmanın başlamasından birkaç gün sonra bile, İbrahim Paşa olayların ciddiyetini anlaya-

87. F.O. 881/9458, *op.cit.*
88. İsyanın ayrıntıları için bkz. *op.cit.*, Ramsaur; Ahmed; *Hatırat-ı Niyazi; Enver Paşa'nın Hatıraları; Selanikli Şemsaddin.*
89. HHSTA P.A. XXXVIII/395, Manastır, 23 Temmuz 1908, Consul Paoli'den Pallavicini'ye.
90. *Enver Paşa'nın Hatıraları, op.cit.*, s. 100–121.
91. *Neyyir-i Hakikat*, 14 Temmuz 1326.
92. F.O. 195/2301, Surtees'ten Barclays'e, Drama, 23 Temmuz 1908.
93. Ahmed, *op.cit.*, s. 12.
94. B.B.A. Y.E.E. Kısım 23, Evrak 2046, Zarf 12, Kurton 71.

mamış ve durumu İstanbul'a birbirinden bağımsız olaylar şeklinde rapor etmiştir.[95] Ayaklanmanın ilk günlerinde Padişah da durumu ciddiye almamıştı. Fakat İstanbul'daki Alman Maslahatgüzarı Kiderlen'le görüşmesinde, Padişah, ayaklanmanın İmparatorluğun Bulgaristan'la ilişkilerinde yaratabileceği tehlikelerden duyduğu endişeyi dile getirmiştir. Kiderlen ise Padişaha cevaben Bulgar Prensinin Osmanlı İmparatorluğu ile savaş tehlikesini göze alacağını sanmadığını, ancak yine de, olası tehlikelere karşı Padişahın orduyu hazır tutması gerektiğini söylemiştir.[96]

Ayaklanmaya en büyük sivil destek Firzovik'teki Arnavut toplantısından gelmiştir. Temmuz başında, Arnavutlar Üsküp'e 50 km mesafedeki, Firzovik yakınlarında bir köye gelmesi beklenen bir Avusturya yolcu trenini protesto etmek üzere toplanmışlardı.[97] Tren, Firzovik yakınlarındaki bir ormanda gezi yapmak isteyen, muhtemelen Avusturyalı bir grup çocuğu getirecekti. Geziyle ilgili olarak bir sorun yoktu, ancak kısa zamanda bölgede Hristiyanlara toprak verildiği ve Avusturya askerlerinin Üsküp'e girmek üzere olduğu söylentileri yayılmaya başladı.[98] Bu söylentiler, Piriştine dahil olmak üzere bölgedeki Arnavutları toplanmaya ve gösteride bulunmaya teşvik etti.

Duruma müdahale görevi önce Galib Beye verildi.[99] Hilmi Paşa ve Kosova Valisi Mahmud Şevket, Galib Beyin durumla başedebileceği inancındaydılar. Ancak, Galib Bey, tersine, Merkez Komitesinin emirlerine uyarak göstericileri daha da cesaretlendirdi.

Cemiyet'in Üsküp kolunun diğer üyeleri de göstericilere katılmak konusunda Galib Beyi takip ettiler. Bunlar arasında Albay Vasfi Bey, Üsküp Belediyesi eski Başkanı ve Piriştine'nin etkin müftülerinden Salih Bey de vardı. Hacı Şaban ve Şerif Efendi gibi Piriştine *eşrafi*'ndan sayılan ve sevilen bazı kimseler de Galib Beye katıldılar. Hacı Şaban inisiyatifi ele alarak bir cami toplantısında acılarını dindirmenin en iyi yolunun bir Anayasa talep etmek olduğuna Arnavutları ikna etti.[100] Kısa bir süre sonra Firzovik toplantısına katılanların 20 Temmuz'da *Cemiyet*'e katıldıklarını ve *Kanun-i Esasi*'yi istediklerini bildiren telgraflar İstanbul'a ulaşmaya başladı.[101]

Ayaklanma artık Padişahın kontrolünden kesinlikle çıkmaya başlıyordu. Anadolu'dan; özellikle Kayseri, Yozgat ve Konya'daki bölüklerden

95. B.B.A. Y.E.E. Kısım 23, Evrak 2046.
96. HHSTA, P.A. XII/342, Liasse XXXV/1, Pallavicini'den Aehrenthal'e, İstanbul, 11 Temmuz 1908.
97. B.B.A. T.F.R. 1-A.S., 206/20501, 1326-6-24. (24 Temmuz 1908). F.O.421/243, Barclays'den Grey'e, Tarabya, 17 Temmuz 1908.
98. B.B.A. T.F.R. 1.K.V. 108/206, 1326-6-24. (24 Temmuz 1908).
99. *Ibid.*
100. Külçe, *op.cit.*, s. 59-60.
101. F.O. 421/243, Barclays'den Grey'e, Tarabya, 17 Temmuz 1908.

sağlanan 18.000 kişiden kurulu ek bir güç bölgeye ulaştırılmış,[102] ancak bu askerler de isyancılara karşı savaşmayı reddetmişlerdi. Böylelikle, bölgeye gönderilmeleri, yalnızca ayaklanmanın güçlenmesine hizmet etmiş oldu.[103]

Aynı zamanda, Makedonya'daki gelişmelere bağlı olarak İstanbul'da merkezi hükümette büyük değişiklikler de yaşanıyordu. Bu değişikliklerden biri *Harbiye Nezareti*'nde gerçekleştirildi. Serasker Rıza Paşanın yerine Ömer Rüşdi Paşa tayin edildi.

Bundan daha önemlisi ise Sadrazamın değiştirilmesiydi. İsyanın başlangıcında Arnavut asıllı Sadrazam Ferid Paşa, Padişaha hareket karşısında alınacak tedbirlerde, "basiret ve müsamaha" gösterilmesini tavsiye etmişti.[104] Ferid Paşa resmi yazışmalarda Jön Türklere ve özellikle İsmail Kemal'e karşı şiddetli bir kızgınlık beslediğini ifade etmiş olsa da, geçmişte Jön Türk hareketinin bir üyesi ve İsmail Kemal'in de akrabası olduğu söylentileri ortalıkta dolaşmaktaydı.[105] Firzovik olaylarının ardından Padişaha son durumla ilgili tavsiyelerde bulunmak üzere Saraya çağrılan Ferid Paşa, bu çağrıyı reddetti.[106] İstanbul'daki Avusturyalı subaylar arasında, Ferid Paşanın Makedonya'daki Arnavut hareketini kayırdığı yolunda söylentiler de vardı.[107]

22 Temmuz'da Ferid Paşanın yerine Said Paşa tayin edildi. Sultan, yeni Sadrazamın tavsiyesine uyarak, 24 Temmuz'da *Kanun-i Esasi*'yi ilan etmeyi kabul etti. Yine Said Paşanın kabinedeki baskısına bağlı olarak, ertesi gün, genel afilan edildi.[108] Sultan Abdülhamit Hatıratında, ordunun bölündüğünü ve orduda kötü unsurlar ağır bastığı için, taleplerini kabul etmekten başka seçeneği olmadığını yazmıştır.[109] Avusturya Konsolosu ise İkinci Meşrutiyet'in ilan edildiği gün, Manastır'dan şöyle yazmıştır:

> Makedonya'daki halk büyük bir mutluluk ve neşe içinde. Bunun sebebi olarak da Jön Türklerin zaferi olan ve bir daha geri dönülmeyecek Anayasa görülmektedir.[110]

102. Kuk, 25-9/2, 14 Temmuz 1908.
103. F.O. 881/9458, "Report on the Constitutional Movement" ve KuK. 1908, 25-9, Urbanski'den KuK. Chef des General-Stabes'a, 22 Temmuz 1908, Üsküp, 22 Temmuz 1908.
104. F.O. 371/548, Lowther'den Grey'e, İstanbul, Temmuz 1908.
105. B.B.A. Y.E.E., 74/5, 15.
106. *Ibid.*
107. G.F.M. 10/429, Kiderlen, Tarabya, 22 Temmuz 1908.
108. Said Paşa, *op.cit.*, Cilt 3, F.O. 881/9458, "Report on the Constitutional Movement"
109. Sultan Abdülhamit, *op.cit.*, "Kanun-i Esasi".
110. HHSTA, *op.cit.*, P.A. XXXVII/395.

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla reform önerileri bir süre için kenara atıldı. Yabancı jandarma subaylarının çoğu süresiz izne ayrıldılar ancak Mali Komisyon her zaman olduğu gibi çalışmalarını sürdürdü.[111] Avrupalılar, yeni rejimin yabancı subaylara karşı tutumunun açık olmadığını, subayların gitmeleri ya da kalmaları konusunda görünürde kayıtsız kalındığını, ancak bu subaylara ödeme yapmaya gönüllü olunmadığını düşünüyorlardı.[112]

Jön Türk subayları, bu yarı ılımlı tutumun arkasında yabancı jandarma subaylarının ve askerlerinin bölgeyi terk etmelerini istiyorlardı. Jön Türk subaylarına göre, dış yardım gerekli değildi. Osmanlı subaylarının çetelerle kendi başlarına başa çıkabilecek güçte olduklarına ve Makedonya'da reform adı altında şimdiye kadar olanların, Osmanlı ordusuna hakaret etmek olduğuna inanıyorlardı.[113]

Ancak Meşrutiyet'in yarattığı bu mutlu atmosferin altında, yerel unsurlar içinde ve uluslararası alanda, bazı huzursuzluklar da yaşanmaktaydı. Bulgarlar genel olarak gelişmelerden memnundular ve bu gelişmelerin sorunlarına çözüm getireceğinden umutluydular. Ancak Bulgar Hükümeti, Padişahın bu ani kararının, reform planlarını alt üst etmesinden korkuyordu.[114] Bulgarlar bir yandan da, Meşrutiyet'in, doğru uygulandığı takdirde, Bulgar unsurların siyasi ve maddi olarak gelişmesine olanak vereceğini, ve bunun Osmanlı İmparatorluğu ile savaş tehlikesini büyük ölçüde azaltacağını düşünüyorlardı. Öte yandan da Bulgaristan'ın Makedonya'daki emellerinden vazgeçmek zorunda kalmasından korkuyorlardı. Genel olarak, Bulgarlar yeni rejimi ne içtenlikle desteklemişler, ne de rejime açıkça karşı çıkmışlardır. Bulgar yetkililer, ayrıca, Jön Türklerle Sandanski arasındaki işbirliğini izlemişler, bazı ödünler elde edilip edilemeyeceğini ya da Prenslikte kamuoyunu tatmin edecek şekilde bir idari özerklik sağlama şansı olup olmadığını görmek istemişlerdir.[115]

Sırplar ise pek çok bakımdan kuşku içindeydiler. Öncelikle, "Eski Sırbistan"ın bazı bölgelerini kaybetmekten korkuyorlardı ve bu bölgenin Sırbistan'la birleşmesinin artık, hiçbir zaman olmadığı kadar uzak bir ihtimal niteliğine büründüğünün farkındaydılar. Ayrıca, Sırplaştırılmış köylülerin eski dinlerine dönmelerinden de endişe ediyorlardı.[116] Yunanis-

111. B.B.A. T.F.R. 1-A.S., 66/6545, 1325.9.11. (7 Ekim 1908).
112. F.O. 195/2298, Lamb'den Lowther'e, Selanik, Ağustos 1908.
113. F.O. 181/914, *op.cit.*, St.Petersburg, Temmuz 1908.
114. F.O. 881/9458, *op.cit.*,
115. F.O. 195/2298, Lamb'den Lowther'e, Selanik, 3 Eylül 1908.
116. F.O. 881/9458, *op.cit.*

tan'da bir heyecan havası vardı. Ancak, Yunanlıların ve *Patrikhane*'nin, Jön Türkler konusunda bazı şüpheleri bulunuyordu. Arnavutlar ve diğer Müslümanlar ise durumdan tamamiyle memnundular ve kutlamalara içtenlikle katılmaktaydılar.

Arnavutların, özellikle Arnavut Ulusal hareketinin ayaklanmada gösterdiği işbirliği, bazı Avrupa çevrelerinde bu ayaklanmanın gelecekte ne anlama geleceği konusunda soru işaretleri yaratmıştı.[117] Ayrıca, İhtilalden kısa bir süre sonra, *Journal* başlıklı bir Fransız gazetesi, İhtilalin tamamiyle Jön Türklerin çabaları sonucu gerçekleştiğini yazmış ve Arnavutların ve Arnavut komitelerinin Jön Türklerle işbirliği yapmadıklarını iddia etmiştir. Gazetedeki yazıya göre, Makedonya'daki bütün toplulukları özgürleştirmek isteyenler "Türklerdi". Gazete ayrıca Hristiyan unsurların Makedonya'daki faaliyetlerini durdurmalarının ihtimal dahilinde olmadığını, çünkü bu toplulukların, Osmanlı toprağında gözü olan Balkan devletlerinin etkisi altında kaldıklarını yazmıştır.[118] Gazete Paris'teki Jön Türklerle sıkı ilişkiler içindeydi ve dolayısıyla muhtemelen sürgündeki Jön Türklerin görüşlerini yansıtmıştır.

Avrupalı devletler arasında ise liberaller, İhtilalden, muhafazakârların olduğundan daha memnundular. Avusturyalıların İhtilal ve İhtilalin Bosna-Hersek *vilayetleri* üzerinde etkisi konusunda şüpheleri vardı. Makedonya'daki Avusturyalı subayların geleceğinden de endişeliydiler.[119] Ancak, İngiliz-Rus planlarının geri çekilmesinden memnundular. Öte yandan Avusturyalılar, İhtilalin ordu tarafından gerçekleştirilmiş olmasından duydukları endişeyi dile getirmekten çekinmediler: Jön Türk subayları dışarıdan ılımlı görünmelerine rağmen, yeni rejim Makedonya topraklarında ilave sorunlara yol açabilirdi. Jön Türk İhtilali üstüne raporunda Giesl, ordunun parçalandığını ve politize olduğunu yazmıştır. Giesl'e göre genç ve yaşlı subaylar arasında hiçbir ilişki yoktu ve ordunun kontrolü Jön Türk hareketi içinde faaliyet göstermiş tecrübesiz subayların ellerindeydi. Giesl'e göre, İhtilalin kazananı küçük bir grup subaydı ve ordunun geri kalan kısmında geleceğe ilişkin endişeler artıyordu.[120] Aynı zamanda, Avusturyalılar, Makedonya'ya ilişkin olarak Meşrutî hükümetin eski rejimden daha farklı davranamayacağına inanmaktaydılar.[121]

Rusya'da İhtilal genel olarak sempati topladı. İsvolsky, Jön Türklerin uygulanma olasılığı güçlükler içeren İngiliz-Rus önerilerini sona erdirmesinden memnundu. İyimserliğin yanısıra bazı endişeleri de oluşmuştu. Osmanlı İmparatorluğunun sınır bölgeleri ile Rus Kafkasyası'nda akraba

117. HHSTA, P.A. XII/195, 370, Pallavicini'den Aehrenthal'e, Yeniköy, 29 Temmuz 1908.
118. Y.Kamil Paşa, 86-32/3179, 1326-7-21. (19 Agustos 1908).
119. KuK. Präs. 80-3/27, Urbanski'den Krigministerium'a, Üsküp, 29 Temmuz 1908
120. KuK. 9-25-9/117, 1908, Report von W.Giesl, "Die Jung Türkische Revolution"
121. Kamil Paşa, *op.cit.*, 32/3179.

ırklar yaşamaktaydılar. Bunlar o zamana kadar Rusya sınırları içinde yaşamayı tercih etmişlerdi. Aynı durum Trans-Kafkasya'daki Ermeniler için de geçerliydi. Şimdi durum değişmişti ve bu insanlar artık yaşamak için hangi ülkenin daha iyi bir yer olduğu sorusunu sorabilirlerdi. Kafkasya hali hazırda Rus İmparatorluğunun en sorunlu bölgelerinden biriydi ve bu durum yalnızca her şeyi daha da kötüleştirmekteydi.[122]

Ayrıca Rus yetkililer, yeni rejimin, Osmanlının Rusya'yı doğal düşman kabul eden geleneksel politikasını izlediğini biliyorlardı. Osmanlı yetkilileri ise Rusların; Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ ile büyük bir Slav devleti kurarak Osmanlı İmparatorluğunu tehdit etmek istediğinden emindiler.[123]

Alman Hükümeti ise, *Kanun-i Esasi*'nin yeniden yürürlüğe konmasından memnun değildi. Jön Türklerin İngiltere'yle işbirliğine eğilimli olduklarına ilişkin yaygın bir inanç mevcuttu. Londra'daki Alman Büyükelçi Metternich, konuya ilişkin gözlemlerini şöyle ifade etmekteydi:

> Parlamenter bir rejimin destekleyicilerine, liberal bir İngiltere ve cumhuriyetçi bir Fransa, doğal olarak otoriter bir Almanya'dan çok daha yakın olur.[124]

Alman Büyükelçi, ayrıca, Almanların Osmanlı İmparatorluğunun gerçek dostları olduğunu; Avrupa reform projelerinden hep uzak durduklarını, ancak gerektiği anda yardıma hazır olduklarını ifade etmekteydi. İhtilali gerçekleştirenler de zaten Alman Askeri Misyonundan eğitim almış subaylardı. Alman Büyükelçiye göre, yeni rejim Alman düşmanı "deutschfeindlich" değildi, ancak Avrupa devletleriyle de ilişkilerini geliştirmek istemekteydi. Ancak, Kont Metternich, anayasal rejimin esas olarak iki nedenle İngiltere'nin çıkarına olacağına ilişkin endişelerini ifade etmekten de çekinmemiştir. Bu nedenlerden ilki, Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkilerin, İngiltere'nin, Asya ve Mısır'daki ve Rusya ile olan ilişkilerindeki konumunu güçlendirecek olmasıdır. İkinci neden ise, Almanya'nın Doğudaki konumunun zayıflamış, Osmanlı ordusu üzerindeki etkisinin muhtemelen azalmış bulunması ve Bağdat Demiryolu projesinin bile, İngiltere için farklı bir duruma yol açacak olmasıydı. 14 Ağustos 1908'de Jön Türk İhtilaline ilişkin olarak yapılan bu değerlendirmelerin sonucunda, Metternich, Almanların Jön Türk İhtilalinin kendilerine uluslararası alanda yeni sorunlar yaratmasını bekledikleri düşüncesine ulaşmıştır.[125]

122. F.O. 181/917, Bartum, 14 Ağustos 1908.
123. B.B.A. Y.Kamil Paşa Evrakı, *op.cit.*, 86-32/3156 ve 86-32/3144.
124. G.P. Band No. 25, 8906, Aufzeichnung des Botschafters in Grafen von Metternich z. Zan Board der "Amerika", 14 Ağustos 1908.
125. *Ibid.*

İngilizler, *Kanun-i Esasi*'nin ilanından ve iki ülke arasındaki ilişkilerin iyileştirilmesinden memnundular. Sir E.Grey, Osmanlı halkına daima sempati ile baktıklarını ve Türkiye'nin geleneksel dostları olduklarını yazmıştır; karşı çıktıkları ise yönetim idi. Ancak, İngilizlerin de endişeleri yok değildi. Sir E.Grey konuya ilişkin olarak şöyle demekteydi:

> Eğer Türkiye'de anayasa kurulursa, bunun sonuçları bizim şimdi tahmin ettiğimizden öte olacaktır. Mısır'da bu etki çok büyük olacaktır, Hindistan'da da etkisini hissettirecektir ve Muhammed'in kulları arasında benzer anayasal rejimler talep edilecektir.[126]

İstanbul'da ve İmparatorluğun her yanında Meşrutiyet'in ilanı genel olarak olumlu bir heyecanla karşılandı. Aynı zamanda Kamil Paşa gibi bazı tecrübeli yetkililer, o zamana kadar sürgünde kalmış Jön Türklerin faaliyetlerine ilişkin bazı endişelerini dile getiriyorlardı. Kamil Paşa, Jön Türklerin İstanbul'a dönmelerinin, faaliyetlerini ve yayınlarını başkentte sürdürmeleriyle birlikte, bazı beklenmedik durumlara yol açabileceğini öne sürmüştü.[127]

24 Temmuz'da, valilere, 1876 *Kanun-i Esasi*'sinin öngördüğü gibi, *Meclis-i Mebusan* seçimlerinin yapılmasına ilişkin talimatları içeren bir İrade gönderildi ve yeni hükümeti kurmakla Said Paşa görevlendirildi. Hükümetin kurulmasına ilişkin bir anlaşmazlık nedeniyle Said Paşanın yerine, 6 Ağustos'ta Sadrazam olarak Kamil Paşa getirildi. Hemen arkasından hükümet kuruldu.[128]

Jön Türk İhtilalinin Kısa Bir Analizi

Jön Türk İhtilali ordunun işiydi, ancak Makedonya vilayetlerindeki Müslüman siviller, İhtilalin başarıya ulaşmasında ciddi bir rol oynamışlardı. Jön Türk İhtilali, Makedonya Müslümanlarının İhtilali olarak da adlandırılabilir, çünkü orduyu ve Müslümanları Osmanlı Hükümetine karşı birleştiren, Makedonya'nın içinde bulunduğu durum olmuştur.

İmparatorluğun öteki ordularında da bıkkınlık ve hayal kırıklığı vardı. Ancak bu duygular, bitmek bilmeyen gerilla savaşları ve bölgede yabancı

126. F.O. 800/79, Sir E.Grey, 1908 yılı raporları.
127. B.B.A. Kamil Paşa Evrakı, 86-32/3167-1, 1326-6-29. (27 Ağustos 1908).
128. F.O. 881/9458, The Constitutional Movement.

subayların varlığına bağlı olarak Üçüncü Orduda çok daha yoğundu. Ayrıca, ordunun farklı birimlerindeki isyanlar, silahlı kuvvetlerin merkezi yönetime olan sadakatini yok ederken, askerlerin kendi üstlerine olan güvenlerini de artırıyordu. Dolayısıyla, Jön Türk subaylarının ordunun desteğini sağlaması zor olmadı. Üçüncü Orduda Jön Türk fikirlerinin etkisi altında bulunan orta rütbeli subaylar, Osmanlı ordusunda yapılan reformların bir sonucuydu. Reform dönemi, eğitimli ve farklı bir görüş açısına sahip yeni bir seçkinler sınıfı ortaya çıkarmıştı. İhtilali başlatanlar işte bu sınıf mensuplarıdır. L. Trosky'nin Jön Türk İhtilali üzerine söylediği gibi, askerler yalnızca, subaylarının planlarının itaatkâr uygulayıcılarıydılar.[129]

Bölge halkı içerisinde, Müslümanlar, yabancı devletlerin kendilerine adil davranmadığına inanmaktaydılar. Öte yandan büyük devletlere ve Balkan devletlerine göre Makedonya'daki durumun tek suçlusu Osmanlı Hükümeti idi. Merkezi hükümet, yükselen sorunları çözecek güçte değildi. Bu durum, subaylar arasında ulusal bilincin gelişmesine ve Makedonya'nın geniş Müslüman kitleleri arasında da dini duyguların uyanmasına yol açtı.[130] Hristiyan yanlısı reformlar ve onların sonuçları olmasaydı, Makedonya'da bir ulusal-dini hareket böylesine güçlü bir biçimde gelişemezdi. Bu nedenle *Cemiyet* mensupları için, zaten ordunun teşviğini bekleyen Müslümanları harekete geçirmek zor olmadı.[131]

Ayaklanma başarıya ulaştı ve 1876 *Kanun-i Esasi*'si yeniden yürürlüğe konuldu. Ancak, İhtilalin bir askeri ayaklanma sonucu ilanı, bazı ciddi sorunları gündeme getirdi:

* Makedonya Müslümanlarının ulusal ve dini bilinçlenmesi, ne gibi sonuçlar yaratabilirdi?[132]
* Şimdi Makedonya'da Hristiyanlar karşısında büyük bir Müslüman hareketi mi yer alacaktı?[133]
* Arnavut Ulusal Hareketi ile Jön Türklerin işbirliği gelecek için ne anlam ifade etmekteydi?[134]
* Şimdi Balkan devletleri, Meşrutî yönetim altında ve Avrupa'nın reformları olmaksızın, Makedonya'daki emellerine ulaşmak için ne tür politikalar izleyeceklerdi?[135]
* Politize olmuş subayların Osmanlı İmparatorluğuna etkisi ne olacaktı?[136]

129. L.Trotsky, *History of the Russian Revolution*; (Michigan, 1932), Cilt 1, s.163.
130. HHSTA, *op.cit.*,., P.A. XII/195 370.
131. Teil, G.P., 25, Nr, 8910 Marschall'dan Bülow'a, Tarabya, 3 Eylül 1908.
132. HHSTA, *op.cit.*, P.A. XII/195 370.
133. HHSTA, P.A. XII/195, 369. Rappaport'dan Aehrenthal'e, Selanik, 24 Temmuz 1908.
134. *Ibid.*., ayrıca; Botschafts Archive 1912 Üsküp, 29 Eylül 1908, Kral'dan Pallavicini'ye.
135. HHSTA, *op.cit.*., Botschafts Archive 1751, Selanik 17 Eylül 1908, Rappaport'dan Pallavicini'ye; ayrıca, *op.cit.*., P.A. XII/195 369.
136. Kriegs Archive, *op.cit.*, 9-25-9/17.

Sonuç

Bu çalışma Makedonya Sorunu çerçevesinde, daha önce ihmal edilmiş olan İmparatorluğun Müslüman kesimlerinin muhalefetini vurgulamaya çalışmaktadır. Araştırma, Osmanlı ordusundaki gelişmeler üzerinde de yoğunlaşmaktadır. Batılılaşma süreci ordunun sadakatinin ve moralinin zayıflamasıyla birlikte ordu içerisinde Osmanlı yönetimine karşı devrimci bir hareketin hızla gelişmesine yol açmıştır. Nihayet bu çalışma Jön Türk hareketinin İmparatorluğun başka herhangi bir bölgesinde değil de Makedonya *vilayetleri*'nde gelişmiş olmasının nedenleri üstünde durmaktadır. Araştırma yeni malzemenin de katkısıyla Jön Türk İhtilalinin daha ayrıntılı bir anatomisine ulaşmak üzere bu konuda var olan boşlukları doldurmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. Özetle, Uluslararası Reform kisvesi altında hareket eden dış güçlerin varlığı ile daha yeni Batılılaşmış askeri seçkinlerin Makedonya Sorunu çerçevesinde karşılıklı etkileşimleri 1908 Devrimini ateşleyen muhalefete hız kazandırmıştır.

Tarihsel olarak, Hristiyan topluluklara yönelik reformlar, Girit ve Ermenistan örneklerinde olduğu gibi, yalnızca Hristiyanların milliyetçi heveslerinin daha fazla ifadesine katkıda bulunmuş, buna karşılık Müslümanların dini duygularını harekete geçirmiştir. Tahmin edileceği gibi, benzer gelişmeler Makedonya'da da yaşanmış, isyancılar Avrupa'nın dikkatini kendi hedeflerine daha fazla çekmek istemişler ve bu nedenle de faaliyetlerini artırmışlardır. Bunun sonucunda, eşraf, köylüler, meslek sahipleri ve askeri sınıf gibi, Makedonya Müslümanlarının farklı sınıfları arasında, bir işbirliği başlamıştır. Yine de 1908 Devriminin nedenlerini, sadece dış güçlerin bölgedeki varlığı ve yerel mücadele ile sınırlamak hatalı olacaktır.

XIX. yüzyılda yapılan reformlarla, özellikle askeri alandaki reformlarla gerçekleştirilen Batılılaşma süreci Osmanlı yönetim sisteminden memnun olmayan yeni bir seçkinler kesimi yaratmıştır. Makedonya'daki liberal düşünceli ordu subayları, İmparatorluğun tüm sorunlarının özü olduğuna inandıkları II. Abdülhamit yönetimine karşı çıkmışlar, aynı zamanda, Makedonya'da şartların daha da kötüleşmesine şahit olmuşlardır. Bu subayların ustalığı ile hoşnutsuz Müslümanların biraraya gelmesi ve güçlerini birleştirmesiyle Padişahın üstünde *Kanun-i Esasi*'yi yeniden yürürlüğe koymak üzere bir baskı yaratılmıştır. Dolayısıyla, 1908 İhtilali XIX. yüzyıl reform hareketinin sonucu olarak da görülebilir.

Padişah, uluslararası reform planını hoş karşılamamakla beraber, büyük devletlerin baskısına direnemedi. Aynı zamanda, Hristiyanlar lehine önerilen reformların, Müslüman muhalefeti ile sonuçlanması daha önce de görülmüştü. Ayrıca, Avrupa'nın reform projeleri hiçbir zaman var olan şartların iyileşmesine yol açmamıştı. Öte yandan, Padişah özellikle askeri alanda Batılılaşmacı reformları teşvik etmekteydi. Çünkü dahili reformların, zamanla, iç güvenlik sorunlarını çözeceğine ve İmparatorluğa istikrar getireceğine inanmaktaydı. II. Abdülhamit'in en büyük hatası ise, yeni ortaya çıkan askeri seçkinlerin sadakatini abartması ve ordunun moral çöküntüsünü göz ardı etmesiydi. II. Abdülhamit bu yeni sınıfın kendi gücünü tehdit edeceğini asla düşünmemişti.

Berlin Antlaşması ve Doğu Rumeli'nin Bulgaristan'la birleşmesinden sonra, Makedonya'da zaten var olan Bulgar hareketi gelişmeye başladı. Osmanlı Hükümeti ise bu durumla başa çıkmak üzere bölgedeki askeri gücünü artırmaya karar vermiştir. Ancak bu arada Bulgar hareketinin faaliyetlerinin artması ve Osmanlı idaresinin zayıflığı sonucunda 1903'te Avrupalıların reform projesi ortaya çıktı. Buna karşılık Avrupalıların bölgede kullandıkları yetkiler ve daha da önemlisi bölgedeki varlıkları, Makedonya *vilayetleri*'ndeki karışıklıkların artmasına sebep olmuştur.

Tahmin edileceği gibi, *Mürzsteg Tasarısı*'nın imzalanmasından sonra, yerel mücadele, yalnız Bulgarlar değil diğer Hristiyan unsurlar tarafından da şiddetlendirildi. Devrimci çeteler ve onların komşu Balkan devletlerindeki destekçileri, III. Madde'den, Bulgar hareketinin yol açtığı sorunlardan ve Osmanlı politikasının zayıflığından doğan fırsatları kullandılar.

Osmanlı Hükümeti ise, Makedonya *vilayetleri*'nde, esasen Bulgar hareketine karşı koymak üzere, Hristiyan unsurları bölmeye çalışmıştır. Bu nedenle, Osmanlı yöneticileri, Yunan hareketine daha fazla hoşgörü göstermiş ve ayrıca 1905'te Ulahları ayrı bir halk olarak tanımışlardır. Ancak, isyancı çetelerin devamlı mücadelesi ve Osmanlı idarecilerinin bu durumla başa çıkacak güce sahip olmamaları, daha fazla Avrupa müdahalesine yol açmıştır.

Mürzsteg Tasarısı, Makedonya'da beklenen iyileşmeyi sağlamadığından, Avrupalılar, yeni reform önerileri ortaya atmışlardır. Genel olarak, Rus-Avusturya reform planı muhafazakâr bir bakış açısı taşıyordu. Dış güçlerin etkisi Avrupalı askeri delegeler ve sivil ajanlar vasıtasıyla hissedilmekle birlikte Padişahın otoritesine karşı ciddi bir tehdit yoktu.

1905'te Mali Komisyonun kurulması, reform programında bir dönüm noktası oldu. İçerde bu durum Osmanlı Hükümetine bir askeri güç gösterisi ile kabul ettirildi ve Osmanlı Hükümeti Avrupa'nın reform projelerinden vazgeçmek gibi bir niyeti olmadığının farkına vardı. Tam tersine, Av-

rupalı güçler zaman içinde Makedonya *vilayetleri*'ndeki etkilerini artırmışlardı. Uluslararası alanda ise İngiltere'nin reform programının öncülüğünü ele alarak özellikle adli, jandarma ve *Müfettiş-i Umumi*'nin yetkilerine ilişkin radikal reformlar önerisi sonucunda reform planı, bir Rus-Avusturya planından ziyade bir Avrupa planı oldu.

Reformların ikinci kısmında, Makedonya'daki gelişmelerde hakim rolü İngiliz-Rus ilişkileri oynadı. Özellikle, 1907 *İngiliz-Rus Konvansiyonu*'ndan sonra, uluslararası alanda, Avrupa Uyumunun muhafazakâr ve liberal kanatları arasında var olan gerilim, Makedonya reform planına yansıdı.

Almanlara göre, İngiliz talepleri, Doğu Rumeli ve Girit'te XIX. yüzyılda yaşanan gelişmeleri hatırlatmaktaydı. Daha önemlisi, Freiherr Marschall von Bieberstein, radikal İngiliz reform önerilerinin, Makedonya topraklarında İslami duyguları kışkırttığına ve Müslümanların ordunun ayaklanmayı başlatmasını beklemekte olduklarına inanmaktaydı. Almanlar İngiliz önerilerinden memnun olmamalarına rağmen, sonunda Avrupa Uyumunun parçalanmasına yol açabilecek bir karmaşaya meydan vermemek amacıyla, İngiliz taleplerini kabul ettiler. Aynı zamanda, Makedonya reformlarına ilişkin büyük devletler arasındaki anlaşmazlık yeni projelerin uygulanmasında gecikmelere yol açtı; bu da Padişahın işine yaradı.

Osmanlı yöneticileri, uluslararası reformların yaratması muhtemel tehlikelerinin farkındaydılar, fakat büyük devletlerin önerilerini redde yönelik pek etkili olamadılar. Yeni yolların inşası, yeni okullar açılması ve *aşar* toplamada reform yapılması gibi, *vilayetler*'in modernizasyonuna ilişkin projeleri genellikle kabul ettiler. Fakat jandarmanın dış güçlerce denetlenmesine ilişkin reformlar ile yargı sisteminin ıslah edilmesine engel oldular. Bu reformlar, esasen, güvenlik konularına yönelik, adli reformlar da Hristiyanların çıkarları doğrultusunda düzenlenmişti. Ancak, Avrupalıların öncelikle ilgilendikleri konu, Hristiyanların sempatilerini kazanmak ve var olan karışıklığa bir çözüm bulmak amacıyla düzenlenmiş olan ikinci grup reformlara ilişkindi.

Padişah, Makedonya Sorununun özünün, Bulgarların, büyük devletlerce arka çıkılan Büyük Bulgaristan hevesinde yattığına inanmaktaydı. Aynı şekilde, reform kisvesi altında gerçekleşen Avrupa müdahalesinin yalnızca Hristiyanlara fayda sağlayacağına inanıyordu. Bu durum, sonunda, Avrupa *vilayetleri*'nin daha fazla bölünmesine yol açacaktı. Yukarıdaki nedenlerden hareketle, Padişah, bölgede askeri gücün artırılması, Balkan devletleriyle ittifak geliştirilmesi ve büyük devletleri kızdırmamaya çalışma politikası izlemiştir.

Padişah muhtemel bir Müslüman muhalefet hareketinin gelişebilmesini

ne dair endişelerini dile getirmiş olmakla birlikte, Osmanlı Arşivlerinde Arnavut hareketine karşı alınan önlemler dışında, Müslüman muhalefeti önlemeye yönelik atılmış ciddi herhangi bir adıma dair hiçbir bilgi yoktur. Padişah, aynı zamanda, ordudaki moral çöküntüyü yeterince dikkate almamaktaydı. Yerel mücadelenin ve reformların getirdiği harcamaların yükü orduya düşmekteydi. Bu orduda hoşnutsuzluğun artmasına katkıda bulunmaktaydı. Bu arada, Batılılaştırıcı reformların ordu subayları üstündeki etkisi ve bu genç subayların değişim için sabırsızlanmalarının bilinmesi, konunun tam anlamıyla kavranılabilmesi bakımından son derece önemlidir. Gelişen muhalefet hareketi, yukarda bahsedilen etkenlerin etkileşimi ve evrimleşmesi sonucunda başarıya ulaşmıştır.

İmparatorluğun yıkılmasını önlemek için bir şeyler yapılması gerektiğine inanan genç subaylar, Makedonya topraklarında örgütlenme imkanı bulmuşlardır. Ordu iyi örgütlenmemişti, yeterli planlanma yoktu, komutanlar da zayıftı ya da diğer idarecilerle kişisel çatışma içindeydiler. Ordu, esas olarak, gerilla savaşıyla meşguldü ve *müfrezeler* sık sık başarısızlığa uğramaktaydılar. Askerler çoğunlukla Anadolu kökenliydiler ve yerel amaçlara hiçbir sempati duymuyorlardı. *Redifler*'e görev sürelerinin sonunda ödeme yapılmadığı gibi, evlerine dönmelerine de izin verilmiyordu. Bu nedenle reformların ikinci kısmı süresince, farklı taburlarda isyanlar yaygınlaştı. Otoriteler ne bu durumu önlemek ne de üstesinden gelmek üzere hiçbir tedbir almıyorlardı, söz konusu durum da ordunun verimli çalışmasına engel oluyordu. Bütün bu nedenler ordunun tutumunun daha fazla bozulmasına katkıda bulundu ve askerlerin sadakatinin azalmasına yol açtı. Dolayısıyla Jön Türk subayların askerler arasında gereken desteği bulması zor olmadı.

Ordu üzerindeki bir başka olumsuz etken de *Jandarma Teşkilatı*'nın dış güçler denetiminde olmasıydı. Jandarma reformları ve yabancı askeri idarecilerin varlığı, askeri kuruma bir hakaret olarak algılanmış, kızgınlığa ve kıskançlığa yol açmıştır. Bununyanında, yetkilerini aşan yabancı jandarma subaylarının sürekli taleplerde bulunmaları, askerler ile bu yabancılar arasında düşmanlığa neden olmuştur.

Bu konuda atılan en önemli adımlar 1907 Askeri Komisyon Konferansında alınan kararlar oldu. Konferansta, yabancı subaylar, Jandarma Teşkilatı üstünde idari denetim kurma kararı aldılar ve isyancılarla mücadele etmek üzere jandarma birimlerinden bağımsız bir gücün kurulmasını ve çetelerle mücadele etmek için kurulmuş olan Avcı taburlarının dağıtılmasını önerdiler. Eğer bu kararlar uygulansaydı Osmanlı askeri kurumu safdışı edilmiş olacaktı. Böylelikle, yabancı memurların Makedonya *vilayetleri*'ndeki askeri ve sivil meselelere müdahaleleri, İmparatorlukta zaten

ri'ndeki askeri ve sivil meselelere müdahaleleri, İmparatorlukta zaten mevcut olan Avrupa karşıtlığının daha da fazla kışkırtılmasına yol açmıştır.

Müslüman siviller, yerel mücadelelerin yoğunluğundan ve pek çok durumda Hristiyanları tutan yabancı güçlerin varlığından sıkıntı çekmekteydiler. Dolayısıyla, siviller, isyancı çetelerle savaşta sık sık orduya katılmışlar ya da tek başlarına savaşmak zorunda kalmışlar, bu durum da onları kendi çetelerini kurmaya teşvik etmiştir.

Jandarma gücü, çetelerle savaşta ordu güçlerine yardım etmek, hatta zaman zaman tek başına savaşmak zorunda kalmıştır. Ancak, Jandarma ve ordu arasında varlığı iyi bilinen düşmanlık, ortak düşmana karşı işbirliği gerçekleştirilmesine asla engel olmamıştır. Çetelerle savaşan müfrezelere, genellikle *Erkan-ı Harbiye* mezunları komuta ediyordu. Bu subayların fazla savaş tecrübeleri yoktu, dolayısıyla reformların ilk yıllarında sıklıkla başarısız oldular. Fakat zamanla bu subaylar gerilla savaşı tecrübesi edindiler ve adamlarının ve siyillerin güvenini kazandılar.

1906'da Selanik'te *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti* kurulduğunda, güvenlik güçleri ile siviller arasında çetelere karşı ciddi bir işbirliği vardı ve Müslümanlar arasında, içinde bulundukları duruma yönelik olarak artmakta bulunan bir hoşnutsuzluk mevcuttu.

Makedonya toprakları Jön Türklere daima çekici gelmişti. Bununla birlikte, daha önceki Jön Türk faaliyetlerinin hiçbiri başarı getirmemişti. *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'nin kurucularının çoğu sivil kökenli olmalarına rağmen, Cemiyete liberal düşünceli subaylar almakta başarılı oldular. Bölgede mevcut şartlar üyelere Cemiyeti süratle yayma fırsatı verdi. Kısa zamanda yerel halk ve sivil idareciler de Cemiyete katılmaya başladılar. Cemiyet en fazla sayıda taraftarı Manastır'da olmak üzere bütün Makedonya *vilayetleri*'nde destek kazanmıştı. Sonuç itibariyle, İhtilal, Manastır Komitesinin çabaları sonucunda başarılı olmuştur. Selanik Komitesi ile sürgündeki Jön Türklerin ise, İhtilalin gerçekleşmesinde ciddi bir rolleri olmamıştır.

Cemiyet üyeleri ile ayrılıkçı gayri Müslim cemiyetler arasında bir miktar işbirliği olmasına rağmen, İhtilalin gerçekleşmesinde bu cemiyetlerin ciddi bir rolü olduğuna dair hiçbir kanıt yoktur. Öte yandan, Arnavutların İhtilaldeki rollerinin önemi bazen yeterince dikkate alınmamaktadır. Arnavut hareketinin Ferizoviç'teki Arnavut toplantısı ve Manastır'daki etkili bazı Arnavut meslek sahiplerinin destekleri olmasaydı, İhtilal asla başarıya ulaşamazdı.

Mevcut karmaşaya ek olarak, dış baskıların artması, bütçe sorunları, bıkkın ve öfkeli sivil ve asker Müslümanlar ve Manastır *vilayeti*'nin özgün koşulları, Jön Türk Hareketinin hızlı gelişiminde önemli rol oynamıştır.

Tarihsel olarak Manastır, yüzyılın başında iki büyük ayaklanma yaşamıştı ve Bulgar Hareketi kuruluşundan itibaren bu *vilayet*'te yoğun faaliyet göstermişti. Müslüman topluluğun büyük bir kısmı çetelerle sürekli savaşmaktan bıkmış usanmıştı ve Manastır'da Arnavut hareketinin pek çok destekçisinin olması zaten mevcut olan hoşnutsuzluğa katkıda bulunuyordu.

Manastır'daki şartlar nedeniyle, büyük bir askeri güç *vilayet*'e yerleştirildi, ancak, kısa zamanda askeri birimler içinde isyanlar yaygınlaştı. Aynı zamanda, bölge komutanının zayıflığıyla ün yapmış olması, Jön Türk subaylarına hareketi yaymak için bir fırsat verdi. 1907 yılının sonuna gelindiğinde, *vilayet*'teki bütün savaşabilir Müslüman erkekler Cemiyete sempatiyle bakıyorlardı ve Arnavut komiteleri de Jön Türk hareketi ile birleşmişlerdi.

Hareketin sonraki gelişim çizgisi ne olursa olsun, Jön Türk İhtilali, Avrupa karşıtı Müslümanların başlattıkları ve Manastır'daki liberal düşünceli subayların girişimiyle başarıya ulaşmış olan bir ihtilaldir. Bununla birlikte, hareketin geleceğe yönelik önceden belirlenmiş bir politikası da bulunuyordu: Amaç, Anayasayı yeniden yürürlüğe koymak ve eskimiş Osmanlı idaresini ıslah etmekti.

Makedonya'nın şartları, İhtilali kaçınılmaz kıldı. Uluslararası reformlar ve dış müdahaleler, bir yandan Hristiyanları cesaretlendirirken öte yandan Müslümanları umutsuzluğa ve öfkeye sevketti. Aynı zamanda, Makedonya'da bulunan askeri seçkinler, sorunlarının özü olduğuna inandıkları İmparatorluğun kurulu düzenini değiştirmek istiyorlardı. Makedonya'daki bu etkenlere ek olarak, Padişaha sadakati azalırken komutanlarına güveni artan, yıpranmış bir ordu da mevcuttu. Bu şartlar altında, Cemiyet, farklı Müslüman güçleri, bir başka deyişle şehirli ve kırsal, köylü ve meslek sahibi güçleri, ortak düşmana karşı savaşmak üzere, ustaca birleştirdi.

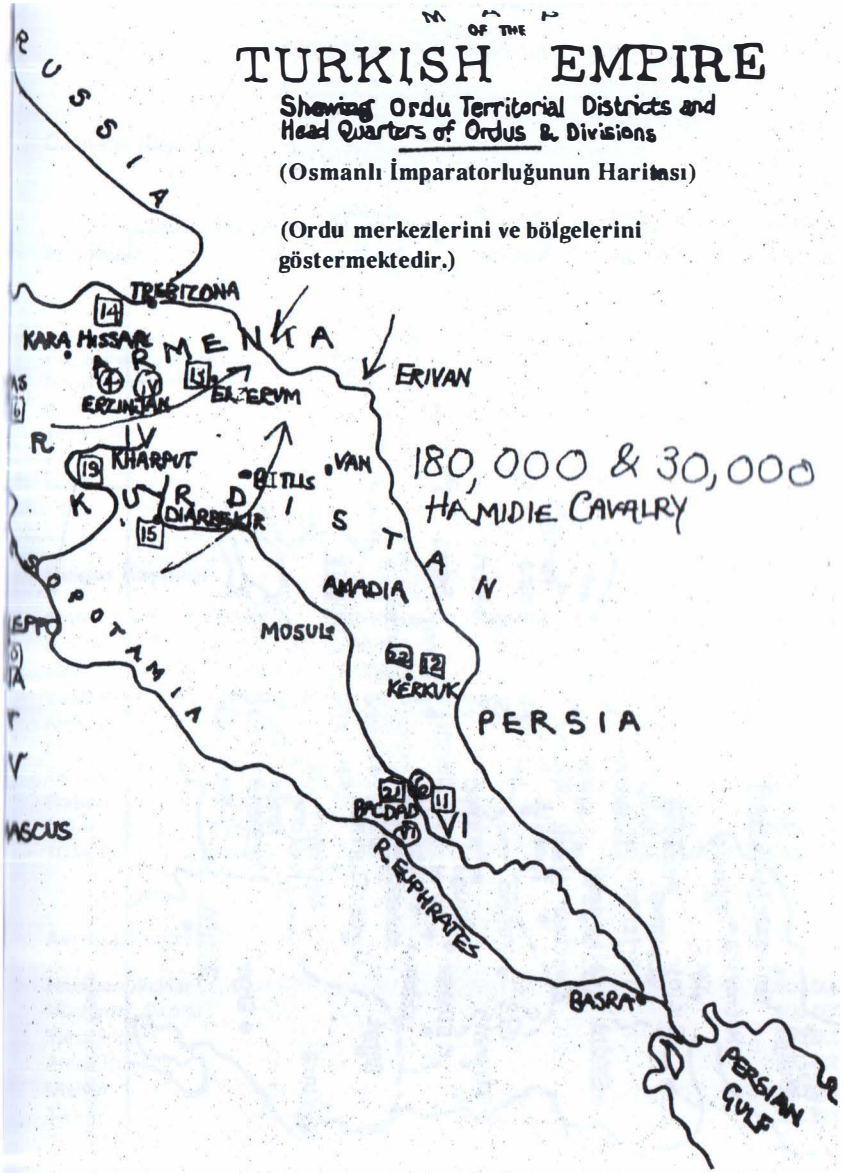
Padişah dış müdahaleler, uluslararası reformlar ve Bulgar tehlikesi ile uğraşmakla öylesine meşguldü ki, Makedonya'da orduda ve Müslüman halk arasında yayılan muhalefeti görememişti. Makedonya'daki durumla ilgilenmek ve Avrupalılara, Osmanlı subaylarının Avrupalı subayların yerini alabileceğini kanıtlamak üzere, Makedonya'ya iyi eğitimli Batılılaşmış subayları gönderdi. Fakat II. Abdülhamit, bu subayların bölgedeki varlığının, gerekli istikrarı sağlamak yerine, değişim taleplerine yol açan bir etken olacağını asla düşünmemiştir.

Ekler

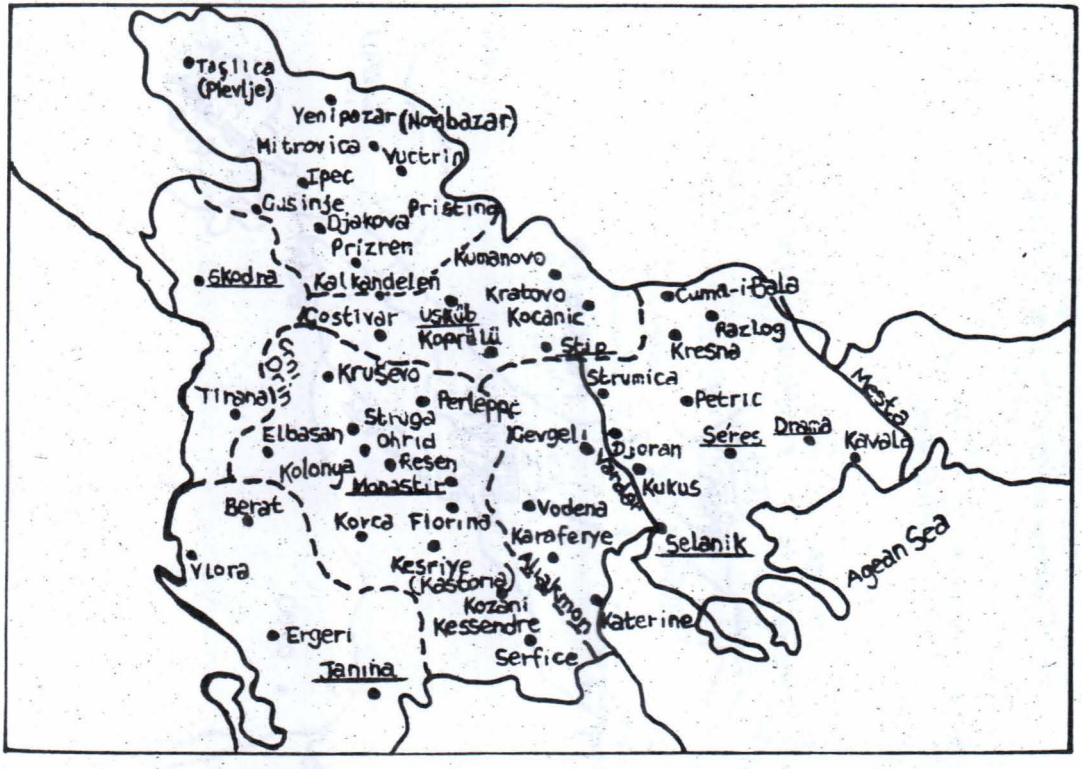
Balkan Yarımadası © 1900

SERVIA
250,000
BULGARIA
SOFIA
PRISTINA
USKUB
MUSTAPHA PASHA
INSURGENTS
RUMELIA
ADRIANOPLE
KIRK KILISSEH
DEMOLIKA
DEDEAGACH
SALONIKA
MACEDONIA
DARDANELLES
BRUSA
ISMID
BOLU
ANGORA
YANINA
YILDIZ
KUTAIA
MILETUS
SMYRNA
APIUN KARAHISSAR
KONIA
ADALIA
KARAMAN
CRETE
CYPRUS
BURGAS
ADRIANOPLE VILAYET
CAPITAL
CONSTANTINOPLE
KASTAM
EDITERRANEAN SEA
CAIRO

F.O. 19572150
Sene 1892

Adanır, *op.cit.* Makedonische Fräge

Makedonya'nın Nüfusu

Osmanlı Kaynağı[1]

	Selanik	Kosova	Manastır	Toplam
Müslüman	485.000	752.000	460.000	1.000.000 (Türk) 750.000 (Arnavut)
Fener Patrikhanesine Bağlı (Ulahlar Dahil)	323.000	12.000	291.000	627.000
Bulgar Ekarhanesin Bağlı	217.000	170.000	188.000	575.000
Diğerleri (Yahudi, Ermeni, Katolik, Protestan)	53.000			190.000

Bulgar Kaynağı[2]

Etnik Grup	Hristiyan	Müslüman	Yahudi	Toplam	%
Bulgar	1.032.533	148.803		1.181.338	52.31
Türk	4.240	494.803		499.204	22.11
Yunanlı	214.329	14.373		228.702	10.13
Arnavut	9.510	119.201		128.711	5.70
Ulah	77.267	3.500		80.767	3.58
Yahudi			67.840		3.00
Roman	19.500	35.057		54.557	2.42
Diğer	13.570	3.337		16.907	0.75
TOPLAM	1.370.949	819.235		2.258.024	10.000

Avrupa Kaynağı[3]

Hristiyan Slavlar	1.500.000
Müslüman Sırplar	500.000
Yunanlılar	200.000
Arnavutlar	300.000
Ulahlar	100.000
Türkler	250.000

1. Hilmi Paşa'nın 1906 yılı nüfus istatistikleri. Tekeli-S,I., İlkin, *op.cit.*, s.366.
2. Adanır, *op.cit.*, s.7.
3. Makedonya üzerine 1904yılı Avrupa nüfus istatistikleri, Adanır, *op.cit.*, s.6.

Mali Komisyon Nizamnamesi, Ekim 1905[1]

Madde 1– Selanik, Manastır ve Kosova *vilayetleri* için iki sene süreyle bir Mali Komisyon teşkil edilmiştir. Mali Komisyon, Osmanlı Hükümeti altında görevlhi bünrünecem ve *Müfettiş–i Umumi* sivil ajanlar, Rus, Osmanlı, Alman, İngiliz ve İtalyan uzmanlardan oluşacaktı.

Komisyon'un Görevleri

Osmanlı Maliye Nezareti ve Osmanlı Bankası arasında, 22 Şubat 1320 (7 Mart 1905) arasında alınan kararların aynen uygulanması.

Aşar dahil olmak üzere *vilayet*'lerdeki vergilerin toplanmasını dentlemek.

Vilayet'lerin bütçesini incelemek v bütçenin Padişah'ın onayı ile yürürlüğe girdikten sonra da işleyişini denetlemek.

Osmanlı Hükümeti tarafından yürürlüğe konulan mali reforimları denetlemek.

Madde 2– Mali Komisyonun merkezi Selanik olacaktı. Toplantılar ise Mali Komisyonun Başkanının bulunduğu yerlerde yapılacaktı.

Madde 3– Mali Komisyonun Başkanı *Müfettiş–i Umumi* olacaktı ve kendisinin bulunamadığı toplantılarda yerine yüksek dereceli Osmanlı bir yetkili bakacaktı.

Madde 4– Komisyondaki üyeler üç aylık dönemlerle Başkana asistanlık edeceklerdi.

Madde 5– Komisyon haftada bir kere toplanacak ve toplantılarda en az dört üyenin bulunması gerekmekteydi.

Mali Komisyon'un aldığı kararlar oylamaya tutulacak ve oyların eşit dağıldığı durumlarda Başkan başkanlık oyu hakkını kullanacaktı. Eğer Komisyonun aldığı kararlara Başkan karşı çıkarka *Babıali*'ye başvurulacaktı.

Madde 6– *Vilayet*'lerin bütçesi ile ilgili öneriler, en gecinden 1 Ocak tarihine kadar Mali Komisyon'a sunulması gerekmekteydi. Mali Komisyon önerileri gelir ve gider başlıkları altında inceleyecekti. Söz konusu bütçe ayrıntılı olarak sivil idre, jandarma ve polis ile ilgili konuları içermek zorundaydı.

Madde 7– Osmanlı Bankası her ay ayrıntılı olarak, gelir ve giderler ile ilgili bilgileri yazılı olarak Komisyona bildirecekti.

Aynı zamanda Osmanlı Bankası tarafından mali yılın bitiminden üç ay evvel bildirilecek hesapları Mali Komisyonun tasdik etmesi gerekmekteydi. *Vilayet*'lerin hesabı Osmanlı Bankasının Selanik'teki şubesinde tutulacaktı.

Madde 8– Mali Komisyon, Osmanlı Hükümetinin egemenlik haklarına zarar vermeden, *vilayet*'lerin bütçesi, *vilayet*'lerdeki mali kuruluşlar hakkındaki önerilerini Babıali'ye sunacaktı.

Madde 9– Mali Komisyon, Osmanlı İmpratorluğu vatandaşlarından resmi dile vakıf her *vilayet*'ten bir müfettişi, bölgedeki Hazine görevlilerini kontrol etmek için seçecekti.

Bu müfettişler, Osmanlı Hükümetinin onayı ile seçileceklerdi ve bölgedeki bütün mali kuruluşların (kamu sektörü) hesaplarını incelipl raporlarını Mali Komisyon'a sunmak zorundaydılar.

Madde 10– Müfettişlerin, mali kuruluşlar ve vrgi toplamada aksaklıklarla ilgili şikayetleri yetkililerce Mali Komisyona bildirmek zorundaydı.

Madde 11– Bölgedeki her türlü mali personel değişiklikleri Komisyona bildirilckti.

Madd 12– Komisyonun, üyelerin aylıkları dışında kalan bütün masrafları, üç *vilayet*'in bütçesinden ödenecekti.

1. Bu konuda geniş bilgi için bkz. F.O. 881/83876, Accountsand Papers, CXXXVIII, 1976, s.171–173.

III. Ordu Makedonya

Süvari

TÜMEN	TUGAY	ALAY	SÜVARİ BÖLÜĞÜ	YER	GÜÇ
MANASTIR	7. Perlepe	13. Perlepe	1	Manastır	Her bölükte 100 asker ve 70–80 at bulunmaktadır
			2	Perlepe	
			3	"	
			4	"	
			5	"	
		14. Köprülü	1	Köprülü	
			2	"	
			3	Selanik	
			4	Köprülü	
			5	"	
	8. Köprülü	15. Manastır	1	Manastır	
			2	"	
			3	"	
			4	"	
			5	"	
		16. İştip	1	Kumanovo	
			2	İştip	
			3	Üsküb	
			4	İştip	
			5	"	
	9. Priştine	17. Prizren	1	İştip yakınında	
			2	Prizren	
			3	"	
			4	Koçana	
			5	"	
		18. Priştine	1	"	
			2	Üsküp	
			3	Priştina	
			4	"	
			5		
1. Orduya bağlı		6. Serpice	1	Kalkandelen	
			2	Nasliç	
			3	Kalkandelen	
			4	"	
			5	"	
		3.	4	Selanik	
			5	Demirhisar	
			1	"	
2. Orduya bağlı		7. Serez	2	Serez	
			3	"	
			4		
			5		

Jandarma Tensikatının Uygulandığı *Vilayetler*

——— Tensikatın uygulandığı *vilayetler*'in sınırları

Reformların dışında bırakılan Arnavut bölgeleri

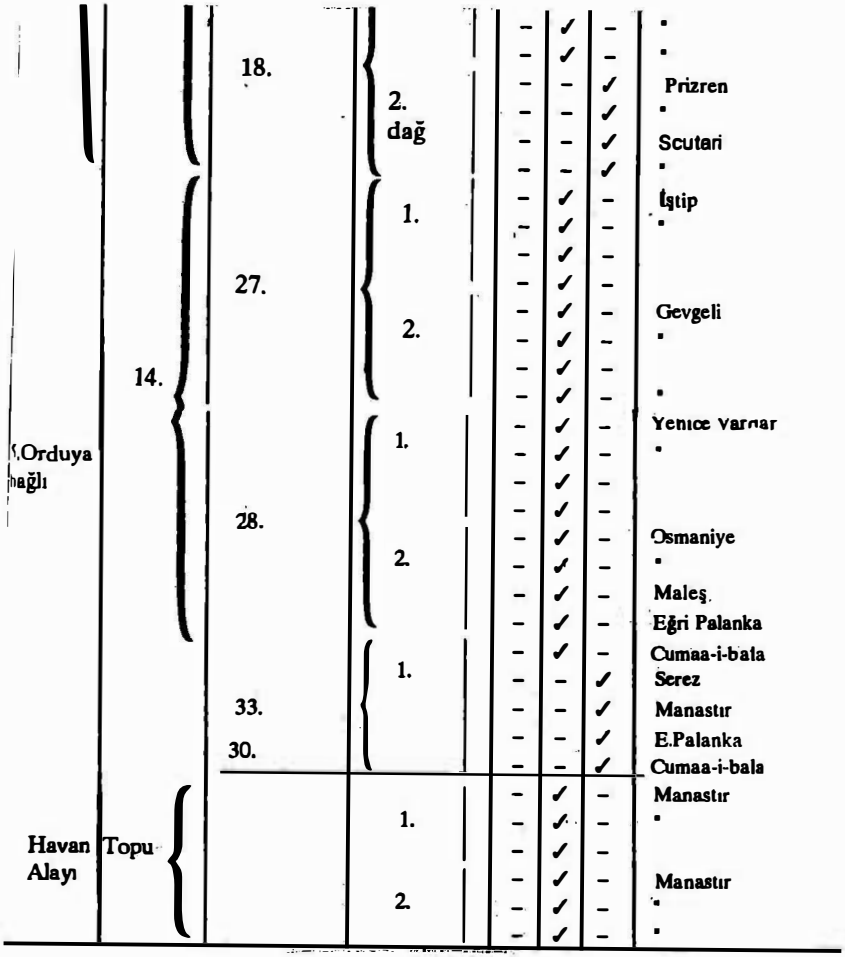
------- Jandarma Tensikatının acilen başlatılacağı beş mıntıkanın sınırları

PİYADE

NIZAM				
TÜMEN	TUGAY	ALAY	TABUR	YER
5. Üsküp			R.	Manastır
	9. Üsküp	17. Mitrovitza	1	Üsküp
			2	Bilah
			3	Kalkandelen&Gostivar
			4	Kumanova
		18. Üsküp	1	Dibra-i-bala
			2	"
			3	Ohrid a
			4	Manastır
	10. Koçana	19. Koçana	1	Kratova
			2	Kirşevo
			3	Tsarevoselo
			4	Osmâniye
		20. Eğri palanka	1	Prizren
			2	Koçana
			3	Köprülü
			4	Eğri Palanka
6. Kozana		6.Nişancı	R.	Odhomenikow
	11. Yanya	21.	1	Metzovo
			2	Trebiste
			3	Florina
			4	Kruşevo
		22.	1	Prevesa
			2	Luros
			3	Manastır
			4	Kyprios
	12. Elassona	23.	1	Grevena
			2	Katarina
			3	Perlepe
			4	Diskata
		24.	1	Sorouich
			2	Manastır
			3	Elassona
			4	Kaşköy
17. Selanik		17. Nişancı	R.	Selanik
	33. Cumaa-i-bala	65.	1	Cumaa-i-bala
			2	" "
			3	Razlog
			4	Cumaa-i-bala
		66.	1	Devlen
			2	Tumruş
			3	İpek
			4	Prizren
	34. Scutari	67.	1	Dibra
			2	Tiran
			3	Mlet
			4	Scutari
		68.	1	Tuzi
			2	Scutari
			3	Tuzi
			4	Scutari
18.		18.Nişancı	R.	Sebrik
	35. plevne	69.	1	Mitrovitza
			2	Ghilan
			3	Blekopolie & Berane
			4	Prizren
		70.	1	Propolie
			2	Plevne
			3	Mitrovitza, Novibazar & Plevna
			4	Plevna

TOPÇU

TÜMEN	TUGAY	ALAY	TABUR	BATARYA Atlı	BATARYA Arazi	BATARYA Dağ.	YER
3.	7.	13.	Atlı	✓	–	–	Mitrovitza
				✓	–	–	•
				✓	–	–	•
			1.	–	✓	–	Manastır
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
			2.	–	✓	–	Manastır
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
				–	✓	–	
		14.	1.	–	✓	–	Karaforya
				–	✓	–	•
				–	✓	–	Selanik
				–	✓	–	Karaforya
			2.	–	✓	–	Manastır
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
				–	✓	–	
	8.	15.	1.	–	✓	–	Selanik
				–	✓	–	•
				–	✓	–	
				–	✓	–	
			2.	–	✓	–	Selanik
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
		16.	1.	–	✓	–	Üsküp
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
			2.	–	✓	–	Üsküp
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
				–	✓	–	•
	9.	17.	1.	–	✓	–	İştip
				–	✓	–	•
				–	[illegible]	–	•
				–	[illegible]	–	•
			2. dağ	–	–	✓	İpek
				–	–	✓	Dlakovo
				–	–	✓	Koçana
				–	–	✓	Bratova
			1.	–	✓	–	Scutari
				–	✓	–	Priştina

F.O. 195/2200
Selanik, Mart 1905

Kaynaklar Üzerine Kısa Bir Değerlendirme[1]

Bu araştırmanın temelini, 1903 ile 1908 yılları arasına ait yayınlanmamış Avusturya, İngiliz ve Osmanlı arşiv belgeleri oluşturmaktadır. Aynı zamanda yayınlanmış Alman arşiv belgelerinden, anılardan, Batılı ve Türkçe diğer kaynaklardan da faydalanılmıştır.

A. ARŞİV BELGELERİ

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul[2]

Başbakanlık Arşivi'nde (B.B.A.) 1903 ile 1908 yılları arasındaki dönemi kapsayan pek çok malzeme bulunmaktadır. Fakat araştırma sırasında, Osmanlı Arşivleri hâlâ tasnif edilmekte olduğu için bazı malzemelere ulaşılamamıştır.

Araştırmanın temelini; Yıldız Tasnifi, Rumeli Müfettişliği Tasnifi ve Bulgaristan Mümtaze Evrakındaki malzeme oluşturmaktadır. Ayrıca, İrade-i Hariciye, İrade-i Dahiliye ve sınırlı olarak Babıâli Evrak Odası katalogları da taranmıştır.[3]

Yıldız Tasnifinde, Padişahın, Sadrazamın Makedonya politikası, Osmanlı yönetiminin büyük devletlere karşı tutumu, ordu istatistikleri ve Jön Türk Hareketinin Makedonya'da yayılmasıyla ilgili hayli malzeme bulunmaktadır.

Araştırma sırasında başvurulan Osmanlı kaynaklarının çoğunluğunu Rumeli Müfettişliği Tasnifi oluşturmuştur. Belgeler, valilerin, bölge komutanlarının, *müşir*'in, Hilmi Paşayla yazışmalarını ve Hilmi Paşanın *Babıâli* ve Saraya yazdığı raporları kapsamaktadır. Aynı zamanda yabancı subayların ve özellikle de General Deglorgis ile Hilmi Paşanın yazışmaları da bu tasnifte bulunmaktadır. Belgelerde çete faaliyetleri, reformlardaki gelişmeler, bütçe sorunları, askerlerin durumu ile ilgili hayli malzeme vardır.

Bulgaristan Mümtaze Evrakı, Bulgaristan'daki gelişmeleri, Bulgar hareketine ait ek bilgileri, Bulgaristan'ın Makedonya Sorununa bakışı ile ilgili belgeleri ve Bulgaristan Komiserinin diğer raporlarını içermektedir.

2. Avusturya Arşivi, Viyana

Avusturya Devlet Arşivleri (Haus-Hof Staats Archiv), söz konusu araştırma ile ilgili hayli malzemeye sahiptir. Türkiye ile ilgili malzemenin büyük bir bölümü (P.A.XII,Türkei) sınıflandırmasında bulunmaktadır. Bu sınıflandırmadaki kataloglar, Avusturya Büyükelçisinin, Viya-

1. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Tokay, "The Macedonian Question and the Origins of the Young Turk Revolution", *op.cit., Survey of the Sources*, s. 309-325.
2. Osmanlı Arşiv Koleksiyonu için bkz. *Başbakanlık Osmanlı Arşivi Rehberi*, (Ankara,Başbakanlık Basımevi, 1992).
3. Ayrıntılar için bkz. *"Kaynakça"*

na'daki Dışişleri Bakanlığıyla yazışmalarını içermektedir. Konsolosluklar katologları ise (Konsulate XXXVIII) Makedonya *vilayetleri*'ndeki yerel gelişmelerle ilgili hayli malzemeye sahiptir. Ayrıca Makedonya Reformları (Reformen in Makedonia) ve Sivil Ajanlar 1904-1908 (Zivil Agenten 1904-1908) adı altında katologlar bulunmaktadır. Söz konusu katologlar, reformlar döneminde Makedonya'daki Avusturyalı yetkililerin görüşlerini ve faaliyetlerini düzenli olarak aktarmaktadır.

Avusturya Savunma Bakanlığı Arşivi'nden de (Kriegs Archiv) araştırma sırasında yararlanılmıştır. İstanbul'daki Askeri Ateşenin Savunma Bakanlığına Üçüncü Ordu hakkında gönderdiği bir hayli rapor ve muhtıra bulunmaktadır. Ayrıca askeriye ve jandarma reformları ve Jön Türk İhtilali arefesinde ordudaki gelişmelerle ilgili bilgiler de söz konusu Arşivde yer almaktadır.

3. İngiliz Arşivi, Londra

F.O. (İngiliz Dışişleri Bakanlığı) 78 ve F.O.371 sınıflandırmaları[4] İstanbul'daki Büyükelçi ile Londra'daki Dışişleri Bakanlığı arasındaki yazışmaları kapsadığından İngiltere'nin o dönemki Osmanlı politikasını anlamak açısından çok faydalı olmuştur. Fakat Makedonya *vilayetleri* ile ilgili raporların çoğunun F.O.195 Konsolosluklar sınıflandırılmasında bulunduğundan araştırmanın temelini F.O. 195 katologları oluşturmuştur Bu katologlarda Makedonya *vilayetleri*'ndeki konsolosların raporlarına ek olarak, 1904-1908 yılları arasında Drama'da bulunan İngiliz askeri delegesinin yazışmaları da bulunmaktadır. Askeri delegenin raporlarının çoğunluğu *Jandarma Teşkilatı* ile ilgili bilgiler kapsamaktadır. Aynı zamanda F.O. 195, İngiliz Askeri Ataşesinin Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili raporlarını da içerir. Askeri Ataşe dosyaları Osmanlı ordusunun durumunu, askeri reformlarla ilgili belgeleri kapsamaktadır.

İngiliz Arşivinde, Avusturya (F.O7, F.O. 120) ve Rusya (F.O.181) katologlarındaki çalışmayı tamamlayıcı malzeme de bulunmuştur. Belgelerin çoğunluğunu Viyana ve St. Petersburg'daki İngiliz Büyükelçisinin raporları kapsamaktadır. Aynı zamanda, F.O.7, F.O.120 sınıflandırmasında, Avusturya Dışişleri Bakanları, Kont Goluchowski ve Baron Aehrenthal'in muhtıraları da bulunmaktadır. Ne yazık ki 1903 ile 1908 yılları arasındaki dönemi kapsayan Rusya ile ilgili dosyaların bazıları kullanılamayacak halde olduğu için araştırma sırasında yeterince yararlanılamadı. Yine de *İngiliz-Rus Konvansiyonu*'na ait birçok malzeme bu sınıflandırmadan elde edilmiştir.

4. F.O. 78 1906 yılına, F.O. 371 ise 1906 yılından sonraki dönemin katologlarını kapsamaktadır

B. ANI, KİTAP VE TEZLER

1. Anılar

Makedonya, Jön Türkler ve II.Abdülhamit dönemi ile ilgili pek çok anı yazılmıştır.[5]

G. Hubka'nın, *Die Österreichische-Ungarische Offiziers Mission in Makedonia 1903-1909* (Viyana,1910) adlı eseri çalışma sırasında hayli kullanılmıştır. Söz konusu dönemde Hubka, Kosova'da Avusturya askeri delegesi olarak görev yapmıştır. Hubka'nın anıları kendi gözlemlerine ve kısmen de Yabancı Askeri Komisyon Konferanslarında alınan kararların belgelerine dayanmaktadır. Anılarında Hubka, Kosova'daki gelişmeleri, Avusturyalı subayların durumunu, atanmalarını, maaşları, Osmanlı subaylarıyla ilişkilerini ve reformlardaki gelişmeleri yansıtmaktadır.

R.Graves'in *Storm Centres of the Near East* (Londra,1933) adlı anıları ise yazarın düzenli bir biçimde tuttuğu günlüğüne dayanır. Levant Consular Service üyesi olarak R.Graves, Girit, Erzurum ve daha sonra da reformlar döneminde Selanik'de bulunmuştur. Graves, Selanik'deki İngiliz Konsolosluğunun işlevlerini, Osmanlı yetkilileriyle olan yakın ilişkilerini ve diğer reform subaylarının faaliyetleriyle ilgili bilgileri anlatmaktadır.

Said Paşanın üç ciltten oluşan *Said Paşa'nın Hatıratı* (İstanbul, 1912) ise Paşanın resmi yazışmalarını, muhtıralarını ve kendi gözlemlerini kapsamaktadır. II. Ciltte, Said Paşa, özellikle 1903 *Mürzsteg Tasarısı*'ndan önce hazırladığı *ıslahat* önerileri, Makedonya'daki çete savaşları ve büyük devletlerin Makedonya ve Osmanlı politikaları üzerinde durur.

Serasker Rıza Paşanın *Hulasa-I Hatırat*'ı (İstanbul,1909) ise Paşanın kısmen anılarına dayanır ve kısmen de Paşanın Serasker olduğu dönemdeki askeri bütçe ile ilgili gelişmeleri resmi belgelerle açıklar. Rıza Paşanın anılarında en çok vurguladığı konular ordudaki mali sorunlardır.

Aynı zamanda, incelediğimiz dönemde, kişisel gözlem ve anılara dayanan pek çok Jön Türk hatıratı da bulunmaktadır. Jön Türk İhtilali ile ilintili olarak Jön Türk anıları içerisinde en ayrıntılı olanlarından biri, Resneli Niyazi'nin yazdığı *Hatırat-I Niyazi*'dır (İstanbul,1910). Kitap Niyazi Beyin gözlemlerinin yanısıra, çete faaliyetleri, İhtilal sırasında Makedonya'daki subayların birbirleriyle yazışmalarıyla ilgili bazı belgeleri de içerir. H.E. Cengiz Enver Paşanın mektuplarına dayanarak yayınladığı *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908* (İstanbul,1991) adlı eserde Makedonya'daki gelişmeleri ve *Osmanlı Hürriyet Cemiyeti*'nin Makedonya'da yayılmasını kısa fakat öz bir biçimde anlatmaktadır.

Sözü geçen anılara ek olarak Kazım Karabekir, Tunalı Hilmi, Kazım Nami Duru ve Selanikli Şemseddin'in anıları da Makedonya daki Jön Türklerin kişisel gözlemlerini aktarmaktadır ve çalışma sırasında kullanılmıştır.

2. Kitap ve Tezler

Son dönemde Makedonya Sorunu ile ilgili yazılan en değerli eserlerden biri *F.Adanır'ın Die Makedonische Frage, Ihre Entstehung und Entwicklung bis 1908* (Wiesbaden, 1979) adlı çalışmasıdır. Adanır çalışmasında Makedonya'daki Bulgar hareketi başta olmak üzere ayrılıkçı faaliyetleri, Osmanlı yönetiminin, Balkan devletlerinin ve büyük devletlerin bölgedeki politikasını ayrıntılı olarak ele almıştır.

5. II. Abdülhamid ile ilgili bibliyografik inceleme için bkz. Akarlı, *op.cit.*, s. 270-282. Jön Türklerle ilgili Batılı kaynaklar için bkz. Ramsaur'daki bibliyografik notlar, *op.cit.*, s. 151-158.

Makedonya Sorunu üzerine Yunan bakış açısıyla yapılmış bir diğer değerli çalışma ise D.Dakin'in *The Greek Struggle in Macedonia, 1879-1913* (Selanik,1966)adlı eseridir. Söz konusu eser Makedonya'daki politik gelişmeleri, Makedonya'nın farklı bölgelerindeki Yunan ve diğer ayrılıkçı faaliyetleri, reformları, bölgedeki Avrupa ve Osmanlı politikasını, Yunan ve İngiliz arşiv belgeleri ve kaynakları yardımı ile incelemektedir.

S. Skendi'nin *The Albanian National Awakening 1878-1912* (Princeton,1967) ve P.Bartle'ın *Albanische Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeitsbewegung* 1878-1912 (Wiesbaden, 1968) adlı eserleri bölgedeki Arnavut faliyetlerini anlamak açısından çalışma sırasında hayli kullanılmıştır.

Makedonya reformları ile ilgili en yeni çalışma S. Sowards'ın *Austria's Policy on Macedonian Reform 1902-1906* (New York, 1989) adlı eserdir. Avusturya dış politikası çerçevesinde Makedonya reformlarını inceleyen Sowards araştırmasının büyük bir bölümünü Avusturya Devlet Arşivlerine dayandırmıştır.

F.R. Bridge'in Avusturya dış politikası ağırlıklı iki eseri bulunmaktadır: *The Habsburg Monarchy among the Great Powers, 1815-1918* (Oxford, 1990) ve *Great Britain and Austria-Hungary, 1906-1914* (Londra, 1972). Söz konusu çalışmalar sadece Makedonya'yı kapsamamakla beraber, ilk çalışma, Avusturya-Rus Antantı'nın 1897'de başlangıcından itibaren gelişmelerini, *Mürzsteg Tasarısı*'nın ilk dönemindeki işbirliğini, iki devlet arasında Antant'ın sona ermesini ve bunun Makedonya reformları üzerindeki etkilerini İngiliz ve Avusturya arşiv belgelerinin ayrıntılı bir incelemesine dayanarak ele almaktadır. İkinci çalışma ise İngiliz Avusturya ilişkilerinin Makedonya sorunu üzerindeki etkilerini açıklığa kavuşturmaktadır.

Osmanlı ve Üçüncü Orduyla ilgili çok az eser bulunduğundan, çalışma, arşiv belgeleri ve anılarla sınırlandırılmak zorunda kalmıştır.[6]

II. Abdülhamit döneminde Osmanlı ordusu ile ilgili en ayrıntılı araştırma M.Griffiths'in *Reorganisation of the Ottoman Army under Abdülhamid 1890-1897* (Los Angeles, 1965) adlı çalışmasıdır. Griffiths, Alman, İngiliz, Avusturya ve sınırlı olarak da Osmanlı arşivlerini kullanmıştır. Çalışmanın yayınlanmış kaynakça kısmı da hayli geniştir. Griffiths, Abdülhamit dönemindeki ordunun yapısını, XIX. yüzyıldaki askeri reformları ve özellikle de askeri eğitimin önemini anlatmaktadır.

Osmanlı İmparatorluğunda bulunan Alman askeri heyeti ile ilgili birçok çalışma ve anı bulunmaktadır. En yeni çalışmalardan biri J.Wallach'ın *Anatomie einer Militarhilfe:1835-1919, Die Preussich-Deutschen Militarmissionen in der Türkei* (Düsseldorf, 1976) adlı araştırmasıdır. Wallach XIX. yüzyıldaki askeri reformları ayrıntılarıyla incelemekle beraber, daha çok II.Abdülhamit ve Von der Goltz dönemindeki Alman askeri yardımı üzerinde durmuştur.

Jön Türklerin Makedonya'daki 1908 yılına kadar olan faaliyetleri ile ilgili fazla esere rastlanmamıştır. 1908 yılına kadar Jön Türklerin faaliyetleri ile ilgili temel Batılı kaynak E. Ramsaur'un *The Young Turks, Prelude to the Revolution of 1908* (Princeton, 1957) adlı eserdir. Eser Cemiyetin, 1889'da kuruluşundan 1908 İhtilalinin sonuna kadar olan dönemi kapsadığı için, kitabın Jön Türklerin Makedonya'daki faaliyetleri ile ilgili bölümü sınırlıdır. Ş. Hanioğlu'nun, *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük* (İstanbul, 1985) adlı eseri bu konuda yapılan çalışmaların en ayrıntılı olanıdır. Hanioğlu hayli ayrıntılı arşiv belgelerine dayanan çalışmasında Jön Türklerin 1902 yılına kadar olan faaliyetlerini incelemiştir.

Yaptığım araştırma, Jön Türklerle ilgili daha önce yapılmış çalışmalarla kıyaslandığında eksik ve sınırlı kalmaktadır ve temelde Makedonya'daki gelişmelerin üzerinde yoğunlaşmaktadır. Araştırmanın amacı Batılı ve Osmanlı arşiv belgelerini ve diğer kaynakları karşılaştırarak Jön Türk İhtilalinin neden İmparatorluğun başka bir yerinde değil de Makedonya'da vuku bulduğunu incelemek olmuştur.

6. Bkz. Griffiths, *op.cit.*, s.164-174.

Kaynakça

Yayınlanmamış Arşiv Belgeleri

İngiltere

Public Records Office (P.R.O), Londra

F.O. 78 : General Correspondence Turkey
F.O. 371 : General Correspondence, Turkey
F.O. 7 : General Correspondence, Austria
F.O. 120 : Correspondnece, Austria
F.O. 181 Embassy and Consular Archives, Russia
F.O. 294 : Embassy and Consular Archives
Salonika
Serres
Usküb
Janina
Monastir
F.O. 421 : Confidential Print, Affairs of South– Eastern Europe
F.O. 881 : Confidential Paper relating to Foreign Affairs
Turkey
Bulgaria
CAB : 37– (3, 64, 75, 76, 77, 89, 91, 92, 94, 95)
W.O. 106 : 1, 2, 12, 41
F.O. 800 : Private Collections. Ministers and Officials: Various
Sir Edward Grey (40, 41, 43, 63, 72, 76, 79, 80, 92, 104, 105, 106, 110)
Lansdowne, Marquess of (115, 116, 117, 118, 131, 143)
Bertie, Sir Francis (161, 162, 177, 180)
Hardinge Baron (192)
Lowther, Sir Gerald (193)
Ryan, Sir Andrew (240)
Vambéry Professor (32, 33)
G.F.M.10 : (German Foreign Ministry)
Microfilms of German Diplomatic Correspondence

School of East European Studis – London University Evans, Sir Arthur John– Private Collection

Türkiye

Başbakanlık Arşivi – (B.B.A.), İstanbul
Yıldız Tasnifi
Yıldız Esas Evrakı (Y.E.E.)
Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y.A.Hus)
Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y.A. Res.)
Mütenevvi Maruzat (Y.Mtv.)
Sadrazam Kamil Paşa Evrakı (Y.Kamil Paşa)

Rumeli Müfettişliği Tasnifi (T.F.R.)

Umum Evrakı	(TFR I – UM)
Selanik Evrakı	(TFR I. SL)
Manastır Evrakı	(TFR I. MN)
Kosova Evrakı	(TFR I. MKM)
Sefaret Evrakı	(TFRI. SFR)
Müteferrik Evrakı	(TFR I. M)
Sadaret ve Baş Kitabet Evrakı	(TFR I. A)
Jandarma Müşirlyet ve Kumandanlık Evrakı	(TFR I. AS)
Edirne, Yanya, İşkodra Evrakı	(TFR I. ED., YN. İŞ)
Makedonya Arşivi	(MAPJK)
Bulgaristan Mümtaze Evrakı	(AMTZ. 0,4)

İrade

İrade – i Dahiliye
İrade – i Hariciye
İrade – i Hususi

Austria

Haus– Hof – und Staatsarchive – (HHSTA), Viyana
Kriegsarchive (KuK), Vienna

HHSTA

P.A. – XII	Türkei
P.A. – XV	Bulgaria
P.A. XXXIX	K.u.K. Zivilagent in Mazedonien
P.A. XIV	Albanien
P.A. XIX	Serbie
P.A. XL	Interna
P.A. XXXVIII	Konsulate
	Monastir
	Saloniki
	Üsküb
CDM	Kabinet des Ministers (607 – 614)

Botschaftsarchive in Konstantinopel

K.u.K

K.M. General Stabes	Türkei
	25 – 9 (1903 – 1908)
	25 – 20 (1904 – 1904)
K.M. Pr sidial Bureau	80– (1903 – 1908)
47 – 1	(1903 – 1908)

Yayınlanmış Belgeler

Accounts and Papers (Britsh Parliamentary Papers): Cilt: LXXXIII (1878), Cilt: LXXXVII

(1903), Cilt: CX (1904), Cilt: CIII (1905), Cilt: CXXXVII (1906), Cilt: C (1907), Cilt: CXXV (1908).

Bosna –Hersek Ile İlgili Arşiv Belgeleri, 1516 – 1919. Ankara, 1992.

British Documents on Foreign Affairs: Reports and Papers From the Foreign Office Confidential Paper, K. Bourne ve D.C. Watt (der.), Cilt: 17, 19, 20, University Publications of America, 1984.

British Documents on the Origins of the War 1898 – 1914, d. G.P. Gooch ve H. Temperley (der.). Londra, 1928.

Confidential Print: Further Correspondence Respecting the Affairs of South. Eastern Europe (Great Bretain): 1903 – 1908.

Documents and Materials on the History of the Bulgarian People, Sofya, 1969.

Documents on the Macedonian Struggle (1892–1912), F.R. Bridge (der.), Selanik, 1976.

Documents on the Struggle of the Macedonian People for Independence and a Nation State, Skopje, 1985.

Geheime Papiere: Friedrich von Holstein. Berlin, 1956.

Gooch, G.P., *Before the War: Studies In Diplomacy,* Cilt: 1 ve 2. Londra, 1936.

Grosse Politik der europäischen Kabinette 1871 – 1914, Ciltler 18, 22, 25. Berlin, 1927.

Handbook of the Turkish Army, Intellegence Division of the War Office. Londra, 1892.

Hansard, Parliamentary Debates, House of Commons (Great Britian), Vol. 184, 193 (1908).

Histoire Diplomatique de la Gréce, Driault, E. ve L'Heritier, M. Paris, 1926.

Isvolsky, A., Au Service de la Russie Alexandre Isvolsky, Correspondance Diplomatique. Paris, 1937.

Macedonia: Documents and Material, Sofya 1978.

Österreich – Ungarn und Serbien 1903 – 1918, Dokumente aus Wiener Archiven, Cilt: 4, Belgrad, 1989.

Österreich – Ungarns Aussenpolitik vor der Bosnischen Krise 1908 bis zur Kriegsausbruch 1914, Viyana, Leipzig, 1930.

Selanik Vilayeti Salnamesi, 1324 (1906).

Tomaski, T. *Akten aus dem Wiener Arhiven über Makedonien 1879 – 1903.* Skopje, 1955.

Anı, Kitap Ve Makaleler

Abbot, G.F., *Tale of a Tour in Macdonia,* Londra, 1903.

Adanır, F., *Die Makedonische Frage: Ihre Entstehung und Entwicklung 1878 – 1908. Frankfurt, 1979; "The Macedonian Question: The Socio – Economic Reality and Problems of its Historiographic Interpretation", International Journal of Turkish Studies* (1984 – 1985), Cilt: 3; "Tradition and Rural Change In Southeastern Europe During Ottoman Rule"; *The Origins of Backwardnes in Eastern Europe* içinde, D. Chirot (der.). Londra, 1989.

Ahmad, F., *The Young Turks: The Committee of Union and Progress in Turkish Politics,* Oxford, 1969; "Great Britain's Relations with the Young Turks", *Middle Eastern Studies, 1966.*

Akarlı, E., *The problems of external pressures, poxer struggles and the budgetary deficits in the Ottoman politics under Abdülhamid II (1876 – 1909): Orıgins and solutions* (yayınlanmamış doktora tezi), Princeton, 1976.

Akşin, S., *Jön Türkler ve İttihat ve Terakki,* İstanbul, 1980.

Albertall, H.A., *Die Türkische Wehrmacht und die Armeen der Balkanstaaten,* Viyana, 1892.

Albertini, L., *The Origins of the War of 1914*. Londra, 1952 – 1957.
Altunay, A.R., *Sultan Abdül Hamid Saniye Dair*. İstanbul, 1918.
Anastasoff, C., *The Tragic Peninsula: A History of the Macedonian Movement*. St. Luis, 1938.
Anderson, M.S., *The Eastern Question, 1774 – 1923*, New York, 1966; *The Great Powers and the Near East 1774 – 1923*. Londra, 1970.
Andonov-Poljanski, H., *British Documents on Macedonian History*, Skopje, 1969 *Gocé Delchev*. Skopje, 1972.
Ataöv, T., "Filiki Eterya ve Bulgarlar" *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 1970.
Aydemir, Ş.S., *Enver Paşa Makedonya'dan Orta Asya'ya* (Cilt.I). İstanbul, 1972.
Bailey, F.E., *British Policy and the Turkish Reform Movement, A Study in Anglo – Turkish Relations, 1826 – 1853*. New York, 1942.
Barti, P., *Die Albanische Muslime zur Zeit der nationalen Unabhängigkeitsbewegung* 1878 – 1912. Wiesbaden, 1968.
Bastelberger, J.M., *Die Militärischen Reformen unter Mahmud II, dem Retter des Osmanischen Reiches*, Gotha, 1874.
Bayur, H., "Yeni Bulunmuş Bazı Belgelerin Işığında Kamil Paşa'nın Siyasal Durumu." *Belleten*, 1971.
Bayur, H.K. *Sadrazam Kamil Paşa, Siyasi Hayatı*, Ankara, 1954.
Beginnings of Modernization in the Middle East. The Nineteenth Century, W.R. Polk ve R.L. Chambers (der.). Chicago, 1968.
Bekir Fikri Bey (Grenabalı), *Balkanlarda Tedhiş ve Gerilla*. İstanbul, 1976.
Berkes, N., *The Development of Secularism in Turkey*. Montreal, 1964.
Beydilli, K., "II. Abdülhamid Devrinde Gelen İlk Alman Askeri Heyeti Hakkında", *Tarih Dergisi*, 1979.
Bıyıkoğlu, T, *Trakya'da Milli Mücadele*. Ankara, 1955.
Biagini, A., "La Riorganizzazione della Gendarmeria Turca in Macedonia (1904 – 1911)", *Momenti Di Storia Balcanica (1878 – 1914). Aspecti Militari*. Roma, 1981.
Bitoski, K., "The Attitude of the Kingdom of Greece towards Macedonia and the Macedonian Revolutionary Organisation (1893 – 1903)", *Macedoine (Articles D'Histoire)*. Skopje, 1981.
Black, C.B., "The Russo- Bulgarian Military Convention of 1902", *Journal of Modern History*, 1937.
Blaisdell, D.C., *European Financial Control in the Ottoman Empire*. New York, 1929.
Bourne, K., "Great Britain and the Cretan Revolt (1866 – 1869)," K. Bourne, Türkçe'ye Y.T. Kurat tarafından çevrilmiştir "İngiltere ve Girit İsyanı *1866 – 1869*", *Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 – 2 (1963 – 1964).
Bozdağ, İ., *Sultan Abdülhamid'in Hatıra Defteri*, İstanbul, 1986.
Bousquet, G.H., "Islam in the Balkans", *The Moslem World*, 1937.
Brailsford, H.N., *Macedonia. Its Races and their Future*. Londra, 1906.
Braude, B. ve Lewis, B., *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Cilt: I, New York, 1982.
Bridge, F.R., *From Sadowa to Sarajevo, The Foreign Policy of Austria – Hungary 1866 – 1914*. Londra, 1972; *Great Britain and Austria – Hungary 1906 – 1914, A Diplomatic History*, Londra, 1972; *The Habsburg Monarchy among the Great Powers, 1815 – 1918*, New York/Oxford/Münih, 1990; "Relations with Austria – Hungary and the Balkan States, 1905 – 1908", *British Foreign Policy under Sir E. Grey* içinde, F.H. Hinsley (der.), Cambridge Press, 1977; "Izvolsky, Aehrenthal and the End of the Austro – Russian Entente, 1906 – 1908", *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, Viyana, 1976; "Austro – Hungary and the Ottoman Empire in the Twentieth Century", *Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs*, Viyana, 1981.

Bridge, F.R. , ve Bullen, B., *The Great Powers and the European States System 1815–1914*. Londra, 1980.
Brinton, C., *The Anatomy of a Revolution*. New York, 1965.
Bursalı Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*...
Buxton, C., *Turkey in Revolution*. Londra, 1909.
Christians and Jews in the Ottoman Empire, Cilt: 1, B. Braude ve B. Lewis (der.). New York, 1982.
Churchill, R.P., *Anglo–Russian Convention*. Iowa, 1937.
Clark, E.C., "The Ottoman Industrial Revolution", *International Journal of he Middle Eastern Studies*, 1974.
Collins, L., "Yane Sandanski and the Young Turks" (yayınlanmamış makale). Londra, 1990.
Crampton, R., *Bulgaria 1878–1918*. New York, 1983.
Dakin, D., *The Greek Struggle in Macedonia 1897–1913*, Londra, 1966; "The Greek proposals for an alliance with France and Great Britain", *Balkan Studies*, 1962; "British Sources concerning the Greek Struggle in Macedonia, 1901–1909", *Balkan Studies*, 1961.
Davison, R., *Reform in the Ottoman Empire 1856–1876*. Princeton, 1963.
Dede, A., "Balkanlar'da Türk İstiklal Hareketleri", *Türk Kültürü*, 1965.
Denkwürkigkeiten des Marschalls Izzet Pascha: Ein Kritischer Beitrag Zur Kriegsschuldfrage, çeviren: K. Klinghardt, Leibzig, 1927.
Devereux, R.E., *The First Constitutional Period*. Baltimore, 1963.
Draganof, T., *Macedonia and the Reforms*. Londra, 1908.
Duguid, S., "The Politics of Unity: Hamidian Policy in Eastern Anatolia", *Journal of Middle Eastern Studies*, 1973.
Duru, K.N., *İttihat ve Terakki Hatıralarım*, İstanbul, 1957; *Arnavutluk ve Makedonya Hatıralarım*. İstanbul, 1959.
Goltz, Colmar Freiherr von der, *The Nation in Arms: A Treatise on Modern Military Systems and the Conduct of War*, çev. P.A. Ashworth, Londra, 1906; *Denkwürdigkeiten*, Berlin, 1929.
Goodman, D., *The Emergence of the Macedonian Problem and Relations between the Balkan States and the Great Powers 1892–1903* (yayınlanmamış doktora tezi), London University, 1955.
Gölpınarlı, A., *Melamilik ve Melamiler*, İstanbul, 1931.
Graves, R., *Storm Centers of the Near East*, Londra, 1933.
Griffiths, M.A., *The Reorganisation of the Ottoman Army under Abdülhamid II, 1890–1897* (yayınlanmamış doktora tezi), University of California, 1965).
Gurr, R.T., *Why Men Rebel*, Londra, 1970.
Gwynn, S., (der.), *The Letters and Friendship of Sir Cecil Spring Rice–A Record, Cilt: II, Londra, 1929*.
Hanioğlu, Ş., Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti, İstanbul, 1985; "Genesis of the Young Turk Revolution," *The Journal of the Ottoman Studies*, İstanbul, 1982; "Jön Türklerin Siyasal Düşünceleri" (yayınlanmamış doktora tezi), Manchester University, 1988.
Harris, D., *A Diplomatic History of the Balkan Crisis 1875–1878*, Londra, 1936.
Hasluck, F.R., *Christianity and Islam under the Sultans*, Oxford, 1929.
Haslip, J., *Der Sultan, das Leben Abdul–Hamids II*, Münih, 1968.
Durham, E., *Twenty Years of the Balkan Triangle*, Londra, 1920.
Earle, E.M., *Turkey, Great Powers and the Bagdad Railway*, New York, 1923.
Eğril, D., "A Reassment: The Young Turks, Thsir Politics and Anti–Colonial Struggle", *Balkan Studies*, 1976.
Elliot, C., *Turkey in Europe*, Londra, 1908.
Engelhardt, E.D., *La Turquie et le Tanzimat*, 2 Cilt, Paris, 1882–1884.

Fesh, P., *Constantinople aux derniers jours d'Abdul-Hamid*, Paris, 1907.
Findlay, C.V., *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire*, Princeton, 1980.
Fürst von Bülow, *Denkwürdigkeiten*, Berlin, 1930.
Garity, J.M., *Foreign Influence on the Ottoman Army 1880-1918* (yayınlanmamış doktora tezi), Washington, 1968.
Geschke, A., *Die deutsche Politik in der mazedonischen Frage bis zur Türkischen Revolution von 1908*, Danzing, 1932.
Geheime Papiere Friedrich von Holstein, Berlin, 1956.
Giel, W., *Zwei Jahrzehnte İmparatorluğun Nahen Otient*, Berlin, 1927.
Hinsley, F.H., (der.), *British Foreign Policy under Sir Edward Grey*, Londra, 1975.
Hocaoğlu, M., *Abdülhamid Han'ın Muhtıraları*, İstanbul.
Hoffman, G.W., "Thessaloniki: The Impact of a Changing Hinterland", *East European Quarterly*, 1967-1968.
Hristov, H., *Nikolai Genchev, Bulgarian National Revival*, Sofya, 1969.
Huntington, S., *Political Order in Changing Societies*, Yale University, 1968.
Hurewitz, J.C., *The Middle East and North Africa in World Politics, 1535-1914: A Documentary Record*, Yale University, 1975.
Hüseyin Kazım, *10 Temmuz İnkılabı ve Netaici*, İstanbul, 1328.
Ilel, J., "Das Bulgarische Volk im Russisch-Türkischen Krieg, 1877-1878", *Militär*ische Geschichte, 1979.
İsmail Kemal, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, Londra, 1920.
İşkodra, M., *Erkan-ı Harbiye Mektebinin Tarihçesi*, Ankara, 1965.
İnal, M.K., *Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar*, İstanbul, 1952.
İnalcık, H., "Application of the Tanzimat and its Social fects", *Archivum Ottomanicum*, 1973; *Tanzimat ve Bulgar Meselesi*, Ankara, 1943.
Issawi, C., *The Economic History of the Middle East, 1800-1914*, Chicago, 1966.
İzzet Paşa, *Denkwürdigkeiten des Marshalls İzzet Paşa*, Leipzig, 1927.
Jelavich, B., *History of the Balkans*, Cambridge University Press, 1983; *The Ottoman Empire, The Great Powers and the Straits Question 1870-1887*, Indiana University, 1973; "The Ottoman State and the Study of Diplomatic History of Southeastern Europe", *International Journal of Turkish Studies*, 1980.
Jelavich, C., *Tsarist Russia and the Balkan Nationalism*, Los Angeles, 1958.
Kaleshi, H., "Dr. İbrahim Temo-der Gründer des jungtürkischen Komites Einheit und Forschrift: Ein Beitrag zur Erhellung der Rolle der Albaner in der jungtürkischen Bewegung", *Südost-Forschungen*, 1976.
Kamil Paşa, *Tarih-I Siyasi-yi Devlet-I Aliye-I Osmaniyye*, İstanbul 1327.
Karabekir, K., *İttihat ve Terakki Cemiyeti: Neden Kuruldu, Nasıl Kuruldu, Nasıl İdare Olundu*, İstanbul, 1982.
Karaca, A., *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul, 1993.
Karal, E.Z., *Osmanlı Tarihi*, Cilt: 5, 8, Ankara, 1962; "Non-Müslim Representativs in the First National Assembly", *Christians and Jews in the Ottoman Empire*, Cilt: 1.
Karpat, K., "The Memoirs of N. Batzaria; The Young Turks and Nationalism", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 1975; "The Land Regime, Social Structure and Modernization in the Ottoman Empire", *Beginning of Modernization in the Middle East* içinde, W.R. Polk ve R.L. Chambers (der), University of Chicago Press, 1968; "The Transformation of the Ottoman State 1789-1908", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 1972; "Millets and Nationality: The Roots of the Incongruity of Nation and State in the Post-Ottoman Era", *Christians and Jews in the Ottoman Empire* içinde, New York, 1982; *Ottoman Population, Demographic and Social Characteristics*, Madison, 1985.
Kedouri, E. "Young Turks, Freemasons and Jews", *Middle Eastern Studies*, 1971.

Kent, M., (der.), *The Great Powers and the End of the Ottoman Empire*, Londra, 1984.
Knight, E.F., *Turkey, The Awakening of Turkey: The Turkish Revolution of 1908*, Boston, 1910.
Kocabaş, S., *Balkanlar'da Panislavizm*, İstanbul, 1986.
Koçi Bey, *Risale*, İstanbul, 1939.
Kofos, E., *Nationalism and Communism in Macedonia*, Selanik, 1964.
Kondis, B., *Greece and Albania*, Selanik, 1976.
Kornrumpf, H.J., *Die Territorialverwaltung im östlichen Teil der europäischen Türkei vom Erlass des Vilayetordnung bis zum Berliner Kongress*, Freiburg, 1976.
Kuran, A.B., *İnkılap Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İstanbul, 1948; *İnkılab Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul, 1945.
Kuran, E., "Küçük Said Paşa (1840–1914) as a Turkish Modernist", *International Journal of Middle Eastern Studies*, 1970; "Osmanlı İmparatorluğunda Yenileşme Hareketleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976.
Küçük, C., *Anadolu Islahatı*, İstanbul, 1976; "Bulgar İhtilalinin (1876) İngiliz Kamuoyunda Uyandırdığı Tepki ve Bunun Osmanlı–İngiliz İlişkilerinde Tesiri", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1980.
Külçe, S., *Firzovik Toplantısı ve Meşrutiyet*, İzmir, 1944.
Künter, K., *Abdülhamid und die Reformen in der Türkei*.
Lamouche, L., *L'Organisation militaire de L'Empire Ottoman*, Paris, 1895; *Quinze ans d'histoire balkanique, 1904–1909*, Paris, 1928.
Landau, R., "Bulgarian Studies on the Ottoman Empire and Turkey", *Middle Eastern Studies*, 1983.
Langer, W.L., *The Diplomacy of Imperialism, 1890–1902*, New York, 1951.
Lewis, B., *Emergence of Modern Turkey*, Londra, 1960; "The Impact of the French Revolution on Turkey", *Journal of World History*, 1953.
Lindow, E., *Freiherr Marschall von Bieberstein als Botschafter in Konstantinople 1897–1912*, Danzig, 1934.
Lütfi, Fikri, *Selanik'te Bir Konferans: Bizde Fırka–ı Siyasiye, Hal, Mazi, İstikbal*, İstanbul, 1328.
MacDermott, M., *For Freedom and Perfection. The Life of Jane Sandanski*, Londra, 1988.
Mach, Richard von, *The Bulgarian Exarchate: Its History and the Extend of its Authority in Turkey*, Londra, 1907.
Macedonian Liberation Movement in the Bitola Vilayet Betwen 1893–1903 (özet), çev. B. Stolcovski, Skopje, 1981.
Makedonski, S., "L'Exarchat Bulgare et L'Enseignement Scolaire en Macedoine, (1870–1912)", *Etudes Balkaniques*.
Mardin, Ş., *The Genesis of Young Ottoman Thought*, Princeton, 1962.
Mardin, Ş., *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri 1895–1908*, İstanbul, 1983.
Meclis–i Mebusan ve Ayan Reisi Ahmed Riza Bey'in Anıları, İstanbul, 1988.
Medlicott, W.N., *The Congress of Berlin and After, A Diplomatic History of the Near Eastern Settlement 1879–1880*, Londra, 1938.
Meininger, T.A., *Ignatiev and the Establishment of the Bulgarian Exarchate 1864–1872*, Madison, 1970.
Mithat, Ali Haydar, *The Life of Mithat Paşa*, 1903.
Moltke, Helmut von, *Briefe über Zustände und Begebenheiten in Turkei aus den Jahren 1835–1839*, Berlin, 1891.
Öke, M.K., "Şark Meselesi ve İkinci Abdülhamid'in Garp Politikaları", *The Journal of Ottoman Studies*, 1982.
Okyar, F., *Üç Devirde Bir Adam*, İstanbul, 1980.
Ortaylı, İ., *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfusu*, İstanbul, 1981; *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, Ankara, 1983.
Osman Nuri, *Abdülhamid–i Sânî ve Devr–i Saltanatı*, İstanbul, 1327.
Pamuk, Ş., *Osmanlı Ekonomisi ve Dünya Kapitalizmi*, Ankara, 1984.

Panayotopoulos, A.J., "Early Relations between the Greeks and the Young Turks", *Balkan Studies*, 1980.

Pantazopolous, N.J., "Community Laws and Customs of Wsetern Macedonia under Ottoman Rule", *Balkan Studies*, 1960 – 1961.

Papodevski, M., "Yané Sandanski and the Macedonian Liberation Movement", *Macedoine Articles D'Histoire*, Skopje, 1981.

Pears, E., *Forty Years in Constantinople*, New York, 1916; *Life of Abdül Hamid*, Londra, 1917.

Perry, D., *The Politics of Terror: The Macedonian Liberation Movements 1893 – 1903*, yayınlamamış doktora tezi, Duke University, 1988.

Popovic, A., *L'Islam Balkanique*, Berlin, 1986.

Political Modernization in Japan and Turkey, (der.), R.E. Ward ve D.A. Rustow Princeton, 1964.

Poltz, L., *Die Anglo – Russische Entente 1903 – 1907*, Winsen, 1932.

Popov, R., "Die Militarische Pläne Österreich – Ungarns auf dem Balkan 1903 – 1908", *Etudes Balkanique*, 1972.

Pribram, A.F., *Secret Treaties of Austria – Hungary*, Cilt: I, Londra, 1920.

Quartaert, D., "Some Consideration Regarding the Young Turk Revolution", *Turkish Studies Association Bulletin*, 1979; "1908 Young Turk Revolution Old and New Approaches", *Journal of Middle Eastern Studies*, 1979; *Social Disintegration and Popular Resistance in the Ottoman Empire, 1881 – 1914: Reactions to European Economic Penetration*, New York, 1983.

Ramsaur, E., "The Bektaşi Dervishes and the Young Turks", *Moslem World*, 1942; *The Young Turks Prelude to the Revolution 1908*, Princeton, 1957.

Rasky, L., *Die Wehrmachtder Türkei*, Viyana, 1905.

Rıza Paşa, *Hulasa – ı Hatırat*, İstanbul, 1325.

Robliant, General, *Rapport sur la marche de la réorganisation desa la gendarmerie des trois vilayets de Roumelie, 1904 – 1908*, Paris, 1908.

Rüchti, J., *Die Reformaktion Österreich – Ungarns in Mazedonien 1903 – 1908, Die Durchführung der Reformen*, Gotha, 1918.

Ryan, A., *The Last of the Dragomans*, Londra, 1951.

Said Paşa, *Said Paşa'nın Hatıratı* (Dersaadet/İstanbul, 1328/1912), Cilt: I – II.

Salt, J., *Imperialism, Evangelism and the Ottoman Armenians, 1876 – 1878*, Londra, 1993.

Samardziev, B.,"Ottoman Policy towards the Principality of Bulgaria during the Regency", *Etudes Balkaniques*, 1976; "Great Britain and Certain Aspects of Turkish Bulgarian Relations 1898 – 1903", *Etudes Balkaniques*, 1983; "Great Britain and Some Aspects of Turkish Bulgarian Political Relations after the Illinden Uprising", *Etudes Balkaniques*, 1984.

Schopoff, A., *Les Reformes et la Protection des Chrétiens en Turkquie 1673 – 1904*, Paris, 1904.

Sedes, H., *1875 – 1878 Bosna Hersek ve Bulgar İhtilalleri ve Siyasi Olaylar*, İstanbul, 1964.

Seton – Watson, R.W., *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, Londra, 1911; *The Rise of Nationality in the Balkans*, Londra, 1917.

Şentürk, M.H., *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi: (1850 – 1875)*, Ankara, 1992.

Shaw, S., "The Origins of Military Reform: The Nizam – ı Cedid Army of the Sultan Selim III", *Journal of Modern History*, 1935.

Skendi, S., "Beginnigs of Albanian Nationalist and Autonomous Trends The Albanian Lagus", *American Slavonic and East European Review*, 1953; *The Albanian National Awakening*, 1897 – 1912, Princeton, 1967.

Soko, Z.S., *Tanzimat Devrinden Sonra Osmanlı Nizam Ordusu Tarihi*, İstanbul, 1957.

Sonnechson, A., *Confessions of a Macedonian Bandit*, New York, 1909.

Sorgun, T., *Bitmeyen Savaş*, İstanbul, 1972.
Sowards, S., *Austria's Policy of Macedonian Reform*, Boulder, 1989.
Stajanovic, M., *The Great Powers and the Balkans*, Londra, 1939.
Stolanovich, T., "The Conquering Balkan Ortodox Merchant", *Journal of Economic History*, 1960.
Stavrianos, L.S., *The Balkans 1815–1914*, New York, 1963.
Sultan Abdülhamid Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları, İstanbul, 1990.
Sultan Abdülhamit, *Siyasi Hatıratım*, İstanbul, 1974.
Sutter, B., "Machttellung als Bürgschaft des Friedens: Eine Denkschrift des Botschafters Heinrich von Calice 1896 zur Abgrenzung der Interressensphären zwischen Russland und Österreich–Ungarn am Balkan, *Mitteilungen des österreichischen Staatarchivs*, Viyana, 1984.
Swanson, G.W., "Enver Paşa: The Formative Years", *Middle Eastern Studies*, 1980; "From the Reign of Abdülhamid II to 1913 Mahmud Şevket Paşa and German Military Mission", Parry ve Yapp (der.), *War, Technology and Society in the Middle East*, Londra, 1975; "The Ottoman Police", *Contemporary History*, 1972.
Şeyhülislam Cemaleddin Efendi, *Siyasi Hatıralarım*, İstanbul, 1990.
Tahsin Paşa, *Abdülhamit: Yıldız Hatıraları*, İstanbul, 1931.
Talat Paşa'nın Hatıraları, sunan: E. Bolayır, İstanbul, 1946.
Tansu, S.N., *Madalyonun Tersi*, İstanbul, 1970.
Taylor, A.J.P., *The Struggle for Mastery in Europe*, Oxford, 1954.
Tekeli, İ., İlkin, S., "İttihad ve Terakî Hareketi'nin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Belirleyiciliği", *Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1871–1920)*, Ankara, 1980.
Temo, İ., *İttihad ve Terakki Cemiyetinin Tefekkulu ve Hidematı Vataniye ve İnkılab–ı Milliye Dair Hatıratım*, Mecidiye, 1939.
Terry, G.M., *The Origins and Development of the Macedonian Revolutionary Movement* (yayınlanmamış mastar tezi), Nottingham University, 1974.
Townshend, A.F., *A Military Consul in Turkey: The Experiences of a British Representative in Asia Minor*, Londra, 1910.
Trotski, L., *History of the Russian Revolution*, Cilt: I.
Trumpener, U., *Germany and the Ottoman Empire*, Princeton, 1968.
Tunalı Hilmi, *Makedonya, Mazisi, Hali, İstikbali*, İstanbul, 1326.
Tunaya, T.Z., *Türkiye'de Siyasi Partiler*, İstanbul, 1952.
Türkgeldi, A.F. *Mesâil–ı Mühimme–i Siyasiye*, İstanbul, 1928.
Uras, E., *The Armenians in History and the Armenian Question*, İngilizceye Prof. S. Artemel tarafından çevrilmiş ve yayınlanmıştır, Ankara, 1988.
Uzer, T., *Makedonya Eşkıyalık Tarihi ve Son Osmanlı Yönetimi*, Ankara 1987.
Ünal, H., *Ottoman Foreign Policy During the Bosnian Annexation Crisis* (yayınlanmamış doktora tezi), Manchester University, 1993.
Vacapoulus, K., *Modern History of Macedonia 1830–1912*, Selanik, 1982.
Vicinich, W.S., "The Nature of Balkan Society under Ottoman Rule", *Slavonic and East European Review*, 1962.
Villari, L., *Balkan Question: The Present Condition of the Balkans and the European Responsibilities*, Londra, 1905.
Vishinski, B., *The Epic of Illinden*, Skopje, 1973.
Vlora, İsmail Kemal Bey, *The Memoirs of İsmail Kemal Bey*, New York, 1920.
Von der Goltz, Colmar Freiherr, *Denkwürdigkeiten*, Berlin, 1929.
Vucinich, W., *Serbia between East and West, The Events of 1903–1908*, Stanford, 1954.
Wallach, J.L., *Anatomie einer Militärhilfe*, Die Preussisch–Deutschen Militärmission in der Türkei 1835–1839, Düsseldorf, 1976.

Wank, S., "The Secret Memoranda of Aehrenthal, February, 1907", *Slavonic Review, 1963.*
White, J.A., *The Diplomacy of the Russo-Japanese War,* Princeton, 1974.
Wilkinson, H.R., *Maps and Politics, A. Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia*, Liverpool, 1951.
Williams, B., "Great Britain and Russia, 1905 to the 1907 Convention", *British Foreign Policy under Sir E. Grey* içinde, Cambridge, 1977.
Winnifrith, T.J., *The Vlachs the History of a Balkan People Yane Sandanski and the Young Turks*, Londra, 1990,
Yapp, M.E., "The Modernization of the Middle Eastern Armies in the 19th Century: A Comparative View", *War Technology and Society in the Middle East* içinde, V.J. Parry ve M.E. Yapp (der.), Londra, 1975.
Yapp, M.E., *The Making of the Modern Near East 1792-1923,* New York, 1987.
Yasamee, F.A.K., *The Ottoman Empire and the Great Powers 1884-1887* (yayınlanmamış doktora tezi London University, 1984; "Abdülhamid II and the Ottoman Defence Problem", *Diplomacy and Statecraft* içinde, Mart, 1993.
Yerasimos, S., *Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul, 1980.
Yüzbaşı Şemseddin-Selanikli, *Makedonya Tarihçe-i Devri İnkılap*, İstanbul, 1324.
Zannas, A., *The Macedonian Struggle-Memories,* Selanik, 1960.
Zdrabvena, M., "Territorial Changes in the Balkan Peninsula after the Berlin Congress and its Effcts on the Economic Life of Macedonia", *Macedonie (Articles D'Histoire)* içinde, Skopje, 1981.

Dizin

Askeri Komisyon Konferansı 1907 81–84, 134, 135

Avcı Taburları 82–83, 107, 135, 151

Abdülhamit II 12, 13, 14, 15, 20, 26, 29, 43, 44, 95–96, 105, 145
Adil reformlar 42–43, 47, 80
Aehrenthal, Alois Baron Lexa von 78, 80, 85, 87
Ahmet Rıza 30, 144
Ahmet Zeki 144
Alaylı 20, 150, 158
Ali Fehmi Bey 144
Almanya 18, 20, 75–70, 86, 87, 176
Alten, Major von 119
Apostol, V. (Petko) 140
Arnavut 45, 63, 162
Arnavut Hareketi 38, 71, 115, 136, 178
  Reformlara Tepki 69–70
  Jön Türk İhtilalindeki Rolleri 152, 165
Avusturya Macaristan 18, 40, 41, 69, 74, 78, 84–85, 86, 175
  Sırbistan ile İlişkisi 65–66
Avusturya–Rus Antantı 1897 41, 63–64, 70, 85, 87
Ayestefanos Antlaşması 1878 13, 90

Babıâli 23, 24, 25, 37, 41, 42, 48, 52, 58, 72, 79, 94, 96, 99, 101, 102, 103, 135
Bağdat Demiryolu Projesi 79, 88, 176
Balkan Komitesi 74, 90
Balkan Teşkilatı 143, 144
Batzaria, N. 167–168
Bektaşi 147
Berlin Antlaşması 1878 12, 13, 15, 23, 24, 26, 29, 31, 33, 40, 67, 90
Beşinci Ordu 17, 107, 148
Bieberstein, Freiherr Marschall von 11, 70, 78, 80, 84, 90, 96, 160, 163
Biga 142
Bonham, Albay 121–122
Bosna–Hersek 13, 38, 175
Bulgaristan
  Makedonya Politikası 13, 24, 33, 51, 52, 58, 59, 61, 64, 73, 115
  Sırbistan ile İlişkiler 64–65, 66
  Bulgaristan Prensliği 33–34, 36, 56
  Osmanlı İmparatorluğu ile İlişkiler 34–35, 37, 53–54
Bulgaristan Komiseri 58–59, 139
Bursalı Tahir Bey 146, 147
Buxton, N. 90

Cavid Bey 144, 167
Cemiyet–I Hayriye 59
Cuma–I Bala Ayaklanması 41–42

Çetnik 64

Deglorgis, General 81, 98, 121, 125, 127, 135
  Hilmi Paşa ile İlişkileri 82, 83, 127–128
Doğu Rumeli 13, 15, 21, 34–35, 36, 58–59, 88, 95
Drama Sancağı 32, 71, 83, 120
Düyun–u Umumiye 21, 103, 159

Edirne Vilayeti 49, 113, 169
Eksarhane 35, 36, 37–38, 50, 57–58, 81, 95
Eksarhist 37, 57, 61, 66, 70
Enver Bey (Paşa) 110, 140, 142, 150, 151, 171
Erkan–ı Harbiye Mektebi 19, 30, 105, 109–110, 114, 140, 141, 147–48
Ermeniler 15, 23, 36, 59, 105, 117, 132, 167
Erzurum 148–149, 152, 169
Esat Paşa 109, 153, 154
Etniki Eterya 60
Eyüb Sabri 147, 165, 167

Fairholme, Yüzbaşı 128, 129
Ferdinand, Prens 51–52
Ferid Paşa, Sadrazam 50, 58, 94, 96, 97, 161, 173
Ferizovik Toplantısı 169, 171
Fransa 26, 30, 75, 79

Galib Bey 152, 172
Genç Osmanlılar 27–28
Genç Türkiye Partisi 162
Giesl, V. 120, 138
Girit 15, 16, 18, 24–27, 28, 36, 39, 40, 61, 88, 94
Goltz, Colamar Freiherr von der 19–20
Goluchowski, Agenor 44, 46, 48, 78
Graves, R.W. 76, 144–145
Grey, Sir Edward 88, 90, 177
Gruev, D. 53–54, 129

Habib Bey, Bolulu 151
Hadi Paşa 157
Haleppo Paktı 25

Hamidiye Alayları 21, 148
Hardinge, C. 91 - 92
Harbiye 19, 30, 110, 164
Hareket (yayın) 143
Hasan Fehmi Paşa 61, 76, 135
Hellenist 60, 61, 139, 35
Hubka, G. 59, 60
Hüseyin Avni Paşa 16
Hüseyin Hilmi Paşa 42, 47, 50, 57, 63, 72, 77, 82, 91, 95, 98, 99, 101

İbrahim Paşa 153, 170 - 171
İlave 108, 114, 136
İlliriden Ayaklanması 46 - 48, 52, 53, 61, 73, 98
IMRO 37, 46, 53 - 55, 58
İngiliz - Fransız Antantı 1904 75 - 79
İngiliz - Rus Konvansiyonu 1907 26, 84-86, 91, 92
İngiltere 78 - 79, 80, 85, 86, 87, 160, 176 - 177
İsmail Kemal Bey 153, 168
İstanbul Konferansı 1876 13, 29
İttihat - ı Osmani Cemiyeti 30
Isvolsky, A. 86, 91, 175
İtalya 70, 92

Jandarma Tensikatı 47, 81, 94, 97, 99, 118, 130
Reform Planları 45, 47, 121 - 122
Avrupalı Subaylar 81 - 82, 125 - 126, 133, 136
Jön Türk İhtilali 11, 62, 93, 138, 156, 162, 175 - 76

Kahire, Aziz (Misri) 151
Kahler, Yarbay 18 - 19
Kamil, Mehmet Paşa 49, 157, 177
Karabekir, K. 150
Kanun - I Esasi 28 - 29, 145, 156, 169, 171, 176, 178
Kapossis Efendi 162
Karamilas 168
Karadağ 13, 38, 61, 63, 64
Karasu, E. 146, 166
Kiderlen - Wachter 172
Kosova 32, 52, 59, 70, 74, 133, 134, 139
Kral, A. 76

Lamsdorf, Kont 44, 45
Lansdowne, Lord 74 - 75, 78, 90
Levant Consular Service 76

Mahmut Şevket Paşa 86, 71, 172
Mahud ve Muvazene 144
Makedonya 13, 30, 34 - 35, 38, 39 - 40, 60, 61, 76
Bütçesi 100, 103
Etnik Yapısı 32, 72
Osmanlı Yönetimi 95, 96, 98, 102, 103 - 104, 113
Reformları 44, 45, 47 - 48, 49, 88, 89, 90
Mali Komisyon 77, 78, 80, 82, 88, 94, 101 - 102, 104
Manastır Vilayeti 37, 44, 60 - 61, 74, 81, 135, 137, 141, 144
Masonluk
Veritas Locası, Risorta Locası 146
Mektepli 20, 156, 158, 164
Melami 147
Metternich, Count von 176 - 177
Meşrutiyet I. 13, 28 - 29
Meşrutiyet'in İlanı 170, 174, 177
Meşveret 143, 154
Midhat Paşa 28
Müfettiş - I Umumi 44 - 45, 47, 48, 71, 88, 89
Mürzsteg Tasarısı 47, 49, 51, 52, 57, 63, 70, 72, 74, 76, 83, 94, 95
3. Madde 47, 49, 64
Mustahfız 16, 107, 131

Nasım Bey 166 - 67
Nazım, Doktor 154, 167
Neyyir - I Hakikat 151, 153
Niço, N. 69
Niyazi Bey 150, 164 - 65, 170 - 71
Nizam 16, 21 - 22, 107, 109, 131, 133 - 134, 135, 151
Novibazar Sançağı Projesi 86 - 88, 92

O'Conor, Nicholos 88, 96
Ohri 37, 165
Osmanlı Bankası 101, 112, 120
Osmanlı Hükümeti 12, 14, 35, 46, 49, 50, 73, 92, 101 - 102, 104, 127, 128
Osmanlı Hürriyet Cemiyeti 142, 145 - 148, 149, 154
Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti 30, 144, 154, 155, 158, 163, 170

Panayotopoulos, A.P. 168
Patrikhane 35, 57, 81, 88, 81

Rahmi Bey 144, 146, 167
Rauf Paşa 162–163
Redif 16, 107, 111, 114–115, 117, 131, 148, 155
Refik Bey, Manyasizade 166
Resne 151, 170
Reval Toplantısı 1908 90–92, 170
Romanya 67, 68, 99
Rusya 12, 18, 39, 41, 63, 74, 75, 78, 86, 87, 99, 160, 175, 176
Ruşen Bey 171–172
Rıza Paşa, Serasker 129, 173

Sabahaddin, Prens 149
Said Paşa (Sadrazam) 36, 42–43, 173, 177
Sandanski, J. 155-156, 161, 168, 174
Sarafov, B. 54, 55
Selahaddin Bey 150, 170
Selanik 44, 45, 52, 74, 141, 144, 155
Serez 32, 55, 110, 120, 153
Serez Grubu 54, 55–56
Sırp–Bulgar Antlaşması 1905 64–65
Sırbistan 13, 40, 50, 61, 63, 64, 65, 69, 74
Sisam Adası 162
Sivil Ajan 84, 88, 89, 97, 98, 101–102, 105
Stambulov, S. 37, 52
Suriye 107–108

Şemsi Paşa 171
Şurayı Ümmet 154

Talat Bey (Paşa) 144–145, 146, 167
Tahsin Paşa (Mabeyn Başkatibi) 94
Tanzimat 11, 12, 14, 17, 22, 27
Temo, İbrahim 30, 69, 143–44
Topulli, C. 71
Trabzon 148–149
Türk–Bulgar Antlaşması 1904 50, 52, 77
Türk–Rus Harbi 1877–78 13, 29
Türk–Yunan Harbi 1897 21, 50

Ulah 50, 67, 72, 97, 139
Uzer, Tahsin 139, 162

Üç İmparator Birliği 34
Üçüncü Ordu 11, 17, 81, 83, 98, 105, 108, 111, 112–113, 114, 132–133, 135, 138
Üsküp 162, 171, 172, 173

Vilayât-ı selase 32, 160
Vilayât-i sitte (Doğu Vilayetleri) 15, 23, 117, 132
Viyana Tasarısı 1903 44-46

Yemen 18, 105, 113
Yunanistan 26, 35, 50, 59, 60, 62, 63, 68, 174–175
Yıldız (risale) 152
Yıldız Sarayı 51

Zannas, Kosta 61, 67, 167

1908 Jön Türk İhtilali, Makedonya *vilayetleri*'ndeki siyasi gelişmelerin çerçevesinde Müslüman halkın ve Üçüncü Ordudaki subayların işbirliği sonucunda gerçekleşmiştir.

1878 Berlin Antlaşmasından sonra Makedonya *vilayetleri*'ne uygulanmasına karar verilen büyük devletlerin reform önerileri bölgeye asayiş getirmediği gibi mevcut bunalımın daha da artmasına neden olmuştur.

Makedonya Sorunu ve Jön Türk İhtilalinin Kökenleri, Makedonya Sorununu ve XIX. yüzyıl sonlarına doğru artan yerel ayrılıkçı faaliyetleri ve bu faaliyetlerin bir sonucu olarak 1903 yılında reform kisvesi altında gerçekleştirilen Avrupa müdahalesini değerlendirmekte, bu sorun çerçevesinde İmparatorluğun Müslüman kesimlerinde oluşan muhalefetin nedenlerini Batılı ve Türkçe kaynaklar yardımıyla incelemektedir.

ISBN 975-414-309-9